

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Prawa i Administracji

Krzysztof Ptaszyk

**Nacjonalizm szkocki w XX i XXI wieku – treść,
ewolucja i konsekwencje prawno-ustrojowe**

Promotor: prof. zw. dr hab. Maria Zmierzak

Rozprawę doktorską wykonano w Katedrze
Doktryn Polityczno-Prawnych i Filozofii.

Poznań, 2017 rok

Pani

Prof. zw. dr hab. Marii Zmierczak

*za niezbędną pomoc i cenne uwagi
w przygotowaniu niniejszej rozprawy*

Rodzicom i Narzeczonej

*za cierpliwość, wyrozumiałość
i wszelką pomoc*

składam serdeczne podziękowania

Krzysztof Ptaszyk

Poznań, luty 2017 roku

Spis treści

Spis treści	1
Wprowadzenie	4
1 Znaczenie najważniejszych pojęć	12
1.1 Pojęcie dewolucji	12
1.2 Pojęcie nacjonalizmu w kontekście szkockiego życia politycznego	21
1.3 Pojęcie narodu w kontekście szkockiego życia politycznego	39
1.4 Znaczenie pozostałych pojęć	50
2 Szkocja w latach 1707-1885. Kształtowanie się przekonań i wyobrażeń składających się na szkocką tożsamość narodową	55
2.1 Wstęp	55
2.2 Szkocja przed unią z 1707 roku	57
2.3 Powstanie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii	67
2.4 Kształtowanie się szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej w latach 1707-1885	73
2.5 Podsumowanie	93
3 Szkocja w latach 1885-1934. Początki starań o Home Rule w Szkocji, idei szkockiej autonomii narodowej i nacjonalizmu szkockiego	96
3.1 Wstęp	96
3.2 Pierwsze postulaty wprowadzenia Home Rule w Szkocji. Początki idei szkockiej autonomii narodowej	97
3.3 Początki nacjonalizmu szkockiego	102
3.4 Narodowa Partia Szkocji (1928-1934)	106
3.5 Sekretarz do spraw Szkocji i Biuro do spraw Szkocji. Początek dewolucji w zakresie władzy wykonawczej	109
3.6 Podsumowanie	111
4 Szkocka Partia Narodowa i szkocki ruch narodowy w latach 1934-1960	115
4.1 Wstęp	115
4.2 Szkocka Partia Narodowa w latach 1934-1960	115
4.3 Powstanie i rozwój projektu państwa dobrobytu. Rozwój dewolucji w zakresie władzy wykonawczej	125
4.4 Konwent Szkocki, Zgromadzenie Szkockie i Przymierze Szkockie	132
4.5 Szkocki Kongres Narodowy. Pozostałe ugrupowania skupiające szkockich nacjonalistów	136
4.6 Podsumowanie	138
5 Nacjonalizm szkocki w latach 1960-1979	142
5.1 Wstęp	142

5.2	Nacjonalizm szkocki w latach 1960-1974	143
5.3	Nacjonalizm szkocki w latach 1970-1974	153
5.4	Nacjonalizm szkocki a próby wprowadzenia dewolucji w zakresie stanowienia prawa	164
5.5	Referendum w sprawie ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego w 1979 roku.....	172
5.6	Podsumowanie	178
6	Nacjonalizm szkocki w latach 1979-1997	180
6.1	Wstęp.....	180
6.2	Kryzys nacjonalizmu szkockiego w latach 1979-1987	180
6.3	Thatcheryzm a renesans szkockiej myśli narodowej	186
6.4	Renesans idei szkockiej autonomii narodowej w latach 1987-1992	194
6.5	Odrodzenie nacjonalizmu szkockiego w latach 1987-1992	202
6.6	Nacjonalizm szkocki w latach 1992-1997	206
6.7	Podsumowanie	212
7	Przemiany ustrojowe w Szkocji w latach 1997-2012	215
7.1	Wstęp.....	215
7.2	Tło polityczne wprowadzenia dewolucji w zakresie stanowienia prawa w Szkocji oraz jej polityczna legitymizacja	215
7.3	Parlament Szkocki	218
7.4	Rząd Szkocki	225
7.5	Sądownictwo szkockie	229
7.6	Finansowanie organów powstałych wskutek dewolucji. Zakres autonomii fiskalnej Parlamentu i Rządu Szkockiego	230
7.7	Podsumowanie	233
8	Nacjonalizm szkocki w praktyce politycznej po wprowadzeniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa.....	236
8.1	Wstęp.....	236
8.2	Szkocka Partia Narodowa jako partia opozycyjna w Parlamencie Szkockim w latach 1999-2007	236
8.3	Szkocka Partia Narodowa jako partia rządząca w Parlamencie Szkockim w latach 2007- 2014	249
8.4	Podsumowanie	263
9	Referendum niepodległościowe i perspektywy rozwoju nacjonalizmu szkockiego	268
9.1	Wstęp.....	268
9.2	Porozumienie w sprawie referendum niepodległościowego oraz kampania na rzecz niepodległości Szkocji w latach 2012-2014.....	268
9.3	Wyniki referendum niepodległościowego	282

9.4 Wybory do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w 2015 roku: nowa fala nacjonalizmu szkockiego?	286
9.5 Podsumowanie	296
Zakończenie	297
Bibliografia	311
Spis tabel	329
Wykaz skrótów	330

Wprowadzenie

Rozwój Szkockiej Partii Narodowej (*Scottish National Party* – SNP) należy do najbardziej zaskakujących procesów we współczesnej historii brytyjskiej. Początkowo była to marginalna grupa aktywistów, która stopniowo przekształciła się w profesjonalną partię, nadającą ton życiu politycznemu w Szkocji. Jeszcze w latach 30. XX wieku organizacja ta skupiała przedstawicieli szeroko rozumianej szkockiej myśli narodowej, postulujących ustanowienie Parlamentu Szkockiego jako organu autonomicznego albo jako politycznej reprezentacji niepodległej Szkocji. Począwszy od 1942 roku SNP była jedną z wielu organizacji, które wyrażały programowe poparcie dla odnowienia szkockiej państwowości. Z biegiem czasu partia ta zdominowała inne ugrupowania o podobnym profilu i obecnie pozostaje jedyną liczącą się siłą polityczną, nawiązującą do nacjonalizmu szkockiego.

Systematyczny wzrost poparcia politycznego dla Szkockiej Partii Narodowej miał miejsce w latach 2007-2015, po ustanowieniu organów autonomicznych: Parlamentu Szkockiego oraz Egzekutywy Szkockiej na podstawie *Scotland Act 1998*¹. Wspomniana reforma konstytucyjna, wprowadzona przez rząd Partii Pracy w latach 1997-1999, zmieniła kształt ustrojowy Zjednoczonego Królestwa i doprowadziła do powstania regionalnego systemu politycznego w Szkocji. Powstanie Parlamentu Szkockiego stanowi początek dewolucji w zakresie stanowienia prawa – procesu, który charakteryzuje się przełamaniem monopolu Parlamentu Zjednoczonego Królestwa na stanowienie ustaw dotyczących Szkocji. Także dewolucja w zakresie władzy wykonawczej w Szkocji zmieniła swój charakter. Wcześniej proces ten polegał na budowaniu odrębnego pionu administracyjnego, który pozostawał zależny od rządu Zjednoczonego Królestwa. Począwszy od 1999 roku administracja szkocka została podporządkowana Egzekutywie Szkockiej, pochodzącej z większości posłów Parlamentu Szkockiego.

Celem rozprawy jest badanie nacjonalizmu szkockiego jako ideologii politycznej na przestrzeni XX i XXI wieku. Przedmiotem rozważań będą przyczyny wykształcenia się nacjonalizmu szkockiego, jego ewolucja i wpływ na przemiany prawno-ustrojowe. Pozwoli to określić charakter badanej ideologii, zwłaszcza stosunek

¹ Na podstawie *Scotland Act 2012* Egzekutywa Szkocka (ang. *Scottish Executive*) została przemianowana na Rząd Szkocki. Określenie Rząd Szkocki (ang. *Scottish Government*) było jednak konsekwentnie stosowane przez Szkocką Partię Narodową od czasu jej zwycięstwa w wyborach do Parlamentu Szkockiego w 2007 roku.

zwolenników nacjonalizmu szkockiego do zasady legalizmu, standardów liberalnej demokracji, instytucji wyborów powszechnych i referendum. Dzięki tak prowadzonej analizie możliwe będzie określenie sposobu postrzegania narodu szkockiego przez samych nacjonalistów. Innymi słowy, istotne jest zbadanie czy nacjonaści szkoccy odwołują się do interesów wspólnoty o charakterze politycznym (opartej na zasadzie obywatelstwa) czy do wspólnoty połączonej więzami określonej tożsamości. Jeśli naród szkocki miałby być przez nich definiowany na gruncie wspólnej tożsamości, to pytaniem otwartym pozostaje, czy zwolennicy nacjonalizmu szkockiego odwołują się do przekonań i wyobrażeń o charakterze inkluzyjnym czy ekskluzywnym, np. kulturowym lub etnicznym.

Poszukiwanie odpowiedzi na tak postawione pytania badawcze nie byłoby wyczerpujące, gdyby ograniczyć się wyłącznie do programów i wypowiedzi szkockich nacjonalistów, ze szczególnym uwzględnieniem agitacji politycznej SNP. Konieczna jest analiza kontekstu historycznego, zwłaszcza pod kątem rozwoju szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej, a także ewolucji ustrojowej Zjednoczonego Królestwa. Istotna jest także kwestia miejsca, które nacjonalizm szkocki zajmował (i zajmuje) w ramach szeroko rozumianej szkockiej myśli narodowej.

Wspomniane badania pozwolą odpowiedzieć na dalej idące pytania badawcze, mianowicie czy wzrost poparcia politycznego dla SNP w latach 2007-2015 można w pełni utożsamiać ze wzrostem znaczenia nacjonalizmu szkockiego. W tym kontekście trzeba postawić pytanie czy zapoczątkowanie dewolucji w zakresie stanowienia prawa w Szkocji (poprzez ustanowienie Parlamentu Szkockiego) było stymulowane rozwojem nacjonalizmu szkockiego czy może wręcz przeciwnie – to nacjonalizm szkocki umocnił się a następnie zyskiwał zwolenników pod wpływem dewolucji w latach 1997-2015.

Rozważenia wymaga również kwestia tożsamości narodowej mieszkańców Szkocji u progu XX wieku. Należy kompleksowo odpowiedzieć na pytanie, jakie zespoły przekonań czy wyobrażeń służyły budowie szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej oraz jak wyglądały wzajemne relacje między wspomnianymi tożsamościami. Odpowiedź na tak postawione pytania badawcze pozwoli zrekonstruować bazę społeczną nacjonalizmu szkockiego w początkach XX stulecia. Analiza ta pozwoli przekonać się czy nacjonaści szkoccy niejako „wymyślili naród szkocki na nowo” czy też korzystali z określonych, historycznie ukształtowanych przekonań i wyobrażeń, składających się na szkocką tożsamość narodową.

Polska literatura przedmiotu nie doczekała się jak dotychczas publikacji, które pozwoliłyby kompleksowo odpowiedzieć na tak postawione pytania. Z analizą ustroju szkockiego w pierwszych latach po zapoczątkowaniu reformy konstytucyjnej mamy do czynienia w pracy Sebastiana Kubasa *Parlament Szkocki. Wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*. Wspomniana publikacja została wydana w 2004 roku, więc późniejszy wzrost znaczenia politycznego SNP nie został uwzględniony. Badacz ten dochodzi do nieaktualnych w świetle obecnej sytuacji politycznej wniosków o braku realnego zagrożenia dla jedności Zjednoczonego Królestwa po ustanowieniu Parlamentu Szkockiego. W pracy tej brakuje szerszych odniesień do historii Szkocji, kształtowania się nacjonalizmu szkockiego oraz jego rozwoju na tle dewolucji – procesu, który należy rozpatrywać w szerszych kategoriach: społecznych, politycznych czy gospodarczych². Bardziej kompleksowe jest opracowanie Tomasza Czapiewskiego *Kształtowanie się systemu politycznego w Szkocji*, wydane w 2011 roku. Chociaż jest to praca niezmiernie szczegółowa, zostały w niej naświetlone odmienne problemy badawcze. Przemiany ideologiczne w obrębie Szkockiej Partii Narodowej autor opisał tylko w zarysie; charakterystyki poszczególnych ugrupowań stanowią zaledwie punkt wyjścia do analizy mechanizmów ustrojowych oraz charakterystyki systemu politycznego Szkocji. Ze względu na rok wydania monografii siłą rzeczy brakuje omówienia niezwykle istotnego procesu społeczno-politycznego, który wiąże się z referendum niepodległościowym z 18 września 2014 roku.

Ostatnia uwaga odnosi się również do monografii Marcina Stradowskiego *Przystanek niepodległość. Polityka szkockich neonacjonalistów*, wydanej w 2013 roku. Kolejny problem wiąże się z nieprecyzyjną analizą historii stosunków szkocko-angielskich. W konsekwencji Marcin Stradowski stawia wadliwą – w mojej ocenie – tezę jakoby szkocka i brytyjska tożsamość narodowa pozostawały skrajnie konkurencyjne i jakoby brytyjskość była utożsamiana z angielskością. Badacz dochodzi do błędnego wniosku jakoby nacjonalizm szkocki był zakorzeniony w konflikcie terytorialnym, który pokrywa się z konfliktem etnicznym – nacjonalizm szkocki

² Podobnie w kontekście niniejszej rozprawy oceniać należy opracowania Małgorzaty Kaczorowskiej, które dotyczą w gruncie rzeczy głównie ustrojowych aspektów dewolucji (zob. szerzej: Kaczorowska M., *Dewolucja systemu politycznego: istota, wpływ i znaczenie – casus Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja, emergencja w systemach politycznych*, Warszawa 2007; Kaczorowska M., *System partyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (w państwie postdewolucyjnym)*, [w:] Gołembski F., Biskup P., Kaczorowska M. [red.], *Era Blaira i Browna. Wybrane problemy polityczne rządów Partii Pracy w Zjednoczonym Królestwie 1997-2010*, Warszawa 2010).

określany jest więc przede wszystkim jako nacjonalizm etniczny. Teza ta jest nieuprawniona i jako taka powinna spotkać się z krytyczną oceną. Publikacja Marcina Stradowskiego nie pozwala jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie czy nacjonalizm szkocki rozwinął się w ostatnich latach dzięki dewolucji czy może pomimo rozwoju tego procesu. Dość szczegółowej analizy przekształceń organizacyjnych i programowych SNP podjęła się Małgorzata Kaczorowska w artykule *Szkocka Partia Narodowa. Studium partii regionalnej*, opublikowanym w czasopiśmie *Studia Politologiczne*, jednak brak w nim korelacji między rozwojem dewolucji a popularnością nacjonalizmu szkockiego. Poza tym – mimo dość kompleksowych badań – niektóre tezy postawione we wspomnianym artykule (zwłaszcza dotyczące przyczyn wzrostu poparcia dla SNP na przełomie lat 60. i 70. XX wieku czy gwałtownego spadku jej notowań po wyborach krajowych z 1979 roku) należy oceniać krytycznie.

Problem relacji pomiędzy dewolucją a nacjonalizmem szkockim nie został kompleksowo opisany w literaturze brytyjskiej. Próżno szukać publikacji, w których nacjonalizm szkocki wpisywałby się w całość dewolucji – procesu obejmującego okres od ustanowienia Biura do spraw Szkocji, poprzez ustanowienie Parlamentu Szkockiego, referendum niepodległościowe z 2014 roku, aż po wybory do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w 2015 roku. Wiele angielskojęzycznych publikacji stanowi natomiast punkt wyjścia do dalszych rozważań. W materiałach źródłowych można prześledzić historię Szkockiej Partii Narodowej oraz nacjonalizmu szkockiego na różnych etapach rozwoju historycznego. Pomocna okazała się literatura z zakresu historii Szkocji i Anglii (polsko- i angielskojęzyczna) a także publikacje dotyczące kształtowania się szkockiej czy brytyjskiej tożsamości narodowej na tle ewolucji ustrojowej Zjednoczonego Królestwa.

W badaniach nad wspomnianymi zagadnieniami korzystałem także z programów, broszur i dokumentów wydanych przez SNP i Egzekutywę Szkocką (Rząd Szkocki), a także z dokumentów (szczególnie raportów i białych ksiąg) oraz programów wyborczych wydawanych przez inne ugrupowania: Partię Pracy, Partię Konserwatywną czy Liberalnych Demokratów. Dla zrozumienia źródeł popularności szkockiej myśli narodowej (a także istoty rozwoju nacjonalizmu szkockiego w okresie po ustanowieniu Parlamentu Szkockiego), niezwykle istotne jest badanie treści *Roszczenia Prawa dla Szkocji* (ang. *Claim of Right for Scotland*) z 1988 roku.

Cennych informacji w kontekście badań dostarczyły artykuły naukowe, opublikowane m. in. w *Parliamentary Affairs*, *Scottish Affairs*, *History Scotland*,

Contemporary British History, Parliamentary Affairs oraz materiały prasowe z takich czasopism jak *The Scotsman, The Herald, Scotland on Sunday* czy *Parliamentarian*. Wspomnienia polityków SNP: Gordona Wilsona, Winnie Ewing i Alexa Salmonda, autobiografia Margaret Thatcher, biografie Alexa Salmonda i Nicolii Sturgeon autorstwa Davida Torrance'a oraz przemówienia polityków rozmaitych ugrupowań mają w pracy badawczej charakter uzupełniający. W ten sam sposób należy oceniać programy dokumentalne zrealizowane przez BBC (*Thatcher and the Scots, Alex Salmond – A Rebel's Journey, The Fall of Scottish Labour*) i STV (*The Dewar Years*) oraz materiały ze stron internetowych BBC, Rządu Szkockiego, Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, *The Independent, The Telegraph* czy *Herald Scotland*. Analizie poszczególnych tendencji społecznych sprzyjało studiowanie wyników badań opinii publicznej, przywoływanych w literaturze przedmiotu i zamieszczanych na stronach internetowych, w szczególności na stronie whatscotlandthinks.com.

Rozdział I ma charakter wprowadzający i stanowi wyjaśnienie znaczenia najważniejszych pojęć. Dotyczy to w szczególności *dewolucji* (przy jednoczesnym wyróżnieniu dewolucji w zakresie władzy wykonawczej i dewolucji w zakresie stanowienia prawa), *nacjonalizmu szkockiego, szkockiej myśli narodowej* i *narodu szkockiego*. Ostatnie ze wspomnianych pojęć definiuję w dwóch ujęciach: politycznym (pojmowanym w kategoriach obywatelstwa) i tożsamościowym (w nawiązaniu do wypadkowej przekonań i wyobrażeń, składających się na poczucie przynależności narodowej).

W Rozdziałach II i III przeprowadzona zostanie analiza historii Szkocji pod kątem rozwoju przekonań i wyobrażeń składających się na szkocką i brytyjską tożsamość narodową. W konsekwencji można będzie ustalić, w jaki sposób kształtowały się wspomniane tożsamości narodowe i jak wyglądały ich wzajemne relacje w początkach XX wieku. Analiza pozwoli określić jak wyglądała pozycja Szkocji w ramach państwowości brytyjskiej, wreszcie – jak wyglądał rozwój szkockich instytucji autonomicznych, które przetrwały także po zawarciu *Traktatu o unii* z 1707 roku. Przeprowadzone badania pozwolą odpowiedzieć na pytanie o przyczyny, dla których początki nacjonalizmu szkockiego należałoby datować na lata 20. XX wieku, podczas gdy w innych regionach Europy wykształcenie się nacjonalizmów było zjawiskiem powszechnym w II połowie XIX wieku.

Rozdziały IV-VI posłużą analizie nacjonalizmu szkockiego w okresie przed ustanowieniem Parlamentu Szkockiego. Konieczne jest przy tym rozważenie, jakie były

przyczyny nagłego wzrostu poparcia dla SNP w latach 1967-1974 oraz 1988-1998, w szczególności jaką rolę we wspomnianych wydarzeniach odgrywały poczucie szkockiej tożsamości narodowej i nacjonalizm szkocki. Analiza ta pozwoli poznać charakter nacjonalizmu szkockiego i odpowiedzieć na istotne pytanie niniejszej rozprawy: czy wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej oraz nacjonalizm szkocki miały wpływ na zapoczątkowanie dewolucji w zakresie stanowienia prawa.

W Rozdziale VII omówienia doczekają się zmiany ustrojowe wynikające z zapoczątkowania dewolucji w zakresie władzy wykonawczej w Szkocji. Rozdziały VIII i IX zostaną poświęcone analizie ewolucji nacjonalizmu szkockiego oraz przyczyn dynamicznego wzrostu poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej. Będzie to powiązane z analizą najważniejszych wydarzeń w szkockim życiu publicznym ostatnich lat (szczególnie referendum niepodległościowego i poprzedzającej to głosowanie kampanii). Istotna będzie analiza stopniowych zmian w zakresie doktryny Szkockiej Partii Narodowej a co za tym idzie – zmian w ramach samego nacjonalizmu szkockiego. Wszystko to pozwoli ostatecznie rozważyć jaki charakter posiada nacjonalizm szkocki – ideologia stanowiąca rdzeń programu politycznego SNP.

Należy postawić tezę, że w początkach XX wieku większość mieszkańców Szkocji posiadała podwójną tożsamość narodową – szkocką i brytyjską. Wyobrażenia i przekonania składające się na wspomniane tożsamości nie były konkurencyjne, ale do pewnego stopnia uzupełniały się. To z kolei nie pozwalało budować ideologii nacjonalizmu szkockiego wyłącznie na bazie przesłanek natury tożsamościowej o charakterze ekskluzywnym. Tylko u progu XX wieku nacjonalizm szkocki można było uznać za odwołujący się do narodu szkockiego, pojmowanego w kategoriach etnicznych czy kulturowych. Zainteresowanie tego rodzaju treściami ideologicznymi wyrażali Szkoci pochodzący z Wyżyn (ang. *Highlands*)³. Kiedy starania o ustanowienie autonomicznego Parlamentu Szkockiego nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, nacjonalizm przeszedł widoczną przemianę. Część zwolenników Home Rule przeszła na pozycje nacjonalistyczne i zdominowała działaczy odwołujących się do romantycznego nacjonalizmu celtyckiego. Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku

³ W literaturze angielskojęzycznej przy podziale geograficznym Szkocji wyróżnia się najczęściej jej część południową – Niziny (ang. *Lowlands*) i północną – Wyżyny (ang. *Highlands*). Niekiedy można spotkać także z wyróżnieniem środkowej Szkocji (ang. *Midlands, Central Belt*). W rozprawie będę posługiwał się głównie rozróżnieniem na część północną (Wyżyny) i południową (Niziny), w oparciu o terminologię z *Historii Szkocji* Stefana Zabieglika. Środkową Szkocję zaliczać będę do Nizin.

zdecydowana większość członków szkockich organizacji nacjonalistycznych postrzegała naród szkocki w kategoriach wspólnoty politycznej. Agitacja za niepodległością Szkocji – oprócz odwoływania się do zasady suwerenności narodu szkockiego – opierała się na argumentach natury gospodarczej.

Obecnie nacjonalizm szkocki nie wykazuje związków z etnicznością. Poczucie tożsamości narodowej nie jest wyznacznikiem poparcia dla nacjonalizmu szkockiego jako ideologii; osoby odczuwające przynależność wyłącznie do narodu szkockiego nie zawsze głosują na Szkocką Partię Narodową czy opowiadają się za niepodległością Szkocji. W ostatnich latach nacjonaści szkoccy starają się przedstawić SNP jako ugrupowanie atrakcyjne także dla osób deklarujących brytyjską (czy częściowo brytyjską) tożsamość narodową. Politycy Szkockiej Partii Narodowej odwołują się do suwerenności narodu szkockiego w znaczeniu politycznym (obywatelskim), a jeśli nawiązują do przekonań czy wyobrażeń konstytuujących na szkocką tożsamość narodową, to takie wyobrażenia czy przekonania mają charakter inkluzyjny. Pozostają związane z istnieniem szkockiego społeczeństwa obywatelskiego, z poczuciem solidaryzmu, wspólnotowości, korporacjonizmu, umiejętności wspólnego rozwiązywania problemów społecznych czy doskonałego zarządzania własnymi sprawami. To w dużej mierze wynik kalkulacji politycznej, ponieważ stosunkowo niewiele osób deklaruje wyłącznie szkocką tożsamość narodową. Wzrost znaczenia politycznego SNP w ostatnim piętnastoleciu był możliwy tylko dlatego, że partia ta bazowała na przekonaniach czy wyobrażeniach przynajmniej częściowo wspólnych szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej.

Trzeba również postawić tezę, że przed zapoczątkowaniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa nacjonalizm szkocki nie zagrażał partiom ogólnobrytyjskim. Wielu wyborców SNP nie zaliczało się do grona zwolenników niepodległości Szkocji – głosowanie na partię nacjonalistyczną było najczęściej przejawem protestu politycznego. Celem takiego głosowania było zwracanie uwagi na konieczność rozwiązania problemów Szkocji (w tym także ustanowienia autonomicznego Zgromadzenia lub Parlamentu Szkockiego) przez władze w Londynie. Szkocka Partia Narodowa była ugrupowaniem regionalnym, wystawiała kandydatów wyłącznie w szkockich okręgach wyborczych i nie mogła liczyć na zdobycie większości mandatów w Izbie Gmin. Jeśli wziąć pod uwagę większościową ordynację wyborczą, była wręcz skazana na pobyt w ławach opozycji, co wpływało na niewielką atrakcyjność

polityczną. Taki model systemu politycznego sprzyjał większym, lepiej zorganizowanym ugrupowaniom – Partii Pracy czy Partii Konserwatywnej.

Ustanowienie Parlamentu Szkockiego pozwoliło na umocnienie się nacjonalizmu szkockiego. Stopniowy wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej w latach 2007-2015 nie był jednak spowodowany wyłącznie wzrostem popularności tej ideologii. Decydujące znaczenie miały inne czynniki, wyróżniające SNP na tle innych ugrupowań: program gospodarczy, profesjonalizacja jej struktur, zdolność do sprawnego rządzenia, taktyczne poparcie dla maksymalnego rozwoju dewolucji (w tym dla pełnej autonomii fiskalnej Parlamentu Szkockiego) i wiarygodne stawianie się w roli obrońców szkockich interesów. Dzięki powstaniu regionalnego systemu politycznego w Szkocji SNP mogła skutecznie zagospodarować nowe forum aktywności jako partia zdolna do uzyskania większości mandatów w Parlamencie Szkockim. Nacjonałści – w przeciwieństwie do polityków partii ogólnobrytyjskich – nie postrzegali polityki szkockiej przez pryzmat polityki brytyjskiej. Dzięki temu mogli z powodzeniem oskarżać Parlament Zjednoczonego Królestwa o działania wbrew interesom Szkocji. Mogli też zarzucać szkockim politykom Partii Pracy, Partii Konserwatywnej czy Liberalnych Demokratów uzależnienie od centrali politycznych w Londynie. Status partii regionalnej, który przez dekady hamował rozwój Szkockiej Partii Narodowej, okazał się istotnym źródłem kapitału politycznego po reformie konstytucyjnej z lat 1997-1999. W ostatnich latach analizowanego okresu SNP praktycznie zmonopolizowała szkocki ruch narodowy i uzyskała poparcie większości zwolenników poszerzenia zakresu dewolucji. SNP stała się „partią Szkocji”, na którą głosowali wyborcy o rozmaitych tożsamościach narodowych. Na wstępie można zaryzykować stwierdzenie, że to nie rozwój dewolucji w Szkocji, lecz wyraźne hamowanie tego procesu przez londyńskie elity polityczne miało największy wpływ na wzrost znaczenia SNP oraz ideologii stanowiącej rdzeń jej programu politycznego.

1 Znaczenie najważniejszych pojęć

1.1 Pojęcie dewolucji

System polityczny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej –pozornie bardzo stabilny – ulegał w przeszłości licznym przeobrażeniom. Najbardziej znaczące zmiany wprowadzono w latach 1997-1999, po zwycięstwie Partii Pracy w wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa. Zapoczątkowana przez rząd Tony’ego Blaira reforma konstytucyjna doprowadziła do powstania Parlamentu Szkockiego, Zgromadzenia Walijskiego (później Walijskiego Zgromadzenia Narodowego) oraz Zgromadzenia Północnoirlandzkiego. Wszystkie te organy posiadają ograniczone kompetencje w zakresie stanowienia prawa dla Szkocji, Walii czy Irlandii Północnej; mają również możliwość wyłaniania organów władzy wykonawczej, które odpowiadają za określone rodzaje spraw we wspomnianych regionach. Reforma zapoczątkowana przez Partię Pracy jest częścią historycznego procesu zmian ustrojowych, określanego w Zjednoczonym Królestwie mianem dewolucji (ang. *devolution*). W rozprawie przeprowadzona zostanie analiza wspomnianego procesu w Szkocji (ze szczególnym uwzględnieniem lat 1997-2015) w korelacji z rozwojem nacjonalizmu szkockiego i szerzej rozumianej szkockiej myśli narodowej. Konieczne jest zatem zdefiniowanie dewolucji oraz wyszczególnienie jej rodzajów: dewolucji w zakresie stanowienia prawa i dewolucji w zakresie władzy wykonawczej.

W pierwszej kolejności warto zastanowić się nad słownikowym znaczeniem dewolucji. Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* słowo *dewolucja* oznacza: „przeniesienie – na żądanie strony – kompetencji do rozstrzygnięcia sprawy z jednego organu administracyjnego na inny, zwykle nadrzędny”⁴. W podobnym kontekście występuje określenie *dewolutywność*: „wniesienie przez stronę procesową skargi odwoławczej od nieprawomocnego orzeczenie wydane przez organ procesowy I instancji i obowiązek rozpoznania sprawy przez organ instancji wyższej; jedna z cech środków odwoławczych stosowanych przed pol. [polskim – K.P.] sądem”⁵. Słownikowo dewolucja występuje więc w kontekście prawnym i powinna być kojarzona z przekazaniem (przeniesieniem) uprawnień lub kompetencji na inny poziom – wyższy lub niższy – w określonej strukturze organizacyjnej.

⁴ Szymczak M. [red.], *Słownik języka polskiego PWN. Tom I*, Warszawa 1988, s. 389. Podobnie: Tokarski J. [red.], *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1974, s. 149.

⁵ Wojnowski J. [red.], *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, tom 7. De Chirico-Dżambard Nasr*, Warszawa 2004, s. 135.

Znaczenie dewolucji związane z pewną zmiennością, tzn. przeniesieniem, przejściem czy przekazaniem wynika także z analizy leksykalnej w językach obcych. Łaciński bezokolicznik *devolvo* oznacza „staczać się z góry na dół”, „zrzucać”⁶ a także „sfrunąć, zlecieć, przenieść”⁷ a w przenośni: „spaść, zbiec pospiesznie”⁸. Rzeczownik *devolutio* tłumaczy się jako „dewolucja”, co w prawie kanonicznym oznacza „przeniesienie prawa obsadzania stanowisk kościelnych z przełożonego wyższego na niższego”, natomiast w szerszym rozumianym znaczeniu prawnym: „przeniesienie prawa rozstrzygania sporu sądowego na sąd najwyższej instancji”⁹.

W języku angielskim czasownik *devolve* oznacza „przekaz-ać/ywać; zrzuc-ić/ać z siebie”, ale także „przenieść, przejść”¹⁰. Niekiedy oznacza również „doprowadzenie do przejścia” czegoś z jednej osoby na drugą (np. od posiadacza na rzecz właściciela, od poprzednika na rzecz następcy prawnego lub zastępcy)¹¹. Podobne korzenie semantyczne pojęcia *dewolucji* uwidaczniają się w innych językach pochodzenia germańskiego czy romańskiego. W języku niemieckim pojęcie *Devolution* oznacza: „przechodzenie praw z jednej osoby na drugą, spadek, dewolucja”¹², z kolei bezokolicznik *devolvieren* tłumaczy się jako „przypaść w spadku, wrócić w posiadanie prawnego właściciela”¹³. W języku francuskim *dévolution* oznacza „przeniesienie (prawa)”¹⁴ albo „przejście praw (spadkowych) z kogoś na kogoś, przypadnięcie w spadku”¹⁵. W języku hiszpańskim słowo *devolución* pojmowane jest jako „oddanie, zwrot”, np. podatków¹⁶. Bezokolicznik *devolver* oznacza natomiast: „1. zwracać, oddawać; 2. przywracać (do stanu poprzedniego); 3. odwzajemniać się (odpłacać); 4.

⁶ Kumaniecki K., *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1983, s. 159. Podobnie: Korpanty J. [red.], *Słownik łacińsko-polski, A-H, tom I*, Warszawa 2001, s. 541.

⁷ Plezia M., *Słownik łacińsko-polski, tom II, D-H*, Warszawa 1998, s. 132.

⁸ Ibidem.

⁹ Pieńkos J., *Słownik łacińsko-polski. Łacina w kulturze i nauce*, Warszawa 1996, s. 125.

¹⁰ Billip K., Chociłowska Z., Stanisławski J., *Podręczny słownik angielsko-polski*, Warszawa 1984, s. 192; Wyżyński T., *The Contemporary English-Polish Dictionary*, Warszawa 2002, s. 272; Podobnie: *Longman Dictionary of Contemporary English*, Harlow 1989, s. 280.

¹¹ Cassidy F.G., Hayakawa S.I., Marckwardt A.H., McMillan J.B., *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of the English Language. International Edition*, Nowy Jork 1996, s. 351; Fisiak J. [red.], *Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej angielsko-polski*, Kraków 2003, s. 386.

¹² Ippoldt J., Piprek J., *Wielki słownik niemiecko-polski, Tom I z suplementem. A-K*, Warszawa 2001, s. 412.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Kupisz K., Kielski B., *Podręczny słownik francusko-polski*, Warszawa 2001, s. 226.

¹⁵ Dobrzyński J., Kaczuba I., Frosztega B., *Wielki słownik francusko-polski. Tom I, A-L*, Warszawa 1980, s. 466.

¹⁶ Hiszpański K., Wawrzukowicz S., *Podręczny słownik hiszpańsko-polski*, Warszawa 2010, s. 333.

przekazywać”¹⁷. W języku włoskim bezokolicznik *devolvere* oznacza potocznie „przeznaczać”, a w języku prawnym: „przekazać, przelać prawa (uprawnienia)”¹⁸. Rzeczownik *devoluzione* definiuje się natomiast w następujący sposób: „dewolucja, przeniesienie <przejście> prawa <kompetencji> (z jednej osoby na drugą lub z jednego organu na inny)”¹⁹; „przenosić (przekazywać) prawa, dobra”²⁰. Słowo *devoluzione* bywa używane w różnym kontekście: „1. przekazanie, ofiarowanie (sumy pieniędzy na określony cel); 2. dewolucja, przeniesienie praw, przekazanie dóbr”²¹. Odległego źródłosłowa *dewolucji* można doszukiwać się także w języku rumuńskim – słowo *devota*, należy tłumaczyć jako „oddawać <poświęcać> się”²².

Źródłosłów pojęcia *dewolucji* związany jest z takimi słowami jak „przejście”, „przeniesienie”, „przekazanie”, „ofiarowanie” czy „zrzucenie”. W sferze prawnej słowa o podobnym brzmieniu dotyczą przeniesienia, przekazania czy przejścia określonych kompetencji lub praw na inną osobę lub organ. Podobnie pojmuje się dewolucję w kontekście zmian konstytucyjnych w Zjednoczonym Królestwie. Tytułem przykładu warto zacytować dwie definicje *dewolucji* w znaczeniu prawno-ustrojowym, zamieszczanych w słownikach języka angielskiego:

- 1) „przekazanie władzy, w szczególności z centrum do samorządu lokalnego”²³;
- 2) „proces przekazania władzy lub odpowiedzialności przez centralną władzę lub rząd na rzecz mniejszych i bardziej lokalnych regionów”²⁴.

Termin *dewolucja* w kontekście zmian konstytucyjnych w Zjednoczonym Królestwie utrwalił się także w literaturze polskiej – możemy spotkać się z nim bardzo często²⁵.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Cieśla H., Jamrozik E., Kłos R., *Wielki słownik włosko-polski. Tom I, A-E*, Warszawa 2001, s. 711.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Podracka M.K., *Uniwersalny słownik włosko-polski. Dizionario universale italiano-polacco*, Warszawa 2004, s. 333.

²¹ Ibidem.

²² Mirska-Lasota H., Porawska J., *Wielki słownik rumuńsko-polski*, Kraków 2009, s. 239.

²³ Phillips J. [red.], *Oxford Wordpower. Słownika angielsko-polskiego z indeksem polsko-angielskim*, Oxford 2002, s. 214.

²⁴ Hoey M. [red.], *English Dictionary for Advanced Learners*, Oxford 2002, s. 380. Podobnie: Soanes C., Stevenson A., *Concise Oxford English Dictionary*, Oxford 2004, s. 393.

²⁵ Zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się systemu politycznego Szkocji*, Szczecin 2011; Kubas S., *Parlament szkocki. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Warszawa 2004; Kaczorowska M., *Szkocka Partia Narodowa – studium partii regionalnej*, [w:] *Studia Politologiczne*, nr 14, 2009; Kaczorowska M., *Dewolucja systemu politycznego: istota, wpływ i znaczenie – casus Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej* [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A.,

Problemem jest niejednoznaczność samego pojęcia, które bywa używane w różnym kontekście, w odniesieniu do różnych okresów historycznych. Dość powiedzieć, że w brytyjskim życiu politycznym oraz w literaturze przedmiotu słowo *dewolucja* posiada bardzo wiele znaczeń i bywa używane w kontekście ustanawiania wybieralnych organów kolegialnych na poziomie lokalnym, ale także rozbudowy osobnych pionów administracji centralnej.

W literaturze brytyjskiej termin „dewolucja” został użyty po raz pierwszy w XIX stuleciu²⁶, ale nie udało się dotychczas wypracować jednolitego pojęcia. Najpopularniejsza wydaje się definicja sformułowana przez Vernona Bogdanora:

„(...) przekazanie podporządkowanym organom, pochodzącym z wyborów w ramach kryterium geograficznego, funkcji wykonywanych dotąd przez ministrów oraz Parlament Zjednoczonego Królestwa, funkcji o charakterze legislacyjnym (kompetencja do stanowienia prawa) lub wykonawczym (tworzenie prawa wtórnego, stanowiącego prawne ramy dla przepisów stanowionych przez Westminster)”²⁷.

Zbliżoną definicję formułuje Tomasz Czapiewski:

„(...) występujący w Zjednoczonym Królestwie proces delegacji kompetencji przez organy centralne na rzecz organów reprezentujących terytoria Szkocji, Walii oraz Irlandii Północnej”²⁸.

Z podobną definicją mamy do czynienia w internetowym wydaniu *Encyklopedii Britannica*:

Ewolucja, dewolucja..., op. cit.; Ptaszyk K., *Ewolucja programowa Szkockiej Partii Narodowej – od Home Rule do referendum niepodległościowego*, [w:] *Przegląd Zachodni*, nr 1, 2016; Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2007; Skrzydło W. [red.], *Ustroje polityczne państw współczesnych, tom I*, Lublin 2002; Stradowski M., *Przystanek niepodległość. Polityka szkockich neonacjonalistów*, Toruń 2013; Zięba A., *Współczesne brytyjskie doktryny polityczne*, Białystok 2001. Gwoli wyjaśnienia precyzuję, że w przywołanym artykule nie podejmowałem szczegółowych rozważań definicyjnych. Wskazałem jedynie jak dewolucję pojmowała większość polityków Partii Pracy w okresie poprzedzającym ustanowienie *Scotland Act* w 1998 roku (zob. Ptaszyk K., *Ewolucja programowa...*, [w:] *Przegląd Zachodni*, nr 1, 2016, s. 102).

²⁶ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 11.

²⁷ Bogdanor V., *Devolution in United Kingdom*, Oxford 2003, s. 2-3. Definicja ta została przyjęta również w następującym opracowaniu: Bentley R., Dobson A., Grant M., Roberts D. [red.], *British politics in focus*, Haddington 2002, s. 95. Na definicji sformułowanej przez Vernona Bogdanora początkowo wzorowała się także Małgorzata Kaczorowska (zob. Kaczorowska M., *Problemy narodowościowe w Wielkiej Brytanii – Szkocja, Walia*, [w:] Szerbiński H. [red.], *Problemy narodowościowe w Europie i ich wpływ na stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2009, s. 277).

²⁸ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 11.

„(...) przekazanie władzy z rządu centralnego na rzecz władz poniżej poziomu krajowego (np. państwowych, regionalnych czy lokalnych)”²⁹.

Przywołane definicje zwracają uwagę na przeniesienie kompetencji na rzecz organów niższego szczebla oraz na asymetryczność tego rodzaju działań (brak jest przekazywania kompetencji na rzecz innych organów w Anglii). Nie sposób jednak stwierdzić, aby oddawały w pełni charakter zjawiska. Słowa *przekazanie* czy też *delegowanie* sugerują jednorazowość dewolucji. W Zjednoczonym Królestwie utarła się trafna sentencja: „Dewolucja jest procesem, nie zdarzeniem”³⁰. Oznacza to, że dewolucji nie można pojmować wyłącznie w kategoriach wprowadzenia określonego aktu prawnego. Przeciwnie – należy badać ją na tle wydarzeń o charakterze politycznym, prawnym, społecznym czy gospodarczym. Jest to swego rodzaju proces, który może prowadzić do dalszych przeobrażeń ustrojowych – zarówno od poszerzenia kompetencji organów powstałych wskutek dewolucji, do federalizacji jak i rozpadu Zjednoczonego Królestwa. Maksyma sformułowana przez Rona Daviesa znajduje odzwierciedlenie w definicji Norreena Burrowsa:

„Dewolucja oznacza przede wszystkim przekazanie a następnie dzielenie władzy pomiędzy instytucjami rządzącymi w obrębie ograniczonych podstaw, których źródłem jest stanowienie prawa”³¹.

Charakter dewolucji jako procesu uwzględnia także Małgorzata Kaczorowska:

„(...) występujący w Wielkiej Brytanii proces – bądź ewoluujące zjawisko (nie zaś stan niezmienny) – przekazywania części kompetencji ustawodawczych, jak i wykonawczych w różnym zakresie, wyłanianym w wyborach organom przedstawicielskim w Szkocji, Walii i Irlandii Północnej, co w założeniach twórców tej reformy nie podważa suwerennej władzy Parlamentu”³².

²⁹ *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/devolution-government-and-politics, dostęp: 20.01.2016.

³⁰ Autorstwo sentencji przypisuje się Ronowi Daviesowi – Sekretarzowi Stanu do spraw Walii w rządzie Tony’ego Blaira, który wywarł znaczący wpływ na ustanowienie Zgromadzenia Walijskiego (zob. Davies R., *Devolution: A Process not en Event*, Cardiff 1999).

³¹ Burrows N., *Devolution*, Londyn 2000, s. 1.

³² Kaczorowska M., *Reformy dewolucyjne w Zjednoczonym Królestwie* [w:] Gołębowski F., Biskup P., Kaczorowska M. [red.], *Era Blaira i Browna...*, op. cit., s. 83. W literaturze polskiej dewolucję jako zespół procesów pojmuje także Beata Kossowska-Gołąb, która jednak nie formułuje ich definicji (zob. szerzej: Kossowska-Gołąb B., *Wpływ dewolucji na brytyjskie partie polityczne ze szczególnym*

O charakterze procesu świadczą sformułowania Norreena Barrowsa dotyczące *dzielenia* kompetencji pomiędzy organami na dwóch różnych poziomach systemu konstytucyjnego. Małgorzata Kaczorowska dotyka także ogromnie ważnej kwestii, która powinna zostać uwzględniona przy formułowaniu definicji dewolucji, mianowicie – zasady suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa jako źródła legitymizacji władzy organów powstałych w wyniku dewolucji³³. Najczęściej przyjmuje się, że Parlament Zjednoczonego Królestwa może – korzystając ze swoich kompetencji – zmienić kształt ustrojowy państwa ustawą, głosami większości parlamentarnej (w praktyce najczęściej głosami partii rządzącej). Literalna interpretacja zasady suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa oznaczałaby, że organ ten może ustawą zlikwidować organy powstałe wskutek dewolucji, zmniejszyć lub poszerzyć zakres ich kompetencji. Właśnie ta dowolność w zakresie przyznawania poszczególnych kompetencji (zarówno pod względem ich zakresu przedmiotowego, podmiotowego jak i terytorialnego) ma odróżniać dewolucję od systemu federalnego³⁴. Kwestia ta wzbudza pewne kontrowersje, ponieważ Parlament Szkocki został ustanowiony po przeprowadzeniu referendum, zatem w proces decyzyjny włączono naród szkocki – wspólnotę polityczną. Zwolennicy szkockiej myśli narodowej (szczególnie nacjonaliści szkoccy) uważają, że źródłem władzy jest naród szkocki, który pozostaje wspólnotą suwerenną i ma prawo wybrania ustroju najlepiej przystosowanego do jego potrzeb. To z kolei rodzi pytanie czy Parlament Zjednoczonego Królestwa może zdelegalizować Parlament Szkocki ustawą czy raczej powinien zapytać naród szkocki o umożliwienie jego zniesienia³⁵. Na tym tle kwestia suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa pozostaje co najmniej problematyczna.

uwzględnieniem zmian zachodzących w Szkocji, [w:] Zięba A. [red.], *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, Kraków 2013, s. 185-307).

³³ Zasadę suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa należy pojmować szerzej niż wskazywałoby na to jej literalne określenie. Parlament należy bowiem rozumieć jako swego rodzaju triadę: Koronę (Króla), Izbę Gmin i Izbę Lordów, zatem suwerenność parlamentu wyraża się w sformułowaniu „Korona w Parlamencie” (ang. *Crown-in-Parliament*) (zob. Biskup P., *Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Warszawa 2007, s. 27; Dicey A.V., *Introduction to the Study of the Law and Constitution*, Indianapolis 1982, s. 3). W założeniach konstytucji brytyjskiej „parlament” jest zespołem trzech władz, które wzajemnie się ograniczają.

³⁴ Zob. szerzej: *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/devolution-government-and-politics, dostęp: 20.01.2016; Simpson D., *UK Government and Politics in Context*, Londyn 1998, s. 7.

³⁵ Na ten ostatni problem zwraca uwagę Vernon Bogdanor (zob. Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 288-298, zob. także: Bogdanor V., *Devolution: Decentralization or Disintegration?*, [w:] *Political quarterly*, t. 70, nr 2, kwiecień-czerwiec 1999, s.185-188).

Problemem związanym z powyższymi definicjami jest sprowadzenie przez Norreena Burrowsa dewolucji wyłącznie do stanowienia prawa, a przez Małgorzatę Kaczorowską do organów o wybieralnym charakterze. Na znacznie szerszy zakres przedmiotowy dewolucji zwraca uwagę Colin Pilkington, który dokonał podziału na trzy rodzaje:

- 1) „dewolucja władzy wykonawczej, która przekazuje władzę w zakresie podejmowania decyzji i jest charakterystyczna dla Zgromadzenia Walii [w stanie prawnym na 2002 rok – przyp. K.P.]”,
- 2) „dewolucja legislacyjna, która przekazuje władzę w zakresie stanowienia prawa i jest formą dewolucji reprezentowaną przez Parlament Szkocki”,
- 3) „dewolucja administracyjna, która przekazuje władzę w zakresie wykonywania określonych funkcji sprawowanych przez ministerstwa do spraw Szkocji, Walii i Irlandii Północnej a także przez różne angielskie samorządy lokalne oraz przez *Greater London Authority*”³⁶.

Powyższe definicje uwidaczniają różne rodzaje dewolucji; w sposób pełniejszy ukazują charakter kompetencji przekazywanych przez rząd centralny, jednak ich wadą pozostaje nadmierna koncentracja na czynności przekazania uprawnień. Podział stanowi jednak potwierdzenie tezy, że dewolucji nie należy określać jako szczególnego rodzaju decentralizacji; takiej pokusie ulegli niektórzy polscy badacze³⁷. *Mała Encyklopedia Powszechna PWN* wyróżnia *decentralizację* w trzech aspektach:

„(...) system administracji, oparty na uniezależnieniu i usamodzielnieniu poszczególnych organów; decentralizacja w obrębie danej jednostki organizacyjnej oznacza przekazanie prawa do podejmowania decyzji w określonych sprawach podległym organom; decentralizacja w znaczeniu

³⁶ Pilkington C., *Devolution in Britain today*, Manchester 2002, s. 9-10, tłum. wł. Wszystkie cytaty z literatury angielskojęzycznej stanowią tłumaczenie własne autora rozprawy, chyba że w przypisach zastrzeżono inaczej. Z podobnymi definicjami *dewolucji* możemy spotkać się także w pozycji książkowej: Leeke M., Shear C., Gay O., *An Introduction to Devolution in the UK*, zob. Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 197. Wyrażeniem *dewolucja administracyjna* posługuje się także James Mitchell, ale nie definiuje tego pojęcia (zob. Mitchell J., *Devolution in the UK*, Manchester, Nowy Jork 2009).

³⁷ Kaczorowska M., *Problemy narodowościowe...*, [w:] Szczerbiński H. [red.], *Problemy narodowościowe...*, op. cit., s. 277; Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne...*, op. cit., s. 66; Zięba A., *Współczesne brytyjskie...*, op. cit., s. 140-141.

terytorialnym jest to przekazanie przez organy centralne prawa podejmowania decyzji jednostkom terenowym”³⁸.

Zgodnie z *Małym słownikiem języka polskiego* słowo *decentralizacja* oznacza:

„przeniesienie uprawnień organów centralnych na organy terenowe; przekazywanie prawa podejmowania decyzji podległym organom”³⁹.

Celem, jaki przyświeca decentralizacji, jest więc umożliwienie obywatelom udziału we władzy publicznej w szerszym zakresie, zapewnienie lepszego dostosowania konkretnych działań do potrzeb społeczności lokalnych oraz ułatwienie możliwości kontrolowania działań organów władzy publicznej przez samych obywateli. Można wręcz pokusić się o stwierdzenie, że decentralizacja jest papierkiem lakmusowym dla prawidłowego działania współczesnych systemów demokratycznych.

Wobec powyższego należy postawić tezę, że dewolucja nie spełnia wszystkich kryteriów charakterystycznych dla decentralizacji. W procesie dewolucji określony zakres kompetencji przekazywany jest przez władze centralne organom niższego szczebla, które otrzymują pewną swobodę działania i podejmowania decyzji, a jednocześnie zasięg ich działania ograniczony jest do określonego obszaru. Dewolucja jest jednak procesem szczególnym, ponieważ – w przeciwieństwie do klasycznej decentralizacji – nie ma równomiernego charakteru. Dotyczy przede wszystkim regionów, których mieszkańcy cechują się pewnymi odrębnościami narodowymi w stosunku do politycznego centrum Zjednoczonego Królestwa (jak w przypadku Szkocji czy Walii). Należy zatem wskazać, że poza Londynem (wraz z aglomeracją) Anglia nie została poddana dewolucji. Jak trafnie stwierdza Norman Davies, Anglicy często uważają się za Brytyjczyków, uznając angielskość i brytyjskość za synonimy⁴⁰. W tym kontekście wypada stwierdzić, że dewolucja jest procesem charakterystycznym dla Zjednoczonego Królestwa – nierównomierny jest zarówno zasięg geograficzny tego procesu (obejmuje tylko część państwa) jak i zakres kompetencji przekazywanych nowopowstałym organom w poszczególnych regionach – jest to proces asymetryczny. Wynikiem dewolucji nie jest więc przekazanie tych samych kompetencji organom

³⁸ Suchodolski B. [red.], *Mała Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1959, s. 180.

³⁹ Auderska H., Łempicka Z., Skorupka S. [red.], *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1968, s. 107.

⁴⁰ Davies N., *Wyspy*, Kraków 2007, s. 24-34.

określonych jednostek terytorialnych, powołanych jednym aktem prawnym (jak to miało miejsce chociażby w przypadku reformy samorządu lokalnego w 1998 roku w Polsce; np. każdy Sejmik Wojewódzki zajmuje się identycznym zakresem spraw, nie ma pod tym względem jakichkolwiek różnic kompetencyjnych⁴¹). Powołując się konsekwentnie na przykład ostatniej reformy samorządu lokalnego w Polsce, zakresem decentralizacji objęty jest teren całego kraju, na którym wprowadzono trójstopniowy podział terytorialny⁴². Zupełnie inaczej rzecz ma się w Zjednoczonym Królestwie. Zakres stanowienia prawa przez Parlament Szkocki nie pokrywa się z zakresem stanowienia prawa przez Walijskie Zgromadzenie Narodowe czy Zgromadzenie Północnoirlandzkie. W dodatku Parlament Szkocki został ustanowiony na podstawie *Scotland Act 1998*⁴³ Walijskie Zgromadzenie Narodowe na podstawie *Government of Wales Act 2006*⁴⁴, natomiast Zgromadzenie Północnoirlandzkie na podstawie *Northern Ireland Act 1998*⁴⁵. Wspomniane organy powstały wprawdzie w wyniku tego samego procesu, ale na podstawie zupełnie innych aktów prawnych, uwzględniających specyfikę każdego ze wspomnianych regionów oraz różnicujących kompetencje poszczególnych organów. Z tych samych powodów nie sposób postawić znaku równości pomiędzy dewolucją a federalizmem.

Należy również postawić tezę, że dewolucja w zakresie władzy wykonawczej prowadzi do decentralizacji tylko wówczas, gdy połączona jest z dewolucją w zakresie stanowienia prawa. Dewolucja wyłącznie w zakresie władzy wykonawczej, w postaci ustanowienia Biura do spraw Szkocji, któremu rząd Zjednoczonego Królestwa stopniowo przekazywał kolejne kompetencje, doprowadziła do daleko idącej centralizacji ustrojowej. Biuro do spraw Szkocji pozostawało ściśle podporządkowane rządowi Zjednoczonego Królestwa (za pośrednictwem Sekretarza Stanu do spraw Szkocji). Jego urzędnicy mogli wprawdzie gospodarować środkami budżetowymi, przekazywanymi przez rząd Zjednoczonego Królestwa, ale chociaż posiadali pewną swobodę decyzyjną, musieli realizować rządową strategię gospodarczą.

Mając na uwadze powyższe rozważania wypada sformułować definicję dewolucji na potrzeby niniejszej rozprawy. Dewolucją jest charakterystyczny dla

⁴¹ Zob. ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 1998 r., nr 91, poz. 576 z późniejszymi zmianami).

⁴² Zob. ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego, trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz. U. z 1998 r., nr 96, poz. 603).

⁴³ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/section/1>, dostęp: 10.10.2014.

⁴⁴ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/section/1>, dostęp: 10.10.2014.

⁴⁵ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/47/section/5>, dostęp: 10.10.2014.

Zjednoczonego Królestwa proces o nierównomiernym charakterze, który polega na tym, że organy władzy centralnej przekazują kompetencje w zakresie stanowienia prawa lub w zakresie władzy wykonawczej na rzecz organów o charakterze lokalnym (ograniczonych w działaniu do określonego obszaru geograficznego), po czym następuje dzielenie tych kompetencji pomiędzy organami władzy centralnej a organami o charakterze lokalnym, co w założeniu przynajmniej części zwolenników tego procesu nie narusza zasady suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa.

Gwoli uzupełnienia godzi się przypomnieć, że za *dewolucję w zakresie stanowienia prawa* uważam – w przeciwieństwie do Vernona Bogdanora – także stanowienie prawa wtórnego czyli aktów podustawowych (w brytyjskim systemie prawnym rozporządzeń a w przypadku Walii także tzw. quasi-ustaw czy – w bardziej dosłownym tłumaczeniu – środków prawnych Narodowego Zgromadzenia Walii, ang. *measures*⁴⁶). Dla uproszczenia rozważań dewolucja wykonawcza i administracyjna w ujęciu Collina Pilkingtona będzie określana łącznie mianem *dewolucji w zakresie władzy wykonawczej*.

1.2 Pojęcie nacjonalizmu w kontekście szkockiego życia politycznego

W literaturze brytyjskiej nie udało się wypracować powszechnie przyjmowanej definicji nacjonalizmu w kontekście szkockiego życia politycznego⁴⁷. Można to uznać za usprawiedliwione w tym sensie, że jeszcze w latach 60. XX wieku problem nacjonalizmu szkockiego wydawał się nieistotny. Zjednoczone Królestwo uchodziło za modelowy przykład państwa jednolitego o ugruntowanym systemie politycznym, w którym liczyły się dwa ugrupowania o ogólnobrytyjskie. Politycy związani z Narodową Partią Szkocji a następnie Szkocką Partią Narodową startowali w wyborach parlamentarnych, ale długo należało to traktować w kategorii ciekawostek statystycznych. Sukcesy wyborcze Szkockiej Partii Narodowej w latach 70. XX wieku zaskoczyły wielu obserwatorów życia politycznego⁴⁸. W dodatku kwestia nacjonalizmu

⁴⁶ Zob. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/32/part/3>, dostęp: 10.12.2014.

⁴⁷ Niektórzy autorzy nie próbują tworzyć definicji nacjonalizmu szkockiego, lecz rozważają poglądy SNP w związku z bardziej abstrakcyjnymi definicjami nacjonalizmu, sformułowanymi przez Ernesta Gellnera czy Anthony'ego D. Smitha (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National Party. Transition to Power*, Oxford 2012, s. 179; Bryant C., *The Nations of Britain*, Oxford 2006, ss. 16, 25; Lynch P., *SNP: The History of The Scottish National Party*, Cardiff 2013, s. 4).

⁴⁸ Nie bez przyczyny Arthur Midwinter, Michael Keating i James Mitchell uważają, iż jeszcze na początku lat 70. XX w. napisanie książki o szkockim systemie politycznym zostałoby uznane za przejaw ekscentryczności; problemy w całym Zjednoczonym Królestwie uważano za niemal identyczne a system dwupartyjny wydawał się utrwalony (Keating M., Midwinter A., Mitchell J., *Politics and Public Policy in*

szkockiego długo nie doczekała się kompleksowego opracowania – pionierski charakter miało studium Harolda J. Hanhama; wcześniej wspomnianą kwestię poruszał sir Reinald Coupland w bardziej kompleksowym opracowaniu⁴⁹.

Warto zaznaczyć, że w odniesieniu do Szkocji określenie *nacjonalizm* bywa używane w odniesieniu do polityki i życia kulturalnego⁵⁰. W rozprawie istotny będzie sposób pojmowania nacjonalizmu jako ideologii politycznej, natomiast to, co autorzy niekiedy utożsamiają z nacjonalizmem *niepolitycznym* czy *kulturalnym* skłonny jestem uznawać za przekonania i wyobrażenia kształtujące szkocką tożsamość narodową.

Takie rozgraniczenie nie eliminuje jednak wszystkich problemów. Właściwie nie został wypracowany powszechnie akceptowany pogląd co do historycznych

Scotland, Londyn 1992, s. 1; zob. też: Keating M., *Managing the Multinational State. Constitutional Settlement in the United Kingdom* [w:] Keating M., Salmon T.C., *The Dynamics of Decentralization. Canadian Federalism and British Devolution*, Montreal, Kingston, Londyn 2001, s. 22). Roger Levy wskazuje, iż Szkocka Partia Narodowa miała problemy z przebicciem się na szkockiej scenie politycznej jako tzw. partia trzecia, statystycznie najbardziej pokrzywdzona przez większościową ordynację wyborczą (zob. Levy R., *Scottish Nationalism on the Crossroads*, Edynburg 1990, s. 1-4). Vernon Bogdanor i Kenneth O. Morgan wspominają, iż początkowo nic nie wskazywało, że Szkocka Partia Narodowa stanie się czymś więcej niż luźną grupą maniaków i entuzjastów (zob. Bogdanor V., *Devolution in the United Kingdom*, Oxford 2001, s. 120; Morgan, K.O., *Regional and National Identities in the United Kingdom* [w:] Keating M., Salmon, T.C., [red.], *The Dynamics...*, op. cit., s. 13). Dopiero po 1974 roku niektórzy badacze przyjęli tezę o stopniowej dezintegracji i nieuniknionym rozpadzie Zjednoczonego Królestwa (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit.; Nairn T., *The Break-Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, Londyn 1981).

⁴⁹ Zob. Coupland R., *Welsh and Scottish Nationalism. A Study*, Londyn, Glasgow 1954; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, Cambridge, Massachusetts 1969.

⁵⁰ Niektórzy autorzy wskazują, że w XIX-wiecznej Szkocji nacjonalizm praktycznie nie istniał na polu aktywności politycznej, ponieważ znajdował ujście w szeroko rozumianej kulturze, m. in. w literaturze, architekturze, medycynie, inżynierii technicznej (zob. Devine T.M., *The Scottish Nation 1700-2007*, Londyn 2006, s. 295-298; Paterson L., *The Autonomy of Modern Scotland*, Edynburg 1994, ss. 42-43, 61). Lindsay Paterson ukuł termin *niepolitycznego nacjonalizmu*, występującego w XIX-wiecznej Szkocji na trzech płaszczyznach: militarnej, kulturalnej i prawnej (zob. Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 42-43). Tom Nairn używa natomiast wyrażenia *sub-nacjonalizm*, określając tym mianem swego rodzaju kulturowy odpowiednik nacjonalizmu politycznego (zob. Nairn T., *The Break-Up...*, op. cit., s. 155-156). James Mitchell opisuje postać Donalda Dewara – Sekretarza Stanu ds. Szkocji w rządzie Tony’ego Blaira i pierwszą osobę pełniącą funkcję Pierwszego Ministra Szkocji jako *nacjonalistę kulturowego*, który popierał dewolucję w zakresie stanowienia prawa, aby zachować polityczną jedność Zjednoczonego Królestwa. Jednocześnie Donald Dewar opisywany jest jako człowiek posiadający niezwykle rozległą wiedzę w zakresie szkockiej literatury, sztuki i historii (zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, Oxford 2014, s. 257-258). O tym jak niejednoznaczne jest określenie *nacjonalista kulturowy* najlepiej świadczy fakt, że Christopher Harvie określił tym mianem Michaela Forsytha – Sekretarza Stanu do spraw Szkocji z ramienia Partii Konserwatywnej, który starał się dowartościować Szkotów na polu kultury, ale był absolutnie przeciwny wprowadzeniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa (zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism. Scottish Society and Politics, 1707 to Present*, Londyn, Nowy Jork 2004, s. 232).

początków nacjonalizmu szkockiego⁵¹. Problemem pozostaje również skonstruowanie ram ideologicznych, pozwalających sformułować przedmiotowy zakres definicji. Dość powiedzieć, że wczesny etap rozwoju nacjonalizmu szkockiego niekiedy kojarzony jest z konserwatyzmem⁵². Kwestią sporną pozostaje czy nacjonalizm szkocki powinien być utożsamiany z dążeniami do ustanowienia Parlamentu (Zgromadzenia) w ramach konstytucyjnego porządku Zjednoczonego Królestwa czy wyłącznie z separatyzmem i dążeniami do niepodległości Szkocji⁵³. Współcześnie w szkockim systemie

⁵¹ Christopher Harvie wspomina, iż początek *powszechnego nacjonalizmu* w Szkocji często utożsamia się z podpisaniem *Deklaracji z Arbroath* z 1320 roku (zob. Harvie C., *Scotland: A Short History*, Oxford 2002, s. 59). Sir Reinald Coupland określeniem *nacjonalizmu* posługuje się w odniesieniu do okresu sprzed zawarcia unii szkocko-angielskiej z 1707 roku. Wspomina także o *sentymencie patriotycznym* w Szkocji w kontekście szkockich wojen o niepodległość z przełomu XIII i XIV wieku. Uważał jednak *nacjonalizm* i *patriotyzm* za synonimy (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 70). Harold J. Hanham podziela powyższy pogląd z zastrzeżeniem, że nowoczesny nacjonalizm miał swój początek w połowie XIX wieku (zob. Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 73-75). W podobnym tonie wypowiada się Christopher T. Smout, który zastrzega, że w XIX wieku nacjonalizm szkocki był w życiu politycznym praktycznie nieobecny i ujawnił się na nowo dopiero w początkach XX wieku (zob. Smout C.T., *Perspectives on the Scottish identity*, [w]: *Scottish Affairs*, nr 6, zima, 1994, s. 101-102). Christopher Harvie i Peter Jones widzą początek nacjonalizmu szkockiego raczej w masowych protestach przeciwko zawarciu unii angielsko-szkockiej w 1707 roku, jakkolwiek sam nacjonalizm powiązany z dążeniami separatystycznymi uznają za stosunkowo młodą ideologię polityczną, rozwijającą się w XX wieku (zob. Harvie C., Jones P., *The Road to Home Rule. Images of Scotland's Cause*, Edynburg 2000, s. 6). Jack Brand skłonny jest utożsamiać początki nacjonalizmu szkockiego z ruchem na rzecz Home Rule w latach 80. XIX wieku (zob. Brand J., *The National Movement in Scotland*, Londyn, Henley, Boston 1979, s. 170-171). Z kolei Tom Nairn utrzymuje, że nacjonalizm szkocki zaczął kształtować się dopiero w początkach XX wieku (zob. Nairn T., *The Break-Up...*, Londyn, 1981, s. 95).

⁵² Vernon Bogdanor mianem nacjonalistów określa ludzi pokroju sir Waltera Scotta, którzy w XIX wieku z jednej strony wyrażali pełen lojalizm w stosunku do rządu brytyjskiego, a z drugiej bronili szkockich odrębności instytucjonalnych w obrębie Zjednoczonego Królestwa. Autor wiąże także tego rodzaju konserwatywne postawy – charakterystyczne dla XIX-wiecznych torysów – z nacjonalizmem (zob. Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 131). W podobnym tonie wypowiada się Harold J. Hanham, który wskazuje, że nacjonalizm szkocki I połowy XIX wieku miał z jednej strony dość konserwatywny, z drugiej romantyczny charakter – ówczesni przywódcy konserwatywni dążyli zarówno do obrony autonomii instytucji stricte szkockich jak i do przywrócenia pewnych rozwiązań instytucjonalnych sprzed unii z 1707 roku. Na początku II połowy XIX wieku – zdaniem autora – nacjonałiści szkoccy także dążyli do wzmocnienia pozycji politycznej Szkocji poprzez drobne reformy instytucji brytyjskich; niektórzy spośród nich opowiadali się, m. in. za powołaniem specjalnego ministra do spraw Szkocji w rządzie brytyjskim (Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 73-82).

⁵³ Tom Nairn utożsamia nacjonalizm wyłącznie z dążeniem do niepodległości i separatyzmem (zob. Nairn T., *The Break-up...*, op. cit., ss. 95, 131-133). Gordon Wilson – lider Szkockiej Partii Narodowej w latach 1966-1990 dokonuje wyraźnego rozróżnienia między nacjonalizmem (utożsamianym wyłącznie z dążeniem do niepodległości Szkocji) a ruchami autonomicznymi z XIX i XX wieku (Wilson G., *SNP the Turbulent Years 1960-1990*, Stirling 2009, s. 169). Tam Dalyell – polityk Partii Pracy i jeden z najbardziej zagorzałych przeciwników dewolucji w zakresie stanowienia prawa uznawał nacjonalizm i separatyzm za synonimy (zob. Dalyell T., *Devolution. The End of Britain?*, Londyn 1977, ss. 256, 258). Inni autorzy używają bardziej neutralnego określenia *szkocki ruch narodowy*, którego nie ograniczają do Szkockiej Partii Narodowej czy dążeń separatystycznych (zob. Brand J., *Scottish National...*, op. cit.; Mitchell J., *Constitutional Conventions and the Scottish National Movement: Origins, Agendas and*

politycznym mianem nacjonalistów określa się głównie polityków Szkockiej Partii Narodowej, których zasadniczym celem jest niepodległość Szkocji. Nacjonalizmowi szkockiemu najczęściej przeciwstawiany jest unionizm – dążenie do zachowania jedności Zjednoczonego Królestwa, kojarzone z takimi ugrupowaniami jak Partia Pracy, Partia Konserwatywna czy Liberalni Demokraci. Tak prosty podział bywa kwestionowany – niektórzy autorzy wskazują, że tak ostre zróżnicowanie jest mocno uproszczone, gdyż między SNP a pozostałymi partiami nastąpiło pewne zbliżenie w kwestiach konstytucyjnych⁵⁴.

Mając na uwadze wspomniane trudności warto przyjrzeć się ogólnym definicjom nacjonalizmu. Literatura nie wypracowała pojęcia, które doczekałoby się powszechnej akceptacji i miałoby charakter uniwersalny niczym wzorzec metra w Sèvres pod Paryżem. Podstawowy problem wynika stąd, że ideologia nacjonalizmu nie stanowi czysto abstrakcyjnego konceptu; przeciwnie – kształtowała się pod wpływem długoletnich praktyk politycznych, na przestrzeni kilku stuleci. W dodatku rozwój tego rodzaju ideologii nie rozpoczął się we wszystkich miejscach równocześnie i wyglądał rozmaicie w różnych częściach świata, więc – w mojej ocenie – wypada raczej mówić o nacjonalizmach niż o jednym, uniwersalnym nacjonalizmie. Trzeba więc uznać, że nacjonalizmy ewoluowały wraz ze zmieniającymi się warunkami życia politycznego, modelami ustrojowymi czy gospodarczymi. Ruchy polityczne odwołujące się do nacjonalizmu często wykazują więcej różnic aniżeli podobieństw. Cele polityczne

Outcomes [w:] *Strathclyde Papers on Government and Politics*, nr 78, 1991, s. 2). James Mitchell definiuje *ruch narodowy* jako „kampania na rzecz Parlamentu Szkockiego w obrębie Wielkiej Brytanii lub poza nią” (zob. Mitchell J., *From National Identity to Nationalism* [w:] Dickinson H.T., Lynch M., *The Challenge to Westminster: Devolution, Sovereignty and Independence*, East Linton 2000, s. 154). W moim przekonaniu definicja ta powinna jednak zostać sformułowana w odniesieniu do uznania zasady suwerenności narodu szkockiego, gdyż samo dążenie do ustanowienia Parlamentu (Zgromadzenia) Szkockiego może być motywowane powodami niezwiązanymi z retoryką narodową (możemy spotkać się także z uzasadnieniem stricte gospodarczym czy z argumentacją za zachowaniem jedności Zjednoczonego Królestwa). Część autorów uważała środowiska związane z działalnością Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego II połowy lat 80. XX wieku (wywodzące się głównie z Partii Pracy oraz Sojuszu Liberalów i Socjaldemokratów) za przynajmniej częściowo nacjonalistyczne; retorykę wyrażaną przez Szkocki Konwent Konstytucyjny określano nawet mianem nacjonalizmu przez małe „n” lub swoistego *laburzystowskiego nacjonalizmu*; celem Konwentu było jednak ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego o charakterze autonomicznym (zob. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 609; Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 130-131). Sir Reinald Coupland w ogóle nie definiuje *nacjonalizmu* przez pryzmat celu politycznego, skupiając się na sformułowaniu wspólnej definicji w odniesieniu do Szkocji i Walii, w możliwie najszerszym zakresie (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. xvii).

⁵⁴ Zob. Jeffery C., *An outbreak of consensus: Scottish politics after devolution*, [w:] *Political insight*, t. 1, nr 1, kwiecień 2010, s. 32-35; Torrance D., *The Battle for Britain. Scotland and the Independence Referendum*, Londyn 2013, ss. 59-62, 323-324.

nacjonalistów mogą być rozmaite: od zapewnienia narodowi autonomii, poprzez niepodległość (a co za tym idzie – własną państwowość), aż po zapędy imperialistyczne, autorytarne czy nawet totalitarne, wyrażające się w dążeniu do podporządkowania lub wyniszczenia innych wspólnot (narodów, grup religijnych, politycznych czy społecznych). Poza tym ruchy narodowe różnią się pod względem stosunku do wolności liberalno-demokratycznych, otwartości na pluralizm polityczny i kulturowy czy sposobu pojmowania wspólnoty narodowej. Sytuacja staje się jeszcze bardziej skomplikowana biorąc pod uwagę, że ten sam nacjonalizm może wykazywać znaczne różnice doktrynalne w odmiennych okresach historycznych. Doskonałym tego przykładem jest postawa Szkockiej Partii Narodowej, która – będąc ugrupowaniem powszechnie uznawanym za nacjonalistyczne – ewolucyjnie zmieniała swój stosunek do wielu kwestii, w tym do sposobu osiągnięcia niepodległości przez Szkocję, członkostwa niepodległej Szkocji w Unii Europejskiej (wcześniej w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej) czy w NATO.

W tym kontekście sformułowanie najprostszej definicji nacjonalizmu wydaje się być zadaniem tyleż niewdzięcznym, co prawdopodobnie niewykonalnym. Nie jest to jednak celem niniejszej rozprawy. Analiza różnych definicji nacjonalizmu może okazać się pomocna przy próbie zdefiniowania nacjonalizmu szkockiego, bowiem tylko w pełni zdefiniowana ideologia może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań.

Na tle wcześniejszych rozważań można pokusić się o stwierdzenie, że na sposób pojmowania nacjonalizmu wpływają dwa zasadnicze czynniki: praktyka polityczna i doświadczenia historyczne. Najlepszym tego przykładem jest Polska, gdzie – po przykrych doświadczeniach związanych z agresywnym nacjonalizmem niemieckim w okresie II wojny światowej – nacjonalizm często pojmowany jest pejoratywnie. Świadczy o tym definicja wyrażona w *Słowniku języka polskiego PWN*:

„(...) postawa społeczno-polityczna i ideologia postulujące nadrzędność interesu własnego narodu, wyrażające się w egoizmie narodowym, w dyskryminowaniu innych narodów, nietolerancji i wrogości w stosunku do nich”⁵⁵.

Z podobnie brzmiącą definicją możemy spotkać się w *Popularnej Encyklopedii Powszechnej*:

⁵⁵ Szymczak M. [red.], *Słownik...*, op. cit., s. 243.

„(...) ideologia i ruch polityczny, a także postawa społeczno-polityczna, podporządkowujące interesy innych narodów interesom własnego; wg tej ideologii wszelkie działania polityczne podejmowane są w celu podniesienia siły własnego narodu, a także oceniane przez pryzmat jego dobra i interesów”⁵⁶.

Pejoratywnie nacjonalizm pojmowany jest także przez autorów *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN*:

„(...) postawa społeczno-polityczna i jedna z form ideologii narodowej, która stawia interesy własnego narodu ponad wszelkie inne wartości; postuluje podporządkowanie wszystkich problemów politycznych i społecznych kwestii walki o narodowe interesy przeciwko innym narodom; przyjmuje, że obowiązki człowieka wobec własnego narodu zwalniają go od wszelkich zobowiązań moralnych wobec innych narodów, jeżeli te zobowiązanie nie są zgodne z realizacją dążeń własnego narodu; wyraża się w egoizmie narodowym, etnocentryzmie, w wyolbrzymianiu zalet własnego narodu i żądaniu dla niego specjalnych przywilejów, w stosunku pogardy, nietolerancji i wrogości do innych narodów”⁵⁷.

O tym jak bardzo zakorzenione w polskiej nauce jest pejoratywne pojmowanie nacjonalizmu najlepiej świadczy stwierdzenie Tomasza Czapiewskiego, że „(...) za błąd należy uznać powszechny w Polsce zwyczaj określania SNP mianem nacjonalistów”⁵⁸. Wspomniana teza została uzasadniona w ten sposób, że Szkocka Partia Narodowa – podobnie jak *Plaid Cymru*⁵⁹ w Walii czy Liga Północna we Włoszech – należą do rodziny ideologicznej odmiennej od partii nacjonalistycznych, które „ochronę ładu łączą z niechęcią do wchodzenia w transnarodowe struktury polityczne, wrogością wobec imigrantów i dążeniem do budowy silnego państwa”⁶⁰. Nacjonalizmowi przeciwstawiany jest patriotyzm. Tak rzecz się ma w przypadku definicji patriotyzmu w *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN*:

„(...) postawa społeczno-polityczna oparta na zasadach miłości i przywiązania do ojczyzny, jedności i solidarności z własnym narodem, poczuciu więzi

⁵⁶ Czopek L. [red.], *Popularna Encyklopedia Powszechna. Tom 11, n*, Kraków 1996, s. 14.

⁵⁷ *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 7, Man-Nomi*, Warszawa 1966, s. 575.

⁵⁸ Czapiewski T., *Czy istnieją centrolewicowi nacjonaści? – Przypadek Szkockiej Partii Narodowej*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 117.

⁵⁹ W języku walijskim *Plaid Cymru* oznacza „Partia Walii”.

⁶⁰ Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 117-118.

społecznej i wspólnoty kulturowej z członkami innych narodów; forma ideologii narodowej postulująca podporządkowanie i poświęcenie dążeń osobistych sprawom narodu i ojczyzny, jeżeli wymaga tego ich dobro”⁶¹.

Z podobnie sformułowanym pojęciem *patriotyzmu* spotykamy się w *Słowniku języka polskiego PWN*:

„(...) postawa społeczno-polityczna i forma ideologii łącząca przywiązanie do własnej ojczyzny, poczucie więzi społecznej oraz poświęcenie dla własnego narodu z szacunkiem dla innych narodów i poszanowaniem ich suwerennych praw”⁶².

Dla porównania w Zjednoczonym Królestwie – państwie o ugruntowanym parlamentarystyce i długoletnich tradycjach demokratycznych, nacjonalizm nie jest utożsamiany wyłącznie z narodowym egoizmem, rasizmem czy szowinizmem. W *Słowniku języka angielskiego dla zaawansowanych* słowo *nacjonalizm* występuje pod dwoma znaczeniami, przy czym pierwsze z nich ma charakter neutralny:

„1) pragnienie niepodległości politycznej wyrażane przez grupę osób o wspólnym języku, historii, kulturze: *nacjonalizm szkocki* [kursywa autorów – K.P]; 2) przekonanie o wyższości własnego narodu nad pozostałymi: *Przywódcy dyskutowali o niebezpieczeństwie stawianym przez wzrost radykalnego nacjonalizmu* [kursywa autorów – K.P.]”⁶³.

Mamy zatem do czynienia z dwiema formami nacjonalizmu: umiarkowanym (przykładem jest nacjonalizm szkocki) i radykalnym czy szowinistycznym. Powyższych znaczeń dopełniają zamieszczone we wspomnianym słowniku znaczenia słowa *nacjonalista*:

„1) ktoś, kto wierzy, że grupa, państwo czy naród powinny być niepodległe: *serbski, kazachski, zuluski nacjonalista* [kursywa autorów – K.P]; 2) ktoś, kto ma poczucie, że interesy jego własnego narodu powinny być uważane za

⁶¹ Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 8, Nomo-Polsc, Warszawa 1966, s. 524.

⁶² Szymczak M. [red.], *Słownik...*, op. cit., s. 621.

⁶³ Hoey M. [red.], *English Dictionary...*, op. cit., s 995.

ważniejsze od interesów innych narodów: *Prawicowi nacjonaści zdobyli 43 mandaty* [kursywa autorów – K.P.]⁶⁴.

Natomiast *patriotyzm* postrzegany jest bardziej jako stan emocjonalny niż postawa czy ideologia polityczna:

„(...) silne poczucie miłości, szacunku i obowiązku w stosunku do własnego państwa”⁶⁵.

Tymczasem nacjonalizmu szkockiego nie sposób co do zasady utożsamiać z szowinizmem, terroryzmem czy próbą zdominowania innych narodów. W brytyjskiej tradycji politycznej nacjonalizm szkocki można uznać za ideologię umiarkowaną. Rozprawa dostarczy wiele przykładów potwierdzających tak postawioną tezę. Dla jej ogólnego zilustrowania wypada nadmienić, że nacjonaści związani z SNP nigdy nie kwestionowali porządku demokratycznego, regularnie brali udział w wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa (pierwszy raz w 1935 roku), po wstąpieniu Wielkiej Brytanii do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej – w wyborach do Parlamentu Europejskiego (od 1979 roku), natomiast po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa – także do Parlamentu Szkockiego (od 1999 roku)⁶⁶. Szkocka Partia Narodowa już w latach 40. i 50. XX wieku brała udział w wyborach samorządowych, co przy początkowo zbyt małych zasobach finansowych, aby podjąć rywalizację w większości okręgów w wyborach krajowych, wydawało się rozsądną strategią⁶⁷. Poza tym SNP konsekwentnie uznaje wolę narodu – wyrażoną w akcie wyborczym – za potencjalną legitymizację swoich celów politycznych. SNP deklarowała początkowo w programach wyborczych do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, iż zdobycie większości mandatów w szkockich okręgach wyborczych będzie równoznaczne z wyrażeniem przez naród szkocki woli osiągnięcia niepodległości. To z kolei miało umożliwić przeforsowanie ustaw niezbędnych dla ustanowienia Parlamentu Szkockiego, posiadającego kontrolę nad wszystkimi sprawami Szkocji. Parlament ten miał składać się z posłów szkockich, wybranych wcześniej do Parlamentu

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 1096. Pojęcia *patriotyzmu* i *nacjonalizmu* bywają stosowane zamiennie. Najlepszym przykładem jest ujęcie sir Reinalda Couplanda, który podkreśla, że nacjonalizm może być zgodny lub niezgodny z normami moralnymi w zależności od tego czy interes narodowy jest pojmowany przez nacjonalistów we właściwy sposób (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. xvii).

⁶⁶ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 18-24.

⁶⁷ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 177.

Zjednoczonego Królestwa, a jego zadaniem miało być opracowanie projektu konstytucji niepodległej Szkocji, która następnie miała zostać poddana pod głosowanie w referendum⁶⁸. W późniejszym okresie nastąpiła pewna modyfikacja programowa, toteż zwycięstwo SNP w szkockich wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa miało uruchomić negocjacje z rządem Zjednoczonego Królestwa oraz organizacjami międzynarodowymi a po ich skutecznym zakończeniu, do zorganizowania referendum w sprawie przyjęcia konstytucji niepodległej Szkocji⁶⁹. Natomiast po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa nastąpiła zmiana doktrynalna – zwycięstwo SNP w wyborach do Parlamentu Szkockiego miało doprowadzić do zorganizowania referendum, w którym naród szkocki wypowiedziałby się czy Szkocja powinna ogłosić niepodległość⁷⁰.

Niezależnie od wspomnianej ewolucji, szkoccy nacjonaści niezmiennie szanowali wolę suwerennego narodu szkockiego. Nawet jeśli wyniki wyborcze były dalekie od oczekiwań (co zdarzało się wielokrotnie), politycy Szkockiej Partii Narodowej nie kwestionowali legalności wyborów czy zasadności tej instytucji, a jeśli szukali winnych, to raczej we własnych szeregach. Najlepszym tego przykładem jest konflikt pomiędzy partyjnym establishmentem a dysydentami z tzw. Grupy'79 (ang. *79 Group*) po wyborach parlamentarnych z 1979 roku, szczegółowo omówiony w dalszej części rozprawy. Nacjonaści ze Szkockiej Partii Narodowej w latach 80. XX wieku niejednokrotnie opowiadali się za stosowaniem obywatelskiego nieposłuszeństwa, próbowali organizować masowe protesty przeciwko polityce rządu Margaret Thatcher czy włamać się do budynku Royal High School w Edynburgu i tam demonstracyjnie odczytać symboliczny manifest o ustanowieniu Zgromadzenia Szkockiego⁷¹. W II połowie lat 80. XX w. SNP protestowała przeciwko wprowadzeniu w Szkocji tzw. podatku pogłównego (ang. *poll tax*), inicjując i wspierając kampanię na rzecz uchylania

⁶⁸ Zob. m. in.: *Policy of The Scottish National Party*, Edynburg 1950, s. 2; *The New Scotland*, Edynburg 1970, s. 2; *The Scottish National Party Election Manifesto – February 1974*, Edynburg 1974, s. 5; *Choose Scotland – The Challenge of Independence. Manifesto of the SNP for the 1983 General Election*, Edynburg 1983, s. 2; *Play the Scottish Card. SNP General Election Manifesto 1987*, Edynburg 1987, s. 5.

⁶⁹ *Independence in Europe. Make it happen now! The 1992 Manifesto of the Scottish National Party*, Edynburg 1992, s. 3; *Yes We Can Win the Best for Scotland. The SNP General Election Manifesto 1997*, Edynburg 1997, s. 9.

⁷⁰ Zob. m. in.: *Enterprise. Compassion. Democracy. Scotland's Party Manifesto for the Scotland's Parliament Election 1999*, Edynburg 1999, ss. 1, 4, 10; *SNP. It's Time. Manifesto 2007*, Edynburg 2007, ss. 8, 15; *Scottish National Party Manifesto 2011. Re-elect A Scottish Government Working For Scotland*, Edynburg 2011, ss. I, 28.

⁷¹ Zob. m. in.: Mitchell J., *Strategies for Self-government. The Campaigns for Scottish Parliament*, Edynburg 1996, s. 226-227; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 230.

się od płacenia nowego podatku⁷². Działania odwołujące się do obywatelskiego nieposłuszeństwa były również podejmowane wcześniej – część partyjnych działaczy odmawiała uczestnictwa w armii brytyjskiej podczas II wojny światowej, narażając się na sankcje prawne⁷³. Nawet jeśli wziąć pod uwagę tego rodzaju działania, nie sposób uznać tego ugrupowania za rewolucyjne, stosujące przemoc czy uciekające się do aktów terrorystycznych.

Do obywatelskiego nieposłuszeństwa czy aktywności pozapolitycznej nawiązywały również pomniejsze organizacje z lat 50. XX wieku jak *Young Scots* czy *Fianna na-h Alba*, ale i one stroniły od stosowania przemocy⁷⁴; podobnie można scharakteryzować Szkockich Patriotów (ang. *Scottish Patriots*) – ugrupowanie marginalne, aktywnie działające w latach 60. XX wieku⁷⁵. Bardziej radykalnym charakterem wyróżniały się takie organizacje jak Klub 1320 (ang. *1320 Club*) i *Sìol Nan Gaidheal* (ang. *Sons of Scotland*, SNG)⁷⁶, lecz ich aktywność miała charakter epizodyczny. Szkocka Partia Narodowa rezolucją z marca 1968 roku zabroniła podwójnego członkostwa w Klubie 1320 oraz SNP⁷⁷. Członkowie SNG zostali wydaleny z SNP w wyniku rezolucji zapadłej na konwencji partyjnej w Ayr w lipcu 1982 roku⁷⁸. Podobnie rzecz się miała z radykalnymi grupami: *Settler Watch* i *Scottish Watch*, które w latach 90. XX wieku szerzyły w Szkocji propagandę anty-angielską; Szkocka Partia Narodowa szybko się od nich odcięła, opowiadając się za podejmowaniem aktywności politycznej w ramach obowiązującego porządku prawnego⁷⁹.

Warto również wspomnieć, że SNP uznawała liberalne prawa i wolności obywatelskie, którym dawała wyraz w programach i obiecywała włączenie ich do

⁷² Zob. m. in.: Henderson C., *SNP launches chase two of protest*, [w:] *The Glasgow Herald* z 16.03.1989 r., s. 6; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 235-236; Hassan G. [red.], *The Modern SNP: From Protest to Power*, Edynburg 2009, s. 123; Bennie L., Jones R., Mitchell J. [red.], *The Scottish National Party...*, op. cit., s. 29.

⁷³ Zob. Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 237-239; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 166; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 58; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., 97-98.

⁷⁴ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 251.

⁷⁵ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op.cit., s. 178-179.

⁷⁶ W 1982 roku nastąpiła fuzja tych organizacji – członkowie Klubu 1320 wstąpili do SNG (zob. Barberis P., McHugh J., Tyldesley M., *Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: Parties, Groups and Movements of the 20th Century*, Londyn 2000, s. 409).

⁷⁷ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., 2009, s. 42.

⁷⁸ Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 600-601; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 186-188; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 230-231.

⁷⁹ Barberis P., McHugh J., Tyldesley M., *Encyclopedia of British and Irish...*, op. cit., s. 407-408.

pisanej konstytucji niepodległej Szkocji⁸⁰. Podobne deklaracje padały także w białej księdze *Przyszłość Szkocji. Twój przewodnik do niepodległej Szkocji*, wydanej podczas kampanii przed referendum z 18 września 2014 roku⁸¹.

Nie sposób kojarzyć nacjonalizmu szkockiego z pejoratywnymi koncepcjami politycznymi (poza wyjątkowo nieliczną ekstremą polityczną), w tym z dążeniami autorytarnymi, rasizmem czy szowinizmem.

Dwa rodzaje nacjonalizmów wyróżnił z kolei Hans Kohn. Rozróżnienie ma charakter dychotomiczny, zostało dokonane w oparciu o kryteria geograficzne, społeczne i gospodarcze. Autor wyjaśniał, że w regionach Europy, w których w XVIII wieku silną pozycję polityczną uzyskał stan trzeci, związany z mieszczaństwem i burżuazją, tj. w Wielkiej Brytanii, we Francji czy w Stanach Zjednoczonych, nacjonalizm znajdował wyraz w przemianach politycznych i gospodarczych; natomiast w krajach o zupełnie innych tradycjach politycznych, gdzie jeszcze w XIX wieku dominowało ziemiaństwo (Włochy, Niemcy, państwa słowiańskie) nacjonalizm przejawiał się w szeroko rozumianej kulturze – języku, folklorze, literaturze. Amerykański uczyony uznał, że w Stanach Zjednoczonych oraz państwach Europy Zachodniej o silnie wykształconej klasie średniej nacjonalizm miał charakter obywatelski, wiązał się z akceptacją podstawowych wartości liberalnych; tymczasem w Europie Wschodniej, w krajach charakteryzujących się silną pozycją polityczną ziemiaństwa oraz widocznymi pozostałościami systemu feudalnego, nacjonalizm przybrał bardziej agresywną formę, opartą na kryteriach etnicznych i wzorcach autorytarnych⁸².

Powyższe rozróżnienie na nacjonalizm etniczny (wschodni) i obywatelski (zachodni) doczekało się także krytycznej analizy⁸³. Abstrahując od argumentów krytycznych, podział ten przydaje się w rozważaniach nad nacjonalizmem szkockim.

⁸⁰ Zob. m. in.: *The Scottish National Party Election Manifesto – February 1974*, op. cit., s. 6-7; *Choose Scotland...*, op. cit., s. 3; *Play the Scottish Card...*, op. cit., s. 8; *Independence in Europe...*, op. cit., s. 2; *Best for Scotland. A Real Scottish Government. August 1996*, Edynburg 1996, s. 2; *Yes We Can...*, op. cit., s. 10; *A Model Constitution for An Independent Scotland*, Edynburg 2013, art. IX.

⁸¹ *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*, Edynburg 2013, s. 356.

⁸² Zob. szerzej: Kohn H., *The Idea of Nationalism. A Study of Its Origins and Background*, New Brunswick, Nowy Jork 2008.

⁸³ Zob. Kuzio T., *The myth of the civic state: a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism*, [w:] *Political and Racial Studies*, nr 1, styczeń 2002, s. 24-25. Umiarkowane krytyczne poglądy wyraża Paul Lawrence uważając, że dychotomiczne rozróżnienie nie ma większego sensu, ponieważ nacjonalizmy w większości krajów opierają się zarówno na etniczności jak i poczuciu obywatelstwa, w różnych proporcjach (zob. Lawrence, P., *Nacjonalizm: historia i teoria*, Warszawa 2007, s. 164-165).

Przede wszystkim zauważyć należy, że nacjonalizm szkocki oparty jest głównie na postrzeganiu narodu szkockiego w kategoriach wspólnoty obywatelskiej, wiąże się z akceptacją wartości liberalno-demokratycznych oraz praw człowieka. Politycy Szkockiej Partii Narodowej od lat opowiadają się za koniecznością współpracy niepodległej Szkocji z pozostałymi narodami Wysp Brytyjskich⁸⁴. Możliwość otrzymania obywatelstwa w niepodległej Szkocji nie byłaby zależna wyłącznie od kryteriów etnicznych czy kulturowych, co także świadczy o inkluzyjności nacjonalizmu w wydaniu SNP⁸⁵. W podobnych kategoriach należy oceniać otwartość na imigrację czy zapowiedzi prowadzenia polityki pro-imigracyjnej, jeśli Szkocja stałaby się państwem niepodległym⁸⁶. Jedynie skrajnie nieliczni *Siol Nan Gaidheal* postrzegają naród szkocki w kategoriach etnicznych i kulturowych, jako wspólnotę w dużym stopniu zamkniętą na oddziaływanie innych kultur⁸⁷. W życiu politycznym nie odgrywają żadnej roli – przede wszystkim nie posiadają (i nigdy nie posiadali) reprezentacji politycznej w Parlamencie Szkockim czy Westminsterze. Nie sposób więc co do zasady utożsamiać nacjonalizmu szkockiego z etnicznością, ani tym bardziej z szowinizmem czy postulatami o konieczności asymilacji przedstawicieli innych kultur, którzy nie spełnialiby określonych kryteriów kulturowych.

Rozpatrywanie ogólnych definicji nacjonalizmu nie byłoby kompletne, gdyby pominąć ujęcie proponowane przez szkockiego teoretyka – Toma Nairna. W jego autorskiej teorii dostrzega się silne związki ze skutkami industrializacji i rewolucji przemysłowej, nierównomiernym rozwojem gospodarczym w relacjach na linii centrum-peryferia oraz globalizacją. Stąd też – biorąc pod uwagę silne elementy materialistyczne w tym ujęciu – przedstawiana przez niego teoria łączona jest z modernizmem i tzw. Nową Lewicą czy nowoczesnym marksizmem⁸⁸. W niezwykle wnikliwym studium *The Break-up of Britain. Crisis and Neo-Nationalism* szkocki uczony definiuje *nacjonalizm* w następujący sposób:

⁸⁴ Zob. m. in.: *Choose Scotland...*, op. cit., s. 10; *The Parliament and Constitution of Independent Scotland*, Edynburg 1997, s. 18; *Scotland's Future...*, op. cit., s. 213-216.

⁸⁵ Zob. *Scottish National Party. Programme for Government*, Edynburg 1999, s. 4; *Scotland's Future...*, op. cit., s. 271-273.

⁸⁶ *Scotland's Future...*, op. cit., s. 267-271.

⁸⁷ *Nationalism: Towards a new definition*, <http://www.siol-nan-gaidheal.org/newdef.htm>, dostęp: 10.12.2015.

⁸⁸ Jaskułowski K., *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych*, Wrocław 2009, s. 157-158; Lawrence P., *Nacjonalizm...*, op. cit., s. 220-221.

„(...) mobilizacja mas w proteście przeciwko niemożliwemu do zaakceptowania, nierównomiernemu rozwojowi”⁸⁹.

Tom Nairn polemizuje z poglądami oświeceniowego racjonalizmu jakoby postęp techniczny prowadził do równomiernego rozwoju. W rzeczywistości modernizacja prowadzi – jego zdaniem – do dyskryminacji regionów peryferyjnych w stosunku do politycznego centrum, i to na kilku płaszczyznach: politycznej, gospodarczej i militarnej. Zatem nacjonalizm stanowi przejaw społecznego protestu przeciwko tego rodzaju dyskryminacji⁹⁰. W ocenie Toma Nairna Szkocja stanowiła wyjątek, ponieważ długo dominowało tam przekonanie o równomiernym rozwoju Zjednoczonego Królestwa, a ideały filozofii oświeceniowej były popularne wśród szkockich elit, które nie nakłaniały mas do oporu⁹¹. Autor *The Break-Up of Britain...* stoi na stanowisku, że gwałtowny rozwój nacjonalizmu szkockiego przypada na lata 70. XX wieku i przypomina sytuację krajów Trzeciego Świata; związany jest z umiędzynarodowieniem gospodarki, procesem globalizacji, odkryciem złóż ropy naftowej na Morzu Północnym i ich eksploatacją przez zagraniczne koncerny. To z kolei zbiegło się w czasie z rozpadem Imperium Brytyjskiego, postępującą dezintegracją Zjednoczonego Królestwa i kryzysem ideologii socjalizmu⁹².

Koncepcja Toma Nairna jest trafna w tym sensie, że nacjonalizm szkocki w niewielkim stopniu czerpie z odrębności etnicznych czy kulturowych. Kwestie natury gospodarczej, w tym związane z możliwościami wyłącznej eksploatacji zasobów energetycznych przez Szkocję, mają istotne znaczenie w argumentacji na rzecz odnowienia szkockiej państwowości. Wydaje się jednak niewystarczająca dla zdefiniowania nacjonalizmu szkockiego. Wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej w latach 70. XX wieku miał w dużej mierze charakter protestu wyborców przeciw scementowanemu systemowi dwupartyjnemu i elitom politycznym. Poparcie dla niepodległości Szkocji nie pokrywało się z poparciem dla Szkockiej Partii Narodowej⁹³. Trudno jednoznacznie łączyć nacjonalizm szkocki we wszystkich stadiach jego rozwoju z poparciem dla dokonywania redystrybucji dóbr i utworzenia bardziej sprawiedliwego społeczeństwa. Trudno również uznawać, iż nacjonalizm szkocki

⁸⁹ Nairn T., *The Break-Up...*, op. cit., s. 96.

⁹⁰ Ibidem, s. 97.

⁹¹ Ibidem, s. 105-125.

⁹² Ibidem, s. 127-195.

⁹³ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 577.

zawsze odwoływał się do szeroko rozumianych mas społecznych. Wystarczy wspomnieć, że w latach 1945-1960 SNP nie chciała powielać dominujących w Zjednoczonym Królestwie wzorców gospodarczych, związanych z projektem państwa dobrobytu (ang. *Welfare State*). W tamtym okresie największy wpływ na program SNP miał Robert McIntyre, który łączył konserwatyzm obyczajowy z liberalizmem gospodarczym, a częściowo z socjalizmem chrześcijańskim. Nacjonałści szkoccy, skupieni w SNP, największy nacisk kładli wówczas na syntezę indywidualizmu jednostkowego ze swego rodzaju korporacjonizmem – niepodległa Szkocja miała być raczej zbiorem niewielkich, lokalnych wspólnot, których członkowie staraliby się brać swój los we własne ręce; odnowienie państwowości szkockiej miało służyć przede wszystkim decentralizacji, poszerzeniu zakresu wolności gospodarczej i minimalizacji interwencjonizmu państwowego, który miał zostać ograniczony do takich obszarów jak budownictwo mieszkaniowe, własność ziemska, rybołówstwo czy przemysł⁹⁴. Ideologię Szkockiej Partii Narodowej z tamtego okresu należałoby raczej utożsamiać z koniecznością likwidacji nierówności w poziomie życia pomiędzy Szkocją a Anglią (i to bardziej dzięki staraniom samych Szkotów) aniżeli ze sprzeciwem wobec działań międzynarodowego kapitalizmu. Początkowo proponowane przez nacjonalistów rozwiązania nie miały czysto masowego charakteru – opierały się na indywidualizmie, podejmowaniu wyzwań i ciężkiej pracy przez jednostki oraz wzajemną pomoc w ramach spontanicznie tworzonych zrzeszeń. W ten właśnie sposób miałyby wyglądać budowanie bogactwa całego narodu, jego suwerenności. Takie ujęcie nie odpowiada stawianej przez Toma Nairna tezie jakoby nacjonalizm w swojej retoryce zawsze odnosił się do bezimiennych mas (przydając im wspólne miano narodu) w celu poprawy ich sytuacji ekonomicznej.

Trzeba również wskazać, że jeszcze w początkach lat 70. XX wieku nie uważano SNP za ugrupowanie w pełni lewicowe czy socjaldemokratyczne, o czym będzie można przekonać się w dalszej części rozprawy. Dopiero w latach 80. XX wieku nacjonałści szkoccy zaczęli programowo wyraźnie zbliżać się do lewicy, a u progu obecnego stulecia stali się realnym przeciwnikiem Partii Pracy.

⁹⁴ Zob. m. in.: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 173-176; Maxwell S., *Social Justice and the SNP* [w:] Hassan G. [red.], *The Modern...*, op. cit., s. 121; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 193-194; *Statement of Aim and Policy of the Scottish National Party, adopted 7th-8th December 1946* [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 213-230.

Warto również przywołać pojęcie *nacjonalizmu* sformułowane przez Anthony'ego D. Smitha w pracy *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*:

„Ruch ideologiczny i narodowy skierowany na zdobycie i zachowanie autonomii, jedności i tożsamości społeczności, których członkowie uznawani są za stanowiących rzeczywisty lub potencjalny <<naród>>”⁹⁵.

Jest to jedna z najbardziej otwartych w swym kształcie definicji nacjonalizmu. Na gruncie szkockim to jednak bardziej wada niż zaleta. Nacjoniści w niektórych regionach Europy zadowolają się autonomią polityczną, z kolei w innych ich celem jest uzyskanie niepodległości. Nacjoniści szkoccy z SNP za cel stawiają sobie odnowienie utraconej państwowości, choć takie kwestie jak kształt ustrojowy niepodległej Szkocji, jej miejsce w porządku międzynarodowym czy stosunek do pozostałych krajów Wysp Brytyjskich bywały przedmiotem sporów i podlegały stopniowym zmianom. Gdyby uznać, że celem szkockich nacjonalistów jest pewna doza autonomii politycznej, szczególnie ustanowienie Parlamentu Szkockiego, trzeba by dojść do przekonania, że w gruncie rzeczy wszystkie liczące się ugrupowania polityczne w Szkocji mają charakter nacjonalistyczny. Taki wniosek byłby jednak nieuprawniony, zwłaszcza biorąc pod uwagę, iż polityków Partii Pracy, Partii Konserwatywnej czy Liberalnych Demokratów nie określa się mianem *nacjonalistów*. Tymczasem obecnie w Parlamencie Szkockim nie ma takiej partii politycznej, która zmierzałaby do rozwiązania Parlamentu Szkockiego i powrotu do scentralizowanego modelu ustrojowego. Nawet Partia Konserwatywna, która przez ponad dwie dekady konsekwentnie sprzeciwiała się ustanowieniu Zgromadzenia (Parlamentu) Szkockiego, w ostatnich latach zmieniła swój stosunek do dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Rząd Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów w 2012 roku przeforsował *Scotland Act*, zapewniający Parlamentowi Szkockiemu nowe kompetencje, szczególnie w zakresie zmian wysokości niektórych podatków czy zaciągania limitowanych pożyczek⁹⁶. Poglądy liderki Szkockiej Partii Konserwatywno-Unionistycznej⁹⁷ – Ruth Davidson również przeszły

⁹⁵ Smith A.D., *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Warszawa 2007, s. 21, tłum. Chomicka E.

⁹⁶ Macnab S., *Scotland steps into the future with new powers for Holyrood*, [w:] *The Scotsman*, 19.04.2012, s. 10; zob. szerzej: *Scotland Act 2012*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11/contents/enacted>, dostęp: 20.12.2014.

⁹⁷ Szkocka Partia Konserwatywno-Unionistyczna (ang. *Scottish Conservative and Unionist Party*) jest częścią Partii Konserwatywnej, która działa na terenie Szkocji.

znamienną ewolucję⁹⁸. Wszystkie partie mające swoją reprezentację w Parlamencie Szkockim uczestniczyły w pracach komisji konstytucyjnej pod przewodnictwem lorda Smitha of Kelvin. Powołanie tej komisji było następstwem przyrzeczenia (ang. vow) opublikowanego 16 września 2014 r. na łamach dziennika *The Daily Record*, złożonego przez przywódców czołowych brytyjskich ugrupowań: Eda Milibanda z Partii Pracy, Davida Camerona z Partii Konserwatywnej i reprezentanta Liberalnych Demokratów – Nicka Clegga. Obiecywano jak najszybsze przekazanie Parlamentowi Szkockiemu nowych kompetencji, gdyby Szkoci opowiedzieli się w referendum za pozostaniem przy Zjednoczonym Królestwie⁹⁹. Przyrzeczenie miało zapewnić wzmocnienie unii brytyjskiej, więc jego realizacja musiałaby zadowolić mieszkańców Szkocji i pozostałej części Zjednoczonego Królestwa; musiała stanowić swego rodzaju kompromis w wymiarze ogólnobrytyjskim. Szkocka Partia Narodowa wprowadzie wyłoniła reprezentantów do komisji lorda Smitha¹⁰⁰, lecz jej podstawowym celem pozostaje niepodległość Szkocji, uważana za warunek konieczny do przywrócenia narodowi

⁹⁸ Ruth Davidson po wyborze na lidera Szkockiej Partii Konserwatywno-Unionistycznej uznała, że *Scotland Bill* (obecnie *Scotland Act 2012*) stanowi nieprzekraczalną granicę kompetencji, jakie mogą zostać przyznane Parlamentowi Szkockiemu. Projekt ustawy porównała do linii wytyczonej na piasku (ang. *line in the sand*) (Johnson S., *Ruth Davidson promises no more devolution if she wins Scottish Tory leadership*, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/8753684/Ruth-Davidson-promises-no-more-devolution-if-she-wins-Scottish-Tory-leadership.html>, dostęp: 02.01.2015; Torrance D., *The Battle for Britain...*, op. cit., s. 225). Wkrótce zmieniła poglądy postulując, aby Parlament Szkocki otrzymał dalej idące kompetencje finansowe i aby jego autonomiczna pozycja była zbliżona do parlamentów stanowych w Stanach Zjednoczonych (zob. Davidson R., *Strengthening Devolution, Taking Scotland Forward*, <http://www.scottishconservatives.com/2013/03/strengthening-devolution-taking-scotland-forward/>, dostęp: 03.01.2015; Black, A., *Ruth Davidson supports more Holyrood financial powers*, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-21933791>, dostęp: 3.01.2015).

⁹⁹ *The Vow* [w:] *The Daily Record*, 16.09.2014, s. 1; zob. też: *David Cameron, Ed Miliband and Nick Clegg sign joint historic promise which guarantees more devolved powers for Scotland if we vote NO*, <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/david-cameron-ed-miliband-nick-4265992>, dostęp: 22.09.2014. Raport z prac komisji lorda Smitha został opublikowany 27 listopada 2014 r. (zob. The Smith Commission, *Report of the Smith Commission for further devolution of powers to the Scottish Parliament*, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20151202171017/http://www.smith-commission.scot/wp-content/uploads/2014/11/The_Smith_Commission_Report-1.pdf, dostęp: 30.12.2014).

¹⁰⁰ Obecna lider SNP – Nicola Sturgeon zadeklarowała nawet, że byłaby gotowa zawiesić dążenia do niepodległości, gdyby Komisja Lorda Smitha osiągnęła porozumienie odnośnie maksymalnej dewolucji w zakresie stanowienia prawa i zapewniła Parlamentowi Szkockiemu pełną autonomię podatkową (zob. Philip A., *SNP deputy leader Nicola Sturgeon submits radical plans for 'independence lite' as new devolution powers are drawn up*, <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/snp-deputy-leader-nicola-sturgeon-4417909>, dostęp: 15.11.2014). Przedstawicielami SNP w komisji byli John Swinney i Linda Fabiani (zob. The Smith Commission, *Report of the Smith Commission for further devolution of powers to the Scottish Parliament*, s. 4, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20151202171017/http://www.smith-commission.scot/wp-content/uploads/2014/11/The_Smith_Commission_Report-1.pdf, dostęp: 30.12.2014).

szkockiemu pełni suwerenności¹⁰¹. Taki sposób argumentacji, niepozbawiony elementów egoizmu narodowego, w zasadzie obcy jest wspomnianym wcześniej ugrupowaniom. Partie o charakterze ogólnobrytyjskim nie odwołują się do zasady suwerenności narodu szkockiego, lecz do argumentów natury gospodarczej i prawnej, opierając się głównie na zasadach równości politycznej czy sprawiedliwości społecznej.

Nacjonalizmowi szkockiemu najbliższą do definicji sformułowanej przez Ernesta Gellnera:

„Nacjonalizm jest przede wszystkim zasadą polityczną, która głosi, że jednostki polityczne powinny pokrywać się z jednostkami narodowościowymi”¹⁰².

Definicja ta odpowiada podstawowemu postulatowi nacjonalistów szkockich, którzy od dziesięcioleci wychodzą z założenia, iż naród, który nie posiada własnego państwa, jest w gruncie rzeczy narodem bezdomnym. Stąd odnowienie państwowości szkockiej służyłoby pokryciu się jednostki państwowej – niepodległej Szkocji z jednostką narodowościową – narodem szkockim.

Po przeanalizowaniu rozmaitych sposobów pojmowania nacjonalizmu, można więc pokusić się o sformułowanie definicji odnoszącej się wprost do nacjonalizmu szkockiego: ideologia wyrażająca się w tym, że Szkoci stanowią odrębny i suwerenny naród, który powinien posiadać własną państwowość.

Przedstawiona definicja uwzględnia dwa założenia. Pierwsze wyraża się w tym, że suwerenność należy do narodu szkockiego, mającego możliwość decydowania o własnym losie, w tym o najlepszej formie rządów. Drugim, niemniej ważnym aspektem definicji nacjonalizmu szkockiego jest dążenie do uzyskania niepodległości przez Szkocję (w tym także do uzyskania przez naród szkocki możliwości zarządzania własnymi sprawami w pełnym zakresie, za pośrednictwem Parlamentu, posiadającego wszelkie kompetencje w zakresie stanowienia prawa). W ocenie szkockich nacjonalistów jedynie niepodległość gwarantuje, że naród szkocki będzie w pełni korzystał ze swojej suwerenności i – co najistotniejsze – stanie się równorzędnym partnerem w relacjach z innymi narodami. Oczywiście sposób pojmowania

¹⁰¹ *Constitution of the Scottish National Party*, <http://www.politicalpartydb.org/party-statutes-archive/united-kingdom/scottish-national-party/>, dostęp: 03.01.2016. Warto jednak uzupełniając zaznaczyć, iż w ostatnich latach Szkocka Partia Narodowa bardzo zbliżyła się do lewicy politycznej, uzasadniając niepodległość także motywami gospodarczymi – zbudowaniem bardziej równego i sprawiedliwego społeczeństwa (zob. m. in.: <http://www.snp.org/constitution>, dostęp: 03.01.2016).

¹⁰² Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 2009, s. 75, tłum. Hołówkowa T.

suwerenności czy niepodległości oraz kwestia wyboru modelu ustrojowego i gospodarczego niepodległej Szkocji (podobnie jak miejsce Szkocji w relacjach z pozostałą częścią Wysp Brytyjskich czy organizacjami międzynarodowymi) pozostają w takim ujęciu sprawą otwartą.

W praktyce życia politycznego nacjonaści szkoccy podzielili się na dwa obozy ze względu na preferowaną drogę do niepodległości: fundamentalistów (ang. *fundamentalists*) i pragmatyków (ang. *pragmatics*)¹⁰³. W ocenie fundamentalistów rozwój dewolucji w zakresie stanowienia prawa wzmocni unię polityczną z 1707 roku, dając Szkotom możliwość zarządzania własnymi sprawami poprzez autonomiczny Parlament i odsunę dążenia niepodległościowe na plan dalszy, o ile w ogóle ich nie pogrzebie. Z kolei pragmatycy są zdania, że dewolucja w zakresie stanowienia prawa wzmocni tendencje separatystyczne i ewolucyjnie doprowadzi do rozpadu Zjednoczonego Królestwa. Początkowo przewagę polityczną w SNP posiadali fundamentaliści, ale obecnie partia jest programowo pragmatyczna i wyraża poparcie dla dewolucji – procesu, który doprowadzi do niepodległości Szkocji¹⁰⁴.

Do pewnego stopnia zrozumiałe wydają się twierdzenia, że do połowy XX wieku nacjonalizm szkocki nierzadko utożsamiano z dążeniami do autonomii politycznej w postaci ustanowienia Parlamentu Szkockiego w ramach Zjednoczonego Królestwa¹⁰⁵. Poszczególne ideologie mogą kształtować się w różny sposób, mieć kilka zróżnicowanych postaci, ewoluować od form umiarkowanych do bardziej radykalnych i odwrotnie. Może także zmieniać się ich postrzeganie z perspektywy kolejnych dziesięcioleci, podobnie jak zmieniło się w Zjednoczonym Królestwie postrzeganie unionizmu. W tradycyjnym unionizmie wykluczał dewolucję w zakresie stanowienia prawa, natomiast obecnie proces ten jest powszechnie uznawany za część brytyjskiego systemu konstytucyjnego.

¹⁰³ W literaturze brytyjskiej grupy te często określa się odpowiednio mianami: twardogłowych (ang. *hardliners*) i zwolenników gradualizmu (ang. *gradualists*).

¹⁰⁴ Zob. m. in.: Jones P., *A Start to a New Song: the 1997 Devolution Campaign*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 21, jesień 1997, s. 5-6; Salmond A., *Independence in sight: devolution as a step toward Scottish autonomy*, [w:] *Parliamentarian*, t.79, nr 3, lipiec 1998, s.239; Salmond A., *The Dream Shall Never Die. 100 Days That Changed Scotland Forever*, Londyn 2015, s. 16.

¹⁰⁵ Tego rodzaju sposób pojmowania nacjonalizmu szkockiego jest szczególnie widoczny w monografii sir Reinalda Couplanda *Nacjonalizm walijski i szkocki. Studium przypadku z 1954 roku*. Wynika to jednak z przyjętego, bardzo szerokiego zakresu definicji nacjonalizmu (sformułowanej zarówno w odniesieniu do Szkocji jak i Walii): „pełna świadomość narodowa w połączeniu z wiarą w interes narodowy” (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. xvii).

Badając nacjonalizm szkocki wychodzę jednak z założenia, że najlepszym rozwiązaniem jest sformułowanie definicji odpowiadającej realiom politycznym ostatniego ćwierćwiecza. Dlatego też w ostatniej części niniejszego rozdziału sformułuję definicję o charakterze szerszym: *szkockiej myśli narodowej i szkockiego ruchu narodowego*.

1.3 Pojęcie narodu w kontekście szkockiego życia politycznego

W poprzedniej części niniejszego rozdziału wykazałem, że nacjonaści szkoccy odwołują się do woli suwerennego narodu szkockiego. Warto zatem zastanowić się jak pojmowana jest zbiorowość, której wola – wyrażana w demokratycznych wyborach lub referendach – ma w przyszłości posłużyć legitymizacji nadrzędnego celu związanego z nacjonalizmem szkockim.

W literaturze spotykamy się z różnymi pojęciami *narodu*, lecz – podobnie jak w przypadku nacjonalizmu – próżno szukać definicji uniwersalnej. Najlepiej problem ten ukazuje Eric Hobsbawm, posługując się anegdotą rodem z powieści *science-fiction*:

„Przypuśćmy, że pewnego dnia, po wojnie jądrowej, jakiś międzygalaktyczny historyk ląduje na martwej już planecie, aby zbadać przyczyny odległej niewielkiej katastrofy, którą zarejestrowały czujniki w jego galaktyce (...). Po pewnym czasie nasz obserwator dojdzie do wniosku, że ostatnich dwóch stuleci historii ludzkości na planecie Ziemia nie da się zrozumieć nie mając jakiegoś pojęcia o tym, co oznacza termin <<naród>> oraz pochodzące od niego słownictwo. Ten termin wydaje się oznaczać coś ważnego dla ludzkich spraw. Lecz co konkretnie? Oto sedno tajemnicy”¹⁰⁶.

W sposób bardziej syntetyczny problem porusza Walter Bagehot:

„Wiemy, co to jest, kiedy nas pytacie, ale nie potrafimy łatwo tego wyjaśnić czy zdefiniować”¹⁰⁷.

Nie brakuje teoretyków, którzy postanowili zmierzyć się z tym palącym problemem. W pierwszej kolejności należy wyróżnić definicje *narodu* o charakterze obiektywnym i subiektywnym. Jednym z najpopularniejszych pojęć *narodu* jest definicja autorstwa Józefa Stalina:

¹⁰⁶ Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010, s. 9, tłum. Maciejczyk J., Starnowski M.

¹⁰⁷ Bagehot W., *Physics and Politics*, Londyn 1987, s. 20-21, cyt. za: Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm...*, op. cit., s. 9, tłum. Maciejczyk J., Starnowski M.

„Naród to wytworzona historycznie, trwała wspólnota ludzi, powstała na gruncie wspólnoty języka, terytorium, życia ekonomicznego i układu psychicznego, przejawiająca się we wspólnocie kultury”¹⁰⁸.

Chociaż przywołane pojęcie zostało sformułowane przez jednego z najkrwawszych dyktatorów, cytowane jest przez badaczy nie mających nic wspólnego z marksizmem czy propagowaniem systemów totalitarnych¹⁰⁹. Jego zaletą wydaje się wyróżnienie jasnych kryteriów, którym wspólnota musi odpowiadać, aby mogła zostać uznana za naród. Z drugiej strony w praktyce politycznej łatwo o wyjątki¹¹⁰.

Zdaniem Roberta Mulhollanda definicja Józefa Stalina przystaje do narodu szkockiego¹¹¹, lecz z tak postawioną tezą nie sposób się zgodzić. Cechy takie jak wspólnota historyczna, kulturowa czy terytorialna można wprawdzie ostrożnie zaakceptować, mając na uwadze wspomnienia odrębnej państwowości, pamięć o XIV-wiecznych wojnach o niepodległość, bohaterach narodowych jak William Wallace czy Robert de Bruce. O istnieniu wspólnoty kulturowej może świadczyć także specyficzny strój narodowy – kraciasty kilt czy wspólne świętowanie nocy Roberta Burnsa 25 stycznia każdego roku. Wszystko to można by uznać za czynniki spajające szkocką wspólnotę narodową. Nie jest to jednak wspólnota trwała i niezmienna. Znany współcześnie kilt został zaprojektowany przez kwakra z Lancashire – Thomasa Rawlisona w XVIII wieku z myślą, aby szkockim góralom wygodniej pracowało się przy wyrębie drzew i wytapianiu żelaza¹¹², a za synonim szkockiego stroju narodowego kilt zaczęto uważać dopiero po zaaranżowanej przez sir Waltera Scotta wizycie króla Edwarda IV w Edynburgu w 1822 roku¹¹³. Wspólnota językowa narodu szkockiego jest kwestią co najmniej równie dyskusyjną – zdecydowana większość Szkotów posługuje się językiem angielskim, natomiast pewna ich liczba posługuje się także językiem

¹⁰⁸ Stalin J., *Marksizm a kwestia narodowa*, [w:] *Marksizm a kwestia narodowa. Kwestia narodowa a leninizm*, Warszawa 1949, s. 11. Zbliżoną definicję znajdziemy w *Słowniku języka polskiego PWN* z 1988 roku (zob. Szymczak M. [red.], *Słownik języka polskiego PWN. Tom II*, Warszawa 1988, s. 285).

¹⁰⁹ Zob. Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm...*, op. cit., s. 14; Davidson, N., *The Origins of Scottish Nationhood*, Londyn 2000, s. 2.

¹¹⁰ Najlepszym przykładem są Szwajcarzy, których trudno nie uznać za naród, mimo że nie stanowią wspólnoty językowej. Podobne zastrzeżenia można sformułować w stosunku do Izraelitów, którzy przez długi czas nie spełniali kryterium wspólnoty terytorialnej.

¹¹¹ Mulholland R., *What is the National Question?*, [w:] *Socialist Scotland*, nr 1, jesień 1998, s. 18.

¹¹² Trevor-Roper H., *Górska tradycja Szkocji*, [w:] Hobsbawm E., Ranager T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, Kraków 2008, s. 30-31.

¹¹³ Zob. m. in. Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 235; Friend J.W., *Stateless Nations: Western European Regional Nationalisms and the Old Nations*, Londyn, Nowy Jork 2012, s. 28-29; Trevor-Roper H., *Górska...*, [w:] Hobsbawm E., Ranager T. [red.], *Tradycja...*, op. cit., s. 38-40.

gaelickim, pierwotnie bardzo powszechnym. W 2001 roku liczba osób mówiących w języku gaelickim wynosiła 58 650 osób (1,16% ludności), co wprawdzie oznacza poważny regres w porównaniu do 254 415 osób w 1891 roku, ale wciąż nie sposób uznawać Szkotów za trwałą wspólnotę językową¹¹⁴. Patrząc na ten problem z perspektywy historycznej, mieszkańcy południowej i środkowej Szkocji (Nizin, ang. *Lowlands*) różnili się od mieszkańców północnej części Szkocji (Wyżyn, ang. *Highlands*). Mieszkańcy Nizin począwszy od XI wieku zaczęli przyjmować anglo-normańskie wzorce kulturowe i posługiwali się dialektami języka angielskiego, natomiast mieszkańcy Wyżyn rozmawiali między sobą w języku gaelickim i pozostawali pod wpływem kultury celtyckiej¹¹⁵. Ostatecznie doszło do wykształcenia się narodu szkockiego o wspólnej tożsamości, choć jak zaznaczył Ernst Gellner:

„Górale szkockie wyróżniają się swym językiem na tle Szkocji dużo bardziej niż Szkocja na tle Zjednoczonego Królestwa (...)”¹¹⁶.

Próbie sformułowania pojęcia *narodu* o charakterze obiektywnym podjął Anthony D. Smith. Autor pracy *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia* uznał, że *naród* należy pojmować jako „(...) nazwaną wspólnotę ludzką, zamieszkującą ojczystą ziemię, mającą wspólne mity i wspólną historię, wspólną kulturę publiczną, jedną gospodarkę, a także wspólne dla wszystkich członków prawa i obowiązki”¹¹⁷. Przywołana definicja do pewnego stopnia oddaje sytuację narodu szkockiego, ale powieliła też zasadniczą wadę definicji autorstwa Józefa Stalina. Trudno nie uznać Szkotów za wspólnotę nazwaną; w dodatku można przyjąć założenie, że naród szkocki posiada zespół swego rodzaju mitów pochodzeniowych, związanych m. in. ze wspomnianymi już wojnami o niepodległość i odrębną państwowością, rebeliami jakobickimi, tradycjami ludowymi z Wyżyn (te ostatnie mają charakter tzw. *tradycji wymyślonych*¹¹⁸), ale istotny jest także mit demokratyzmu związanego z powszechną edukacją czy wyjątkowymi umiejętnościami w zakresie zarządzania własnymi

¹¹⁴ Brayant, G.A., *The Nations...*, op. cit., s. 71.

¹¹⁵ Brayant G.A., *The Nations...*, op. cit., s. 69-70; Trevelyan G.M., *Historia Anglii*, Warszawa 1967, s. 267.

¹¹⁶ Gellner E., *Narody...*, op. cit., s. 133, tłum. Hołówkowa T.

¹¹⁷ Smith, A.D., *Nacjonalizm...*, op. cit., s. 25.

¹¹⁸ Eric Hobsbawm definiuje *tradycję wymyśloną* w następujący sposób: „zespół działań o charakterze rytualnym lub symbolicznym, rządzonych zazwyczaj przez jawnie bądź milcząco przyjęte reguły; działania te mają wpajać ludziom pewne wartości i normy zachowania przez ciągłe repetycje – co siłą rzeczy sugeruje kontynuowanie w przeszłości” (zob. Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja...*, op. cit., s. 10, tłum. Godyń F., Godyń M.).

sprawami. Niewątpliwie istnieje też wspólna, *stricte* szkocka kultura publiczna, istniejąca zarówno w początkach XVIII wieku (odrębny system prawny, system edukacji, szkocki kościół prezbiteriański – *Kirk* czy system tzw. rad, ang. *boards*), po reformie administracji brytyjskiej z przełomu XIX i XX wieku (Sekretarz do spraw Szkocji, Biuro do spraw Szkocji) jak i po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa (Parlament Szkocki, Egzekutywa Szkocka).

Odrębna gospodarka jest już bardziej dyskusyjnym zagadnieniem, ponieważ Szkocja nie stanowi odrębnego bytu państwowego – gospodarka szkocka jest zatem częścią gospodarki brytyjskiej. Parlament Szkocki posiada pewną samodzielność finansową (m. in. ma możliwość zmieniania wysokości podatków w określonym zakresie), jednak nie ma obecnie możliwości prowadzenia w pełni samodzielnej polityki finansowej i gospodarczej w stosunku do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa – niektóre kompetencje zostały zastrzeżone wyłącznie dla Westminsteru (np. co do zasady polityka fiskalna, gospodarcza, monetarna, kwestie rynków finansowych)¹¹⁹. Nie sposób więc mówić o samodzielnej gospodarce, skoro lwia część wpływów podatkowych trafia obecnie do budżetu w Londynie – twierdzenie, iż Szkoci powinni mieć pełną kontrolę nad całością dochodów budżetowych uzyskiwanych w Szkocji jest zresztą jednym z głównych argumentów nacjonalistów, przemawiających za odnowieniem szkockiej państwowości.

Dyskusyjna jest także wspólna historia różnych regionów Szkocji ze względu na jej dualistyczny rozwój, który trwał właściwie aż do połowy XVIII wieku – wówczas mieszkańcy Wyżyn zostali niejako przymusowo wtłoczeni w krwioobieg gospodarki brytyjskiej. Właściwie zamiast o wspólnej historii narodu szkockiego trzeba raczej mówić o swego rodzaju zespole mitów, o zbiorowym wyobrażeniu wspólnej historii.

Przykładem subiektywnego pojmowania narodu jest natomiast pogląd, wyrażony przez Ernsta Renana:

„Naród jest duszą, zasadą duchową. Dwie rzeczy, które, prawdę powiedziawszy, czynią tylko jedną, stanowią tę duszę, tę zasadę duchową. Jedną jest w przeszłości, druga w teraźniejszości”¹²⁰.

¹¹⁹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/schedule/5>, dostęp: 10.10.2014.

¹²⁰ Renan E., *Co to jest naród?*, [w:] Władysław W., Zawadzki T., Zmelonek P. [red.], *Wielkie mowy historii. Tom 2. Od Lincolna do Stalina*, Polityka Spółdzielnia Pracy, Warszawa 2006, s. 123, tłum. Beckerman J.

Zatem *naród* jest zdaniem francuskiego uczonego swego rodzaju zespołem odczuć, podzielanych przez pewną zbiorowość – wspólną interpretacją przeszłości (niekoniecznie zgodnym z obiektywnymi badaniami historycznymi) i wolą trwania w teraźniejszości. Ernest Renan rozwija swoją myśl o pojmowaniu *narodu* jako pewnej więzi zbiorowych przekonań:

„Naród jest więc wielką solidarnością, ustanowioną przez poczucie ofiar, które się poniosło, i ofiar, które się jest gotowym ponieść jeszcze. Wymaga on istnienia przeszłości; streszcza się jednak w teraźniejszości w fakcie namacalnym: zgodzie, jasno wyrażonym pragnieniu prowadzić dalej wspólne życie. Istnienie narodu jest (przebaczcie mi tę przenośnię), codziennym plebiscytem, tak jak istnienie osobnika jest nieustannym stwierdzaniem życia”¹²¹.

Ostatnie cytowane zdanie jest bodajże najbardziej znane i chyba najlepiej charakteryzuje subiektywizm w ujęciu Ernsta Renana. Istnienie narodu to nie tyle sama zbiorowość (grupa ludzi), co poczucie przynależności do zbiorowości o określonej tożsamości, wspólnej przeszłości i woli kontynuowania tej przynależności w przyszłości. Istnienie narodu nie jest rzeczą daną raz na zawsze – przeciwnie, naród wciąż narażony jest na potencjalną, stopniową lub gwałtowną atrofję. Takie ujęcie w odniesieniu do narodu szkockiego niepozbawione jest wad, zwłaszcza gdy przez pojęcie narodu rozumie się nie tylko wspólnotę tradycji, ale także celów i dążeń. Obecnie trudno jest odpowiedzieć na pytanie, co właściwie byłoby celem, do którego większość Szkotów miałaby wspólnie dążyć, aby w zbiorowym przekonaniu nadal pozostawać narodem. Nawet w kwestii tak istotnej jak uzyskanie niepodległości, mieszkańcy Szkocji podzielili się niemal w połowie, o czym świadczą wyniki referendum niepodległościowego z 18 września 2014 roku, kiedy przeciwko niepodległością Szkocji opowiedziało się 55,3% głosujących¹²². W 1995 roku lider Szkockiej Partii Narodowej – Alex Salmond podkreślał religijną czy etniczną niejednorodność ludności Szkocji oraz rozmaite potrzeby poszczególnych mieszkańców, w zależności od miejsca

¹²¹ Ibidem.

¹²² Dane za: www.whatscotlandthinks.org, dostęp: 12.12.2014. Warto jednak dodać, że w referendum brały udział osoby czujące się wyłącznie Szkotami, ale także osoby czujące się częściowo Szkotami i Brytyjczykami lub wyłącznie Brytyjczykami. Pierwsza z tych grup opowiedziała się za niepodległością najchętniej, choć nie w przytłaczającej większości. Osoby, u których przeważała tożsamość brytyjska, wołały, aby Szkocja pozostała częścią Zjednoczonego Królestwa (zob. <https://www.ipsos-mori.com/contactus/offices/scotland/indyref2014/polling/votingintention/natid.aspx>, dostęp: 10.12.2014).

zamieszkania czy sytuacji ekonomicznej. Przyznawał, że znalezienie dla niej wspólnego mianownika nie jest prostym zadaniem¹²³.

Warto jednak dodać, że porównywanie narodu do „codziennego plebiscytu” ma w odniesieniu do Szkocji istotne znaczenie. Mieszkańcy Szkocji nierzadko wybierają między dwiema, do pewnego stopnia konkurencyjnymi tożsamościami narodowymi: szkocką i brytyjską. Podział między wspomnianymi tożsamościami nie jest jednak specjalnie wyrazisty, ponieważ większość osób czuje się zarówno Szkotami jak i Brytyjczykami. Błędem byłoby jednak sądzić, że taki stan rzeczy został dany raz na zawsze a jedność Zjednoczonego Królestwa nie jest zagrożona. W tym kontekście warto wspomnieć, iż w świetle doktryny Ernesta Renana narody nie kształtują się wyłącznie dzięki pamięci o wydarzeniach z przeszłości, ale także poprzez „zapominanie” zdarzeń niewygodnych dla poczucia wspólnoty ze strony jego członków. Jak twierdzi autor wykładu *Co to jest naród?*:

„Zapomnienie, powiedziałbym nawet błąd historyczny, jest kluczowym czynnikiem tworzenia narodu, a to dlatego, że rozwój badań historycznych często stanowi zagrożenie dla narodowości. W rezultacie badań historycznych wychodzą na światło dzienne gwałtowne czyny, które miały miejsce na początku wszystkich formacji politycznych, także te, które w rezultacie okazały się wielkim dobrodziejstwem”¹²⁴.

W ocenie Ernesta Renana współczesne narody często kształtowały się wskutek krwawych podbojów czy walk wewnętrznych, o których zapominano w późniejszym okresie. Podobna tendencja, związana ze zbiorowym mechanizmem wyparcia, miała miejsce w historii Szkocji, kiedy w latach 80. XVIII wieku wśród ziemian oraz klasy średniej można było zaobserwować wzmożone zainteresowanie tradycjami szkockich górali, mimo że – jak na ironię – tradycyjne społeczności góralskie dogorywały w wyniku gwałtownych przemian gospodarczych oraz represji, które spotkały większość górskich klanów po klęsce powstania jakobickiego z lat 1745-1746. Sam przywódca rebelii – książę Karol Edward Stuart, przeżywał ostatnie lata w zapomnieniu, zmagając się z problemami alkoholowymi¹²⁵. U podstaw szkockiej tożsamości narodowej leży

¹²³ Salmond A., *Northern Ireland and the Scottish Question*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 13, jesień 1995, s. 77-78.

¹²⁴ Renan E., *What is the nation?*, ucparis.fr/files/9313/6549/.../What_is_a_Nation.pdf, dostęp: 20.12.2016, tłum. wł.

¹²⁵ Devine T.M., *The Scottish...*, op. cit., s. 233-234.

wiele wyobrażeń z gruntu fałszywych, obarczonych czymś, co Ernest Renan nazwałby zapewne „błędem historycznym”. Na tej podstawie można dojść do przekonania, że zbiorowe wyobrażenia mają niekiedy ahistoryczny charakter i podlegają przewartościowywaniu w zależności od kontekstu społecznego czy politycznego. Taka sytuacja niewątpliwie ma miejsce w przypadku narodu szkockiego, co należy wziąć pod uwagę przy formułowaniu jego definicji.

Do masowych wyobrażeń nawiązuje z kolei inna subiektywna definicja *narodu*, sformułowana przez Benedicta Andersona:

„(...) jest to wyobrażona wspólnota polityczna, wyobrażona jako nieuchronnie ograniczona i suwerenna”¹²⁶.

Definicja ta należy do najczęściej cytowanych, a sam autor precyzyjnie wyjaśnia znaczenie jej elementów:

„Jest wyobrażona, ponieważ członkowie nawet najmniej licznego narodu nigdy nie znają większości swych rodaków, nie spotykają ich, nic nawet o nich nie wiedzą, a mimo to pielęgnują w umyśle obraz wspólnoty (...). Narody wyobrażane są jako wspólnoty ograniczone, ponieważ nawet największe z nich (...) zajmują skończony, choćby i rozciągliwy obszar, poza którym żyją inne narody (...). Narody wyobrażone są jako wspólnoty suwerenne, ponieważ pojęcie to powstało w czasach, kiedy Oświecenie i Rewolucja podważyły legitymizację uświęconych monarchii dynastycznych”¹²⁷.

W gruncie rzeczy trudno nie zgodzić się z podstawowymi założeniami amerykańskiego politologa. Warta odnotowania jest abstrakcyjność narodu jako wspólnoty opartej na pewnych, nierzadko idealistycznych, wyobrażeniach. Nie sposób polemizować ze stanowiskiem, że nie ma takiego narodu, w którym wszyscy członkowie znalazłby się wzajemnie. Jednak pojmowanie narodów w kategoriach abstrakcyjnych wyobrażeń nie wyjaśnia, dlaczego miliony ludzi dobrowolnie oddają życie w imię czegoś, co *de facto* nie istnieje. Autor wyjaśnia wprowadzenie atrakcyjności narodu na przykładzie pewnego rodzaju symboli kulturowych – pomników i grobów Nieznanego Żołnierza, w których „(...) nie spoczywają ani śmiertelne szczątki, ani nieśmiertelne dusze, związane są z

¹²⁶ Anderson, B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997, s. 19, tłum. Amsterdamski S.

¹²⁷ Ibidem, s. 19-20.

nimi narodowe wyobrażenia”¹²⁸. Wyobrażona wspólnota narodu posiada więc, zdaniem Benedicta Andersona, pewne cechy wspólnoty religijnej. Pozwala bowiem przynależeć ludziom do zbiorowości, która w ich świadomości wydaje się być odwieczna. Nacjonalizm, pozwalający uważać naród za wspólnotę odwieczną, niezmienną i na swój sposób transcendentną staje się swego rodzaju substytutem religii¹²⁹. Zastąpienie myślenia w kategoriach religijnych myśleniem w kategoriach narodowych nie zawsze jest jednak tak wyraźne i oczywiste jak chciałby to widzieć Benedict Anderson. W przypadku szkockim kwestia ta jest dużo bardziej skomplikowana – religia protestancka (prezbiterianizm) spełniała istotną rolę w kształtowaniu się szkockiej tożsamości narodowej a Kościół Szkocki (*Kirk*) należał do najbardziej opiniotwórczych organizacji i do pewnego stopnia zastępował Parlament Szkocki po unii angielsko-szkockiej z 1707 roku¹³⁰. Jednocześnie Szkoci uczestniczyli w walce nie tylko za naród szkocki, lecz także za naród brytyjski (będąc poddanymi monarchów brytyjskich), m. in. w wojnie siedmioletniej, wojnach napoleońskich, walkach w koloniach Imperium Brytyjskiego czy w dwóch wojnach światowych¹³¹. Tymczasem idea narodu brytyjskiego narodziła się stosunkowo niedawno – była skutkiem zawarcia *Traktatu o Unii* na początku XVIII wieku. Na tym tle trudno uznać, że Szkoci uważają naród brytyjski za wspólnotę odwieczną.

Niezależnie od powyższych wątpliwości uznać trzeba, że narody mają do pewnego stopnia abstrakcyjny charakter. Nikt nie rodzi się z natury Szkotem czy Brytyjczykiem, lecz przyswaja sobie pewien zespół przekonań i wyobrażeń o swojej szkockości czy brytyjskości, utrwalany w procesie socjalizacji. Kwestia posiadania paszportu brytyjskiego czy – w przypadku rozpadu Zjednoczonego Królestwa – szkockiego może służyć co najwyżej przynależności do narodu jako wspólnoty politycznej, lecz proces kształtowania się indywidualnego poczucia tożsamości narodowej ma charakter złożony, czego nie sposób pominąć w związku z definiowaniem narodu szkockiego.

Kolejny, nie mniej znany badacz nacjonalizmu – Ernest Gellner, formułuje dwie, odrębne definicje *narodu*, tj. kulturową oraz woluntarystyczną:

¹²⁸ Ibidem, s. 22.

¹²⁹ Ibidem, s. 24-25.

¹³⁰ Zob. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 91-102; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 44-45; Harvie C., Jones P., *The Road to Home Rule...*, op. cit., s. 14-15; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 36, 38.

¹³¹ Zob. szerzej: Devine T.M., *Imperial Scotland*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union 1707-2007*, Edynburg 2008; Spiers E., *The Scottish Soldier and Empire 1845-1902*, Edynburg 2006.

- 1) „Dwie osoby należą do tego samego narodu, jeżeli – i tylko jeżeli – uczestniczą w tej samej kulturze, przez którą rozumieć będziemy system idei, znaków, skojarzeń, sposobów zachowania i porozumiewania się”¹³².
- 2) „Dwie osoby należą do tego samego narodu, jeżeli – i tylko jeżeli – uważają, że należą do tego samego narodu. Inaczej mówiąc, narody są dziełem człowieka, wytworem jego przeświadczeń, lojalności i solidarności. Zbiór osób (na przykład mieszkających na danym terenie i mówiących danym językiem) staje się narodem wtedy i tylko wtedy, gdy są one stanowczo przekonane, iż z tytułu współprzynależności do owego zbioru mają wobec siebie pewne obowiązki i prawa. Tym, co czyni z nich naród, jest wzajemne uznanie się za rodaków, a nie jakakolwiek inna wspólna cecha, która przysługuje wyłącznie im i odróżnia ich od reszty innych ludzi”¹³³.

Powyższe definicje również posiadają pewne zalety – wskazują cechy, które łączą członków poszczególnych społeczności i pozwalają im uznawać się za tworzących wspólnoty narodowe. Autor publikacji *Narody i nacjonalizm* podaje jednak te definicje niejako mimochodem, ponieważ sam uważa je za niezadowalające. Znacznie więcej uwagi poświęca pojmowaniu oraz rozwojowi nacjonalizmu, która to ideologia, rozpatrywana na tle postępujących zmian społecznych i gospodarczych (rewolucji przemysłowej), doprowadziła jego zdaniem do wykształcenia się narodów¹³⁴.

Warto również wskazać, że *naród* może być pojmowany dwojako – w sensie etnicznym (kulturowym) i obywatelskim. Powyższe rozróżnienie znajduje odzwierciedlenie na gruncie języka angielskiego, w którym naród w sensie etnicznym określany jest jako *nation* (dosłownie: naród), natomiast naród w sensie politycznym – poprzez słowo *people* (dosłownie: lud)¹³⁵, choć rozróżnienie to nie zawsze bywa stosowane konsekwentnie. Świadczą o tym chociażby słownikowe definicje tych wyrażen. Zgodnie ze *Słownikiem języka angielskiego dla zaawansowanych* wyróżniamy trzy znaczenia słowa *nation*:

- 1) „państwo, które posiada własną ziemię oraz rząd”;
- 2) „ludzie żyjący w poszczególnych państwach”;

¹³² Gellner E., *Narody...*, op. cit., s. 82-83.

¹³³ Ibidem, s. 83.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ pl.pons.com/tlumaczenie/polski-angielski/naród, dostęp: 12.12.2014.

- 3) „grupa ludzi, którzy dzielą tę samą kulturę oraz język, ale nie posiadają własnego państwa”¹³⁶.

Tymczasem według tego samego źródła słowo *people*, pośród wielu znaczeń, można rozumieć następująco: „grupa zrzeszająca wszystkich ludzi, którzy przynależą do określonego państwa, religii, lub rasy”¹³⁷. Takie rozróżnienie nie przyjęło się w językach Europy środkowo-wschodniej – także w języku polskim. Świadczy o tym choćby Preambuła *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., w której wyrażone zostało sformułowanie: „(...) Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (...)”¹³⁸. Powyższe określenie jest wyraźnym odniesieniem się do narodu w znaczeniu wspólnoty obywateli żyjących na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej a nie określonej wspólnoty, wyróżnionej ze względu na cechy etniczne; ustawodawca woli jednak posługiwać się tradycyjnym określeniem *naród* a nie *lud*.

W rozprawie będę używać słowa *naród*, jakkolwiek w odniesieniu do Szkocji wyodrębnię dwie definicje – pierwsza z nich będzie miała charakter bliższy politycznemu (obywatelskiemu) znaczeniu, druga – ujęciu związanego z poczuciem przynależności do określonej wspólnoty kulturowej.

Naród szkocki w znaczeniu politycznym to wspólnota osób, która po ogłoszeniu niepodległości przez Szkocję posiadałaby obywatelstwo szkockie. Definicja ta ma bardzo szeroki zakres, ponieważ obywatelstwo szkockie opierałoby się na kryteriach obiektywnych, często nie mających wiele wspólnego z subiektywnym poczuciem szkockości.

Zgodnie z poglądami SNP szkocki paszport w dniu osiągnięcia niepodległości automatycznie otrzymałyby osoby stale zamieszkujące w Szkocji oraz obywatele brytyjscy urodzeni w Szkocji (choćby nawet mieszkali poza Szkocją). Obywatelstwo szkockie przysługiwałoby z mocy prawa także dzieciom urodzonym w Szkocji oraz obywatelom brytyjskim mieszkającym poza jej granicami, gdyby po ogłoszeniu niepodległości przynajmniej jedno z ich rodziców posiadało obywatelstwo szkockie; taka sama sytuacja dotyczyłaby także obywateli innych państw, których rodzice lub dziadkowie mogliby takie obywatelstwo otrzymać. Ostatnią grupą osób mogących ubiegać się o obywatelstwo szkockie byłiby legalni imigranci oraz obywatele innych

¹³⁶ Hoey M. [red.], *English Dictionary...*, op. cit., s 994.

¹³⁷ Ibidem, s. 1106.

¹³⁸ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 roku, <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mfrxilrsgq4tgmjoozsxelrrgq2tgoa>, dostęp: 10.10.2014.

państw, zamieszkujących w Szkocji co najmniej od dziesięciu lat, jeśli spełniliby warunki przewidziane w odrębnych przepisach¹³⁹. Oznacza to, że do narodu szkockiego jako wspólnoty obywatelskiej (politycznej) mogliby – wbrew intuicyjnym skojarzeniom – należeć Anglicy, Irlandczycy czy Walijczycy a także legalni imigranci (np. Hindusi czy Pakistańczycy) oraz osoby z innych krajów (np. Polacy), gdyby tylko spełnili odpowiednie warunki, określone w normach prawnych.

Naród można jednak określić także w sposób, który bardziej odpowiada subiektywnym odczuciom większej liczby ludzi niż pewnej, poniekąd abstrakcyjnej, konstrukcji prawnej. W oparciu o teorie Ernesta Renana czy Benedicta Andersona należy wyróżnić naród szkocki w znaczeniu tożsamościowym – zbiorowość połączoną zespołem przekonań i wyobrażeń, których wypadkowa decyduje o podzielanym przez jej członków poczuciu wspólnotowości, wyjątkowości, tożsamości kulturowej lub wspólnego pochodzenia historycznego.

W tym miejscu warto zauważyć, że celowo użyłem określenia *przekonania* czy *wyobrażenia*, ponieważ cechy, które mają wyróżniać członków szkockiej wspólnoty narodowej od innych wspólnot, nie muszą znajdować oparcia w rzeczywistości – w przeszłości czy w teraźniejszości. Co więcej, powyższa definicja nie wymaga, aby wspomniane przekonania czy wyobrażenia pozostawały niezmiennie – przeciwnie, ich znaczenie może ewoluować w zależności od warunków historycznych, przemian gospodarczych, politycznych czy społecznych. Nie jest też wymagana identyczność przekonań czy wyobrażeń dla każdego członka wspólnoty narodowej – wystarczy, że ich wypadkowa (jako swego rodzaju rdzeń) pozwala na wykształcenie się w abstrakcyjnej zbiorowości poczucia przynależności, a do pewnego stopnia także wyjątkowości.

Z tak pojmowanym narodem szkockim łączy się pojęcie szkockiej tożsamości narodowej, którą należy rozumieć jako ogół przekonań i wyobrażeń, pozwalający określonym osobom na wyrażanie (deklarowanie) przynależności do narodu szkockiego. W dalszej części rozprawy będzie można przekonać się, że narody: szkocki i brytyjski – w sensie tożsamościowym – wykazują wiele wspólnych przekonań i wyobrażeń; to zatem tłumaczy, dlaczego większość mieszkańców Szkocji deklaruje szkocką i brytyjską tożsamość narodową.

¹³⁹ *Scotland's Future...*, op. cit., s. 271-273.

1.4 Znaczenie pozostałych pojęć

Nacjonalizm szkocki należy odróżnić od szkockiej myśli narodowej. Zakres znaczeniowy tych pojęć pokrywa się tylko częściowo, co sprawia, że nacjonalizm można uznać za jedną z ideologii składających się na szkocką myśl narodową.

Przez szkocką myśl narodową należy rozumieć zbiór ideologii politycznych, dla których wspólny mianownik stanowią następujące poglądy:

- 1) Szkoci stanowią odrębny, suwerenny naród,
- 2) Szkoci powinni mieć możliwość samodzielnego zarządzania własnymi sprawami, przynajmniej w ograniczonym zakresie,
- 3) Szkoci powinni posiadać własne, wybieralne Zgromadzenie (Parlament), stanowiące prawo dla Szkocji i mające co najmniej autonomiczny charakter w stosunku do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa.

Na tle powyższego zestawienia należy wyprowadzić wniosek, że nacjonalizm szkocki jest najdalej idącą ideologią, która mieści się w ramach szkockiej myśli narodowej. Charakteryzuje się dążeniami separatystycznymi a dewolucja w zakresie stanowienia prawa może być uważana przez nacjonalistów co najwyżej za środek celu – osiągnięcia niepodległości Szkocji. Celem szkockich nacjonalistów jest doprowadzenie do rozpadu Zjednoczonego Królestwa poprzez zerwanie angielsko-szkockiej unii realnej z 1707 roku, jakkolwiek w ostatnich latach nie wyklucza się zachowania pewnych związków instytucjonalnych między Szkocją a pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa, przypominającymi model konfederacji.

Do grona rzeczników szkockiej myśli narodowej mogą należeć zwolennicy mniej radykalnych rozwiązań ustrojowych jak dewolucja w zakresie stanowienia prawa. Postulat dewolucji musi jednak dotyczyć władzy wykonawczej i stanowienia prawa. Poza tym podstawowy cel dewolucji: zachowanie integralności Zjednoczonego Królestwa musi być argumentowany przez pryzmat woli suwerennego narodu szkockiego. Zwolenników dewolucji w zakresie stanowienia prawa można wszakże podzielić pod względem postrzegania tego procesu; w szkockim życiu politycznym można spotkać się z całym spektrum poglądów – od uznania, że dotychczasowy zakres kompetencji Parlamentu Szkockiego jest wystarczający, aż po twierdzenia, że parlament ten powinien posiadać kompetencje stanowienia prawa w maksymalnym zakresie, jaki można pogodzić z zachowaniem jedności Zjednoczonego Królestwa, tzn. z wyłączeniem spraw obronności, polityki zagranicznej i finansów dotyczących pozostałych części państwa (tzw. postulat maksymalnej dewolucji, ang. *Devo-max*).

Szkocka myśl narodowa częściowo obejmuje zwolenników Home Rule – postulatu popularnego najpierw w latach 1888-1928, a następnie w latach 1942-1953 dzięki Konwentowi Szkockiemu. W dalszej części rozprawy można będzie przekonać się, że zwolennicy Home Rule w Szkocji do 1916 roku nie próbowali powiązać postulatu ustanowienia Parlamentu Szkockiego z wolą suwerennego narodu szkockiego i początkowo trudno było uważać ich za zwolenników szkockiej myśli narodowej. Niezależnie od powyższego celem zwolenników Home Rule było ustanowienie Parlamentu Szkockiego posiadającego pełnię autonomii w zakresie stanowienia prawa¹⁴⁰.

Trzeba jednak nadmienić, że zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa (niezależnie od proponowanego zakresu kompetencji Parlamentu lub Zgromadzenia Szkockiego) czy Home Rule nie zawsze musieli pozostawać zwolennikami szkockiej myśli narodowej. Potrzeba utworzenia Zgromadzenia (Parlamentu) Szkockiego dawała się uzasadnić nie tylko wolą suwerennego narodu szkockiego, ale także w oderwaniu od niej. W dalszej części rozprawy wykazę, że do 1916 roku szkoccy zwolennicy Home Rule argumentowali, że reforma jest konieczna dla wzmocnienia jedności Zjednoczonego Królestwa i odciążenia Parlamentu Szkockiego, który nie miał czasu na zajmowanie się sprawami szkockimi. Podobnie w latach 70. XX wieku niektórzy politycy Partii Pracy czy Partii Konserwatywnej w dewolucji w zakresie stanowienia prawa widzieli jedynie początek procesu służącego ułatwieniu kontroli działań władzy przez obywateli, przeniesieniu zarządzania i planowania gospodarczego na niższy poziom i umożliwieniu budowania bardziej

¹⁴⁰ Początki ideologii Home Rule wiążą się z działaniami rządu Williama Gladstone’a na rzecz ustanowienia w Irlandii autonomicznego parlamentu o bardzo szerokim zakresie uprawnień. W dalszej kolejności narodził się pomysł, aby Home Rule zaszczerpić na grunt szkocki czy walijski (tzw. Home Rule dla wszystkich, ang. *Home Rule All Around*) (zob. Morton G., *The First Home Rule Movement in Scotland 1886-1918*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 115). Proponowane rozwiązania związane z Home Rule były w gruncie rzeczy bardzo zbliżone do dewolucji w zakresie stanowienia prawa – oba cechowały się asymetrycznym charakterem (nie przewidywano wprowadzenia Home Rule w Anglii) i miały doprowadzić do poszerzenia zakresu samorządności peryferyjnych regionów Zjednoczonego Królestwa. Często określenia dewolucja i Home Rule stosowane są zamiennie, jakkolwiek Home Rule kojarzone jest raczej z maksymalnym zakresem dewolucji (tzw. *Devo-max*). Osobiście dewolucję utożsamiam z pewnym procesem polityczno-ustrojowym, natomiast Home Rule z jednorazową reformą ustrojową. W rozprawie określenia *Home Rule* używać będę zamiennie z określeniem *dewolucja w zakresie stanowienia prawa* w odniesieniu do okresu 1888-1953. Wyrażenia *dewolucja w zakresie stanowienia prawa* będę używał wyłącznie w odniesieniu do późniejszego okresu. Dewolucja w zakresie władzy wykonawczej posiada za to znacznie dłuższą historię i wiąże się z powołaniem Sekretarza do spraw Szkocji, a następnie ustanowieniem Biura do Spraw Szkocji w II połowie XIX wieku.

sprawiedliwego społeczeństwa. Źródłem tego procesu nie miała być jednak wola narodu szkockiego, lecz ustawa Parlamentu Zjednoczonego Królestwa.

Skoro zatem nie wszyscy zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa czy Home Rule uważali wolę narodu szkockiego za legitymizację dla ustanowienia autonomicznego Parlamentu Szkockiego, należy zastanowić się, w jaki sposób pojmować zbiór ideologii, które – poza nacjonalizmem szkockim – składają się na *szkocką myśl narodową*. Zadanie to nie jest łatwe, zwłaszcza że sami zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa mogą spierać się, w jakim tempie proces ten powinien przebiegać i jaki zakres kompetencji Parlamentu Szkockiego zadowalałby naród szkocki. Na tym tle można spotkać się z bardzo szerokim spektrum poglądów – od zwolenników zachowania dotychczasowych kompetencji Parlamentu Szkockiego, aż po piewców maksymalnej autonomii, pozwalającej zachować formalną jedność Zjednoczonego Królestwa. Próba klasyfikacji zwolenników autonomii Szkocji na poszczególne grupy, w zależności od poglądów na skończoność procesu dewolucji, byłaby zadaniem niewdzięcznym, zdecydowanie wykraczającym poza ramy niniejszej rozprawy. Mogłoby też prowadzić do nadmiernego mnożenia pojęć; w skrajnym przypadku wywód mógłby wydać się trudny w odbiorze czy wręcz niezrozumiały.

Dla uproszczenia można przyjąć wspólną definicję *idei szkockiej autonomii narodowej*: zbiór ideologii politycznych, dla których wspólny mianownik stanowią następujące poglądy:

- 1) Szkoci stanowią odrębny, suwerenny naród,
- 2) Szkoci powinni mieć możliwość samodzielnego zarządzania własnymi sprawami w ograniczonym zakresie,
- 3) Szkoci powinni posiadać własne, wybieralne Zgromadzenie (Parlament), stanowiące prawo dla Szkocji, przy zachowaniu politycznej jedności Zjednoczonego Królestwa.

W powyższym ujęciu doskonale mieszczą się zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa (niezależnie od proponowanego stopnia autonomii), podobnie jak zwolennicy Home Rule z I połowy XX wieku (wszakże pod warunkiem uznawania woli narodu szkockiego za nadrzędną zasadę konstytucyjną).

W dalszej kolejności należy wyróżnić *szkocki ruch narodowy* czyli wszelkie formy aktywności politycznej, wykorzystywane przez przedstawicieli szkockiej myśli narodowej, np. konwenty, partie polityczne czy ruchy społeczne. Szkocki ruch narodowy – podobnie jak szkocka myśl narodowa – ma charakter niejednorodny, często

nie może być kojarzony z członkostwem w jednej organizacji w określonym okresie czasu. Przedstawiciele szkockiego ruchu narodowego uczestniczyli wprawdzie we wspólnych przedsięwzięciach politycznych¹⁴¹, ale często należeli do konkurujących ugrupowań, obierających zupełnie inne cele i realizujących odmienne strategie¹⁴².

Poza tym nacjonalizm często przeciwstawiany jest unionizmowi, który w realiach szkockiego życia politycznego jest pojęciem niezwykle pojemnym. Najprościej byłoby sformułować definicję negatywną i stwierdzić, że unionizm jest przeciwieństwem nacjonalizmu. Poglądy polityków kojarzonych z partiami uznawanymi za unionistyczne (głównie Partii Pracy, Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów) są niejednolite. W każdej z tych partii mieliśmy do czynienia ze zwolennikami i przeciwnikami dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Obecnie, gdy dewolucja w tym zakresie jawi się jako proces nieodwracalny, ewentualne podziały czy spory uwidaczniają się w kwestii przyznania dalszych kompetencji Parlamentowi Szkockiemu; dotyczą nie tyle zasadności dewolucji, co kwestii jak daleko proces ten powinien prowadzić. Żadne z wymienionych ugrupowań nie dąży programowo do rozpadu Zjednoczonego Królestwa, jakkolwiek trudno uznawać unionizm za jednolitą ideologię, opartą na jasnych pryncypiach – zwłaszcza wobec postępującej erozji tradycyjnych symboli związanych z brytyjskością. Dość powiedzieć, że sprzeciw polityków unionistycznych wobec niepodległości Szkocji sprowadzał się przede wszystkim do kampanii negatywnej, opartej na argumentach natury gospodarczej,

¹⁴¹ Do wyjątków należy początkowa działalność Szkockiej Partii Narodowej, która w latach 1932-1942 ideologicznie skupiała osoby związane nie tylko z nacjonalizmem szkockim, ale także z innymi ideologiami składającymi się na szeroko rozumianą szkocką myśl narodową – należeli do niej zarówno zwolennicy niepodległości Szkocji jak i propagatorzy Home Rule (zob. m. in. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., ss. 39, 45). Innym wyjątkiem jest kampania *Scotland FORward* przed referendum z 1997 roku, dotyczącym ustanowienia Parlamentu Szkockiego. Kampania prowadzona była wspólnie przez polityków Partii Pracy, Szkockiej Partii Narodowej i Liberalnych Demokratów (zob. m. in. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., 249; Jones P., *A Start...*, [w:]: *Scottish Affairs*, nr 21, jesień 1997, s. 5-6; Jones P., Harvie C., *The Road...*, op. cit., s. 180; Harvie C., *No Gods And Precious Few Heroes. Twentieth Century Scotland*, Edynburg 2000, s. 182).

¹⁴² Najlepszym tego przykładem jest rozłam w Szkockiej Partii Narodowej; w 1942 roku wystąpił z niej John MacCormick oraz jego zwolennicy, którzy wspólnie utworzyli Konwent Szkocki. Odtąd SNP stała się partią z przewagą nacjonalistów szkockich; Konwent Szkocki zaczął stanowić ruch społeczny, skupiający zwolenników szerzej rozumianej szkockiej myśli narodowej (zob. m. in. Brand J., *The Scottish...*, op. cit., s. 240-245; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 167-172; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 60-61). Poza tym symptomatyczne jest utworzenie Szkockiego Konwentu Narodowego w 1987 roku, w którym działali politycy Partii Pracy, Sojuszu Liberalów i Socjaldemokratów oraz Zielonych, skupionych wokół idei szkockiej autonomii narodowej; konwent został jednak zbojkotowany przez polityków SNP, odwołujących się programowo do nacjonalizmu szkockiego (zob. m. in. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 612; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 238; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 240-243).

politycznej i historycznej. Wypadałoby raczej uznać, że *unionizm* jest postawą polityczną charakteryzującą się dążeniami do zachowania jedności Zjednoczonego Królestwa. Wspominając o *partiach unionistycznych* będę miał na myśli ugrupowania posiadające swoje struktury na terenie całego Zjednoczonego Królestwa, a nie wyłącznie w jednym z jego regionów; będzie to zatem synonim określenia *partie ogólnobrytyjskie*.

Nacjonalizmu szkockiego nie należy jednak utożsamiać wyłącznie z separatyzmem. Szkocka Partia Narodowa nie jest jedynym szkockim ugrupowaniem, które w kampanii poprzedzającej referendum z 18 września 2014 roku opowiedziało się za ogłoszeniem niepodległości. Stanowisko pro-niepodległościowe zajęła też Szkocka Partia Socjalistyczna (ang. *Scottish Socialist Party*, SSP), która nie opiera swojej argumentacji na zasadzie suwerenności narodu szkockiego, lecz raczej na odwoływaniu się do kwestii klasowych, retoryki anty-kapitalistycznej i możliwości wprowadzenia w Szkocji gospodarki socjalistycznej¹⁴³. Za niepodległością Szkocji opowiadała się Szkocka Partia Zielonych (ang. *Scottish Green Party*), ale nie jest to ugrupowanie kierujące się retoryką narodową, lecz lewicową, sprawiedliwościową – podstawowymi jej celami są sprawiedliwość ekologiczna, społeczna i gospodarcza¹⁴⁴. Ponadto w latach 1998-2007 nawet w Anglii około 20% mieszkańców uważało, że najlepszym rozwiązaniem konstytucyjnym dla Szkocji będzie jej niepodległość¹⁴⁵. Trudno zapewne łączyć tak dużą liczbę mieszkańców Anglii z motywacjami wynikającymi z nacjonalizmu szkockiego.

¹⁴³ <https://www.scottishsocialistparty.org/about-us/>, dostęp: 3.01.2016.

¹⁴⁴ *Scottish Green Party Policy Summary 2015*, ss. 2, 4, <https://www.scottishgreens.org.uk/policy/>, dostęp: 3.01.2016.

¹⁴⁵ Jeffery C., *An outbreak...* [w:] *Political insight*, t. 1, nr 1, kwiecień, 2010, s. 34.

2 Szkocja w latach 1707-1885. Kształtowanie się przekonań i wyobrażeń składających się na szkocką tożsamość narodową.

2.1 Wstęp

Nie sposób w pełni zrozumieć specyfiki nacjonalizmu szkockiego bez przeprowadzenia analizy rozwoju historii Szkocji. Istotne jest zbadanie relacji między kształtowaniem się tożsamości narodowej mieszkańców Szkocji a rozwojem Imperium Brytyjskiego i państwowości brytyjskiej. Analiza ta umożliwi odpowiedź na pytanie, jaki rodzaj tożsamości narodowej charakteryzował mieszkańców Szkocji u progu XX wieku – czy mieliśmy do czynienia bardziej ze szkocką czy raczej z brytyjską tożsamością narodową.

Wspomniana analiza dostarczy odpowiedzi na pytanie, które wydarzenia historyczne miały wpływ na rozwój szkockiej czy brytyjskiej tożsamości narodowej, a które padły ofiarą zbiorowej amnezji czy – parafrazując Ernesta Renana – swego rodzaju *błędu historycznego*. Badanie pozwoli też lepiej zrozumieć, dlaczego szkocka myśl narodowa zaczęła rozwijać się dopiero u progu XX stulecia. Odtworzenie przebiegu procesów historycznych, społecznych, gospodarczych czy kulturowych, jakie zachodziły po drugiej stronie rzeki Tweed sprawi, że będzie można odpowiedzieć na tak postawione pytania.

Rozważenia wymaga kwestia postaci brytyjskiego systemu politycznego. Stein Rokkan i Derek Urwin wyróżniają dwa zasadnicze (do pewnego stopnia konkurencyjne) sposoby pojmowania kształtu ustrojowego państw, charakteryzujących się wewnętrzną jednolitością:

„1. *Państwo unitarne*, zbudowane wokół jednoznacznego centrum politycznego, które cieszy się dominacją ekonomiczną i dąży do mniej lub bardziej niezachwianej polityki administracyjnej standaryzacji. Wszystkie regiony państwa są traktowane jednakowo a wszystkie instytucje są kontrolowane bezpośrednio z centrum.

2. *Państwo unii* nie jest rezultatem prostego podboju dynastycznego. Inkorporacja co najmniej części jego terytorium została osiągnięta poprzez personalną unię dynastyczną, np. przez traktaty, małżeństwa lub dziedziczenie. Integracja daleka jest od doskonałości. Kiedy na większości jego terytorium następuje standaryzacja administracji, konsekwencje unii personalnej pociągają za sobą przetrwanie na pewnych obszarach praw sprzed zawarcia unii oraz

infrastruktury instytucjonalnej, która zabezpiecza pewien stopień autonomii regionalnej”¹⁴⁶.

Do wspomnianego podziału często odwołują się badacze w odniesieniu do pozycji Szkocji w brytyjskim systemie politycznym¹⁴⁷. Koncepcja państwa unii wiąże się z tradycyjnymi poglądami konstytucyjnymi – zgodnie z nimi Zjednoczone Królestwo w latach 1707-1997 było państwem o charakterze silnie scentralizowanym, wspieranym zasadą suwerenności parlamentu, posiadającego monopol w zakresie stanowienia prawa¹⁴⁸. Teza ta nie była w pełni akceptowana w życiu publicznym – część polityków w Szkocji odwołuje się do zasady suwerenności narodu szkockiego jako źródła legitymizacji systemu politycznego w Szkocji oraz podkreśla długie tradycje związane z istnieniem odrębnych instytucji szkockich¹⁴⁹. Sami twórcy tego

¹⁴⁶ Rokkan S., Urwin D., *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*, Londyn, Beverly Hills, New Dehli 1982, s. 11.

¹⁴⁷ Zob. m. in. Béland D., Lecours A., *Nationalism and Social Policy. The Politic of Territorial Identity*, Oxford 2010, s. 94; Bogdanor V., *The New British Constitution*, Portland 2009, s. 273; Heald D., MacLean A., *Scotland's Fiscal Relationships with England and the United Kingdom*, [w:] Miller W.L. [red.], *Anglo-Scottish Relations, from 1900 to Devolution and Beyond*, Oxford 2005, s. 95; Keating M., *Managing...* [w:] Keating M., Salmon T.C., *The Dynamics...*, op. cit., s. 22-23; MacLean I., *Financing the Union: Goschen, Barnett and Beyond* [w:] Miller W.L. [red.], *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 81-82; Mitchell J., *From Unitary State to Union State: Labour's Changing View of the United Kingdom and Its Implications*, [w:] *Regional Studies*, t. 30, nr 6, październik 1996, s. 607.

¹⁴⁸ Myśl o unitarnym charakterze Zjednoczonego Królestwa w powiązaniu z zasadą suwerenności parlamentu przypisuje się Albertowi Vennowi Dicey'owi, którego stadium – będące w zasadzie opisem funkcjonowania konstytucji brytyjskiej – zostało opublikowane po raz pierwszy w 1885 roku (zob. szerzej: Dicey A.V., *Introduction...*, op. cit., s. 3-35). Pogląd ten w stosunku do okresu przypadającego na lata 1707-1997 podzielają niektórzy późniejsi autorzy (zob. m. in. Forman F.N., *Constitutional Change in the UK*, Londyn, Nowy Jork 2002, s. 33; O'Neill M., *Devolution and British Politics*, Londyn, Nowy Jork 2013, s. 3). Do grona zwolenników takiego postrzegania konstytucji brytyjskiej należy zaliczyć polityków wywodzących się często z różnych partii. Tam Dalyell – jeden z najbardziej wyrazistych polityków Partii Pracy w latach 70. i 80. XX wieku, był przeciwnikiem dewolucji w zakresie stanowienia prawa i twierdził, że nie można jej pogodzić z brytyjskim modelem państwa unitarnego (zob. Dalyell T., *Devolution. The End of Britain?*, Londyn 1977, s. 256). Margaret Thatcher – premier Zjednoczonego Królestwa w latach 1979-1990 i lider Partii Konserwatywnej twierdziła, że suwerenność należy do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa a wszelkie ruchy polityczne i społeczne dążące do ustanowienia autonomicznego Zgromadzenia (Parlamentu) Szkockiego godzą w jedność i stabilność polityczną Zjednoczonego Królestwa (zob. Thatcher M., *Moje lata na Downing Street*, Warszawa 2012, s. 644; Thatcher M., *Speech to the Scottish Conservative Party Conference*, 13.05.1988, [w:] Harris R. [red.], *The Collected Speeches of Margaret Thatcher*, Nowy Jork 1997, s. 306-307; *Thatcher dismisses 'Union at risk' claim*, [w:] *The Glasgow Herald*, 10.01.1989, s. 3; Thatcher M., *Don't Wreck the Heritage We All Share* [w:] *The Scotsman*, 9.11.1997, s. 17).

¹⁴⁹ Do podobnej retoryki odwoływała się Szkocka Komisja Konstytucyjna (powstała na bazie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego), w której uczestniczyli przedstawiciele m. in. Partii Pracy, Sojuszu Liberalów i Socjaldemokratów, Zielonych, szkockich kościołów czy związków zawodowych. W raporcie *Roszczenie Prawa dla Szkocji* z 1988 roku członkowie komisji argumentowali, że unia z 1707 roku ma charakter kontraktowy, co z kolei powinno obligować rząd brytyjski do respektowania szkockiej

podziału skłaniają się w stronę twierdzenia, że Zjednoczonemu Królestwu bliżej do państwa unii¹⁵⁰.

Wstępnie należy postawić tezę, że unia z 1707 roku ulegała stopniowym zmianom. Jeszcze w połowie XIX wieku w Szkocji funkcjonowało wiele instytucji pamiętających czasy przed połączeniem się Szkocji i Anglii oraz posiadających realny wpływ na życie publiczne. Szkocka tożsamość narodowa w XVIII i XIX wieku kształtowała się równolegle z tożsamością brytyjską. W dodatku nie były to tożsamości w pełni konkurencyjne. Większość wyobrażeń i przekonań, które w II połowie XIX wieku składały się na szkocką tożsamość narodową, konstituowały także tożsamość brytyjską, co zapewniało stabilność unii brytyjskiej. Nacjonalizm szkocki przed rokiem 1914 nie występował w przestrzeni publicznej, natomiast idea szkockiej autonomii narodowej zaczynała kształtować się w latach 80. XIX wieku.

2.2 Szkocja przed unią z 1707 roku

Symboliczne początki państwa szkockiego sięgają IX wieku. Tereny dzisiejszej Szkocji były areną walk wspólnot plemiennych: Szkotów i Piktów. Za pierwszego historycznego władcę Szkocji uważany jest Kenneth MacAlpin (nazywany później Kennethem I), który w 839 roku został władcą Szkotów a pięć lat później także królem Piktów. Próby zjednoczenia obu ludów podejmowane były wprowadzić przez kilku wcześniejszych władców, ale dopiero za panowania Kennetha I Szkoci i Piktowie stali się trwałą wspólnotą polityczną. Wspomniane wydarzenia dały początek dynastii Alpinów¹⁵¹ – właśnie w okresie jej panowania ukształtowało się państwo o zasięgu terytorialnym zbliżonym do współczesnej Szkocji. Było to związane z najazdem Wikingów, którzy w XI wieku opanowali twierdzę York i doprowadzili do rozpadu Królestwa Northumbrii. W konsekwencji anglojęzyczni Sasi, zamieszkujący tereny

suwerenności narodowej i dążeń narodu szkockiego do wyboru formy rządu najlepiej dostosowanej do jego potrzeb (zob. Szkocka Komisja Konstytucyjna, *A Claim of Right for Scotland. Report of the Constitutional Steering Committee*, Edynburg 1988, s. 1-2).

¹⁵⁰ Rokkan S., Urwin D., *The Politics...*, op. cit., s. 67-68. Pogląd ten podzielają także inni autorzy, którzy uznają, że Szkocja od 1707 roku posiadała odrębności instytucjonalne, więc posiadała pewną autonomię w zakresie zarządzania własnymi sprawami (zob. m. in. Michell J., *From National...* [w:] Dickinson H.T., Lynch M., *The Challenge...*, op. cit., s. 156; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 180-181).

¹⁵¹ Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 64-65; Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, Łódź 2000, s. 27. Za ciekawostkę można uznać fakt, że nowe królestwo, które obejmowało tereny pomiędzy Zatoką Moray a linią Clyde-Forth (dzisiejsza północna Szkocja), ówczesni kronikarze określali mianem *Pictovii* a od czasów panowania króla Donalda II – *Alby* (co obecnie w języku gaelickim oznacza *Szkocja*). Jeszcze w XI wieku autorzy łacińscy pisząc *Scotia*, mieli na myśli Irlandię, natomiast łacińskie określenie *Szkot* przez większość średniowiecza dotyczyło mieszkańców dzisiejszej Irlandii (zob. Zabieglik S., *Historia Szkocji*, Gdańsk 2000, s. 22).

określane jako *Lothian*, zostali odcięci od politycznych i kulturowych korzeni. Król Malcolm II (panujący w latach 1005-1034) włączył odrębne etnicznie ziemie północnej Northumbrii do Królestwa Szkocji. Wspomniane wydarzenia zapoczątkowały dualizm gospodarczy i kulturowy, związany z istotnymi różnicami pomiędzy dwoma regionami: górskim (*Highlands*) i nizinym (*Lowlands*). W południowej Szkocji – rdzennie celtyckiej i plemiennej – coraz mocniej zakorzeniały się język angielski, system feudalny i kultura normańska. Tymczasem na północy wciąż panował system klanowy, posługiwano się językiem gaelickim i pozostawano pod wpływem kultury celtyckiej¹⁵². Proces przenikania wpływów anglosaskich na dwór królewski stał się tym bardziej widoczny, gdy Malcolm z dynastii Dunkeldów (później: Malcolm III) pozbawił tronu Makbeta – postaci, która stała się pierwowzorem głównego bohatera słynnej szekspirowskiej tragedii. Panowanie Malcolma III w latach 1058-1093 wzmocniło anglosaskie wpływy społeczno-polityczne, które nowy władca w młodości przyswoił na wygnaniu w Anglii¹⁵³.

Kolejne stulecia historii Szkocji przebiegały pod znakiem częstych walk wewnętrznych oraz konfliktów z Królestwem Anglii. Dokładniejsze omawianie tych wydarzeń zdecydowanie wykraczałoby poza ramy rozprawy. Warto jednak przyjrzeć się wydarzeniom, które odgrywają istotną rolę w procesie kształtowania się szkockiej (i brytyjskiej) tożsamości narodowej. W tym kontekście warto wspomnieć o konflikcie szkocko-angielskim, zapoczątkowanym w latach 90. XIII wieku, kiedy o tron szkocki rywalizowało trzynastu pretendentów¹⁵⁴. O rozstrzygnięcie sporu zwrócono się do króla Anglii – Edwarda I, który postanowił wykorzystać spór dla wzmocnienia własnej pozycji politycznej. W 1292 roku wybrany na tron szkocki John Baliol złożył Edwardowi I hołd lenny, który zerwał cztery lata później¹⁵⁵. Na reakcję Edwarda I nie trzeba było długo czekać – zajął twierdzę w Edynburgu, pozbawił Johna Baliola insygniów koronacyjnych i uwięził w murach Tower w Londynie. W sierpniu 1296 roku w Berwick około dwóch tysięcy szlachty i posiadaczy ziemskich złożyło hołd angielskiemu władcy podpisując *Ragman's Roll* – deklarację, na mocy której uznali

¹⁵² Zob. szerzej: Bloch M., *Spółeczeństwo feudalne*, Warszawa 1981, s. 11; Bryant C., *The Nations...*, op. cit., s. 70-71; Trevelyan G.M., *Historia Anglii*, op. cit., s. 267; Zabieglík S., *Historia...*, op. cit., ss. 23-26, 64-65.

¹⁵³ Trevelyan G.M., *Historia...*, op. cit., s. 268. Proces marginalizacji gaelickich elit politycznych przybrał na sile po śmierci Malcolma III. Wojska normańskie odegrały istotną rolę w późniejszych walkach wewnętrznych i wojnach dynastycznych (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 268-269).

¹⁵⁴ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 22.

¹⁵⁵ Zabieglík S., *Historia...*, op. cit., s. 50.

Edwarda I za króla Szkocji¹⁵⁶. W tym samym roku władca z dynastii Plantagenetów zabrał do Londynu kamień koronacyjny królów szkockich ze Scone, zwany Kamieniem Przeznaczenia¹⁵⁷. Wspomniane wydarzenia sprawiły, że Szkocja sprowadzona została właściwie do rangi kolonii angielskiej¹⁵⁸. Angielskie panowanie prowadziło do niezadowolenia mieszkańców Szkocji, sprzeciwiających się stacjonowaniu wojsk angielskich w tamtejszych garnizonach, niekorzystnej polityce podatkowej oraz przymusowemu poborowi rekrutów do armii angielskiej¹⁵⁹. W 1297 roku na czele opozycji stanął William Wallace – drobny szlachcic, wyjęty spod prawa za odmowę złożenia hołdu lennego Edwardowi I. Motywy jego decyzji pozostają przedmiotem domysłów czy nawet legend, lecz on sam musiał okazać się zdolnym i charyzmatycznym dowódcą – prowadząc wojnę podjazdową i starając się atakować słabsze garnizony, potrafił długo opierać się regularnej armii Edwarda I. Ostatecznie przywódca powstania został stracony 23 sierpnia 1305 roku, ale sprzeciw wobec angielskich rządów wcale nie osłabł. Nowy przywódca ruchu – Robert de Bruce pokonał wojska nowego króla Anglii – Edwarda II w bitwie pod Bannockburn 24 czerwca 1314 roku¹⁶⁰.

W kontekście szkockich wojen o niepodległość niezwykle istotny pozostaje dokument podpisany 6 kwietnia 1320 roku w opactwie w Arbroath (stąd nazwa – *Deklaracja z Arbroath*). Deklaracja została zredagowana przez szkockie duchowieństwo w formie listu do papieża i podpisana przez przedstawicieli rozmaitych warstw społecznych, głównie szkockiej arystokracji. Sygnatariusze podkreślali oddanie królowi Robertowi de Bruce, sprawie wolności i niezależności Królestwa Szkocji. Dokument stanowił akt sprzeciwu wobec okrucieństwa i ucisku, jakiego Szkocja

¹⁵⁶ Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 46. Król Edward I z dynastii Plantagenetów doczekał się nawet przydomka *Młot na Szkotów* (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 22).

¹⁵⁷ Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 46.

¹⁵⁸ Lynch M., *Scotland: a New History*, Londyn 1992, s. 113.

¹⁵⁹ Zabieglik S., *Historia...*, op. cit., s. 52.

¹⁶⁰ Sprowadzenie przywództwa ówczesnej opozycji do osoby Williama Wallace’a czy Roberta de Bruce’a byłoby nadmiernym uproszczeniem. W tym samym okresie sformowała się spora grupa powstańców pod przywództwem Andrew de Moray, który połączył się z siłami Wallace’a i poległ w bitwie pod Stirling w 1297 roku. Jego postać nie urosła do rangi symbolu, podobnie jak postaci przywódców pomniejszych, spontanicznie formujących się oddziałów powstańczych (zob. Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 46-47). Szerzej o szkockich wojnach o niepodległość, zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 70-72; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 340-345; Harvie C., *Scotland. A Short...*, op. cit., s. 52-59; Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 44-53; Lynch M., *Scotland: a New...*, op. cit., s. 111-131; Trevelyan G.M., *Historia Anglii*, op. cit., s. 272-273; Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 49-64; Zins H., *Historia Anglii*, Wrocław, Warszawa, Kraków 2001, s. 90. Na temat bitwy pod Bannockburn, zob. szerzej: Kapitaniak T., *Bannockburn 1314*, Łódź 2002; Wojtczak J., *Bannockburn 1314*, Warszawa 2003.

doświadczyla w okresie panowania Edwarda I, który nie liczył się z tamtejszymi obyczajami politycznymi. Jest to jednak równie wyraźna manifestacja przeciwko dominacji angielskich możnowładców w Szkocji oraz angielskim pretensjom do tronu szkockiego:

„(...) tak długo jak stu z nas pozostanie przy życiu, nigdy i pod żadnym pozorem nie zgodzimy się pozostawać pod władzą angielskich lordów. Nie walczymy dla sławy, bogactwa czy zaszczytów, lecz o wolność, bez której nie może żyć żaden cnotliwy człowiek (...)”¹⁶¹.

Ostatecznie niepodległość Szkocji została potwierdzona traktatami zawartymi w Edynburgu i Northampton z 1328 roku¹⁶².

Warto zatem zastanowić się nad związkiem opisywanych wydarzeń z procesem kształtowania się narodu szkockiego w sensie tożsamościowym. Badacze są podzieleni w ocenie czy wojny o niepodległość i będąca ich zwieńczeniem *Deklaracja z Arbroath* świadczą o istnieniu szkockiej tożsamości narodowej na przełomie XIII i XIV wieku¹⁶³. Rozstrzygnięcie sporu nie mieści się wprawdzie w zakresie rozprawy, ale nie sposób nie zauważyć, że opór przed panowaniem dynastii Plantagenetów miał dość powszechny charakter. Szkocki opór przeciwko panowaniu Edwarda I, a następnie Edwarda II stanowi wyłom w postrzeganiu społeczeństw średniowiecznych przez pryzmat relacji hierarchicznych. Szkocka opozycja z przełomu XIII i XIV stulecia miała charakter szczególny – doskonale mieścili się w niej arystokraci, mieszczenie, drobna szlachta

¹⁶¹ www.nas.gov.uk/downloads/declarationarbroath.pdf, dostęp: 2.12.2014.

¹⁶² Zob. Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 10; O'Neill M., *Devolution...*, op. cit., s. 20.

¹⁶³ Część autorów uważa, że naród szkocki istniał już na przełomie XIII i XIV wieku, a jeśli nie, to szkocka tożsamość narodowa zaczęła kształtować się pod wpływem ówczesnych wojen (zob. Barrow G., *Robert Bruce And The Community Of The Realm of Scotland*, Edynburg 1976, s. 142; Cowan E.J., *Identity, Freedom and the Declaration of Arbroath* [w:] Broun D., Finlay R.J., Lynch M. [red.], *Image and Identity. The Making and Re-making of Scotland Through the Ages*, Edynburg 1998, s. 4-17; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 8-9; Smith A.D., *Kulturowe podstawy narodów. Hierarchia, przymierze I republika*, Kraków 2009, s. 132-133; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 74; Watson F., *The Enigmatic Lion: Scotland, Kingship and National Identity in the Wars of Independence* [w:] Broun D., Finlay R.J., Lynch M., *Image and Identity...*, op. cit., s. 18-37). Z kolei inni autorzy pozostają krytyczni wobec tak stawianych tez i uznają, że *Deklaracja z Arbroath* była jedynie porozumieniem między królem a elitą polityczną ówczesnej Szkocji i nie sposób przypisywać jej sygnatariuszom poczucia tożsamości narodowej (zob. Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 47-51; Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 9-10). Bardziej umiarkowane stanowisko zajmuje Norman Davies, który zamiast o narodzie szkockim pisze o procesie kształtowania się *szkockiej grupy narodowej*, utożsamianej nie tyle z odrębnościami językowymi, co ze wspólną państwowością, z tzw. *wspólnotą królestwa* (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 347-348). Podobny pogląd wyraził Stefan Zabieglik (zob. Zabieglik S., *Historia...*, op. cit., s. 59-60).

czy chłopci¹⁶⁴. Osobiście jestem jednak sceptyczny wobec uzasadniania konfliktu zbiorowym poczuciem przynależności do narodu w sensie tożsamościowym – wydaje się, że jednoczący charakter ruchu miał raczej podłoże ekonomiczne, wyrażające się przede wszystkim w wysokich obciążeniach podatkowych, zwłaszcza że gwarancją ściągania podatków była obecność angielskiego wojska. Łatwo było więc o uznanie króla Edwarda I oraz działań jego politycznych sojuszników za przyczynę powszechnego niezadowolenia. Stronników angielskiej dynastii można było znaleźć nie tylko w armii angielskiej, ale również wśród szkockich możnowładców. Doniosłą rolę odgrywały raczej wspólne poczucie krzywdy czy kalkulacje wynikające z zależności o charakterze feudalnym. William Wallace odnosił zwycięstwa głównie dzięki poparciu chłopstwa i mieszczan¹⁶⁵; możnowładcy albo popierali Edwarda I albo starali się lawirować między stronami konfliktu¹⁶⁶. Późniejszy król Szkocji – Robert de Bruce zmieniał front w zależności od kalkulacji politycznych. W początkowej fazie kampanii wspierał Williama Wallace’a, za to w bitwie pod Falkirk walczył po stronie Edwarda I¹⁶⁷. Jego lojalistyczne stanowisko prawdopodobnie uległo zachwianiu w czasie obrad połączonego zgromadzenia dwóch parlamentów – szkockiego i angielskiego, odbywających się w 1305 roku. Celem przyjętych wówczas uchwał było wprowadzenie jednolitego systemu prawa i administracji, wzmocnienie nadzoru królewskiego nad Szkocją i osłabienie pozycji politycznej części tamtejszej szlachty. Sam Robert de Bruce miał zostać dotknięty angielskimi represjami¹⁶⁸. Jego sytuacja stała się krytyczna, kiedy po zamordowaniu rywala w walce o tron szkocki – Johna Comyna w opactwie w Dumfries w 1306 roku został wyjęty spod prawa i musiał udać się na wygnanie¹⁶⁹. Nie pozostało mu nic innego jak otwarcie wystąpić przeciwko dynastii Plantagenetów i zabiegać o poparcie ruchu anty-angielskiego, w tym marginalizowanych rodów arystokratycznych.

Nie sposób zgodzić się z poglądem Marcina Stradowskiego, który kategorycznie różnicuje anglojęzyczną szlachtę jako dążącą do zacieśniania związków politycznych

¹⁶⁴ Trevelyan G.M., *Historia Anglii*, op. cit., s. 272-273. Wspomniany autor nazywa powstanie patriotyzmem demokratycznym.

¹⁶⁵ Zabieglík S., *Historia...*, op. cit., s. 60.

¹⁶⁶ Warto wspomnieć, że oddziały jazdy (składające się głównie z przedstawicieli szkockiej arystokracji) zdezerterowały przed bitwą pod Falkirk w 1298 roku, walnie przyczyniając się do klęski Williama Wallace’a (zob. Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 47).

¹⁶⁷ Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 344; Harvie C., *Scotland. A Short...*, op. cit., s. 57. Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 47.

¹⁶⁸ Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 344.

¹⁶⁹ Trevelyan, G.M., *Historia...*, op. cit., s. 273.

z Królestwem Anglii i gaelickich mieszkańców szkockiej północy jako dążących do niezależności¹⁷⁰. Pogląd ten jawi się jako nieuprawniony w tym sensie, że szlachta z Nizin, posługująca się początkowo językiem gaelickim, przyjmowała angielskie i normandzkie wzorce polityczne czy kulturowe, co jednak nie czyni jej automatycznie pro-angielską. Najważniejsi przywódcy szkockich wojen o niepodległość – William Wallace i Robert de Bruce nie posługiwali się językiem gaelickim i nie mieli praktycznie nic wspólnego z tamtejszą kulturą. Robert de Bruce miał normański rodowód i próbował pomóc swemu bratu w objęciu tronu dzisiejszej Irlandii¹⁷¹, więc jeśli ówczesne wydarzenia postrzegać w kategoriach narodowych, ród Bruce musiałby charakteryzować się nie tylko szkocką, ale także irlandzką tożsamością narodową. Także wspomniany już Malcolm III, który przejął wiele zwyczajów normandzkich, nie złożył hołdu lennego królowi Anglii po detronizacji Makbeta. Kwestia ewentualnych decyzji nie sprowadzała się zatem do wyboru między tradycyjnym modelem gaelickiej kultury i organizacji politycznej (mającym rzekomo świadczyć o niezależności Szkocji) a modelem normańskim czy anglosaskim (utożsamianym z zależnością od Anglii). Był to raczej wybór związany z kwestiami organizacyjnymi – model normański sprzyjał wzmocnieniu pozycji króla i cementowaniu jego zwierzchności nad innymi rodami. Nie sposób uznać za Marcinem Stradowskim jakoby polityka angielska, uprawiana na zasadzie „dziel i rządź”, uniemożliwiała zachowanie jedności przez narody sąsiadujące z Królestwem Anglii, skoro tego rodzaju jedność nie istniała – przynajmniej od czasu wchłonięcia przez Szkocję części dawnego Królestwa Northumbrii.

Trzeba jednak wskazać, że – jak wspomniałem w poprzednim rozdziale – o kształtowaniu się narodu w znaczeniu tożsamościowym decyduje wypadkowa zbiorowych przekonań i wyobrażeń, a nie rekonstrukcja przeszłości oparta na kryteriach obiektywnych. Innymi słowy – ważne jest nie to, co naprawdę się wydarzyło, lecz przekonania (wyobrażenia) danej zbiorowości o tym, co się wydarzyło. Wobec powyższego zmagania z przełomu XIII i XIV stulecia niewątpliwie przyczyniały się do kształtowania szkockiej tożsamości narodowej – niezależnie od tego, co sądzili o nich sami aktorzy konfliktu. Do postrzegania ówczesnych wojen w kategoriach narodowych przyczyniły się szczególnie poematy XIV-wiecznych bardów: *The Bruce* Johna

¹⁷⁰ Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 73. Warto zwrócić uwagę, że realia społeczno-polityczne tamtego okresu w podobny sposób pojmują sir Reinald Coupland. Wpływy anglo-saskie uważa za przyswajanie angielskości przez Szkocję (ang. *anglicising*) (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 66-67).

¹⁷¹ Brynat C., *The Nations...*, op. cit., s. 77, Davies N., *Wyspy*, op. cit., ss. 344, 346-347.

Barboura i Wallace Ślepego Harry'ego (ang. *Blind Harry*). Tytułowi bohaterowie nie tylko przeszli dzięki nim do legendy, ale stali się bohaterami narodowymi, gwarantami wolności; szkockość zaczęła kształtować się w opozycji do angielskości¹⁷². Bohaterowie szkockich wojen o niepodległość zostali upamiętnieni w jednym z najśłynniejszych poematów Roberta Burnsa – *Scots wha hae*¹⁷³. Dzięki zwycięstwu pod Bannockburn utrwaliła się szkocka państwowość, włącznie z odrębnymi instytucjami jak Parlament Szkocki, który w XX wieku urósł do rangi symbolu dla szkockiego ruchu narodowego. Przekonania i wyobrażenia o postępowaniu Williama Wallace'a i Roberta de Bruce miały zatem niebagatelne znaczenie dla rozwoju szkockiej tożsamości narodowej i umożliwiały Szkotom odróżnianie się od Anglików. Opowieści o nich z wolna zaczęły obrastać legendą, a jednocześnie pozwalały utrwać romantyczny wizerunek narodu szkockiego oraz utożsamiać naród szkocki z takimi cechami jak odwaga czy waleczność¹⁷⁴.

W dalszej kolejności warto przyjrzeć się wydarzeniom istotnym dla wykazania, że jeszcze w XVII wieku brytyjskość była koncepcją o charakterze abstrakcyjnym. Wspomniana teza znajduje potwierdzenie w wydarzeniach z czasów panowania Jakuba I (VI) Stuarta, który w 1567 roku został królem Szkocji, a w 1603 roku zasiadł na tronie angielskim¹⁷⁵. Był to początek unii personalnej pomiędzy Anglią i Szkocją – dwoma suwerennymi państwami, połączonymi osobą monarchy. W proklamacji, wygłoszonej po śmierci Elżbiety I, władca z dynastii Stuartów nie wspominał o swoich szkockich korzeniach czy nawet o powiązaniach dynastycznych między rodami Stuartów i Tudorów. Była to raczej obietnica wprowadzenia i utrwalenia pokoju w ramach Wysp Brytyjskich¹⁷⁶. Ambicje Jakuba I sięgały jednak poza zwykłe utrwalenie unii personalnej i wzmocnienie trzech królestw, w których panował: Anglii, Szkocji i Irlandii. Nowy władca w 1606 roku zatwierdził projekt flagi *Great Union* (choć ostatecznie przyjęło się określenie *Union Jack*), jednak dekret o jej utworzeniu nie został oficjalnie zatwierdzony przez parlamenty Anglii i Szkocji¹⁷⁷. Nie był to

¹⁷² Zob. Brown K., *A Blessed Union? Anglo-Scottish Relations before the Covenant* [w:] Smout C.T. [red.], *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*, Oxford, Nowy Jork 2005, s. 40; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 294-295; Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 10-11; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 64-65; Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 61.

¹⁷³ Brynat C., *The Nations...*, op. cit., s. 77.

¹⁷⁴ Smout C.T., *Perspectives...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 6, zima 1994, s. 108.

¹⁷⁵ Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 14; Wormland J., *O Brave New World? The Union of England and Scotland in 1603* [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 13-15.

¹⁷⁶ Ibidem, s. 13-14.

¹⁷⁷ Davies N., *Wyspy*, op. cit., ss. 497-498, 500.

wyłącznie symboliczny gest, lecz wyraz dążeń do pełnego zjednoczenia Anglii i Szkocji, a w konsekwencji utworzenia Królestwa Wielkiej Brytanii. Król używał nawet określeń *Północna Brytania* i *Południowa Brytania* zamiast po prostu Szkocja i Anglia, tytułował się królem Wielkiej Brytanii jakby chciał postawić parlamentarzystów przed faktami dokonanymi¹⁷⁸. W mowie wygłoszonej w obecności angielskich lordów władca z dynastii Stuartów porównywał króla do Męża a Brytanię do jego Małżonki, posługując się argumentami natury teologicznej:

„Czyż sam Bóg nie zjednoczył wcześniej obu tych królestw, gdy idzie o ich język, religię i podobieństwo obyczajów? (...) Tak więc co Bóg złączył, człowiek niech nie rozłącza. Ja jestem mężem, zaś cała wyspa jest moją prawowitą Małżonką. Ja jestem Głową, a ona moim Ciałem. Ja jestem pasterzem a ona moją trzodą. Mam zatem nadzieję, że nikt nie okaże się tak nierozumny, by sądzić, że ja, chrześcijański król wyznający Ewangelię, zamierzam być poligamistą i mężem dwóch żon (...); lub że będąc pasterzem takiego pięknego stada, którego zagroda nie ma żadnych ścian, by je odgrodzić, a jedynie cztery morza, powinien podzielić świat na dwie części”¹⁷⁹.

Nawet umiarkowane propozycje zjednoczeniowe wywołały jednak gorące protesty angielskich parlamentarzystów. Najlepszym tego przykładem jest wypowiedź Nicholasa Fullera z lutego 1607 roku:

„Dwa pola są własnością jednego człowieka i oddziela je żywopłot; jedno pole jest nieużytkiem, drugie zaś przynosi dobre plony. Mądry właściciel nie usunie całego żywopłotu, lecz poczyni w nim furtki, przez które bydło będzie mogło wchodzić i wychodzić (...), jeśli bowiem zniesie całe ogrodzenie, bydło rzuci się stadem w obie strony, bez jego woli”¹⁸⁰.

Mimo widocznej niechęci parlamentu angielskiego Jakub I nie przestawał dążyć do pełnego zjednoczenia Anglii i Szkocji. 31 marca 1607 roku wygłosił ponad-dwugodzinną mowę przed obiema izbami parlamentu angielskiego. W kwiecistej oracji, przeplatanej cytatami biblijnymi, starał się usuwać wszelkie obawy, ale nawet wówczas parlament angielski stanowczo sprzeciwił się jego planom; Jakub I zmuszony był z nich

¹⁷⁸ Ibidem, s. 497-498.

¹⁷⁹ Cyt. za: Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 146-147.

¹⁸⁰ Fuller N., cyt. za: Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 498, tłum. Tabakowska E.

ostatecznie zrezygnować¹⁸¹. Poparcia dla koncepcji zjednoczeniowej nie wyraził parlament w Szkocji, ponieważ nawet zwolennicy zjednoczenia zaczęli obawiać się angielskiej dominacji i sprowadzenia Szkocji do roli odległej, nic nie znaczącej prowincji w rodzaju Irlandii¹⁸². Podkreślenia wymaga natomiast, że Szkocja i Anglia bardzo mocno różniły się w sensie ustrojowym – posiadały wówczas odrębne ośrodki życia politycznego i religijnego. To sprawiało, że zjednoczenie nie było łatwym w realizacji projektem politycznym. Konflikt miał również polityczne zabarwienie – inicjatorem zjednoczenia był władca dążący do absolutyzmu, zatem zjednoczenie miało nieuchronnie prowadzić do wzmocnienia władzy królewskiej. Debata siłą rzeczy pozostawała areną zmagania pomiędzy zwolennikami suwerenności absolutnego władcy i angielskim parlamentarzystami, dla których istotne były zasada rządów prawa i suwerenność parlamentu. Konflikt nasilił się jeszcze bardziej w okresie panowania kolejnego władcy – Karola I Stuarta, podejmującego próby zdominowania parlamentu angielskiego¹⁸³.

Ewentualne projekty zjednoczeniowe utrudniały różnice religijne, które dzieliły Anglików i Szkotów. Ludność obu państw była wprawdzie w przeważającej mierze protestancka, ale nie oznaczało to, że obie strony nie obawiały się o swoją religijną tożsamość. Szkoci – zwłaszcza w południowej części państwa – wyrażali wręcz poczucie dumy z Kościoła Szkockiego, który uważali za lepszy od innych kościołów¹⁸⁴. Prezbiteriańskiej ludności Szkocji nie w smak było wprowadzenie przez króla Jakuba I tzw. pięciu artykułów z Perth, mających nieco zbliżyć kościół szkocki do anglikańskiego. Lawinowy wzrost niezadowolenia spowodowały jednak działania Karola I, który zamierzał podporządkować sobie kościół prezbiteriański. Za namową doradców – biskupa Lauda i lorda Strafford w 1637 roku wprowadził w Szkocji nowy

¹⁸¹ Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 499.

¹⁸² Zob. Brown K., *A Blessed...* [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 47; Wormland J., *O Brave...*, [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 13-15.

¹⁸³ Doktryna o suwerenności absolutnego władcy wywodzi się z czasów reformacji; wiązała się z przeniesieniem na króla także prerogatyw papieskich – to świecki władca miał być suwerenem zarówno w sprawach odnoszących się do życia religijnego jak i politycznego. Tymczasem zasada suwerenności parlamentu ma średniowieczny rodowód i służyła zapewnieniu magnaterii ochrony przed omnipotencją króla – prawa stanowione przez parlament mógł podważyć wyłącznie papież. W XVII wieku zwolennicy konkurencyjnych zasad weszli ze sobą w nieuchronny konflikt (zob. Goldsworthy J., *The Development of Parliamentary Sovereignty*, [w:] Lynch M., Dickinson H.T., *The Challenge...*, op. cit., s. 13-14). Podobny pogląd wyraża Norman Davies, który jest zdania, że brytyjska praktyka konstytucyjna zaczęła kształtować się za panowania Jakuba I Stuarta, kiedy parlament angielski porzucił tradycyjną uległość wobec monarchów (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 514-521).

¹⁸⁴ Wormland J., *O Brave...* [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 20.

modlitewnik, zasadniczo zmieniający tamtejszą liturgię. To z kolei doprowadziło do zawiązania się w 1638 roku Konwentu Szkockiego w obronie tradycyjnej doktryny religijnej – była to jedna z bezpośrednich przyczyn wojny domowej, która ogarnęła Wyspy Brytyjskie w latach 1637-1663¹⁸⁵.

Poza tym Anglia i Szkocja w początkach XVII wieku różniły się w kwestiach prowadzenia polityki zagranicznej. Priorytetem dla Anglii była już wówczas polityka imperialna oraz poskromienie militarnych i gospodarczych ambicji państw katolickich, szczególnie Francji i Hiszpanii. Tymczasem w Szkocji – mimo postępującej ekspansji protestantyzmu – nie widziano nic złego w utrzymywaniu przyjaznych stosunków ze wspomnianymi państwami¹⁸⁶.

Nie sposób stwierdzić, abyśmy mieli do czynienia z istnieniem czy początkami kształtowania się brytyjskiej tożsamości narodowej w XVII wieku, skoro szkockie i angielskie elity polityczne wyraźnie sprzeciwiały się planom unii realnej. Świadczenia historyczne z tamtych czasów wskazują na wzrost uprzedzeń i ksenofobii w Anglii w stosunku do przybyszów ze Szkocji. Rywalizacja była widoczna na różnych płaszczyznach, zarówno w życiu politycznym jak i kulturalnym¹⁸⁷. Z perspektywy czasu najtrwalszym spoiwem były angielsko-szkockie stosunki handlowe, ale w przededniu rewolucji przemysłowej nie mogły doprowadzić do wykształcenia się brytyjskiej tożsamości narodowej¹⁸⁸.

Brytyjska tożsamość narodowa kształtowała się więc w wyniku późniejszych procesów społeczno-gospodarczych i politycznych. Naród brytyjski nie jest czymś odwiecznym, ani dziełem inżynierii społecznej. Przeciwnie – powstawał stopniowo i spontanicznie w wyniku procesów, których nie można było zaplanować.

W dalszej części rozprawy konieczne będzie odtworzenie kulis powstania nowego państwa – Wielkiej Brytanii, stopniowego kształtowania się wyobrażeń i

¹⁸⁵ Zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 507-509; Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 86-89.

¹⁸⁶ Wormland J., *O Brave...* [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 20.

¹⁸⁷ Zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 496; Wormland J., *O Brave...* [w:] Smout C.T., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 24.

¹⁸⁸ Dość wspomnieć, że do 1700 roku aż połowa szkockiego eksportu przeznaczana była na rynek angielski (zob. Colley L., *Britons. Forging the Nation 1707-1837*, New Haven, Londyn 1992, s. 12). Anglicy nierzadko sprzedawali też Szkotom własne patenty czy technologie, a szkoccy przedsiębiorcy osiedlali się w Anglii, aby ułatwić sobie prowadzenie interesów (zob. Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 28). Budowanie brytyjskiej tożsamości narodowej na rozwoju stosunków handlowych i więziach gospodarczych było tym trudniejsze, że w XVII-wiecznej Szkocji dominowały stosunki feudalne ze względu na silną pozycję polityczną i prawną ziemiaństwa. Mieszczanie byli stosunkowo słabo rozwiniętą grupą społeczną (zob. Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 58-59).

przekonań składających się na szkocką i brytyjską tożsamość narodową. Analiza ta pozwoli odpowiedzieć na pytanie czy szkocka tożsamość narodowa przetrwała rozwój brytyjskości, uległa na jej tle pewnym przewartościowaniom czy musiała zostać „wynaleziona” przez zwolenników szkockiej myśli narodowej.

2.3 Powstanie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii

W początkach XVIII wieku Anglia i Szkocja pozostawały suwerennymi państwami, posiadały odrębne parlamenty i liczne odmienności instytucjonalne, osobne systemy prawne czy prawa sukcesji dynastycznej¹⁸⁹. Polityczne związki między tymi państwami były bardzo kruche, co nie sprzyjało prowadzeniu spójnej polityki wewnętrznej, zagranicznej czy inicjowaniu wspólnych przedsięwzięć gospodarczych. Uwidaczniało się to zwłaszcza pod koniec XVII wieku, kiedy Anglia i Szkocja prowadziły konkurencyjną politykę kolonialną. Szkoci podjęli próbę kolonizacji Darien (tereny dzisiejszej Panamy), poprzedzoną utworzeniem Kompanii Szkockiego Handlu z Afryką i Indiami w 1695 roku (była to swego rodzaju odpowiedź na Angielską Kompanię Wschodnioindyjską). Skalę przedsięwzięcia najlepiej odzwierciedla niebagatelna wówczas suma 400 000 funtów przeznaczonych na ten cel, stanowiąca połowę (!) kapitału ówczesnej Szkocji¹⁹⁰. Fiasko kolonizacji okazało się całkowite. Szkoci musieli bronić się przed armią hiszpańską, a w dodatku z pomocą nie przyszła im flota angielska, na co liczył przywódca kolonizatorów William Paterson – założyciel Banku Anglii, a później Banku Szkocji. Rozgoryczenia związanego z niepowodzeniem przedsięwzięcia nie osłodziła inicjatywa króla Wilhelma II, który obiecał wypłacić Szkotom stosowny ekwiwalent za niepowodzenia kolonialne¹⁹¹.

Klimat wzajemnych oskarżeń, nieufności czy nawet wrogości nie mógł sprzyjać kształtowaniu się międzynarodowego porozumienia o tak dużym znaczeniu politycznym i ustrojowym jak wspólna ustawa o sukcesji, zapewniająca następstwo tronu szkockiego dynastii hanowerskiej. W XVII wieku nie wykształciła się jeszcze brytyjska tożsamość narodowa czyli zespół przekonań i wyobrażeń wspólnych dla mieszkańców Anglii i Szkocji, które wzmacniałyby dążenie do utworzenia wspólnego państwa. A jednak Wielka Brytania powstała, choć projekt polityczny – delikatnie mówiąc – nie wywoływał powszechnego entuzjazmu.

¹⁸⁹ Zob. szerzej: Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 9; Goodare J., *Scotland's Parliament in its British Context*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M., *The Challenge...*, op. cit., s. 22-32.

¹⁹⁰ Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 93-94; Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 98.

¹⁹¹ Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 194-195.

Dla Anglii unia ze Szkocją nie zapowiadała korzyści gospodarczych. Wprost przeciwnie – projekt zakładał umożliwienie Szkotom uczestnictwa w handlu kolonialnym, co wiązało się z prawdopodobnym spadkiem dochodów angielskiej szlachty i mieszczaństwa. Unia realna nie wynikała zatem ze szczególnej dalekowzroczności, ale była raczej potrzebą chwili. Anglia uczestniczyła w wojnie o sukcesję hiszpańską; celem udziału w konflikcie było zapobieżenie wstąpieniu na tron hiszpański francuskiego pretendenta. Wobec nieuregulowania prawa sukcesji po królowej Annie¹⁹² na tron szkocki mógłby wstąpić Jakub Franciszek Edward – katolicki książę z dynastii Stuartów, wygnanej w wyniku tzw. *chwalebnej rewolucji* z 1688 roku. Perspektywa odnowienia szkocko-francuskiego sojuszu wojskowego (tzw. *Auld Alliance*) i inwazji ze Szkocji była dla zajętych wojną Anglików najgorszą ewentualnością, której mogliby sobie życzyć; stanowiła zagrożenie dla protestanckiej królowej Anny i całego angielskiego systemu politycznego¹⁹³. Dla szkockiej arystokracji oraz mieszczaństwa unia zapowiadała się korzystnie głównie w perspektywie wprowadzenia wolnego handlu z Anglią (a co za tym idzie – z angielskimi koloniami), ujednolicenia systemu celnego i podatkowego. Rekompensatą za nieudaną kolonizację Darien miało być wypłacenie przez Anglię ekwiwalentu w kwocie 398 085 funtów 10 szylingów w ciągu najbliższych siedmiu lat¹⁹⁴.

Pierwszym działaniem mającym zapobiec ewentualnemu powrotowi dynastii Stuartów było przyjęcie przez parlament angielski ustawy o następstwie tronu (*Act of Settlement*) w 1701 roku. Na mocy wspomnianej ustawy na tronie angielskim po śmierci królowej Anny mieli zasiadać władcy z dynastii hanowerskiej¹⁹⁵. Takie postawienie sprawy było ryzykowne, ponieważ parlament szkocki już po tzw. *chwalebnej rewolucji* z 1688 roku dawał do zrozumienia, iż o następstwie tronu w Szkocji zdecyduje wola tamtejszej większości parlamentarnej¹⁹⁶. Istotnie, w ustawie o bezpieczeństwie (*Act of Security*) z 1703 roku zastrzeżono, że ostateczna decyzja w sprawie sukcesji należy do parlamentu szkockiego, wszakże akceptacja dla dynastii

¹⁹² Jedyńy syn królowej Anny – diuk Gloucester, zmarł w 1700 roku (zob. Whatley C.A., *The Making of the Union of 1707: History With a History*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 26).

¹⁹³ Zob. m. in. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 101-102; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 600; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 27; Trevelyan G.M., *Historia Anglii*, op. cit., s. 578; Whatley C.A., *The Making...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 26-27; Zabieglík S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 196.

¹⁹⁴ Zob. szerzej: Zabieglík S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 201.

¹⁹⁵ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 23.

¹⁹⁶ Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 601-602.

hanowerskiej byłaby możliwa, gdyby zapewniała Szkocji wolność handlu z Anglią i jej koloniami czy ochronę szkockiej swobody wyznaniowej¹⁹⁷. Chociaż w ustawie nie brakowało nawiązań do suwerenności Szkocji, prawdziwym jej celem było wzmocnienie pozycji Szkotów w negocjacjach dotyczących przyszłego traktatu o unii.

Parlament angielski odpowiedział uchwaleniem ustawy o cudzoziemcach (*Alien Act*) w 1705 roku. Była to forma politycznego i gospodarczego szantażu – gdyby Szkoci w wyznaczonym terminie nie zaakceptowali sukcesji hanowerskiej i nie powołali zespołu negocjatorów w sprawie połączenia obu krajów, zostaliby w Anglii potraktowani jak cudzoziemcy; to z kolei wiązałoby się z utratą szkockich posiadłości w Anglii oraz zahamowaniem handlu Szkocji z Anglią¹⁹⁸. Ostatecznie doszło do powołania komisarzy szkockich, którzy mieli wynegocjować kształt przyszłego traktatu z Anglią; w samych negocjacjach ważną rolę odegrała także królowa Anna, która wykazała się sporymi umiejętnościami dyplomatycznymi. Istotna była również postawa diuka Hamiltona, który początkowo wykazywał sceptycyzm wobec unii, lecz z nie do końca jasnych powodów nie przeszkodził w osiągnięciu porozumienia¹⁹⁹. W 1706 roku szkoccy komisarze wynegocjowali projekt *Traktatu o Unii*, który na przełomie 1706 i 1707 roku miał trafić pod obrady parlamentu szkockiego. Była to sytuacja o tyle kuriozalna, że projekt traktatu przewidywał nie tylko ustanowienie Wielkiej Brytanii, ale też powołanie wspólnego parlamentu, obradującego w Londynie. Gdyby parlament szkocki zagłosował za traktatem, przesądziłby o zakończeniu swojej działalności.

Sesja parlamentu szkockiego odbywała się w burzliwej atmosferze, ponieważ duża część mieszkańców Szkocji manifestowała nieufność czy nawet wrogość w stosunku do Anglików²⁰⁰. Opozycja nie potrafiła jednak wykorzystać ewidentnych

¹⁹⁷ Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 107-108; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 604; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 6-7.

¹⁹⁸ Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 108; Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 95.

¹⁹⁹ Whatley C.A., *The Making...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., ss. 26, 28; Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 198.

²⁰⁰ Za apogeum nastrojów anty-angielskich uważa się skazanie przez sąd w Edynburgu trzech angielskich marynarzy na karę śmierci, mimo braku dowodów. Wyrok wykonano w Leith w 1705 roku, na oczach wiwatujących tłumów (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 605; Whatley C.A., *The Making...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 28). Przejawów niezadowolenia było jednak więcej. Dawano mu wyraz w masowych protestach w Edynburgu, Glasgow, Dumfries czy Strirling; w ostatnich dwóch miastach publicznie palono egzemplarze *Traktatu o unii* (zob. Bowie K., *Popular Resistance, Religion and the Union*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 26-27). Istniały także plany utworzenia taktycznego sojuszu części presbiterian ze stronnictwem jakobickim. Plany zakładały utworzenie w północnej i zachodniej Szkocji oddziałów liczących nawet 8000 osób, mających doprowadzić do zbrojnego oporu i przerwania sesji parlamentu (Devine T.M., *The Scottish...*, op. cit., s. 9-10).

przejawów niezadowolenia. Wynikało to stąd, że przyczyny sprzeciwu wobec traktatu miały zróżnicowany charakter i uwidaczniały się przeważnie na tle polityczno-wyznaniowym. Sprzeciw wobec *Traktatu o unii* zgodnie wyrażali wyznawcy Kościoła Episkopalnego oraz katolicy, którzy spodziewali się powrotu Stuartów na tron w Szkocji i Anglii – było to tzw. stronnictwo jakobickie. Powrotowi dynastii Stuartów stanowczo sprzeciwiała się konserwatywna część presbiterian, którzy w równej mierze obawiali się interwencji katolickiej Francji, co zagrożenia dla niezależności Kościoła Szkockiego ze strony Kościoła Anglikańskiego. Takich poglądów nie podzielało stronnictwo tzw. modernistów – presbiterian, którzy postrzegali unię jako źródło korzyści z rozwoju handlu²⁰¹. Część presbiterian gotowa była nawet poprzeć samą koncepcję unii z Anglią, ale wyrażała zastrzeżenia co do jej ustrojowego kształtu. Często utożsamiano się z poglądami jednego z negocjatorów i parlamentarzystów szkockich – Andrew Fletchera z Saltoun, który proponował wprowadzenie modelu federacyjnego. Zgodnie z jego koncepcją odrębne parlamenty Szkocji i Anglii miały zostać zachowane, a Wielka Brytania byłaby bardziej unią państw niż państwem unii (jeśli kierować się terminologią Steina Rokkana i Dereka Urwina). Proponowana forma ustrojowa – choć z nazwy federacyjna – w gruncie przypominała konfederację²⁰². Druga koncepcja Andrew Fletchera nawiązywała do starożytnych ustrojów państw-miast i zakładała podział Anglii i Szkocji na samorządne regiony²⁰³. Obie koncepcje nie zyskały jednak wsparcia politycznych decydentów, co nie znaczy, że obawy o marginalizację Kościoła Szkockiego (*Kirk*) nie zostały zażegnane. Interesy presbiterian zabezpieczono już w projekcie traktatu, co pozwoliło skutecznie zamknąć usta duchownym Kirku – w gruncie rzeczy najbardziej wpływowej i najlepiej zorganizowanej sile opozycyjnej²⁰⁴. W tym kontekście trudno zrozumieć, co miał na myśli Marcin Stradowski twierdząc, że najważniejsza dla Szkocji była kwestia suwerenności (przy czym samego pojęcia *suwerenności* nie zdefiniował). Wspomniany badacz postrzega opór przed unią szkocko-angielską w kształcie przyjętym w 1707 roku w kategoriach *stricte* narodowych, a postulaty o charakterze wyznaniowym ogranicza

²⁰¹ Zob. szerzej: Bowie K., *Popular Resistance, Religion and the Union*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 39-53.

²⁰² Zob. m. in. Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 11-12; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 602-603; Robertson J., *The Sovereignty and the Idea of Union* [w:] Dickinson H.T., Lynch M., *The Challenge...*, op. cit., s. 35.

²⁰³ Zob. Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 12.

²⁰⁴ Zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 111; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 609; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 16; Forman F.N., *Constitutional Change...*, op. cit., s. 79.

do zapewnienia wolności religijnej kościoła presbiteriańskiego²⁰⁵. Wobec braku jakichkolwiek badań opinii publicznej z analizowanego okresu trudno zbadać, co skłaniało przeciętnych Szkotów do oporu wobec *Traktatu o unii*. Z pewnością niechęć do Anglików odgrywała w protestach pewną rolę, ale opozycja miała różnorodny charakter, czego wspomniany autor zdaje się nie dostrzegać. Wiązała się przede wszystkim z kwestiami politycznymi i religijnymi, a nie z próbami podejmowania argumentacji w kategoriach narodowych. Zupełnie inaczej postrzegano również parlament szkocki, który był bardziej reprezentacją miejscowych elit społecznych niż wyrazicielem woli narodu o masowym charakterze. Większości Szkotów albo zdecydowanie bardziej zależało na ochronie Kościoła Szkockiego (mającego bardziej masowy charakter) albo na realizacji interesów Kościoła Katolickiego i Episkopalnego w związku z ewentualnym powrotem dynastii Stuartów. Opozycja była więc podzielona i często nie łączyła jej niechęć do dynastii hanowerskiej. Podziały polityczne znacznie częściej nakładały się na konflikty o charakterze religijnym czy gospodarczym niż narodowym.

Nastawienie szkockich parlamentarzystów do unii realnej było jednak bardziej przychylne niż mogłyby sugerować nastroje społeczne. Większość parlamentarna nie zaliczała się do grona zwolenników dynastii Stuartów, za to w traktacie widziała przede wszystkim potencjalne korzyści gospodarcze²⁰⁶. W parlamencie zasiadali przedstawiciele mieszczaństwa i arystokracji, którzy nie byli wybierani w wyborach powszechnych, ani nie tworzyli organizacji partyjnych w nowoczesnym znaczeniu tego słowa – przynależność do poszczególnych stronnictw była płynna. Najliczniejszym ugrupowaniem była Partia Królewska (ang. *Court Party*) pod przewodnictwem diuka Queensbury, działająca na zasadzie patronatu i zrzeszająca zwolenników zawarcia *Traktatu o unii*. Istotne znaczenie miała również Partia Ziemska (ang. *County Party*) – luźne zrzeszenie rozmaitych grup interesów (często pomijanych w ramach patronatu monarchii hanowerskiej), które cechowało się sceptycyzmem wobec propozycji traktatowych. Zadeklarowanymi przeciwnikami diuka Queensbury byli zwolennicy dynastii Stuartów, nazywani jakobitami czy kawalerami (ang. *Cavalliers*)²⁰⁷. Języczkiem u wagi okazała się jednak frakcja *Squadrone Volante*, której członkowie wystąpili z Partii Ziemskiej i zapewnili diukowi Queensbury zwycięstwo w

²⁰⁵ Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 77-78.

²⁰⁶ Zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 39.

²⁰⁷ Szerzej o układzie sił w szkockim parlamencie z początku XVIII wieku, zob.: Devine T.M., *Scottish Nation...*, op. cit., s. 10-11.

głosowaniach²⁰⁸. Ostatecznie szkocki parlament przegłosował kolejno wszystkie postanowienia traktatowe a następnie, stosunkiem głosów 67:43, ustawę o unii²⁰⁹.

Niezależnie od okoliczności towarzyszących przegłosowaniu ustaw o unii przez parlamenty obu krajów, następstwa tego aktu politycznego były znaczące, co znajduje potwierdzenie już w pierwszych postanowieniach *Traktatu o unii*:

„I. Królestwa Szkocji i Anglii łączą się w jedno pod nazwą Wielkiej Brytanii; flaga Zjednoczonego Królestwa przedstawia połączone krzyże św. Andrzeja i św. Jerzego.

II. Prawo dziedziczenia tronu Wielkiej Brytanii przechodzi na księżniczkę Zofię Hannowerską i jej następców będących protestantami. <<Wszyscy papiści oraz osoby, które zawarły małżeństwo z papistą>>, nie mają żadnych praw do imperialnej korony Wielkiej Brytanii jak również wszelkich jej dominiów.

III. Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii reprezentowane jest przez jeden i ten sam Parlament noszący nazwę: Parlament Wielkiej Brytanii”²¹⁰.

Skutkiem zawarcia traktatu było powstanie nowego państwa – Wielkiej Brytanii, z jednym parlamentem, własną flagą (pokrywającą się – jak na ironię – z projektem króla Jakuba I [VI] Stuarta) oraz wspólnym prawem sukcesji, zapewniającym dziedziczenie tronu wyłącznie przez protestantów. W praktyce nowy parlament stanowił kontynuację parlamentu angielskiego, nadal obradując w Londynie według miejscowych wzorców, przy znaczącej przewadze posłów angielskich. Szkoci uzyskali 45 miejsc w Izbie Gmin (w stosunku do 513 przypadających Anglii) oraz 16 w Izbie Lordów (na ogólną liczbę 190)²¹¹. Mimo utraty parlamentu, w Szkocji nie powielono wszystkich rozwiązań angielskiego systemu ustrojowego jak w przypadku inkorporacji

²⁰⁸ Wielu badaczy nie wyklucza, że spektakularna wolta stronnictwa diuka Hamiltona była wynikiem korupcji ze strony Anglików (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 24; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 609; McCrone D., *W(h)ither the Union? Anglo-Scottish Relations in the Twenty-first Century*, [w:] Miller W., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 204; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 77; Zabieglík S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 198). Po serii korzystnych dla Partii Królewskiej głosowań diuk Hamilton otrzymał angielski tytuł księcia (*Brandon*), szkocki Order Ostu, angielski Order Podwiązki oraz posadę ambasadora brytyjskiego w Paryżu. Tymczasem William Seton z Pitmedden, Kenneth Mackenzie czy earl Glencair także wzbogacili się bezpośrednio po głosowaniach (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 609; Devine T.M., *Scottish Nation...*, op. cit., s. 14). W literaturze można jednak spotkać się z poglądem, że podobny styl uprawiania polityki mógł wynikać z samej istoty systemu patronatu, w którym podobne wynagradzanie stronników było dość powszechne (zob. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 14).

²⁰⁹ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 13.

²¹⁰ *Traktat o Unii*, cyt. za: Zabieglík S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 199.

²¹¹ Zabieglík S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 200.

terenów dzisiejszej Walii w latach 1272-1307²¹². Oprócz wspomnianych gwarancji niezależności i swobody wyznaniowej dla kościoła prezbiteriańskiego, udało się zachować wiele tradycyjnych instytucji szkockich, w szczególności odrębny system prawny, odrębne sądownictwo czy system administracji oraz przywileje miast królewskich. Anglia zobowiązała się nie tylko do zapewnienia Szkocji wolności handlu, ale także do wypłaty ekwiwalentu związanego z fiaskiem kolonizacji Darien²¹³.

Szczególnie istotnym następstwem powstania Wielkiej Brytanii na zasadzie pokojowych negocjacji jest przekonanie, że Szkocja – w przeciwieństwie do terenów dzisiejszej Walii czy Irlandii – nie została podbita przez Anglię. Unia z 1707 roku nie polegała na prostym wtłoczeniu Szkocji w ramy angielskiego systemu prawnego i administracyjnego (jakkolwiek Anglicy nie zawsze respektowali postanowienia traktatowe). Panuje więc przekonanie, że Wielka Brytania powstała wskutek zawarcia umowy międzynarodowej między dwoma suwerennymi państwami (jakkolwiek Szkocja miała słabszą pozycję negocjacyjną). Współcześnie ma to istotne znaczenie dla szkockich nacjonalistów – skoro bowiem unia z 1707 roku została zawarta przez dwa państwa narodowe, to naród szkocki równie dobrze może doprowadzić do zerwania jej. W konsekwencji suwerenny naród szkocki opowiedziałby się za odnowieniem szkockiej państwowości (co nie musiałoby wszakże oznaczać powrotu do rozwiązań ustrojowych rodem z XVII wieku).

Mając na uwadze sposób powstania unii brytyjskiej uznać trzeba, że groźba rozpadu Zjednoczonego Królestwa wpisuje się w samą istotę tego państwowości brytyjskiej. Wynika bowiem z przekonań o jej kontraktowym charakterze, co w powiązaniu z przekonaniem o suwerenności narodu szkockiego może być wykorzystywane przez szkockich nacjonalistów.

2.4 Kształtowanie się szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej w latach 1707-1885

Z perspektywy historycznej unia z 1707 roku okazała się nad wyraz trwała, lecz początkowo nie wzbudzała powszechnego entuzjazmu. *Traktat o unii* doprowadził do powstania Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii, ale samo porozumienie elit Anglii i Szkocji nie mogło doprowadzić do „stworzenia” Brytyjczyków. Początkowo unia przypominała raczej małżeństwo z rozsądku niż związek, który doprowadzi do powstania największego imperium kolonialnego na świecie. Chociaż dziś trudno to

²¹² Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 6.

²¹³ Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 200.

sobie wyobrazić, do politycznego rozvodu mogło dojść zaledwie kilka lat po zawarciu *Traktatu o unii*. Podczas sesji Izby Lordów w 1713 roku wniosek o zerwanie unii został odrzucony pięcioma głosami²¹⁴.

Z punktu widzenia Szkotów niezadowolenie z powstania Wielkiej Brytanii miało wiele przyczyn. Wprawdzie unia zapewniała swobodny handel z Anglią czy dostęp do rynków kolonialnych, ale korzyści gospodarcze początkowo nie były odczuwalne dla większości społeczeństwa. Przyczynami niezadowolenia były przede wszystkim duże obciążenia podatkowe, nakładanie na Szkotów przez brytyjski (w większości angielski) parlament. Falę niezadowolenia w wielu regionach Szkocji wywołał obowiązek spłacania angielskiego długu narodowego i obciążenie Szkotów podatkiem słodowym w 1725 roku²¹⁵. Wcześniej wielu Szkotów protestowało przeciwko wprowadzaniu angielskiego prawa karnego rodem ze średniowiecza (w tym prawa o zdradzie stanu) czy przeciwko zapewnieniu możliwości składania apelacji do Izby Lordów, mimo zobowiązań traktatowych o zapewnieniu odrębności systemów prawnych. W 1708 roku zlikwidowano szkocką Tajną Radę, a jeszcze w 1711 roku torysowski rząd poczynił ustępstwa na rzecz Kościoła Episkopalnego kosztem Kirku²¹⁶. Poza tym jeszcze w II połowie XVIII wieku w Anglii wyraźnie uwidaczniały się nastroje anty-szkockie, wiążące się ze wspomnieniami rebelii jakobickiej z lat 1745-1746²¹⁷.

Unia trwała właściwie siłą inercji, jako że większość mieszkańców Szkocji nie widziała dla niej realnej alternatywy. Perspektywa powrotu Stuartów na tron szkocki i angielski nie była zadowalająca, zwłaszcza dla szkockich prezbiterian. Zwolennicy i przeciwnicy powrotu wygnanej dynastii pozostawali zgodni co do tego, że będzie to powiązane z powstaniem, rozlewem krwi oraz interwencją katolickiej Francji. To z kolei wiązano z obawami przed utrudnieniami w handlu z Anglią, zubożeniem

²¹⁴ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 21; Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 220.

²¹⁵ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 21-23, 37.

²¹⁶ Zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 39; Zabieglik S., *Historia...*, op. cit., s. 218-219. Należy wszakże wspomnieć, że likwidacja Tajnej Rady czy przywrócenie systemu patronatu w Kościele Szkockim wiązało się raczej z inicjatywą szkockich polityków. Pierwsza ze zmian powstała z inicjatywy osób związanych ze *Squadron Volante*, druga była pomysłem wyznawców Kościoła Episkopalnego z tzw. stronnictwa jakobickiego (zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 39).

²¹⁷ Zob. m. in. Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 118-119; Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 77. Anegdotyczna stała się wypowiedź Davida Hume'a: „Niektórzy nienawidzą mnie dlatego, że nie jestem wigiem, inni dlatego, że nie jestem chrześcijaninem, a wszyscy dlatego, że jestem Szkotem” (cyt. za: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 28).

społecznym oraz represjami wobec kościoła prezbiteriańskiego, który wyszedł z unii realnej wzmocniony i pozostawał pod ochroną dynastii hanowerskiej²¹⁸. Prezbiterianie nie zamierzali popierać dynastii Stuartów także ze względów religijnych – uważali katolickich książąt na wygnaniu za papistów i antychrystów²¹⁹.

Obawy związane z możliwością powrotu dynastii Stuartów miały zresztą swoje uzasadnienie. W I połowie XVIII stulecia Szkocja była areną kilku zrywów powstańczych, ale tylko dwa z nich miały szerszy zasięg. Pierwszy rozpoczął się w 1715 roku z inicjatywy Johna Erskine’a – hrabiego (earla) Mar, który początkowo odniósł kilka sukcesów militarnych na północy kraju, ale o klęsce zdecydował brak wsparcia ze strony armii francuskiej. W kwietniu 1716 roku Mar i pretendent Jakub Franciszek Edward Stuart uciekli do Francji i pozostawili rebeliantów samych sobie²²⁰.

Znacznie poważniejszym zagrożeniem była rebelia, która wybuchła w 1745 roku, po przybyciu do Szkocji młodego pretendenta – księcia Karola Edwarda Stuarta (zwanego Ślicznym Księciem Karolkiem, ang. *Bonnie Prince Charlie*), który wylądował z niewielkim oddziałem na Hebrydach, ale dość szybko zebrał liczną armię, składającą się głównie z katolickich klanów górskich. Młody pretendent zdobywał kolejne twierdze (pozostawione niemal bez obrony), zajął Edynburg, gdzie obwołał się królem Szkocji, ale nawet po wkroczeniu do Anglii nie napotkał większego oporu, docierając do Derby. Kiedy z kontynentalnej Europy zaczęły napływać silniejsze oddziały brytyjskie, zdecydował się jednak wydać rozkaz odwrotu. Decydująca bitwa rozegrała się 16 kwietnia 1746 roku na wrzosowiskach pod Culloden. Siły powstańcze zostały doszczętnie rozbite przez wojska księcia Cumberlandu, a Karol Edward Stuart salwował się ucieczką do Paryża²²¹.

²¹⁸ Zob. m. in. Colley L., *Britons...*, op. cit., ss. 74, 76; Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 20-21; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 39-40. Nie znaczyło to jednak, że monarchia Stuartów nie cieszyła się pewnym sentymentem. Czasami wznoszono toasty za zdrowie *króla za wodą*, jednak istotne były także kalkulacje ekonomiczne, przemawiające na korzyść unii. Szkoccy mieszczenie finansowali nawet oddziały do walki przeciwko Karolowi Edwardowi Stuartowi w czasie powstania z lat 1745-1746 (zob. Colley L., *Britons...*, op. cit., ss. 76, 85).

²¹⁹ Devine T.M., *The Scottish...*, op. cit., s. 47-48.

²²⁰ Zob. szerzej: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 39-40; Grzybowski S., *Pretendenci i górale*.

Z dziejów unii szkocko-angielskiej, Warszawa 1971, s. 164-175; Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 98-99; Zabieglik S., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 221-222.

²²¹ Na temat przebiegu powstania, zob. szerzej: Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 140-141; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 658-659; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 41-45; Grzybowski S., *Pretendenci i górale...*, op. cit., s. 213-230; Kapitaniak T., *Historia...*, op. cit., s. 101-102; Zabieglik S., *Historia...*, op. cit., s. 233-234.

Z perspektywy czasu bitwa pod Culloden stanowiła punkt zwrotny w relacjach angielsko-szkockich, i to nie tylko dlatego, że zagrożenie ze strony jakobitów zostało zażegnane. Karol Edward Stuart nie cieszył się nadmierną popularnością, lecz wykorzystał splot okoliczności, które nie pozwoliły zwolennikom dynastii hanowerskiej na szybką mobilizację. W okresie apogeum powstania Jerzy I przebywał w Hanowerze, parlament nie obradował, rząd był pogrążony w walkach frakcyjnych, natomiast armia brytyjska liczyła około 4000 żołnierzy (przeciwko około 5000 powstańców), ponieważ większość jej oddziałów była zaangażowana w walki za granicą. Poza Szkocją oddziały powstańcze otrzymały znikome wsparcie – głównie za sprawą Walijczyków i około 300 Anglików z Manchesteru²²².

Represje, za które odpowiedzialny był zwycięski książę Cumberland, miały służyć przykładowemu ukaraniu buntowników, zniszczeniu szkockich klanów i kultury gaelickiej. Ustawowo zakazano posiadania broni, noszenia góralskich strojów, używania oznak klanowych czy gry na dudach, zniesiono urząd Sekretarza do spraw Szkocji, a lwia część szkockich górali musiała wyemigrować za ocean²²³. Tradycyjne więzi klanowe zostały jednak bardziej osłabione w wyniku procesów gospodarczych, które postępowały jeszcze przed rebelią. Dynamiczny rozwój handlu sprawił, że elity klanowe przestały przestrzegać dawnych, niepisanych zasad (oddając ziemię do używania w zamian za lojalność), ale zaczęły przystosowywać swoje ziemie do wielkoobszarowej hodowli, popadając w coraz silniejszą zależność gospodarczą od Anglii czy południowej Szkocji. Zapotrzebowanie na wełnę było tak duże, że małe gospodarstwa nie były w stanie konkurować z wielkimi farmami, a stawki czynszu w XVIII czy XIX wieku osiągnęły niespotykane wysoki poziom. To z kolei pociągało za sobą eksmisję członków klanów. Wielkie pastwiska zasiedliła nowa klasa średnia wywodząca się z południa, zajmująca się głównie wypasem owiec czy bydła i nie mająca nic wspólnego z dawnymi klanami górskimi²²⁴. Erozji więzi klanowych dopełniały coraz liczniejsze migracje górali do południowej Szkocji w związku z silnym rozwojem przemysłu (zwłaszcza tkackiego) – głównie dzięki rynkom zbytu w Anglii oraz w koloniach brytyjskich. Migracja górali do środkowej Szkocji przyspieszyła proces urbanizacji, wzmocniła rynek wewnętrzny i dostarczyła taniej siły roboczej,

²²² Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 80-81.

²²³ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 26; Grzybowski S., *Pretendenci i górale...*, op. cit., s. 231-233; Kapitaniak T., *Historia Szkocji*, op. cit., s. 104.

²²⁴ Zob. szerzej: Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 172-183.

podczas gdy wielu właścicieli ziemskich i mieszczan zaczęło inwestować w innowacje w rolnictwie i przemyśle, angażować się w tworzenie banków czy handel kolonialny²²⁵. Na tym tle nie sposób zgodzić się z poglądem Marcina Stradowskiego, który wiąże kształtowanie się szkockiego nacjonalizmu i tendencji separatystycznych z dualizmem gospodarczym Zjednoczonego Królestwa – wykształceniem się rolniczej północy i silnie uprzemysłowionego, kontrolowanego przez Anglię południa²²⁶. W Szkocji mieliśmy do czynienia z podobnym zjawiskiem – uprzemysłowioną Szkocją środkową i południową oraz rolniczą północą, jednak tendencje separatystyczne w XVIII i XIX wieku nie ujawniły się. Ludność, która popierała powstania jakobickie, nie dążyła do całkowitego zerwania związków z Anglią – wszakże Karol Edward Stuart zamierzał wstąpić na tron szkocki i angielski.

Opisane wydarzenia sprawiły, że ludność północnej i południowej Szkocji zaczęła integrować się w widoczny sposób, chociaż wcześniej dzieliły ją znaczne różnice. Jeszcze w połowie XVIII stulecia Niziny i Wyżyny mogłyby z powodzeniem uchodzić za odrębne państwa. Wśród mieszkańców Nizin panowało przekonanie o zacofaniu górskich klanów, ich gwałtowności i skłonności do rozlewu krwi. Paradoksalnie silniejsze więzi łączyły ludność południowej Szkocji i północnej Anglii²²⁷. Panujące na południu przekonania o kulturze gaelickiej najczęściej wynikały z niewiedzy i uprzedzeń, utrwalonych dzięki odrębnościom językowym i religijnym. Były również efektem propagandy dynastii hanowerskiej, która starała się ukazać społeczności klanowe w jak najgorszym świetle. Większość podobnych przekonań nie przystawała do realiów połowy XVIII wieku. Przywódcy klanów gaelickich kształcili się na południu i przyjmowali tamtejsze wzorce kulturowe. Ostatnia z wielkich bitew między klanami rozegrała się w 1688 roku, natomiast przestępstw dopuszczały się

²²⁵ Ibidem, s. 107-108.

²²⁶ Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 85.

²²⁷ Linda Colley wskazuje nawet, że jeszcze w XVIII wieku szkocka prasa dotyczyła problemów dawnej Northumbrii znacznie częściej niż media w Londynie. Szkoci z Nizin i mieszkańcy północnej Anglii byli do siebie także bardziej podobni pod względem językowym niż mieszkańcy północnej i południowej Anglii czy północnej i południowej Szkocji (zob. Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 14-15). Mieszkańcy Nizin byli wręcz przekonani o konieczności ucywilizowania szkockich górali, stąd pomysł wydawania i nauczania *Biblii* w języku angielskim na Wyżynach. Paradoksalnie marginalizacja języka gaelickiego była gorliwie realizowana przez Szkotów z Nizin, choć pozostawała zgodna z politycznymi interesami rządu w Londynie (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., ss. 152-154, 253-255). Wspomniane wydarzenia padły jednak ofiarą zbiorowego zapomnienia (czy – w terminologii Ernesta Renana – *błędu historycznego*), a elementy uznawane za kulturę góralską miały ogromne znaczenie w kształtowaniu się przekonań i wyobrażeń konstytuujących naród szkocki w sensie tożsamościowym na przełomie XVII i XVIII wieku.

przeważnie osoby wyrzucane ze społeczności klanowych, a w okresie wojen religijnych także chłopci z Nizin²²⁸. Większość społeczności klanowych zaliczała się do wyznawców katolicyzmu, ale największych okrucieństw w II połowie XVII wieku dopuścili się członkowie protestanckiego klanu Campbellów²²⁹.

Wzrost zainteresowania kulturą góralską można było zaobserwować w latach 70. XVIII stulecia, kiedy tradycyjne struktury klanowe z wolna przechodziły do historii. Nie wiązało się to z badaniami historycznymi we współczesnym rozumieniu tego słowa, lecz raczej z budowaniem i promowaniem pewnych przekonań czy wyobrażeń o kulturze gaelickiej w Szkocji. Wielką w tym zasługą Stowarzyszenia Wyżyn (ang. *Highland Society*), które zostało założone w 1788 roku w Londynie i skupiało przeważnie Szkotów z klasy średniej. W ramach stowarzyszenia ważną rolę odegrał prawnik – John Mackenzie oraz wykonawca jego testamentu, poeta James Macpherson. Po śmierci tego pierwszego wydane zostały *Pieśni Osjana*, których autorstwo przypisywano starożytnemu bardowi z Wyżyn – Osjanowi, rzekomo celtyckiemu odpowiednikowi Homera. Zanim zbiór został uznany za fałszyfikat, utrwaliło się przekonanie o romantycznym wizerunku oraz o *starożytności* gaelickiej kultury²³⁰.

Z biegiem czasu pamięć o rzeczywistym przebiegu wydarzeń z okresu rebelii jakobickiej z lat 1745-1746 zaczęła powoli zacierać się w powszechnej świadomości, ustępując miejsca zbiorowym wyobrażeniom. Postawa Karola Edwarda Stuarta i dowodzonych przez niego górali stała się symbolem waleczności i nabrała nowego, romantycznego wymiaru. Stało się tak przede wszystkim dzięki twórczości sir Waltera

²²⁸ Zob. szerzej: Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 63-72; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 170-171, 232-233.

²²⁹ W 1692 roku członkowie protestanckiego klanu Campbellów (wierni dynastii hanowerskiej) podstępnie wymordowali w dolinie Glencoe członków katolickiego klanu MacDonaldów. Ta rzeź bywa nazwana również *masakrą z Glencoe* (zob. szerzej: Grzybowski S., *Pretendenci i górale...*, op. cit., s. 96-100).

²³⁰ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 233-234, 242-243; McCrone D., *Understanding Scotland. The Sociology of Nation*, Londyn, Nowy Jork 2001, s. 134-135; Trevor-Roper H., *Górska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 35. Podobnych prób dopuszczali się także bracia Allen, którzy najpierw posługiwali się fałszywym nazwiskiem Hay, a następnie Sobieski (powołując się zapewne na koligację z księciem Karolem Edwardem Stuartem – prawnikiem polskiego króla). Wspomniani bracia w I połowie XIX wieku wydali drukiem dzieło *Vestiarium Scotium (O ubiorach Szkocji)*. Jego pierwowzorem miał być rzekomo dawny, bogato ilustrowany rękopis, mający dowodzić gaelickiej przeszłości narodu szkockiego oraz tego, że kilt i tartan były – wbrew faktom historycznym – starożytnymi szkockimi strojami (zob. Bryant C., *The Nations...*, op. cit., s. 74; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 134; Trevor-Roper H., *Górska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 40-45).

Scotta²³¹. Niewielu pisarzy miało tak duży wpływ na kształtowanie się narodu w sensie tożsamościowym jak wspomniany twórca. Książki sir Waltera Scotta były jednym z pierwszych fenomenów kultury masowej; sprzedawały się w wysokim nakładzie w Zjednoczonym Królestwie, innych krajach Europy czy w Stanach Zjednoczonych. To z kolei przyczyniło się do wzmocnienia wyobrażeń o niezwykłości góralskich tradycji. Romantyczny wizerunek zyskały także Wyżyny, co skłaniało czytelników do podróży *śladami* bohaterów literackich. To, co dotychczas kojarzyło się z barbarzyństwem i zacofaniem, stało się symbolem tajemniczości i romantyzmu. Z książek sir Waltera Scotta przebijają przekonanie o odrębności szkockiej kultury (zakorzenionej również w tradycji Wyżyn) oraz o trwałym i nieodwracalnym charakterze unii z 1707 roku. Wprawdzie heroiczność klanów została doceniona, jednak literackie przesłanie pozostawało jasne: przyszłość należy do idei oświeceniowych, którymi Szkoci powinni kierować się razem z Anglikami, tworząc wielokulturową wspólnotę brytyjską²³².

Walter Scott przyczynił się do kształtowania szkockiej tożsamości narodowej także w sposób zupełnie nieintencjonalny. Było to związane z wydarzeniem, które uchodzi za najlepszy przykład tworzenia tzw. *wymyślonych tradycji*, zdefiniowanych przez Erica Hobsbawma w pracy zbiorowej *Tradycja wynaleziona*²³³. W 1822 roku popularny pisarz organizował przyjęcie dla Jerzego IV, będące częścią wizyty króla w Edynburgu. Chcąc, aby wydarzenie cechowało się niezwykłością i zapadło królowi w pamięci, zdecydował się zaprosić góralskich wodzów, którzy mieli być ubrani w stroje klanowe – kilty z wzorami, przy czym każdy ze wzorów miał być odrębny dla określonego klanu. Jerzy IV – także ubrany w kilt – wygłosił toast za „wodzów i klany Szkocji”. To sprawiło, że w Szkocji i Anglii ukonstytuowały się wyobrażenia o szkockich tradycjach kulturowych związanych z noszeniem kiltów (kraciastych spódnic), z tartanami czy z grą na dudach jako wspólnymi cechami pochodzeniowymi.

²³¹ Walter Scott (1771-1832) – szkocki powieściopisarz, poeta, historyk i biograf, uważany za twórcę gatunku literackiego – powieści historycznej; autor takich utworów literackich jak *Pieśń ostatniego minstrela*, *Waverly*, *Rob Roy* czy *Więzienie w Edynburgu* (zob. Wolarski W. [red.], *Britannica. Edycja polska*, tom 38, Sa-Se, Poznań 2004, s. 336-338).

²³² Szerzej o fenomenie dzieł literackich Waltera Scotta oraz ich wpływie na kształtowanie się szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej, zob. m. in. Davidson N., *The Origins...*, op. cit., ss. 136-137, 159-162; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 292-293; Friend J.W., *Stateless Nations...*, op. cit., s. 26-27; Hanham H.J., *The Scottish...*, op. cit., s. 70; Nairn T., *The Break-Up...*, op. cit., s. 151.

²³³ Zob. Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 10. Definicję *tradycji wymyślonej* przytoczyłem w Rozdziale I.

To właśnie wówczas niejako wymyślona została *tradycja*, pozwalająca wtopić góralskość w życie kulturalne Nizin²³⁴.

Wspomniana wizyta sprawiła, że strój klanów (później uznawany za szkocki strój narodowy) zaczęto utożsamiać właśnie z kiltem w postaci kraciatej spódnicy, chociaż jeszcze w połowie XIX wieku nie wszyscy uznawali takie skojarzenia za nobilitujące. Często cytowana jest wypowiedź lorda Macaulaya – górala z pochodzenia, który nie uważał tartanowej mody za powód do dumy:

„Ostatni z brytyjskich królów, utrzymujących dwór w Holyrood, sądził, że nie może dać bardziej przekonującego dowodu swojego szacunku dla obyczajów, jakie panowały w Szkocji przed unią, niż przebieranie się w coś, co do czasów unii dziewięciu Szkotów na dziesięciu uważało za przyodziewek złodzieja”²³⁵.

Takie opinie nie mogły jednak przeszkodzić rozwojowi ogólnego trendu, związanego z uznawaniem góralskich symboli za część szkockiej tożsamości narodowej. Rozwój tego rodzaju wyobrażeń został uruchomiony z takim impetem, że nie sposób było go zatrzymać. Lord Macaulay nie zdawał sobie jednak sprawy, że kilt na wzór kraciatej spódnicy został zaprojektowany w początkach XVIII stulecia przez angielskiego przedsiębiorcę Thomasa Rawlisona, który „(...) obdarzył nim szkockich górali nie po to, by ocalić ich tradycyjny sposób życia, lecz by ułatwić im odejście od niego: chciał bowiem widzieć górali nie na wrzosowiskach, lecz w fabryce”²³⁶.

Szkockie tradycje góralskie należą do zespołu przekonań czy wyobrażeń budujących poczucie wyjątkowości czy wspólnego pochodzenia narodu szkockiego,

²³⁴ Więcej o przygotowaniach i przebiegu wizyty króla Jerzego IV, zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 734; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 235-236; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 70; Trevor-Roper H., *Góralska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 38-40.

²³⁵ Cyt. podaję za: Trevor-Roper H., *Góralska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 40, tłum. Godyń F., Godyń M.

²³⁶ Trevor-Roper H., *Góralska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 31-32, tłum. Godyń F., Godyń M. Wspomniany autor w cytowanym, wnikliwym studium wskazuje, że kilt w postaci, w jakiej w 1822 roku upowszechnił go Walter Scott, paradoksalnie nie miał nic wspólnego z dawnymi tradycjami góralskimi, ani nawet z jakimikolwiek starożytnymi tradycjami Szkotów (zob. szerzej: Trevor-Roper H., *Góralska tradycja...*, [w:] Hobsbawm E., Ranger T. [red.], *Tradycja wynaleziona*, op. cit., s. 25-51). W tym kontekście nie sposób zgodzić się z wywoodem Marcina Stradowskiego jakoby „należał do kulturowego dziedzictwa górali z Wyżyn” i sugestiami jakoby posiadał starożytny rodowód (zob. Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 98).

nawet jeśli nie ma to nic wspólnego z faktami historycznymi²³⁷. Rozwój tych przekonań czy wyobrażeń nie byłby jednak tak imponujący, gdyby nie postawa góralskich oddziałów w armii brytyjskiej. Masowe wstępowanie mieszkańców Wyżyn do armii brytyjskiej było początkowo związane z represjami, które dotknęły społeczności klanowe po bitwie pod Culloden. Wstąpienie do armii brytyjskiej z jednej strony dawało poczucie stabilności, a z drugiej pozwalało kultywować zwyczaje zakazane w codziennym życiu.

Osiągnięcia oddziałów z Wyżyn w czasie wojny siedmioletniej docenił William Pitt młodszy w przemówieniu z 14 lipca 1776 roku:

„Jest mi obojętne czy ktoś był wychowywany w kolebce po tej czy innej stronie rzeki Tweed. Poszukiwałem wartości tam, gdzie rzeczywiście można było je znaleźć: to moja zasługa, że byłem pierwszym ministrem, który zwrócił na to uwagę;

i odnalazłem góry na północy. Wywołałem i przyciągnąłem na nasze usługi twardą i nieustraszoną rasę ludzką (...). Ci ludzie w ostatnie wojnie [siedmioletniej – przyp. autora], zostali zwerbowani do walki po naszej stronie; walczyli wiernie okazując męstwo i zwyciężali dla was w każdej części świata: nie do zniesienia byłoby kierowanie przeciwko nim narodowych uprzedzeń”²³⁸.

Apel późniejszego premiera Wielkiej Brytanii był w istocie bardzo cenny, ale oddziały góralskie zdobyły powszechne uznanie dopiero podczas wojen napoleońskich, szczególnie istotną rolę odgrywając w bitwie pod Waterloo z 1814 roku. Właśnie wówczas wojenne rzemiosło górali oraz tamtejsze symbole stały się dla mieszkańców Nizin powodem do chluby²³⁹. W procesie kształtowania się szkockiej tożsamości narodowej góralskie oddziały miały potężne znaczenie symboliczne, szybko stały się po prostu synonimem oddziałów szkockich, a w latach 70. XIX wieku najczęściej wstępowali do nich rekruci z Nizin (!), którzy nie posługiwali się językiem

²³⁷ Jeszcze w badaniach przed wyborami do Parlamentu Szkockiego w 1999 roku 79% respondentów uznało się za dumnych z tartanu jako symbolu kulturowego (zob. McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 147).

²³⁸ Cyt. podają za: Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 121.

²³⁹ O wpływie udziału góralskich regimentów w wojnach z II połowy XVIII wieku oraz w wojnach napoleońskich na zmianę sposobu ich postrzegania przez Szkotów z Nizin i Anglików, zob. szerzej: Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 120-121; Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 157-159; Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 116-122; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 234; Spiers E., *The Scottish Soldier...*, op. cit., s. 2.

gaelickim²⁴⁰. Ofiarą zbiorowej amnezji padły za to rzeczywiste wydarzenia, związane z układem sił oraz przebiegiem bitwy pod Culloden. Paradoksalnie lwiał część armii królewskiej stanowili wówczas mieszkańcy Szkocji – to artylerzyści z Nizin powstrzymali desperacką szarżę górali²⁴¹. Do utrwalenia bohaterskiego wizerunku górskich regimentów przyczyniła się szarża w bitwie pod Bałakławą podczas wojny krymskiej (1854) oraz stłumienie powstania Sipajów w Indiach (1857-1858); do cech, które uważano za odróżniające regimenty szkockie od ich angielskich czy walijskich odpowiedników, należały waleczność, solidarność, determinacja, ale i partnerskie stosunki między dowódcami a podwładnymi²⁴².

Poważną przeszkodą w rozwoju tendencji separatystycznych był stosunkowo szeroki zakres samorządności Szkocji, który wynikał z modelu ustrojowego Zjednoczonego Królestwa w latach 1750-1865. Jakkolwiek treść *Traktatu o unii* nie przesądza o jej inkorporacyjnym bądź federacyjnym charakterze²⁴³, nie sposób zgodzić się z opiniami niektórych polskich badaczy jakoby unia była wyłącznie inkorporacyjna²⁴⁴. W systemie politycznym Zjednoczonego Królestwa – mimo wyłączności parlamentu w zakresie stanowienia prawa – wypracowano mechanizm ograniczania jego kompetencji. Nawet XIX-wieczny zwolennik zasady suwerenności parlamentu Albert Venn Dicey dostrzegał znaczenie i rolę konwenansów konstytucyjnych, przyczyniających się do ochrony wolności obywatelskich i ograniczających samowolę większości parlamentarnej²⁴⁵. Nie sposób uznać, iż Szkocja została wchłonięta w tryby angielskiego systemu prawnego czy administracyjnego. Przeciwnie – zachowała własny system prawny w stosunku do Anglii. Parlament Zjednoczonego Królestwa w latach 1707-1865 nie nadużywał swojej suwerenności i nie

²⁴⁰ Devine T.M., *Imperial Scotland*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 112; Spiers E., *The Scottish Soldier...*, op. cit., s. 11-12.

²⁴¹ Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 638-639.

²⁴² Spiers E., *The Scottish Soldier...*, op. cit., ss. 7-10, 12. Zwłaszcza partnerskie stosunki w oddziałach szkockich były znacznym odstępstwem od normy w porównaniu z innymi oddziałami armii brytyjskiej, gdzie w relacjach między przełożonymi a podwładnymi szczególnie uwidaczniały się podziały klasowe w społeczeństwie (zob. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 627).

²⁴³ Biskup P., *Prawno-polityczna ewolucja...*, op. cit., s. 91-92.

²⁴⁴ Zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 24; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 83.

²⁴⁵ Zob. szerzej: Dicey A.V., *Introduction...*, op. cit., s. 277-291. O tym, że zasada suwerenności parlamentu brytyjskiego powinna być rozważana w kontekście szerszego systemu konstytucyjnego, przekonują także inni autorzy (zob. m. in. Bogdanor V., *The New British...*, op. cit., s. 16; Keating M., *Managing Multinational...*, [w:] Keating M., Salmon T.C. [red.], *Dynamics...*, op. cit., s. 22; Mitchell J., *Devolution and the end...*, [w:] *Contemporary British History*, t. 13, nr 3, jesień 2000, ss. 62, 65).

próbował doprowadzić do standaryzacji administracji po obu stronach rzeki Tweed. W Szkocji funkcjonowały wówczas stricte szkockie instytucje, nierzadko pamiętające czasy przed zawarciem *Traktatu o unii*.

Przez większość wspomnianego okresu mocną pozycję posiadał Kościół Szkocki, który miał demokratyczny charakter w tym sensie, że większość Szkotów była prezbiterianami i swobodnie angażowała się w życie wspólnoty (pod tym względem był bardziej reprezentatywny niż parlament sprzed 1707 roku). Rola Kościoła Szkockiego nie ograniczała się jedynie do ochrony prezbiteriańskiej doktryny religijnej. Parafie Kościoła Szkockiego (Kirku) były podstawowymi jednostkami samorządu lokalnego i właśnie wokół nich ogniskowało się życie społeczne. Przy parafiach powstawały szkoły, Kirk egzekwował tzw. prawo ubogich, budując poczucie wspólnotowości i solidaryzmu społecznego w dobie liberalnej gospodarki rynkowej. Zgromadzenie Ogólne Kościoła Szkockiego wyraźnie zdemokratyzowało się w II połowie XVIII stulecia pod coraz silniejszym wpływem idei oświeceniowych i aż do rozłamu z 1843 roku stanowiło forum dyskusji w najważniejszych sprawach dotyczących Szkocji²⁴⁶. Poza tym pewne funkcje społeczne wypełniały miasta królewskie, których pozycja prawna została zagwarantowana w *Traktacie o unii*²⁴⁷.

Ważnym aspektem szkockiej samorządności były tzw. rady (ang. *boards*), które obsadzano na zasadzie patronatu. Były to instytucje pozwalające stosować brytyjskie prawo w sposób najlepiej przystosowany do lokalnych potrzeb. Łącznikami między rządem brytyjskim a wspólnotami lokalnymi byli szeryfowie – prawnicy, którzy zajmowali się pilnowaniem porządku, ściąganiem podatków, organizowaniem spotkań przedstawicieli poszczególnych instytucji, przygotowaniem i wysyłaniem petycji do rządu brytyjskiego. Formalnie byli mianowani przez Lorda Adwokata, ale kandydatów na stanowiska szeryfów najczęściej wysuwali lokalni magnaci spośród mieszkańców danej społeczności. Co więcej, w I połowie XIX wieku rola Lorda Adwokata, szeryfów

²⁴⁶ Szerzej o roli Kościoła Szkockiego w latach 1707-1843, zob. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 91-102; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 44-45; Harvie C., Jones P., *The Road to Home Rule...*, op. cit., s. 14-15; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 36, 38. Warto jednak zwrócić uwagę, że rozłam w Kościele Szkockim nie był inspirowany przez rząd brytyjski, ani nie wynikał z działań szkockiego ruchu narodowego. Motywów rozłamu należy szukać w narastającym konflikcie o charakterze wyłącznie religijnym (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 264-165; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 37-38).

²⁴⁷ Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 36-37.

oraz prawników jeszcze bardziej wzrosła²⁴⁸. Szkoci do dziś posiadają osobne banknoty – symboliczną odrębność, istniejącą już w XVIII wieku²⁴⁹.

Szkoci pozostawali pod dużym wpływem myśli Adama Smitha, która w Anglii kojarzyła się przede wszystkim z minimalnym interwencjonizmem państwa oraz indywidualizmem. W Szkocji akcentowano także jej elementy wspólnotowe, dotyczące moralności, w tym konieczności wzajemnego zaufania i wspierania się. Wartości wspólnotowe były kultywowane nie tylko dzięki działalności Kościoła Szkockiego czy koncyliacyjnej formie zarządzania, ale także poprzez współdziałanie przedsiębiorców w ramach korporacyjnych zrzeszeń. Ważną rolę w tym zakresie pełniła Rada Trustów dla Manufaktur i Rybołówstwa (ang. *Board of Trustees for Manufactures and Fisheries*), założona w 1725 roku. Podobne inicjatywy, prowadzące do rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności, podejmowała w XVIII wieku Konwencja Miast Królewskich. Ważną rolę pełniło także Towarzystwo Rozwoju Wiedzy Rolniczej (ang. *Society Improving the Knowledge of Agriculture*), które w latach 1723-1745 promowało innowacyjne metody gospodarowania²⁵⁰.

Jeszcze w I połowie XIX wieku przepisy prawa brytyjskiego były nieliczne, a w ich interpretacji doniosłą rolę odgrywała praktyka. Pod tym względem Szkocja należała do najbardziej zdecentralizowanych regionów w Europie. Dopiero postępująca centralizacja administracji w II połowie XIX wieku prowadziła do stopniowego ograniczania samorządności szkockiej²⁵¹. Na tym tle nie sposób podzielić stanowiska Marcina Stradowskiego jakoby Wielka Brytania nie stała się „tożsamościowym domem narodów”, lecz „Wielką Anglią” czy „wewnętrznym Imperium”²⁵². Wspomniane twierdzenie może być adekwatne w stosunku do Irlandii czy Walii, ale na pewno nie w odniesieniu do Szkocji. W latach 1750-1885 Anglikom praktycznie nie zależało na ingerowaniu w zarządzanie sprawami szkockimi. Szkoci posiadali swobodę wyznaniową, reprezentatywne organy administracji i samorządu oraz spontanicznie tworzone korporacje. Wspomniane instytucje stanowiły przejaw szkockiego

²⁴⁸ Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 35-36, 49-50; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 23-24.

²⁴⁹ W obronie odrębności szkockich banknotów w latach 20. XIX wieku wystąpił sir Walter Scott, kiedy dowiedział się o planach ich likwidacji (zob. McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 44).

²⁵⁰ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 48-49; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 36-37.

²⁵¹ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 288-289; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 35-36, 46, 50-53.

²⁵² Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., ss. 92-93, 101.

społeczeństwa obywatelskiego (ang. *civic society*) oraz łączyły szkockie społeczności z rządem w Londynie. Na tym tle wykształciły się wyobrażenia i przekonania dotyczące doskonałych zdolnościach Szkotów do zarządzania własnymi sprawami, które – także obecnie – stanowią ważną część szkockiej tożsamości narodowej. Pozwoliły też na wykształcenie się narodu szkockiego w sensie tożsamościowym, mimo braku odrębnej państwowości. Wspomniane przekonania i wyobrażenia ukonstytuowały się tym bardziej, że Szkoci – jak przekonamy się w dalszej części rozprawy – odgrywali niebagatelną rolę w zarządzaniu koloniami brytyjskimi.

Niezwykle ważny w kontekście szkockiej tożsamości narodowej był rozwój szkolnictwa, zapoczątkowany ustawą o zakładaniu szkół (*Act for the Settling of Schools*). Wspomniana ustawa, uchwalona podczas sesji parlamentu szkockiego z 1695 roku, nakazywała każdej parafii wybudowanie szkoły i wypłacenia pensji nauczycielom. Dzięki wprowadzeniu tej ustawy Szkoci w ciągu jednego pokolenia osiągnęli wysoki poziom wykształcenia. W XVIII-wiecznej Szkocji funkcjonowały aż cztery uniwersytety (w Edynburgu, Glasgow, Saint Andrew i Aberdeen), natomiast w Anglii zaledwie dwa (Oxford i Cambridge), w dodatku nie wyróżniające się poziomem nauczania²⁵³. Szkoci należeli do najbardziej wykształconych społeczeństw w Europie i mogli skutecznie współzawodniczyć z Anglikami – nie tylko w obrębie Wielkiej Brytanii, ale także w świecie kolonialnym. Najlepiej ilustruje to wypowiedź Thomasa Babingtona Macauleya:

„Bez względu na to, dokąd zawędrował Szkot, jaką zajął się pracą – w Ameryce czy Indiach, w handlu czy w wojennym rzemiośle – korzyści, które wyniósł z nauki w młodym wieku, wynosiły go ponad konkurentów. Kiedy zatrudniano go jako stróża w magazynie, wkrótce zostawał majstrem. Kiedy zaciągał się do wojska, szybko awansował na sierżanta (...)”²⁵⁴.

Sukces szkockiej edukacji jest jednak czymś więcej niż tylko umożliwieniem skutecznej rywalizacji o posady. To przede wszystkim część zespołu przekonań i wyobrażeń Szkotów o własnej wyjątkowości, szczególnie o egalitarnym i demokratycznym charakterze tamtejszego społeczeństwa. To także wyobrażenie o wyjątkowym otwieraniu się szkockich uniwersytetów na studentów ze środowisk

²⁵³ Zob. m. in. Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 591; Trevelyan G. M., *Historia...*, op. cit., s. 623-624; Zabieglik S., *Historia...*, op. cit., s. 282.

²⁵⁴ Cyt. podają za: Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 614.

wiejskich i robotniczych, co miało umożliwiać rozwój talentów niezależnie od statusu materialnego (ang. *lad of parts* – arystokracja talentów)²⁵⁵. Powyższe wyobrażenia i przekonania mają istotne znaczenie jako elementy konstytuujące szkocką tożsamość narodową.

Dlaczego zatem, mimo przekonań i wyobrażeń Szkotów o ich zdolnościach do zarządzania własnymi sprawami, odrębnościach instytucjonalnych i kulturowych, egalitaryzmie czy wspólnotowości, Wielka Brytania pozostawała przykładem stabilności politycznej? Odpowiedź na tak postawione pytania wymaga odwołania się do czynników, które pozwalały rozwijać się brytyjskiej tożsamości narodowej – do zespołu przekonań i wyobrażeń przynajmniej częściowo wspólnych dla mieszkańców wszystkich części Zjednoczonego Królestwa.

Istotne jest przede wszystkim powstanie nowej arystokracji, która przestała być angielska, walijska czy szkocka, ale stała się wspólna dla całych wysp – brytyjska. Wielopokoleniowe rody szkockiej arystokracji zaczęły gwałtownie wymierać, za to już w XVIII wieku coraz częściej zawierane były małżeństwa mieszane. Z punktu widzenia szkockich arystokratów mieszane małżeństwa początkowo stanowiły element taktyki politycznej – uzyskanie wysokich stanowisk w administracji było utrudnione bez posiadania angielskich koneksji. O zmianie sposobu postrzegania tamtejszej arystokracji najlepiej świadczy fakt, że w latach 1770-1812 większość ksiąg rodowych prowadzono już bez podziału na rody angielskie, szkockie czy walijskie, natomiast wykazy arystokratów sporządzano wyłącznie w kolejności alfabetycznej²⁵⁶. Mieszane małżeństwa z czasem stały się jednak czymś więcej niż kwestią pragmatyzmu politycznego. Wiązały się z przyjmowaniem jednolitych wzorców kulturowych.

²⁵⁵ Zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 25-27; McCrone D., *Understanding...*, op. cit.,

s. 93-103. Wyobrażenia o egalitaryzmie szkockiego systemu edukacji zostały zweryfikowane przez Roberta Andersona, który po przeprowadzeniu szeregu badań uznał, że w XIX wieku nastąpiło faktyczne wyrównanie szans na rozwój Szkotów z klasy średniej, a także dla dzieci artystów czy ministrów kościołów prezbiteriańskich. Wychowankowie wiejskich szkół parafialnych czy osoby pochodzące z klasy robotniczej studiowali na szkockich uniwersytetach w stosunkowo niewielkiej liczbie (zob. szerzej: Anderson R.D., *In search of the „lad of parts”: the mythical history of Scottish education*, [w:] *History Workshop Journal*, nr 19, 1985, s. 82-104).

²⁵⁶ Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 158-164. Dość zresztą wspomnieć, że pierwsze protesty związane z ujednolicaniem szkockiej heraldyki na modłę angielską miały miejsce dopiero w połowie XIX wieku za sprawą dwóch braci – Jamesa i Johna Granta oraz garstki ich zwolenników, natomiast w XX wieku przywrócenie szkockich symboli heraldycznych należało do sztandarowych postulatów prawicowego skrzydła szkockich nacjonalistów, którzy nie odgrywali większej roli w życiu publicznym (zob. Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 77).

Szkoccy arystokraci coraz częściej posyłali dzieci do angielskich szkół, aby ułatwić im rozwój karier w Anglii. Proces ten rozpoczął się w XVIII wieku, natomiast w następnym stuleciu jeszcze bardziej przybrał na sile²⁵⁷.

W procesie asymilacji Anglii i Szkocji znaczącą rolę odegrała reforma prawa wyborczego, wprowadzona na podstawie *Reform Act* z 1832 roku – liczba osób uprawnionych do głosowania wzrosła do 65 000 Szkotów²⁵⁸. Na znaczeniu stracili torysi, którzy cieszyli się poparciem ziemiaństwa z tzw. *zgniłych miasteczek*. Wzrosło natomiast poparcie dla Partii Liberalnej, co wiązało się z uzyskaniem większego wpływu mieszczan i przemysłowców na wyniki wyborów parlamentarnych. Liberalowie dążyli natomiast do wzmacniania gospodarczych i instytucjonalnych więzi Anglii i Szkocji²⁵⁹. W tym samym czasie postępował rozwój techniczny – usprawnienia w postaci kolei żelaznych oraz wspólne przedsięwzięcia gospodarcze bardzo zbliżyły do siebie Szkotów i Anglików. Szkockie mieszczaństwo i ziemiaństwo inwestowało w rozwój produkcji, hodowli czy handlu, szczególnie w przedsięwzięcia w koloniach brytyjskich. Glasgow stało się drugim największym ośrodkiem miejskim w Wielkiej Brytanii²⁶⁰.

Poza tym Imperium Brytyjskie otwierało przed Szkotami niespotykane wcześniej możliwości. Szkoci, dzięki przywilejowi wolnego handlu, wysokiemu poziomowi wykształcenia oraz przynależności do wspólnego państwa, mieli możliwość realizowania swoich ambicji w świecie kolonialnym. Mogli awansować w hierarchii społecznej i realizować się na rozmaitych polach, m. in. jako kupcy, administratorzy, misjonarze, nauczyciele, lekarze czy żołnierze. W ten sposób Szkoci przenosili do świata kolonialnego także elementy własnych zwyczajów i tradycji – do dziś mamy do czynienia z silną obecnością społeczności szkockich w Kanadzie, Australii czy Nowej Zelandii²⁶¹. Imperium było dla Szkotów także powodem do dumy – stąd częste wśród Szkotów przekonanie, że dzięki unii Szkocja stała się współnikiem (partnerem) Anglii

²⁵⁷ Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 164-165; Devine T.M., *The Scottish...*, op. cit., s. 286.

²⁵⁸ Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 16.

²⁵⁹ Dane za: McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 105. W latach 80. XIX wieku w Szkocji żartowano, że wszyscy torysowscy posłowie ze Szkocji zmieściliby się w jednym przedziale I klasy pociągu linii Londyn-Edynburg (zob. Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 72).

²⁶⁰ Zob. szerzej: Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 125; Devine T.M., *The Spoils of Empire*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 91-108; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 49-63, 249-272.

²⁶¹ Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 125-131; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 59-62.

we wspólnym projekcie politycznym²⁶². Poza tym – jak słusznie zauważa Linda Colley – Wielką Brytanię często utożsamia się po prostu z Anglią (słowa *Brytania* i *Anglia* bywają używane zamiennie), natomiast Imperium zawsze określa się mianem *Brytyjskiego*, z uwagi na znaczący udział Szkotów w polityce kolonialnej²⁶³. Prosperujące Imperium Brytyjskie zapewniało korzyści materialne i było czynnikiem stabilizującym system polityczny Zjednoczonego Królestwa. Szkoci mogli liczyć na poprawę sytuacji materialnej w koloniach, a masowa emigracja nie sprzyjała rozwojowi radykalizmu politycznego czy ruchów separatystycznych²⁶⁴.

Z rozwojem Imperium Brytyjskiego powiązana jest duma z sukcesów armii brytyjskiej. Oddziały szkockie były jej częścią, walczyły we wszystkich koloniach, co pozwalało budować jednocześnie szkocką i brytyjską tożsamość narodową. Jeszcze na początku XX wieku w Szkocji odbywały się masowe manifestacje na cześć żołnierzy walczących w koloniach imperialnych czy pogrzeby ofiar wojen. Monarchowie brytyjscy lubili pokazywać się w towarzystwie szkockich oddziałów, a królowa Wiktoria zaczęła nadawać specjalne odznaczenie – krzyż Wiktorii dla uhonorowania najbardziej zasłużonych szkockich żołnierzy²⁶⁵.

Także rozwój kultury, nauki czy filozofii w epoce oświecenia nie dostarczał uzasadnienia na rzecz nacjonalizmu szkockiego. Wspomniany sir Walter Scott przyczynił się do tworzenia szkockiej tożsamości narodowej obok tożsamości brytyjskiej, ale to samo można powiedzieć o innych wybitnych umysłach tamtego okresu. Oświecenie było ruchem intelektualnym o charakterze uniwersalnym. Ideały piewców szkockiego oświecenia należy łączyć z wiarą w równomierny rozwój postępu technicznego i gospodarczego w całym Zjednoczonym Królestwie, a nie z dążeniami do niepodległości Szkocji. Taki oświeceniowy punkt widzenia szkockie elity intelektualne podzielały także w XIX wieku, pozytywnie odnosząc się do rozwoju rewolucji przemysłowej. Szkocja bardzo różniła się od innych regionów Europy połowy XIX stulecia pod względem stopnia urbanizacji; ówczesne nacjonalizmy rozwijały się w

²⁶² Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 289.

²⁶³ Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 131.

²⁶⁴ Dla zobrazowania skali emigracji warto wskazać, że w latach 1815-1905 porty brytyjskie opuściło 13 milionów emigrantów i jakkolwiek w liczbach bezwzględnych proporcja szkockich i angielskich emigrantów to ponad 1:7, to jednak Szkocja od początku rewolucji przemysłowej traciła po 4% rodzimej populacji w przeliczeniu na dekadę. W dodatku liczba osadników angielskich i szkockich w wielu koloniach imperialnych (szczególnie w dzisiejszej Kanadzie) była porównywalna (zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 61-62).

²⁶⁵ Spiers E., *The Scottish Soldier...*, op. cit., ss. 2, 203-215.

regionach o większej liczbie ludności wiejskiej, gdzie elity intelektualne idealizowały zwyczaje ludowe i przypisywały im narodowy charakter²⁶⁶. Robert Burns²⁶⁷ wprowadził od zapomnienia wiele pieśni ludowych w szkockim dialekcie języka angielskiego (*Scots*), a w poemacie *Scots wha hae* wychwalał męstwo Szkotów w bitwie pod Bannockburn, ale nie ma dowodów, aby dążył do odnowienia szkockiej państwowości. Działalność poety sprzyjała kształtowaniu się szkockiej tożsamości narodowej, ale była raczej próbą zachowania lokalnej odrębności w ramach szeroko rozumianej wspólnoty brytyjskiej²⁶⁸. Podobnie można scharakteryzować Davida Hume'a²⁶⁹, który nie wstydził się szkockich korzeni, ale jego największe dzieło – *Historia Anglii*, stanowiło właściwie pochwałę angielskiej historii jako związanej z postępem i ochroną wolności. *Historia Anglii* charakteryzowała się ponadprzeciętnym jak na tamte czasy stopniem obiektywizmu i rzetelności, jednak wniosek z jej lektury był jednoznaczny: najlepszym rozwiązaniem dla Szkocji jest integracja z Anglią, pozwalająca osiągnąć obustronne korzyści. Taka interpretacja historii, zwana niekiedy *wigowską*, była utrwalona w procesie nauczania do połowy XX wieku – w historii Szkocji sprzed 1707 roku nie widziano nic godnego uwagi. Takie przekonanie długo pozwalało postrzegać rozwój państwowości brytyjskiej jako jedyną drogę rozwoju, za to historia Szkocji jeszcze w I połowie XX wieku nie była przedmiotem systematycznych badań akademickich²⁷⁰. Przykładem budowania podwójnej – szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej jest postawa Jamesa Watta²⁷¹, który zaczynał swoją działalność w Glasgow a następnie przeprowadził się do Birmingham, lecz nie porzucił szkockich tradycji czy zwyczajów²⁷². Jego odkrycia w dziedzinie konstrukcji maszyn parowych okazały się

²⁶⁶ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 19; Nairn T., *The Break-Up...*, op. cit., s. 99-106.

²⁶⁷ Robert Burns (1759-1796) – narodowy poeta szkocki, autor utworów lirycznych i piosenek w szkockim dialekcie języka angielskiego. Przyczynił się także do ocalenia od zapomnienia licznych szkockich pieśni i utworów ludowych, pisywał również teksty do ocalałych melodii (zob. Wolarski W. [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 5. Bo-bz*, Poznań 2004, s. 414-416).

²⁶⁸ Davidson N., *The Origins...*, op. cit., s. 154-159; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 69-70.

²⁶⁹ David Hume (1711-1776) – szkocki filozof, historyk, ekonomista i eseista, słynny z filozoficznego empiryzmu i sceptycyzmu. Autor takich dzieł jak *Traktat o naturze ludzkiej*, *Eseje z dziedziny moralności ludzkiej i literatury*, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*, *Badania dotyczące zasad moralności czy Historia Anglii* (zob. Wolarski W. [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 16. He-Hy*, Poznań 2004, s. 414-416).

²⁷⁰ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 106-112; Davies N., *Wyspy*, op. cit., s. 724-730.

²⁷¹ James Watt (1736-1819) – szkocki inżynier i konstruktor maszyn parowych, od 1785 roku członek Towarzystwa Naukowego w Londynie; przyczynił się do znacznego udoskonalenia istniejących już maszyn parowych, w tym do zapobieżenia ubytkowi zbyt dużej ilości pary (zob. Wolarski W. [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 45. Ve-Wę*, Poznań 2004, s. 297-298).

²⁷² Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 125.

przełomowe i pozwoliły nadać rewolucji przemysłowej nową dynamikę, budując wyobrażenia konstytuujące podwójne poczucie przynależności narodowej.

Poza tym wiele dziedzin szkockiego systemu prawnego podlegało ujednolicaniu na modłę angielską w I połowie XIX wieku. Było to szczególnie widoczne w sferze prawa cywilnego i handlowego, a także w procedurach sądowych. Celem tych zabiegów nie było jednak pozbawienie Szkotów poczucia odrębności, lecz ułatwienie im życia – Szkoci w sporach sądowych woleli poddawać się prawu angielskiemu²⁷³. W latach 50. XIX wieku upadły projekty odrębnej ustawy o systemie oświaty w Szkocji, więc system angielski i szkocki zostały praktycznie zrównane na mocy *Education Act* z 1872 roku. Może się wydawać, że były to próby wtłoczenia szkockiego szkolnictwa w angielskie ramy prawne wbrew woli Szkotów, tymczasem rzecz nie była aż tak oczywista. Ustawa ta była wprawdzie krytykowana, gdyż odbiegała od modelu kontroli nad procesem nauczania przez szkockie społeczeństwo, ale większość w komisji parlamentarnej stanowili szkoccy nauczyciele akademicki, chcący ułatwić zdawanie egzaminów na stanowiska publiczne w Anglii oraz dostosować reformę do trendów panujących w Europie, szczególnie we Francji czy w Niemczech. Poza tym w samej Szkocji nie udało się wypracować powszechnego konsensusu jak miałyby wyglądać autonomiczna reforma edukacji²⁷⁴. Wspomniane okoliczności sprawiły, że reforma szkolnictwa nie wzbudziła masowych protestów i na jej tle nie uformował się nacjonalizm szkocki, ani szkocki ruch narodowy.

W Zjednoczonym Królestwie zdania o konieczności ujednolicania szkockich i angielskich instytucji były podzielone. Szkoccy wigowie częściej opowiadali się za koniecznością asymilacji, wychodząc z założenia, iż właśnie tego wymaga realizacja wspólnej misji gospodarczej – ułatwień w stosunkach handlowych, budowania silnego państwa (w sensie bogactwa jego obywateli a nie skali interwencjonizmu) oraz imperium kolonialnego²⁷⁵. Tymczasem szkockich odrębności instytucjonalnych bronili początkowo niektórzy tamtejsi przedsiębiorcy, radykalni publicyści tworzący ruch społeczny na wzór Młodej Irlandii oraz niektórzy torysi (choć z perspektywy rządów Margaret Thatcher wydaje się to trudne do wyobrażenia). Pierwsza z wymienionych

²⁷³ Hutchison I.C.G., *Anglo-Scottish Political Relations in the Nineteenth Century, 1815-1914*, [w:] Smout T.C., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 252-253.

²⁷⁴ Hutchison I.C.G., *Anglo-Scottish...*, [w:] Smout T.C., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 254-255; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 66-70.

²⁷⁵ Zob. szerzej: Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 18-19; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 63-64.

grup protestowała po zniesieniu urzędu zarządcy szkockiego w 1828 roku, co wiązało się z trudnością szybkiego dostosowania prawa szkockiego do zmian w prawie angielskim. Torysi i radykalni publicyści byli bardziej sentymentalni w tonie, wychwalali szkocką przeszłość (w tym dawne instytucje) i domagali się odrodzenia cnót szkockich²⁷⁶.

Za pierwszego przedstawiciela szkockiej myśli narodowej można ostrożnie uznać Jamesa Begga – ministra Wolnego Kościoła Prezbiteriańskiego, który w II połowie XIX wieku w swoich poglądach łączył tradycyjne wartości religijne z koniecznością przestrzegania wartości wspólnotowych, szczególnie pracy społecznej na rzecz ubogich. W obawie przed postępującą degeneracją narodu szkockiego proponował ustanowienie autonomicznego parlamentu szkockiego, wszakże pod warunkiem, że Parlament Zjednoczonego Królestwa (usilnie nazywany przezeń angielskim) nie przywróci Sekretarza do spraw Szkocji czy Tajnej Rady, mogących zająć się sprawami szkockimi. Podobna myśl przyświecała Jamesowi Grantowi – autorowi powieści historycznych i antykwariuszowi, skarżącemu się w serii artykułów pod hasłem *Sprawiedliwość dla Szkocji* (ang. *Justice for Scotland*), iż Anglia narusza zarówno literę jak i ducha *Traktatu o unii*. Wykazywał m. in. że poziom wydatków publicznych w Anglii jest znacznie wyższy niż w Szkocji. Proponowane przezeń potencjalne rozwiązanie tych problemów wynikało raczej z sentymentalizmu niż modernizacyjnych zapędów; proponował wskrzeszenie Tajnej Rady oraz przywrócenie Sekretarza do spraw Szkocji²⁷⁷. Za prekursora szkockiej myśli narodowej można ostrożnie uznać także P.E. Dove – radykalnego publicystę sympatyzującego z klasą robotniczą, który postulował przywrócenie Sekretarza do spraw Szkocji oraz ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego. Rolą członków zgromadzenia miała być jednak dyskusja nad problemami z zakresu administracji szkockiej, a nie stanowienie prawa w formie ustaw²⁷⁸.

Wspomniani myśliciele polityczni nie byli nastawieni na modernizację Szkocji w stylu wigowskim, lecz na odnowienie dawnych instytucji, mających przywrócić silną pozycję Szkocji w ramach unii oraz przyczynić się do odnowienia cnót politycznych czy religijnych. Nie sposób zatem nazwać tych działań nacjonalistycznymi, ponieważ

²⁷⁶ Zob. Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 73. Przywołany autor uważa wspomniane grupy społeczne za pierwszych nacjonalistów, ale w mojej ocenie były to swego rodzaju grupy nacisku – pierwsza z nich motywowała swoje działania pragmatyzmem gospodarczym, pozostałe zaś miały charakter nostalgiczny i sentymentalistyczny – praktycznie nie odgrywały żadnej roli w życiu politycznym. Żadna z tych grup nie dążyła do odnowienia szkockiej państwowości.

²⁷⁷ Zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 74-77.

²⁷⁸ Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 286.

ich celem nie było odnowienie szkockiej państwowości. Jamesowi Beggowi i P.E. Dove'owi było bliżej do idei szkockiej autonomii narodowej, chociaż doszukiwanie się w ich działalności załączków szkockiego ruchu narodowego wydaje się zbyt daleko idącym wnioskiem. James Begg oraz P.E. Dove nie uznawali ustanowienia parlamentu (zgromadzenia) szkockiego za pierwszorzędny postulat, natomiast James Grant – jakkolwiek wychodził z założenia o suwerenności narodu szkockiego i kontraktowym charakterze unii z 1707 roku – nie przywiązywał wagi do szkockiego parlamentaryzmu. Trafniej byłoby określić ich w pierwszym rzędzie mianem zwolenników dewolucji w zakresie władzy wykonawczej.

Pierwsze protesty społeczne na szerszą skalę wyrażały środowiska związane z Narodowym Stowarzyszeniem na rzecz Windykacji Praw Szkockich (ang. *National Association for Vindication of Scottish Rights*), którego działalność przypada na lata 1853-1854. W działania tej organizacji bardzo mocno zaangażowali się zarówno James Begg, P.E. Dove jak i James Grant, wspomagani przez młodego radykała Duncana MacLeana (nie mylić z działaczem późniejszego okresu – radykalnym socjalistą Ianem MacLeanem, który w 1921 roku związał się ze Szkocką Ligą Narodową), torysowskich romantyków czy Konwent Miast Królewskich. Początki stowarzyszenia wyglądały obiecująco – zainteresowanie jego działalnością było spore, o czym świadczą mogły tłumne manifestacje w Edynburgu i Glasgow (w drugiej z wymienionych wzięło udział nawet 5 000 osób). Zapał szybko jednak wygasł a cała inicjatywa umarła śmiercią naturalną. Jedną z przyczyn może być fakt, że działalność stowarzyszenia nie doczekała się żadnego odzewu ze strony polityków w Londynie. Niezadowolenie protestujących miało jednak dużo głębsze podłoże niż sentymentalizm czy polityczny romantyzm. W połowie XIX wieku, wobec postępującego rozrostu Imperium Brytyjskiego, w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa pozostawało niewiele czasu na debatowanie nad sprawami Szkocji czy stanowieniem prawa, które wychodziłoby naprzeciw szkockim problemom. Parlament brytyjski musiał zajmować się nie tylko sprawami Anglii, Szkocji, Walii, Irlandii czy wyspy Man, ale także posiadłości kolonialnych – od Pakistanu po Indie Wschodnie i od Afryki południowej po Egipt. Najlepszym przykładem były projekty ustawy o szkockim systemie oświaty, które zostały potraktowane powierzchownie i nie doczekały się spokojnej, merytorycznej debaty. Frustrację musiało pogłębiać i to, że Parlament Zjednoczonego Królestwa znajdował czas na stanowienie prawa dotyczącego Irlandii, co rodziło oskarżenia o nierówne traktowanie Szkotów i Irlandczyków w ramach wspólnego państwa. Warto jednak

wspomnieć, że sami działacze nie wyrażali postulatów, które można by utożsamiać z nacjonalizmem szkockim – nie zamierzali rozbijać jedności państwa, lecz postulowali modyfikację systemu politycznego; ich postulaty były w gruncie rzeczy bardzo skromne – przywrócenie Tajnej Rady, zwiększenie liczby szkockich posłów w Izbie Gmin czy przywrócenie urzędu Sekretarza do spraw Szkocji²⁷⁹. Właściwie nie domagano się ustanowienia parlamentu czy zgromadzenia o autonomicznym charakterze, mogącego zajmować się stanowieniem prawa w Szkocji, co nie sytuuje protestujących w gronie zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Celem wspomnianego stowarzyszenia pozostawało zatem zabieganie o realizację interesów szkockich w ramach Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, ewentualnie dewolucja w zakresie władzy wykonawczej.

2.5 Podsumowanie

Unia z 1707 roku okazała się początkiem Zjednoczonego Królestwa, jednak w pierwszych dziesięcioleciach jego istnienia nie wykształciła się jeszcze brytyjska tożsamość narodowa, która pozwalałaby Szkotom i Anglikom odczuwać przynależność do jednego narodu. W pierwszym półwieczu unii nie istniała także szkocka tożsamość narodowa w kształcie, o jakim można mówić współcześnie – zespół przekonań i wyobrażeń, których wypadkowa pozwalałaby większości mieszkańców Szkocji odczuwać przynależność do tej samej wspólnoty narodowej.

Jeszcze w początkach XVIII stulecia widoczny był dualizm między szkockimi Nizinami i Wyżynami – mieszkańcy wspomnianych regionów różnili się pod względem językowym, gospodarczym i kulturowym. Kiedy jednak góralskie klany przestały być zagrożeniem dla stabilności państwa oraz wiary protestanckiej, rozpoczął się proces stopniowego włączania ich *zwyczajów* i *tradycji* w zakres szkockiej tożsamości narodowej. Większość z tych *tradycji* była w gruncie rzeczy aranżowana, niejako wynaleziona na nowo. Wypadkowa przekonań i wyobrażeń o wyjątkowości i wspólnym pochodzeniu etnicznym doprowadziła do wykształcenia się narodu szkockiego w sensie tożsamościowym w kształcie znanym obecnie.

Wpływ na kształtowanie się narodu szkockiego w sensie tożsamościowym miały również inne czynniki, zupełnie niezwiązane z etnicznością. Warto wskazać, że unia

²⁷⁹ O Narodowym Stowarzyszeniu na rzecz Windykacji Praw Szkockich, zob. szerzej: Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 283-290; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 287; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 77-78; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 24; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 17; Morton G., *The First Home Rule Movement in Scotland 1886-1918*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 113).

brytyjska nie była w pełni inkorporacyjna – Szkoci zachowali wiele instytucji, które pozwalały na kształtowanie się poczucia wspólnotowości mimo utraty szkockiej państwowości. Funkcję integracyjną pełnił Kościół Szkocki, miasta królewskie i spontanicznie tworzone korporacje. Znaczna liczba szkół parafialnych czy uniwersytetów powodowała, że przeciętni Szkoci byli lepiej wykształceni od Anglików. To z kolei pozwalało Szkotom skutecznie rywalizować w administracji kolonialnej, kształtując przekonania o nieprzeciętnych zdolnościach organizacyjnych całego narodu. Potwierdzenie znajduje teza postawiona na wstępie, że Zjednoczone Królestwo w latach 1707-1885 było państwem unii, a nie państwem unitarnym (stosując terminologię Steina Rokkana i Dereka Urwina).

Wspomniane odrębności sprawiały, że w Szkocji ukształtowały się przekonania i wyobrażenia o solidaryzmie, istnieniu społeczeństwa obywatelskiego, egalitaryzmie czy otwartości na rozwój talentów. Była to część zbiorowego poczucia wyjątkowości, pozwalającego budować poczucie przynależności do narodu szkockiego w sensie tożsamościowym.

W Szkocji doszło jednak do wykształcenia się również brytyjskiej tożsamości narodowej, dzięki czemu Zjednoczone Królestwo po 1746 roku stało się symbolem stabilności politycznej. Góralskie symbole kulturowe stały się modne dzięki waleczności żołnierzy z Wyżyn w armii brytyjskiej. Szkockie oddziały stały się symbolem lojalności wobec monarchii hanowerskiej, budowania i utrzymywania wspólnego państwa i imperium. Stanowią więc doskonały przykład syntezy obu tożsamości narodowych.

Szkockie oświecenie, które wydało na świat wybitnych literatów, naukowców czy myślicieli, pozostaje w Szkocji powodem do dumy, ale jednocześnie miało charakter uniwersalnego nurtu intelektualnego, przynosząc korzyści całej wspólnocie brytyjskiej. Mimo odrębności instytucjonalnych zarówno prawnicy, pracownicy administracyjni jak i ministrowie Kościoła Szkockiego wspierali budowanie unii brytyjskiej – wszak silna pozycja prezbiterianizmu została zbudowana dzięki zwycięstwom armii brytyjskiej nad jakobitami. Także systemy szkockiego prawa czy oświaty zostały w dużej mierze dostosowywane do prawa angielskiego. Tożsamość brytyjska wiązała się także z przekonaniami o wolnościowym charakterze konstytucji brytyjskiej, czerpiącej wszakże z angielskich wzorców.

Najważniejszą rolę w kształtowaniu się brytyjskiej tożsamości narodowej w latach 1746-1885 odgrywał dynamiczny rozwój Imperium Brytyjskiego, które

postrzegano jako wspólny projekt polityczny. Wspólna armia, monarchia, administracja kolonialna czy elity polityczne utożsamiały zatem coś więcej niż angielskość. Powyższe wnioski stanowią argumenty na rzecz tezy, iż w XIX wieku większość Szkotów posiadała podwójną – szkocką i brytyjską tożsamość narodową. Wyobrażenia i przekonania składające się na naród szkocki i brytyjski w sensie tożsamościowym w zasadzie nie były konkurencyjne, lecz przeciwnie – wzajemnie się uzupełniały. W latach 1746-1885 nie istniały ruchy separatystyczne czy nawet opowiadające się za ustanowieniem w Szkocji autonomicznego parlamentu. Rozwój przemysłu, handlu oraz imperium kolonialnego sprawiały, że Szkoci mogli realizować się na wielu polach a rozmaite instytucje autonomiczne w dużej mierze rekompensowały brak parlamentu szkockiego. Nacjonalizm szkocki miał wykształcić się dopiero w początkach XX wieku i stanowić swego rodzaju odpowiedź na postępującą centralizację i osłabienie Imperium Brytyjskiego, a także na niepowodzenia we wprowadzaniu Home Rule. Do pewnego stopnia był pochodną rozwoju nacjonalizmu irlandzkiego, związanego z tzw. renesansem gaelickim i konfliktami ziemskimi na Wyżynach.

3 Szkocja w latach 1885-1934. Początki starań o Home Rule w Szkocji, idei szkockiej autonomii narodowej i nacjonalizmu szkockiego.

3.1 Wstęp

W poprzednim rozdziale analizowałem czynniki, które wpływały na kształtowanie się szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej w latach 1707-1885. Wykazałem, że zespoły przekonań i wyobrażeń składających się na wspomniane tożsamości kształtowały się równolegle, wraz z rozwojem państwowości brytyjskiej i praktycznie nie były w stosunku do siebie konkurencyjne. Nacjonalizm szkocki nie wykształcił się, poza tym nie istniał zorganizowany ruch społeczny, który domagałby się ustanowienia w Szkocji autonomicznego parlamentu. Za jedyne przedstawiciela szkockiej myśli narodowej można ostrożnie uznać pastora Wolnego Kościoła Prezbiteriańskiego – Jamesa Begga.

Za symboliczną cezurę czasową przyjąłem połowę lat 80. XIX wieku, kiedy w Zjednoczonym Królestwie wyraźnie uwidaczniały się procesy społeczne i gospodarcze, które wpłynęły na zmianę sposobu postrzegania ustrojowego kształtu Zjednoczonego Królestwa. Administracja zaczynała być coraz bardziej scentralizowana, tradycyjne instytucje autonomiczne w Szkocji powoli traciły na znaczeniu, Parlament Zjednoczonego Królestwa uchwalał coraz więcej ustaw dotyczących rozmaitych części Imperium Brytyjskiego, a jego nadmierne obciążenie powodowało brak czasu na zajmowanie się sprawami szkockimi. Obrazu problemów dopełniała krytyczna sytuacja mieszkaniowa i sanitarna w szkockich miastach, problemy dzierżawców na Wyżynach czy widoczne od przełomu XIX i XX wieku zmniejszenie korzyści gospodarczych, związanych z rozwojem Imperium Brytyjskiego.

W takich okolicznościach począwszy od lat 80. XIX wieku coraz bardziej popularna stawała się inicjatywa ustanowienia Parlamentu Szkockiego, który miałby charakter autonomiczny w stosunku do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa. Pomysł inspirowany był przede wszystkim działaniami na rzecz ustanowienia podobnego organu w Irlandii i początkowo tylko część osób opowiadających się za takim rozwiązaniem należała do grona zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Jeszcze w latach 1886-1914 większość z nich motywowała swoją decyzję względami skuteczności politycznej i sprawnego zarządzania sprawami szkockimi. W późniejszym okresie coraz bardziej widoczna była argumentacja z punktu widzenia suwerenności

narodu szkockiego, która zaczynała iść w parze ze wzrostem popularności socjalizmu czy umacnianiem się ruchu związkowego.

Brak widocznych efektów starań o ustanowienie w Szkocji Home Rule spowodował przejście części Szkotów na pozycje nacjonalistyczne, co uwidoczniło się w powstaniu pierwszych organizacji nacjonalistycznych – Szkockiej Ligi Narodowej i Szkockiego Ruchu Narodowego. W późniejszym okresie doszło do założenia partii politycznej wspólnej dla całości szkockiego ruchu narodowego – Narodowej Partii Szkocji.

Innym symbolicznym wydarzeniem, które miało w przyszłości posłużyć rozwiązywaniu szkockich problemów i przynajmniej złagodzeniu pretensji o brak zainteresowania tymi problemami, okazało się ustanowienie Sekretarza do spraw Szkocji i Biura do spraw Szkocji. Reforma, która miała stanowić kosmetyczny zabieg, okazała się początkiem wieloletniej dewolucji w zakresie władzy wykonawczej. Zapoczątkowała też trend zupełnie odmienny od założeń zwolenników szkockiej myśli narodowej – dalszą centralizację administracji i spadek znaczenia tradycyjnych instytucji autonomicznych w Szkocji.

3.2 Pierwsze postulaty wprowadzenia Home Rule w Szkocji. Początki idei szkockiej autonomii narodowej

W latach 1880-1914 istotną rolę w polityce brytyjskiej odgrywała tzw. kwestia irlandzka, wyrażająca się w planach wprowadzenia w Irlandii Home Rule. W ten sposób określano reformę polegającą na ustanowieniu autonomicznego parlamentu. Zwolennik reformy a zarazem lider Partii Liberalnej – William Gladstone wspominał podczas kampanii wyborczej z 1880 roku, że podobne rozwiązanie miałyby pewne zalety w odniesieniu do Szkocji; Parlament Szkocki miałby więcej czasu na zajmowanie się lokalnymi sprawami niż Parlament Zjednoczonego Królestwa²⁸⁰. Taka sugestia miała raczej charakter taktyczny²⁸¹, niemniej jednak sprawa ustanowienia Parlamentu Szkockiego zintegrowała działaczy rozmaitych środowisk.

²⁸⁰ Morton G., *The First Home Rule Movement in Scotland 1886-1918*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 115.

²⁸¹ William Gladstone osobiście był wówczas zwolennikiem mniej radykalnych rozwiązań w stosunku do Szkocji. Zamiast ustanowienia Parlamentu Szkockiego wolał zrealizować część dawnych postulatów Narodowego Stowarzyszenia na rzecz Windykacji Praw Szkockich – wzmocnić szkockie instytucje samorządu lokalnego czy zwiększyć liczbę szkockich posłów w Westminsterze. Potrzeba wprowadzenia Home Rule dla Irlandii uzasadniona była także polityką wewnątrzpartyjną – William Gladstone obawiał się rozłamu we własnej partii i odpływu posłów irlandzkich (zob. Morton G., *The First...*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 115-116).

W 1886 roku powstało Szkockie Stowarzyszenie na rzecz Home Rule (ang. *Scottish Home Rule Association* – SHRA), stanowiące szkocką odpowiedź polityczną na próby wprowadzenia Home Rule w Irlandii. Przewodniczącym stowarzyszenia został Charles Waddie, ważną rolę odgrywali późniejsi politycy Partii Pracy jak Keir Hardie, Ramsey MacDonald czy Robert Smillie. W działalność stowarzyszenia angażowali się też bardziej radykalni działacze z Wyżyn jak R.B. Clark, Myles McInnes, Charles Fraser-Mackintosh, Alexander Mackenzie, Surgeon General Maclean, John MacLeod czy J. MacGilchrist Ross. W strukturach organizacji aktywnie udzielał się Robert Bontine Cunninghame Graham, który w latach 30. XX wieku opowiadał się za przyznaniem Szkocji statusu dominium. Programowo SHRA daleko było jednak do radykalizmu; jego członkowie dążyli do wzmocnienia Zjednoczonego Królestwa poprzez odciążenie parlamentu brytyjskiego i ustanowienie autonomicznego Parlamentu Szkockiego (zajmującego się wyłącznie sprawami szkockimi). Współcześnie członków stowarzyszenia można określić mianem zwolenników dewolucji w zakresie stanowienia prawa²⁸². Tylko część jego członków należała do grona zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Nawet radykalni zwolennicy szkockiej myśli narodowej z przełomu wieków – Theodore Napier (redaktor pisma *Fiery Cross*) i Thomas Drummond Wanliss (redaktor pisma *The Thistle*), którzy należeli do SHRA, czuli się bardzo związani z etosem imperialnym, jako że znaczną część życia spędzili w Australii²⁸³. Wokół SHRA orbitowały inne stowarzyszenia stawiające sobie podobne cele, m. in. skupiająca młodych liberałów *Young Scots* (nie mylić z późniejszymi, nacjonalistycznymi organizacjami o tej nazwie) czy Międzynarodowe Stowarzyszenie na rzecz Home Rule (ang. *International Home Rule Association*), zabiegające o poparcie dla Home Rule w Ameryce Północnej²⁸⁴.

²⁸² Na temat SHRA z lat 1886-1914, zob. szerzej: Barberies P., McHugh J., Tyldesley M., *Encyclopedia of British and Irish...*, op. cit., s. 339; Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 296-308; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 93-94; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 23; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 32; Morton G., *The First Home Rule...*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 113-122).

²⁸³ Odnośnie sylwetek Theodore’a Napiera i Thomasa Drummonda Wanlissa, zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 121-122. Postawa wspomnianych działaczy jest kolejnym argumentem na rzecz tezy, iż sukcesy Szkotów na polu zarządzania koloniami imperialnymi i organizowania w nich struktur administracyjnych umacniały wyobrażenia i przekonania o nieprzeciętnych zdolnościach Szkotów w zakresie zarządzania. Na tle wspomnianych przekonań czy wyobrażeń Home Rule jawiła się jako realna alternatywa dla coraz bardziej scentralizowanego modelu rządów w Zjednoczonym Królestwie.

²⁸⁴ Zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., ss. 94, 96.

Działania tych organizacji okazywały się nieskuteczne, gdy przychodziło do agitacji w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa. Mimo starań takich posłów jak G.B. Clark czy Keir Hardie, projekty ustaw w sprawie Home Rule w Szkocji były konsekwentnie odrzucane²⁸⁵. Więcej uwagi i emocji budziła kwestia irlandzka, ale próby wprowadzenia Home Rule w Irlandii również kończyły się fiaskiem²⁸⁶. Upadek kwestii irlandzkiej w połączeniu ze spadkiem znaczenia Partii Liberalnej na scenie politycznej sprawiły, że postulaty dotyczące dewolucji w zakresie stanowienia prawa w odniesieniu do Szkocji straciły znaczenie polityczne. Doprowadziło to do zaniku aktywności SHRA.

Stowarzyszenie zawiązało się ponownie w 1918 roku dzięki staraniom i środkom finansowym Rolanda Eugene’a Muirheada – polityka i działacza społecznego, łączącego w poglądach elementy socjalizmu utopijnego i szkockiej myśli narodowej. Stowarzyszeniu w nowej odsłonie bliżej było do ideologii socjalizmu i Niezależnej Partii Pracy (ang. *Independent Labour Party* – ILP) niż Partii Liberalnej. SHRA skupiała przede wszystkim ludność uprzemysłowionych regionów Szkocji (szczególnie z Glasgow), a do najaktywniejszych działaczy jej należeli Robert Bontine Cunninghame Graham i późniejszy Sekretarz Stanu do spraw Szkocji – Thomas Johnston. Członkowie stowarzyszenia starali się nie zamykać w niewielkim gronie intelektualistów – organizowali masowe manifestacje i wydawali własne czasopismo *Forward*, czerpiąc wzorce z nacjonalizmu irlandzkiego. Stowarzyszenie domagało się autonomii w najszerszym zakresie (w tym także autonomii Parlamentu Szkockiego w zakresie polityki fiskalnej) i pozostawało apolityczne w tym znaczeniu, że lobbowanie na rzecz Home Rule nie ograniczało się do środowisk laburzystowskich. Nowe wcielenie SHRA różniło się od poprzedniego także pod względem ideologicznym – odwoływało się przede wszystkim do prawa narodu szkockiego do samostanowienia (do suwerenności

²⁸⁵ Zob. szerzej: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 32. W latach 1890-1914 projekty ustawy w sprawie Home Rule w Szkocji zgłaszano trzynastokrotnie (!) (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 30).

²⁸⁶ Projekt ustawy z 1886 roku został odrzucony w Izbie Gmin stosunkiem głosów 343:313, kolejny (z 1893 roku) przegrał w Izbie Lordów stosunkiem głosów 419:41, natomiast trzeci (z 1912 roku) został wprowadzony w 1914 roku, ale nigdy nie wszedł w życie, ponieważ w 1916 roku – w wyniku powstania wielkanocnego – propagowano Republikę Irlandii. Skutkiem powstania była irlandzka wojna o niepodległość, podział wyspy i powstanie Wolnego Państwa Irlandzkiego. Wskutek przyjęcia przez Westminster tzw. ustawy o podziale w 1920 roku; przy Wielkiej Brytanii pozostało sześć hrabstw, składających się na Irlandię Północną (zob. szerzej: Kubas S., *Parlament Szkocki...*, op. cit., s. 52-53; Grzybowski S., *Historia Irlandii*, Wrocław 2003, s. 279-281).

narodu szkockiego) i wynikającego stąd prawa do zarządzania własnymi sprawami²⁸⁷. Świadczy o tym entuzjastyczna reakcja na orędzie wygłoszone przez prezydenta Stanów Zjednoczonych z 1917 roku. Woodrow Wilson zapowiedział utworzenie Ligi Narodów, powołując się przy tym na prawo narodów do samostanowienia. W reakcji na ten postulat członkowie SHRA skierowali do prezydenta Stanów Zjednoczonych petycję, w której prosili prezydenta Stanów Zjednoczonych o wsparcie dla starań o uznanie narodu szkockiego za suwerenny i zdolny do zarządzania własnymi sprawami. Petycję podpisali także skupieni w SHRA socjaliści jak James Maxton i Ian MacLean, działający na rzecz rozwoju przemysłu stocznioowego w dolinie rzeki Clyde (tzw. czerwoni mieszkańcy Doliny Clyde, ang. *Red Clydesiders*)²⁸⁸. Tego rodzaju argumentacja na rzecz ustanowienia Parlamentu Szkockiego sprawiała, że członków SHRA należało uznać za zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej.

Członkowie SHRA liczyli na zapoczątkowanie debaty parlamentarnej w sprawie ustanowienia Parlamentu Szkockiego. Potencjalnym ich sprzymierzeńcem wydawała się wówczas Partia Pracy, która po demokratyzacji systemu wyborczego stała się głównym rywalem politycznym dla torysów i liberałów z Partii Konserwatywnej. Kalkulacje stowarzyszenia wydawały się uzasadnione, ponieważ w programie wyborczym z 1918 roku laburzyści obiecywali zapewnienie narodom prawa do samostanowienia w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów²⁸⁹. Do grona prominentnych polityków Partii Pracy zaliczali się przecież Keir Hardie czy Ramsay MacDonald, którzy w przeszłości entuzjastycznie wypowiadali się o wprowadzeniu Home Rule i aktywnie włączali się w działania pierwszego SHRA. Nadzieje okazały się płonne – ugrupowanie szybko przybrało scentralizowany, ogólnobrytyjski charakter (z centrum decyzyjnym w Londynie), toteż kwestia Home Rule przestała być priorytetowa. Także szkockie związki zawodowe (zwłaszcza środowiska związane z czerwonymi mieszkańcami Doliny Clyde) zaczęły skupiać się na sprawach gospodarczych²⁹⁰.

²⁸⁷ Zob. szerzej: Brand J., *The National...*, op. cit., s. 178; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 117-118; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 32-33.

²⁸⁸ Zob. szerzej: Finlay R., *The Early Years: From Inter-War Period to the Mid-1960s*, [w:] Hassan G., *The Modern...*, op. cit., s. 21-22; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 33; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 90; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 74.

²⁸⁹ 1918 Labour Party General Election Manifesto, <http://labourmanifesto.com/1918/1918-labour-manifesto.shtml>, dostęp: 10.01.2016.

²⁹⁰ Zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op.cit., s. 113-117; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 26-27; Keating M., Midwinter A., Mitchell J., *Politics and Public...*, op. cit.,

SHRA próbowało jednak szukać porozumienia ponad podziałami politycznymi. Z inicjatywy stowarzyszenia w 1924 roku utworzono Szkocki Konwent Narodowy, który rozpoczął dyskusję nad możliwymi formami dewolucji w zakresie stanowienia prawa i zabiegał o przyjęcie przez Parlament Zjednoczonego Królestwa ustawy wprowadzającej Home Rule w Szkocji. Konwentowi trudno było przypisać charakter reprezentatywny dla szkockiego społeczeństwa obywatelskiego – nie udało się przyciągnąć wielu przedstawicieli szkockiego samorządu lokalnego, a w jego skład wchodził głównie członkowie samego stowarzyszenia i nieliczni szkoccy posłowie²⁹¹. Założenie konwentu zbiegło się w czasie z niepowodzeniem projektu ustawy w sprawie Home Rule, który został przedłożony przez George'a Buchanana – posła Partii Pracy z okręgu Glasgow Gorbals²⁹². Symbolicznym początkiem końca działalności konwentu i SHRA był projekt ustawy złożony przez pastora Jamesa Barra. Poseł Partii Pracy i członek stowarzyszenia w taki sposób uzasadniał konieczność wprowadzenia reformy konstytucyjnej:

„Projekt opiera się na zasadzie samostanowienia. Najważniejszym założeniem jest to, że Szkocja pozostaje suwerennym krajem. (...) chcielibyśmy przywrócić, ufam że w najlepszej możliwej formie, prawo do posiadania niezależnego parlamentu, który przynależy do nas. Parlament ten posiada starożytną i zaszczytną historię. (...) Kiedy parlament nam odebrano, stało się to wbrew woli całego narodu”²⁹³.

Zdaniem Jamesa Barra odnowienie Parlamentu Szkockiego miało stanowić realizację zasady suwerenności narodu szkockiego – najistotniejszej w ramach szkockiej myśli narodowej. W poglądach Jamesa Barra widoczny jest sentymentalizm charakterystyczny jeszcze dla połowy XIX wieku, wyrażający się w nawiązywaniu do dawnej, *zaszczytnej* przeszłości, której Parlament Szkocki jest częścią. Przemówienie nie jest jednak próbą wpłynięcia na posłów Izby Gmin, aby zapewnić Szkocji powrót do

s. 26-31; Morgan K.O., *Regional Identities...* [w:] Keating M., Salmon T.C., *The Dynamics...*, op. cit., s. 12. Na tym tle teza sir Reignalda Couplanda jakoby szkoccy laburzyści od początku nie mieli nic wspólnego ze szkockim ruchem narodowym jawi się jako nieuprawniona (zob. Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 270).

²⁹¹ Zob. szerzej: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 35-36; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 117-121.

²⁹² Projekt przepadł już w drugim czytaniu i nie zyskał wsparcia rządu Partii Pracy (Brand J., *The National...*, op. cit., s. 180; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 35).

²⁹³ Barr J., *Speech moving on the second reading of the Government of Scotland Bill*, 13.05.1927, [w:] Torrance D., *Great Scottish...*, op. cit., s. 93-95.

klasycznych instytucji. Parlament Szkocki pojmowany jest także w sposób nowoczesny, gdyż mówca starał się wykazać, iż organ ten będzie w stanie rozwiązać codzienne problemy Szkotów, np. związane z budownictwem mieszkaniowym czy systemem oświaty. Mówca wyrażał przekonanie, że autonomiczny parlament umożliwi Szkotom zarządzanie własnymi sprawami i że nikt nie będzie w stanie zrobić tego lepiej niż oni sami²⁹⁴. Powyższy sposób argumentacji to wyraźne nawiązanie do idei szkockiej autonomii narodowej, ponieważ proponowana reforma nie zakładała rozpadu państwowości brytyjskiej.

Posel popełnił jednak poważny błąd taktyczny nie konsultując projektu z kierownictwem Partii Pracy i SHRA. Ostatecznie projekt został uznany za prywatną inicjatywę Jamesa Barra i odrzucony w drugim czytaniu²⁹⁵.

3.3 Początki nacjonalizmu szkockiego

Początki nacjonalizmu szkockiego wiążą się z tzw. kwestią ziemską na Wyżynach – potrzebami zapewnienia skutecznej ochrony prawnej dzierżawcom (zagrodnikom) przed ich masowymi eksmisjami wskutek nadmiernego podwyższania czynszu przez właścicieli ziemskich. Masowe protesty doprowadziły do nagłośnienia kwestii ziemskiej w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa i wprowadzenia ustaw, które miały chronić dzierżawców przed omnipotencją ziemiaństwa²⁹⁶. W latach 80. XIX wieku powstała Liga Ziemska Wyżyn (ang. *Highland Land League*) – jej przedstawiciele nagłościli kwestię ziemską w Izbie Gmin i uważali, że problem może zostać rozwiązany dzięki dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Duży wpływ na jej działalność wywierały stowarzyszenia irlandzkie, zmagające się z podobnym problemem. Współpraca przyczyniła się do przeniesienia na grunt szkocki zjawiska nazywanego renesansem gaelickim. Szkocka Liga Ziemska w latach 1883-1895 promowała celtyckie zwyczaje, muzykę, sztukę czy sposób ubierania się. Podobną działalność można przypisać kilku pomniejszych organizacjom²⁹⁷.

Do najaktywniejszych działaczy związanych z renesansem gaelickim zaliczał się Ruairaidh Erskine, który urodził się w Londynie jako drugi syn piątego hrabiego Mar.

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 180; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 120. O próbach wprowadzenia Home Rule w Szkocji w latach 1918-1927, zob. szerzej: Coupland R., *Welsh and Scottish...*, op. cit., s. 398-400.

²⁹⁶ Kolejne ustawy na korzyść dzierżawców były uchwalane w 1886, 1897, 1911 i 1919 roku (zob. szerzej: Cameron E.A., *Civil Society, Protest and Parliament: Housing and Land in Modern Scotland*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M., *The Challenge...*, op. cit., ss. 123-127, 129-130).

²⁹⁷ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 183; Hanham H.J., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 123-124.

Zafascynowany nacjonalizmem irlandzkim i legendami jakobickimi, postawił sobie za cel odrodzenie katolicyzmu i kultury gaelickiej w Szkocji, co utożsamiał z odrodzeniem narodowym. Początkowo był zwolennikiem wprowadzenia w Zjednoczonym Królestwie systemu federalnego, ale po I wojnie światowej przeszedł na pozycje nacjonalistyczne (jakkolwiek nie zmienił swoich monarchistycznych sympatii). Mimo dość idealistycznych zapędów potrafił jednak wykazać się pewną dozą realizmu politycznego, dążąc do zainteresowania swoimi pomysłami przedstawicieli ruchu robotniczego i związków zawodowych – w tym celu podjął współpracę z Ianem MacLeanem, ale przerwała ją śmierć socjalisty w 1923 roku²⁹⁸.

Ruaraidh Erskine współpracował także z innymi Szkotami posługującymi się językiem gaelickim, dążącymi do popularyzacji i odrodzenia *tradycyjnej* kultury oraz odnowienia szkockiej państwowości. Wśród nich najważniejszą rolę odgrywał William Gillies. Ten zwolennik republikanizmu i nacjonalizmu irlandzkiego czynnie wspierał powstanie wielkanocne w Irlandii, natomiast po powrocie do Szkocji próbował realizować się w działalności politycznej i publicystycznej; był autorem kilku sztuk w języku gaelickim i redaktorem czasopisma *Scots Independent*, w którym publikował wspólnie z Ruaraidhem Erskinem²⁹⁹. W 1921 roku wspólnie założyli Szkocką Ligę Narodową (ang. *Scots National League* – SNL), opowiadającą się za niepodległością Szkocji. Była to pierwsza organizacja, która programowo nawiązywała do nacjonalizmu szkockiego. Początkowo do SNL należeli głównie działacze posługujący się językiem gaelickim, pochodzący z Wyżyn, ale mieszkający stale w Londynie jak William Gillies, Agnus Clark czy Hugh Paterson. Otrzymali jednak wsparcie niektórych radykalnych socjalistów pokroju Iana MacLeana. Organizacja wyraźnie odwoływała się do motywów o charakterze etnicznym czy kulturowym, związanych z góralością i przeważnie w tych kategoriach postrzegano naród szkocki³⁰⁰.

SNL zakładała także lokalne rady w Glasgow czy Edynburgu, które szybko zaczęły przyjmować nowocześniejszy charakter. Stało się tak głównie za sprawą aktywistów skupionych wokół Thomasa H. Gibsona – przedsiębiorcy z Glasgow, który początkowo należał do SHRA, ale zniechęcił się brakiem efektów jego działalności. Ostatecznie poważnie zaangażował się w działalność SNL, przekształcił ją w partię

²⁹⁸ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 183-184; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 136-140.

²⁹⁹ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 184.

³⁰⁰ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 185-186; Finlay R., *Independent and Free – Scottish Politics and the Origins of the Scottish National party 1918-1945*, Edynburg 1994, s. 40; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 142-143.

i preforsował zakaz jednoczesnego członkostwa w innych ugrupowaniach. Poza tym doprowadził do zmiany retoryki partii w taki sposób, aby niepodległość wydała się bardziej atrakcyjna dla anglojęzycznych mieszkańców Szkocji i nie kojarzyła się z realizacją założeń związanych z etnicznością. Nacjonalizm SNL z etnicznego czy kulturowego przekształcił się w polityczny (obywatelski) – starano się przedstawić niepodległość jako pełnię samorealizacji narodu szkockiego i atrakcyjny projekt gospodarczy. Także w czasopiśmie *Scots Independent* publikacje dotyczące kultury celtyckiej i języka gaelickiego zeszły na drugi dalszy – gazeta stała się forum dyskusyjnym dla szerzej pojmowanego ruchu narodowego. Siedziba SNL została przeniesiona do Glasgow, co tym bardziej zachęciło Szkotów z Nizin do udziału w całym przedsięwzięciu³⁰¹. Nie była to jednak zmiana, którą można uznać za nieoczekiwaną. Szkocja pozostawała silnie zurbanizowana i w przeciwieństwie do Irlandii kwestia ziemska w powiązaniu z promowaniem celtyckich wzorców kulturowych nie mogły wzbudzić masowego zainteresowania³⁰².

W 1925 roku nastąpiła zmiana strategii i przekształcenie organizacji w partię polityczną, co wymuszało zmianę modelu dążeń do niepodległości – zdobycie większości szkockich mandatów w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa miało uprawniać członków SNL do proklamowania niepodległości Szkocji³⁰³. Stanowisko to przypomina późniejszą politykę Szkockiej Partii Narodowej i współcześnie należałoby raczej określić je raczej mianem fundamentalistycznego – niepodległość miała być osiągnięta bez konieczności wprowadzania autonomii. Była to pierwsza organizacja nacjonalistyczna, która zdecydowała się podjąć aktywność w ramach rywalizacji wyborczej i poddać swój program woli narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej – ogółu wyborców szkockich. Wola ta miała wyrażać się w akcie głosowania.

Rezygnacja z argumentacji w kategoriach etnicznych spowodowała odejście części nacjonalistów do Szkockiego Ruchu Narodowego (ang. *Scottish National Movement* – SNM), założonego w 1926 roku przez dziennikarza i poetę Lewisa Spence’a. Organizacja ta skupiała głównie politycznych romantyków i ludzi pióra, lecz

³⁰¹ Zob. szerzej: Brand J., *The National...*, op. cit., s. 186-188; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 37-38.

³⁰² Dość wspomnieć, że na przełomie XIX i XX wieku w Szkocji z pracy na roli utrzymywało się ok. 10% społeczeństwa – w dodatku większość była bardziej pracownikami najemnymi niż chłopstwem. Tymczasem w Irlandii problem ten dotyczył około 70% społeczeństwa (zob. Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 26).

³⁰³ Ibidem.

miała kompletnie marginalny charakter – przy życiu utrzymywały ją przede wszystkim środki założyciela i jego znajomych³⁰⁴. Podstawowe cele Szkockiego Ruchu Narodowego zostały wyrażone w jednej z broszur:

- „1. Przywrócenie Szkocji należnego jej miejsca w społeczności międzynarodowej jako niepodległego państwa i uznanie jej za państwo niepodległe w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów.
2. Przywrócenie niezależnego parlamentu narodowego z siedzibą w Szkocji.
3. Szerzenie propagandy w związku z istotnym znaczeniem takich spraw jak kwestia ziemska, rolnictwo, leśnictwo czy rybołówstwo.
4. Odrodzenie sentymentu narodowego, studiów nad historią Szkocji, wsparcie szkockiej sztuki, literatury i muzyki.
5. Ochrona i odrodzenie języka *Scots*”³⁰⁵.

SNM niewątpliwie miał nacjonalistyczny charakter, priorytetem było odnowienie szkockiej państwowości przy zachowaniu silnych związków z Brytyjską Wspólnotą Narodów. Przyczyną marginalnego poparcia był nacisk na rozwiązywanie problemów charakterystycznych dla Wyżyn oraz kwestie kulturowe przy jednoczesnym braku zainteresowania problemami zurbanizowanej części Szkocji, takimi jak fatalna sytuacja mieszkaniowa czy problemy z dostępem do służby zdrowia.

Warto wspomnieć także o Szkockim Stowarzyszeniu Nacjonalistycznym przy Uniwersytecie w Glasgow (ang. *Glasgow University Nationalist Scottish Association* – GUNSA). Była to organizacja zrzeszająca studentów Uniwersytetu w Glasgow, która nawiązywała bardziej do etnicznego czy kulturowego niż politycznego pojmowania narodu szkockiego. Studenci należący do stowarzyszenia byli na tyle wpływowi, że popierani przez nich kandydaci poważnie liczyli się w rywalizacji o stanowisko rektora Uniwersytetu w Glasgow³⁰⁶. Grupa cieszyła się wsparciem Johna MacCormicka – znakomitego mówcy, posiadającego niewątpliwe talenty polityczne i oddziałującego na rozwój szkockiego ruchu narodowego do połowy XX wieku³⁰⁷.

³⁰⁴ Brand J., *The National...*, op. cit., s. 189-190; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 148-149; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 38.

³⁰⁵ Cyt. za: Brand J., *The National...*, op. cit., s. 189-190, tłum. wł.

³⁰⁶ W 1928 roku popierany przez GUNSA Robert Bontine Cunningham Graham nieznacznie przegrał rywalizację o posadę rektora Uniwersytetu w Glasgow; w 1931 roku wygrał natomiast inny faworyt stowarzyszenia – Compton MacKenzie, związany z tzw. literackim nacjonalizmem (zob. Brand J., *The National...*, op. cit. s. 211).

³⁰⁷ Na temat GUNSA, zob. szerzej: Brand J., *The National...*, op. cit. s. 209-211.

Mimo istnienia kilku opisanych powyżej organizacji oraz grupy indywidualistów pokroju Charlesa Murray'a Grieve'a (vel Hugh McDiarmind) czy Comptona MacKenzie'go³⁰⁸, ruch narodowy był marginalny i nie miał wystarczającej siły przebicia na scenie politycznej. Wyrażne rozdrobnienie ruchu i nieskuteczna agitacja na rzecz Home Rule ze strony SHRA skłoniły zwolenników szkockiej myśli narodowej do utworzenia wspólnej partii politycznej³⁰⁹. Kluczową rolę w procesie jednoczenia szkockiego ruchu narodowego odegrali Roland E. Muirhead (SHRA), Thomas H. Gibson (SNL) i John MacCormick, mający za sobą aktywistów z GUSNA³¹⁰. Ostatecznie w 1928 roku doszło do utworzenia Narodowej Partii Szkocji, skupiającej zarówno nacjonalistów jak i mniej radykalnych zwolenników szkockiej myśli narodowej.

3.4 Narodowa Partia Szkocji (1928-1934)

Narodowa Partia Szkocji (ang. *National Party of Scotland* – NPS) powstała w 1928 roku z połączenia kilku organizacji: Szkockiego Ruchu Narodowego, Szkockiej Ligi Narodowej, Szkockiego Stowarzyszenia Nacjonalistycznego przy Uniwersytecie w Glasgow oraz Szkockiego Stowarzyszenia na rzecz Home Rule³¹¹. Nacjonaści, którzy odwoływali się do narodu szkockiego w sensie tożsamościowym ze szczególnym uwzględnieniem kwestii kulturowych czy etnicznych, pozostawali w mniejszości. Narodowa Partia Szkocji była ugrupowaniem nowoczesnym, łączącym programowo

³⁰⁸ Wspomniani działacze pozostawali związani z tzw. nacjonalizmem literackim, działając na rzecz odnowienia szkockiej tradycji literackiej, związanej z pisanem w dialekcie Scots. W ich opinii odrodzenie kulturalne miało prowadzić do odnowy szkockiego poczucia tożsamości narodowej – nacjonalizm szkocki powinien zatem wyrażać się właśnie w odrębnościach na polu kultury i dziedzictwa narodowego oraz w rozwoju duchowym Szkotów. Szczególnie kontrowersyjna wydaje się być sylwetka Charlesa Murray'a Grieve, który przejawiał fascynację faszyzmem, współpracował z Erskinem of Mar czy Partią Komunistyczną. Wspomniani literaci nie odegrali jednak większej roli w życiu politycznym (zob. szerzej: Brand J., *The National...*, op. cit., s. 89-105; Coupland R., 388-391; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., ss. 140, 144-145; MacKenzie C., *Rectorial Address*, 29.01.1932, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish Speeches*, Edynburg 2012, s. 102-105).

³⁰⁹ Podobne inicjatywy miały miejsce wcześniej. W 1903 r. Charles Waddie (związany z pierwszym SHRA) rozważał możliwość ustanowienia partii narodowej na łamach czasopism *Fiery Cross* i *Scottish Patriot*. W drugim z nich proponował nazwę: Szkocka Partia Narodowa (!). W 1904 roku Charles Waddie założył nawet Szkocką Ligę Narodową (ang. *Scottish National League* – nie mylić z organizacją o podobnej nazwie, założoną w 1921 roku), ale szybko skapitulował ze względu na brak zainteresowania. Radykalny zwolennik Home Rule – Theodore Napier w 1909 roku na łamach *Fiery Cross* ponowił apel o utworzenie partii narodowej, ale i ta odezwa pozostała bez echa (zob. Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 113-114).

³¹⁰ Zob. szerzej: Finlay R., *Independent and Free...*, op. cit., s. 78; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 41; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 39.

³¹¹ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 39.

suwerenność narodu szkockiego z argumentami natury gospodarczej jako przemawiającymi za ustanowieniem Parlamentu Szkockiego. Mimo iż jej członkowie poważnie różnili się w poglądach, przez kilka lat funkcjonowania NPS nie doszło do rozłamu. Działalność partii opierała się na szeregu kompromisów, a liderzy połączonych ugrupowań podzielili się kluczowymi stanowiskami. Roland Muirhead został przewodniczącym partii, Lewis Spence jego zastępcą, a John MacCormick zadowolił się stanowiskiem sekretarza. W strukturach NPS przeważali członkowie dawnej SNL, a dawny lider ligi – Thomas H. Gibson miał znaczący wpływ na program nowej partii³¹².

Nowa partia programowo najbliższa była nacjonalizmowi, lecz opisując cele programowe używano bardziej neutralnej formuły *samorządności* (ang. *self-government*) rozumianej jako „(...) samorządność Szkocji ze statusem niepodległego państwa w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów”³¹³. Orędownikiem podobnego rozwiązania był jeden z członków NPS o poglądach lewicowych – Robert Bontine Cunninghame Graham, który opowiadał się za nadaniem Szkocji statusu dominium. W ten sposób wyrażał przekonanie, że naród szkocki stałby się partnerem narodu angielskiego we wspólnej polityce kolonialnej³¹⁴.

Samorządność pozostawała więc formułą pojemną i neutralną, którą można było modyfikować w zależności od potrzeb. W tym kontekście nie sposób uznać NPS za ugrupowanie w pełni nacjonalistyczne; była to raczej partia reprezentatywna dla szkockiej myśli narodowej. Świadczy o tym zmiana retoryki w czasie, kiedy pracowano nad porozumieniem ze zwolennikami dewolucji w zakresie stanowienia prawa, zrzeszonymi w luźnym ugrupowaniu – Partii Szkockiej (ang. *Scottish Party* – SP). W 1933 roku cel NPS przedstawiał się następująco:

„Celem Narodowej Partii Szkocji jest odnowienie wolności starożytnego narodu szkockiego w zakresie zarządzania jego własnymi sprawami”³¹⁵.

³¹² Zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 196-202; Finlay R.J., *Independent and Free...*, op. cit., s. 78-80; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 163; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 39-40.

³¹³ Cyt. za: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 163.

³¹⁴ Cunninghame Graham R.B., wypowiedź z demonstracji w Stirling, 21.06.1930, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 98-99.

³¹⁵ Ibidem, tłum. wł. Warto jednak podkreślić, że sformułowanie, które przetłumaczyłem jako *naród szkocki*, zostało użyte w podwójnym znaczeniu: etnicznym czy też tożsamościowym i politycznym (oryginalnie: *Scots Nation and People*). Oznacza to, że w NPS w ramach pewnych kompromisów nie

Takie sformułowanie nie przesądzało o formie ustrojowej Szkocji – nie wykluczało ustanowienia autonomicznego Parlamentu Szkockiego, ale i nie przekreślało dążeń niepodległościowych.

NPS startowała w wyborach do Izby Gmin w latach 1929-1933, ale nie osiągała zadowalających wyników, ponieważ nie uzyskała ani jednego miejsca w parlamencie³¹⁶. John MacCormick, chcąc poprawić skuteczność polityczną partii, dążył do utworzenia koalicji z członkami innych ugrupowań. Sekretarz Narodowej Partii Szkocji doprowadził do porozumienia z członkami Partii Szkockiej – nieformalnego zrzeszenia, którego członkowie popierali Home Rule niezależnie od przynależności politycznej. Należeli do niego przede wszystkim torysi: diuk Montrose i Andrew Dewar Gibb oraz liberał Alexander MacEwan, którzy odżegnywali się od pro-niepodległościowych i lewicowych poglądów większości działaczy NPS. Ustanowienie Parlamentu Szkockiego miało – w ich przekonaniu – doprowadzić do wzmocnienia Zjednoczonego Królestwa i Imperium Brytyjskiego³¹⁷. Charakter zrzeszenia najlepiej obrazuje rezolucja z 1932 roku, preforsowana przez Alexandra MacEwana:

„Pozostajemy zgodni, że wobec wciąż wzrastających obciążeń nakładanych na Parlament Zjednoczonego Królestwa, czego następstwem jest nierozwiązywanie wielu problemów, dla pomyślności w zarządzaniu, w przemyśle oraz w sprawach społecznych Szkocji uzasadniony jest postulat ustanowienia Parlamentu w Szkocji, który posiadałby pełną kontrolę nad wszystkimi szkockimi sprawami. Pragniemy jednocześnie utrzymania i pozostawienia w nienaruszonym stanie lojalności Szkocji wobec Korony i Imperium. Poza tym zgadzamy się, że separacja w stosunku do Anglii nastąpiłaby ze szkodą dla interesów narodowych oraz stosunków handlowych, zatem należy jej się sprzeciwiać”³¹⁸.

Z tego samego założenia wychodził Andrew Dewar Gibb – nauczyciel akademicki, który sympatyzował ze środowiskami torysowskimi, a w czasie I wojny światowej był adiutantem Winstona Churchilla. W latach 20. XX wieku bez

odrzućano całkowicie odwoływania się do narodu szkockiego w kategoriach tożsamościowych, w tym także etnicznych czy kulturowych.

³¹⁶ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 40-41.

³¹⁷ Zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 214-220; Finlay R.J., *Independent and Free...*, op. cit., s. 130; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 42-43;

³¹⁸ Cyt. za: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 215, tłum. wł.

powodzenia kandydował do Izby Gmin z ramienia Partii Konserwatywnej i pozostawał do pewnego stopnia zafascynowany faszyzmem³¹⁹. Był jednak zdania, że utrata wpływu na zarządzanie imperium nie leży w interesie Szkocji. Odczuwał wręcz dumę z budowy imperium kolonialnego, twierdząc w 1930 roku:

„(...) pozycja Szkocji jako Matki Narodów Imperium powinna być chroniona wszelkimi siłami. Anglia i Szkocja posiadają wyjątkową pozycję twórców i obrońców Imperium (...). Irlandia i Walia, zwykłe satrapie Anglii, nie mogą aspirować do tej pozycji. (...) szkockie interesy pozostają związane ze wszystkimi koloniami”³²⁰.

Ostatecznie Johnowi MacCormickowi udało się wypracować porozumienie, dzięki któremu NPS w 1933 roku stała się ugrupowaniem bliższym idei szkockiej autonomii narodowej. Niepodległość nie została wykluczona, lecz mogła pozostawać jedynie dalekosiężnym celem, a dewolucja w zakresie stanowienia prawa zaledwie etapem do jej osiągnięcia. Pragmatyczne stanowisko nie spodobało się fundamentalistom związanym z dawną Szkocką Ligą Narodową i przyczyniło się do zmniejszenia liczebności NPS o 1/5 w okresie bezpośrednio przed fuzją z Partią Szkocką³²¹.

3.5 Sekretarz do spraw Szkocji i Biuro do spraw Szkocji. Początek dewolucji w zakresie władzy wykonawczej

Aktywność szkockiego ruchu narodowego nie przyczyniła się do zapoczątkowania dewolucji w zakresie stanowienia prawa, a niepodległość Szkocji wciąż pozostawała bardziej wyrazem ekstrawagancji niż realnym projektem politycznym. Nie oznacza to jednak, że w Londynie nie dostrzegano potrzeby efektywnego rozwiązywania szkockich problemów. Problemy, na które w połowie XIX wieku uskarżali się członkowie Narodowego Stowarzyszenia na rzecz Windykacji Praw Szkockich, pozostawały aktualne. Parlament Zjednoczonego Królestwa był nadmiernie obciążony wobec dużej liczby spraw związanych nie tylko z sytuacją w samym państwie, ale także w koloniach imperialnych. Centralizacja administracji nadal postępowała, zasada suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa pozostawała

³¹⁹ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 217; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 93.

³²⁰ Cyt. tłumaczą za: Devine T.M., *Imperial Scotland*, [w:] Devine T.M., *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 111.

³²¹ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 222; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 182-183.

niezagrożona, ale szkockie instytucje autonomiczne miały coraz większe problemy z dostosowywaniem coraz liczniejszych przepisów do zmieniających się realiów. Na przełomie XIX i XX wieku na horyzoncie pojawiały się nowe problemy związane ze spadkiem znaczenia brytyjskich przedsiębiorców na rynkach kolonialnych, wzrostem bezrobocia, przeludnieniem w mieszkaniach czy masowymi eksmisjami ludności wiejskiej na Wyżynach. Tego rodzaju problemom, z których część zostanie poruszona w kolejnym rozdziale, coraz trudniej było przeciwdziałać wyłącznie Parlamentowi Zjednoczonego Królestwa.

Rząd brytyjski miał zgoła inny plan reformy instytucjonalnej w Szkocji niż przedstawiciele szkockiego ruchu narodowego. W 1885 roku rząd torysów pod przewodnictwem lorda Salisbury przywrócił do życia urząd Sekretarza do spraw Szkocji. Utworzono także podległe Sekretarzowi Biuro do spraw Szkocji z siedzibą w Londynie. Reforma nie była wynikiem presji ze strony zwolenników szkockiej myśli narodowej, bo ta znajdowała się właściwie w stadium embrionalnym. Nie była też pomysłem wyłącznie konserwatystów, lecz wyrazem kompromisu ponad podziałami politycznymi. Nad przywróceniem wspomnianego urzędu pracowała już Partia Liberalna, ale wobec rozłamu w łonie partii i upadku rządu Williama Gladstone'a, proces zmian dokończyli unioniści³²².

Początkowo Sekretarz do Spraw Szkocji miał symboliczne znaczenie. W szkockiej administracji wciąż funkcjonowały lokalne rady, które w praktyce wykazywały dużą niezależność. Poza tym pierwsi Sekretarze do Spraw Szkocji byli członkami Izby Lordów i nie mieli większego wpływu na szkockie inicjatywy ustawodawcze – za większość z nich odpowiadał Lord Adwokat³²³. O niewielkiej roli wspomnianego urzędu świadczy fakt, że diuk Richmond i Gordon – pierwszy Sekretarz do spraw Szkocji pozostawał sceptycznie nastawiony do wspomnianej reformy; zdecydował się objąć to stanowisko wobec nacisków premiera. Lord Salisbury przekonywał go wówczas:

³²² Keating M., Midwinter A., Mitchell J., *Politics and Public...*, op. cit., s. 51-52.

³²³ Hutchinson I.C.G., *Legislative and Executive Autonomy of Modern Scotland*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 133-134.

„Cała rzecz sprowadza się do zadośćuczynienia zranionej godności narodu szkockiego – czy też pewnej grupy Szkotów – która uważa, że nie zrobiliśmy dla Szkocji wszystkiego, co powinniśmy byli zrobić”³²⁴.

Pozycja prawna Sekretarza do spraw Szkocji była jednak systematycznie wzmacniana. Od 1892 roku aktywnie uczestniczył w obradach rządu, a w 1926 roku został przemianowany na Sekretarza Stanu do spraw Szkocji w randze ministra³²⁵. Reforma z 1885 roku była początkiem dewolucji wyłącznie w zakresie władzy wykonawczej, choć niektórzy autorzy mają w tej kwestii odmienne zdanie³²⁶. Rozwój tego procesu postępował przez kolejne dekady, a w jego efekcie Biuro do Spraw Szkocji zostało wyposażone w kompetencje przewidziane dla kilku ministerstw. Rozrost Biura do spraw Szkocji powodował coraz to większą centralizację i rozbudowę administracji szkockiej. Proces ten paradoksalnie nie miał wiele wspólnego z decentralizacją, w przeciwieństwie do dewolucji w zakresie stanowienia prawa, która miała swój początek ponad sto lat później.

3.6 Podsumowanie

Szkocka myśl narodowa zaczęła kształtować się w latach 80. XIX wieku, jednak pierwsze organizacje, które odwoływały się do niej programowo, powstały dopiero w początkach następnego stulecia. Pierwszą z nich, powołującą się na ideę szkockiej autonomii narodowej, było Szkockie Stowarzyszenie na rzecz Home Rule po reaktywacji w 1916 roku. Natomiast w 1921 roku założono Szkocką Ligę Narodową – pierwsze ugrupowanie, które programowo wyrażało postulaty nacjonalistyczne.

Przyczyną wykształcenia się, a następnie rozwoju szkockiej myśli narodowej było nasilające się przekonanie, że unia brytyjska z coraz silniej scentralizowanym aparatem administracyjnym i coraz bardziej marginalizowanymi instytucjami autonomicznymi w Szkocji nie chroni dostatecznie szkockich interesów. Początkowo nawet najwięksi polityczni radykałowie odwoływali się wyłącznie do idei szkockiej autonomii narodowej, postulując ustanowienie autonomicznego Parlamentu Szkockiego. Kiedy ich starania okazywały się płonne, a kolejne projekty ustaw w

³²⁴ Keating M., Midwinter A., Mitchell J., *Politics and Public...*, op. cit., s. 52. Cyt. za: Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 110, tłum. wł.

³²⁵ Bogdanor V., *Devolution...*, s. 110.

³²⁶ Zob. Keating M., Midwinter A., Mitchell J., *Politics and Public...*, op. cit., s. 51; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 118-119.

sprawie Home Rule były odrzucane przez parlament, coraz większa część działaczy politycznych i społecznych zaczęła przechodzić na pozycje nacjonalistyczne.

Nacjonalizm szkocki początkowo był wyrazem sentymentalizmu i tęsknoty za *chwalebą* w mniemaniu nacjonalistów, szkocką przeszłością. Prekursorami nacjonalizmu w Szkocji byli Ruairidh Erskine i William Gillies, których łączyło zainteresowanie kulturą gaelicką oraz inspiracje związane z romantycznym nacjonalizmem irlandzkim, jakkolwiek różnili się co do proponowanego kształtu ustrojowego niepodległej Szkocji. Wspomniani działacze zawarli taktyczny sojusz z radykalnymi działaczami związkowymi. Założona przez nich Szkocka Liga Narodowa postrzegała naród szkocki jako wspólnotę etniczną czy kulturową. Niepodległość Szkocji miała więc wiązać się z reaktywacją kultury i języka gaelickiego oraz wiary katolickiej, co jednocześnie pokrywałoby się z odnową całego narodu.

Taki program nie mógł jednak przypaść do gustu mieszkańcom Nizin, którzy w większości posługiwali się językiem angielskim, pozostawali protestantami i zmagali się z bardziej przyziemnymi problemami jak wzrost bezrobocia, fatalne warunki mieszkaniowe czy utrudnienia w dostępie do opieki medycznej. Szkocka Liga Narodowa szybko została zdominowana przez działaczy ze środkowej i południowej Szkocji, którzy wprowadzili odwoływali się do suwerenności narodu szkockiego, ale naród ten pojmowali w kategoriach wspólnoty politycznej (obywatelskiej), natomiast kwestie tożsamościowe (szczególnie etniczne czy kulturowe) przestały odgrywać istotną rolę. Niepodległość Szkocji była uzasadniana głównie względami gospodarczymi.

Narodowa Partia Szkocji – powstała z połączenia różnych odłamów szkockiego ruchu narodowego – programowo odwoływała się do narodu szkockiego jako wspólnoty obywatelskiej (jakkolwiek można było znaleźć w niej także działaczy pojmujących naród w kategoriach etnicznych), a swoje cele zamierzała realizować legalnie, w ramach rywalizacji politycznej.

Także związek szkockiego ruchu narodowego w przeważającej części z lewicą polityczną i socjalizmem nie wydaje się przypadkowy. Trzon aktywistów SHRA pod przewodnictwem Rolanda Muirheada, SNL czy w późniejszym okresie NPS stanowili działacze o poglądach lewicowych. Ustanowienie Parlamentu Szkockiego miało także uzasadnienie gospodarcze i społeczne – nowy organ byłby nie tylko wyrazicielem woli politycznej narodu szkockiego, ale miał przyczynić się do poprawy warunków socjalnych w Szkocji. W dalszej części rozprawy można będzie przekonać się, że

późniejsze, masowe poparcie działaczy o poglądach lewicowych dla centralistycznej Partii Pracy zahamowało rozwój szkockiego ruchu narodowego (w tym nacjonalizmu szkockiego).

Szkocki ruch narodowy w latach 1886-1929 pozostawał jednak na uboczu życia politycznego. Było to związane z brakiem woli podjęcia bardziej śmiałych reform ustrojowych przez rząd brytyjski. Poza tym w początkach XX wieku Szkoci deklarowali najczęściej podwójną – szkocką i brytyjską tożsamość narodową, co też hamowało rozwój doktryn składających się na szkocką myśl narodową. Imperium Brytyjskie nie chyliło się jeszcze ku upadkowi, natomiast podstawowe wyobrażenia i przekonania składające się na obie tożsamości narodowe nie były konkurencyjne. Przekonanie o doskonałych zdolnościach Szkotów w zakresie zarządzania dotyczyło zarówno spraw szkockich jak i sytuacji w koloniach, z którymi Szkoci byli bardzo związani. Nacjonałści szkoccy czy zwolennicy idei szkockiej autonomii narodowej nie wyobrażali sobie, aby Szkocja przestała być częścią Brytyjskiej Wspólnoty Narodów i została pozbawiona udziału w zarządzaniu wspólnym imperium. Niepodległość czy dewolucja w zakresie stanowienia prawa miały jedynie spowodować, by projekt ten był realizowany na bardziej partnerskich zasadach.

Poza tym większościowa ordynacja wyborcza nie ułatwiała działalności zwolennikom szkockiej myśli narodowej. Żadna spośród partii unionistycznych (Partia Liberalna, Partia Pracy czy Partia Konserwatywna) nie wyrażała entuzjazmu dla wprowadzenia bardziej śmiałych reform ustrojowych w Szkocji. Wynikało to stąd, że na przełomie XIX i XX stulecia elity polityczne postrzegały problemy szkockie jako część polityki brytyjskiej. Podziały polityczne wynikały przede wszystkim z sympatii czy antypatii do programów poszczególnych ugrupowań, które nie szły w parze z kwestiami tożsamości narodowych³²⁷.

³²⁷ Począwszy od II połowy XVIII wieku Szkotów kandydowało do parlamentu z angielskich okręgów wyborczych, natomiast wielu Anglików zdobywało mandaty w Szkocji. Na przełomie XIX i XX stulecia coraz większa liczba angielskich polityków z Partii Liberalnej kandydowała do Izby Gmin ze szkockich okręgów wyborczych, gdyż po kryzysie związanym z propozycjami wprowadzenia Home Rule w Irlandii ugrupowanie to traciło w Anglii znaczenie polityczne (zob. Colley L., *Britons...*, op. cit., s. 127; Hutchison I.C.G., *Anglo-Scottish...*, [w:] Smout T.C., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 249-252). Najlepszym dowodem jest kandydowanie Williama Gladstone'a do Izby Gmin ze szkockiego okręgu Midlothian. Poza tym w latach 1800-1914 trzech Szkotów piastowało urząd premiera Zjednoczonego Królestwa i trzech objęło stanowisko kanclerza w rządach brytyjskich (zob. Hutchison I.C.G., *Anglo-Scottish...*, [w:] Smout T.C., *Anglo-Scottish...*, op. cit., s. 247). Na tym tle nie sposób podzielić poglądu Marcina Stradowskiego jakoby po likwidacji parlamentu Szkoci stracili wpływ na politykę (zob. Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 80). Wbrew pozorom pełnili ważne funkcje ministerialne, elity

polityczne miały charakter nie tyle angielski czy szkocki, co brytyjski. Parlament szkocki sprzed 1707 roku nie miał w pełni reprezentatywnego charakteru – skupiał głównie ziemiaństwo i bogatych mieszczan. Trudno uznać, aby społeczeństwo szkockie mogło wówczas w pełni realizować swoje cele dzięki instytucji wyborów parlamentarnych. Podobnie rzecz się miała z Parlamentem Zjednoczonego Królestwa – Izba Gmin w pełni zdemokratyzowała się dopiero po reformach wyborczych w XX wieku, jednak nie daje to podstaw do twierdzenia jakoby Anglicy (mam na myśli społeczeństwo angielskie) nie posiadali realnego wpływu na politykę.

4 Szkocka Partia Narodowa i szkocki ruch narodowy w latach 1934-1960

4.1 Wstęp

W rozdziałach II i III wykazałem, że w XIX wieku szkocka tożsamość narodowa kształtowała się obok tożsamości brytyjskiej, co sprawiło, że w początkach XX stulecia mieszkańcy Szkocji charakteryzowali się najczęściej podwójną – szkocką i brytyjską tożsamością narodową. Przekonania i wyobrażenia konstytuujące wspomniane narody w sensie tożsamościowym nie były konkurencyjne, lecz w dużej mierze uzupełniały się. To z kolei utrudniało skuteczne odwoływanie się przez szkockich nacjonalistów do narodu jako wspólnoty o charakterze etnicznym czy kulturowym. Takie próby miały wprawdzie miejsce u progu XX wieku, jednak związek Szkotów z brytyjskością pozostawał zbyt silny, aby argumentacja nacjonalistów mogła stać się powszechna. W II połowie lat 20. XX wieku widocznie wzrosła liczba nacjonalistów szkockich, którzy naród pojmowali w kategoriach wspólnoty obywatelskiej.

W rozdziale IV konieczna jest analiza rozwoju szkockiej myśli narodowej, ze szczególnym uwzględnieniem nacjonalizmu szkockiego w latach 1934-1960. W tym kontekście trzeba rozważyć, dlaczego jeszcze w początkach lat 60. XX wieku poparcie polityczne dla SNP i nacjonalizmu szkockiego było śladowe. Przyczyn tak niewielkiego poparcia należy doszukiwać się na wielu płaszczyznach. Należy postawić tezę, że do najważniejszych czynników wpływających na marginalną rolę nacjonalizmu szkockiego w życiu publicznym należały: niesformalizowana struktura i stosunkowo liberalny program gospodarczy partii, większościowy system wyborczy do Izby Gmin, a także rozwój projektu państwa dobrobytu, który przyczynił się do wzmocnienia jedności brytyjskiej. Ten ostatni czynnik doprowadził do widocznego wzrostu poparcia dla dwóch ugrupowań unionistycznych – Partii Konserwatywnej i Partii Pracy. Poza tym znacznie większą popularnością jeszcze w początkach lat 50. XX wieku cieszył się bardziej umiarkowany Konwent Szkocki, i to właśnie środowisko związane ze wspomnianym ruchem społecznym przyciągało uwagę mediów czy wyborców związanych ze szkocką myślą narodową.

4.2 Szkocka Partia Narodowa w latach 1934-1960

Fuzja Narodowej Partii Szkocji z Partią Szkocką doprowadziła do uformowania się Szkockiej Partii Narodowej³²⁸ – ugrupowania, które w ostatnich latach nadaje ton

³²⁸ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 45.

życiu politycznemu w Szkocji. Współczesnej Szkockiej Partii Narodowej daleko jednak do jej odpowiednika z okresu międzywojennego – właściwie można by było znaleźć więcej różnic aniżeli podobieństw.

Przede wszystkim Szkocka Partia Narodowa w pierwszych dziesięcioleciach swego istnienia nie odgrywała w polityce szkockiej większej roli. Dokładna analiza sporów ideologicznych, konfliktów i rozłamów na przestrzeni pierwszych dziesięcioleci jej istnienia mogłaby stanowić temat sporej wielkości monografii. Na potrzeby rozprawy warto jednak zwrócić uwagę, że początkowo nie była to partia wyłącznie nacjonalistyczna. W latach 30. XX wieku SNP skupiała zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej i nacjonalizmu szkockiego – była reprezentatywna dla zwolenników szkockiej myśli narodowej.

W dwóch identycznych rezolucjach NPS i SP, poprzedzających ich połączenie, cele SNP przedstawiały się następująco:

- 1) „Ustanowienie Parlamentu Szkockiego, który powinien sprawować najwyższą władzę we wszystkich sprawach dotyczących Szkocji, w tym opodatkowania.
- 2) Szkocja powinna dzielić z Anglią prawa i obowiązki, jako macierzyste narody, które wspólnie założyły Imperium Brytyjskie i ponosiły koszty jego utrzymania.
- 3) W ten sposób, reprezentując wolę narodu, Szkocja powinna wspólnie z Anglią stworzyć mechanizmy, aby poradzić sobie z tego rodzaju obowiązkami, w szczególności w zakresie obronności, polityki zagranicznej i ustalenia praktyk unii.
- 4) Wierzimy, że te zasady mogą być realizowane tylko przez niezależną partię polityczną, która nie zawiera żadnych związków czy sojuszy z partiami angielskimi”³²⁹.

Oficjalne stanowisko Szkockiej Partii Narodowej było bliższe zwolennikom Home Rule, choć dziś zapewne można by było powiedzieć – zwolennikom możliwie najszerszej dewolucji w zakresie stanowienia prawa w Szkocji (tzw. *Devo-max*). Założyciele SNP nie opowiadali się otwarcie za odnowieniem szkockiej państwowości; postrzegali Szkocję jako wspólnika Anglii w tworzeniu Imperium Brytyjskiego – dążyli więc do osiągnięcia maksymalnej autonomii politycznej, mającej zapewnić równość

³²⁹ Cyt. za: Lynch, P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 45, tłum wł.

Anglii i Szkocji w ramach polityki imperialnej. Domagali się także ustanowienia Parlamentu Szkockiego, który miałby możliwość stanowienia prawa we wszystkich sprawach i byłby ograniczony wyłącznie w sprawach polityki zagranicznej czy obronnej.

SNP pozostawała jednak środowiskiem osób o rozmaitych poglądach, mieszczących się w ramach szkockiej myśli narodowej. Możliwa była dwojaka interpretacja celów partii – w kierunku dewolucji w zakresie stanowienia prawa albo niepodległości³³⁰. Uwidacznia się to w broszurze z 1935 roku, której treść miała zachęcać do wypełnienia deklaracji członkowskiej:

„Żaden naród nie jest w stanie w pełni i efektywnie uczestniczyć w osiąganiu i utrzymywaniu porządku międzynarodowego opartego na Wolności, dopóki sam nie będzie Wolny. Wierzimy w Wolność dla Szkocji – w rząd Szkotów, tworzony przez Szkotów i dla Szkotów – Szkocką Demokrację Narodową”³³¹.

Program partii zakładał więc pewną formę samodzielnego zarządzania własnymi sprawami przez naród szkocki, jednak dyskusja o formie ustrojowej pozostawała otwarta. Autorzy broszury kładli nacisk nie tyle na kwestie etniczne (jakkolwiek akcentowano tradycję historyczną narodu w walce o wolność), co na konieczność uniezależnienia się od wpływów gospodarczych Anglii³³².

Kompromisowe deklaracje i posługiwanie się neutralnymi terminami nie mogły jednak zahamować narastających podziałów. Większość aktywistów SNP wywodziła się z pro-niepodległościowej SNL, za to elity partyjne miały najczęściej umiarkowane poglądy konstytucyjne. Przewodniczący partii – Alexander MacEwan i jej prezydent – Andrew Dewar Gibb wywodzili się z SP, natomiast sekretarz Roland Muirhead ze SHRA³³³.

Podziały nie przebiegały wyłącznie pomiędzy nacjonalistami a pozostałymi zwolennikami szkockiej myśli narodowej, lecz uwidaczniały się również na innych płaszczyznach. Nie udało się wypracować jednolitego stanowiska w kwestii docelowego elektoratu – niektórzy woleli współpracować z torysami, inni zabiegali o poparcie ruchu robotniczego³³⁴. Spory wywołały kwestie zasadności udziału Szkotów w

³³⁰ Finlay R.J., *The Early Years...*, [w:] Hassan G., *The Modern...*, op. cit., s. 19.

³³¹ *Our Aim is FREEDOM...*, op. cit., s. 1.

³³² Ibidem.

³³³ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 165.

³³⁴ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 228-229.

II wojnie światowej³³⁵ czy kształtu ugrupowania – Andrew Dewar Gibb dążył do wzmocnienia struktur partii, za to John MacCormick coraz bardziej skupiał się na tworzeniu ruchu społecznego na rzecz Home Rule. Zwieńczeniem starań tego ostatniego było spotkanie konserwatystów, liberałów i laburzystów w Glasgow City Hall w 1939 roku, ale plany dalszej współpracy pokrzyżował wybuch wojny³³⁶. Niezadowolenie budziły wyniki wyborcze, które okazały się słabsze niż osiągnięte przez NPS, zarówno w wyborach krajowych z 1935 roku (ogólnie w skali Szkocji SNP zdobyła 0,1% głosów, przy czym jej kandydaci startowali w pięciu okręgach) jak i uzupełniających³³⁷.

Kulminacją podziałów była konwencja partyjna z 1942 roku, kiedy o stanowisko przewodniczącego ubiegali się dwaj kandydaci: William Powell (jego kandydatura została wysunięta przez zwolenników Johna MacCormicka) i Douglas Young (popierany przez przeciwników sekretarza SNP). Ostatecznie Douglas Young nieznacznie wygrał z Williamem Powellem (stosunkiem głosów 33:29), a John MacCormick i jego zwolennicy opuścili SNP³³⁸.

Po 1942 roku SNP przekształciła się w partię nacjonalistyczną. Uwidoczniło się to w celach programowych, przyjętych na konwencji SNP z 1943 roku i chociaż nadal używano sformułowania *samorządność* (ang. *self-government*), to jego znaczenie zaczęło być zbieżne z *niepodległością* (ang. *independence*):

„Konferencja ta zobowiązuje Szkocką Partię Narodową do zapewnienia realizacji w Szkocji zasad demokratycznych i Narodowej Wolności, wyrażanej przez Narody Zjednoczone oraz wzywa przyjaciół Szkockiej Państwowości

³³⁵ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 237-239; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 97.

³³⁶ Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 55; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 165-166.

³³⁷ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 53-54.

³³⁸ Zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 240-242; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 60-61; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 167-168. Sytuacja była o tyle paradoksalna, że Douglas Young zaliczał się do grona zwolenników Home Rule, podobnie jak William Powell czy John MacCormick. Pozostawał jednak pacyfistą i odmawiał służby wojskowej w czasie II wojnie światowej, za co został pozbawiony wolności. Dzięki antywojennej postawie zyskał poparcie radykalnych kręgów politycznych w SNP. Jednocześnie popierali go zwolennicy Home Rule, którzy sprzeciwiali się strategii Johna MacCormicka i powrotowi do formy ruchu społecznego w rodzaju SHRA (zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 241; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 185; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 97-98).

w dominiach brytyjskich, w Stanach Zjednoczonych oraz innych Aliantów do wspierania ruchu na rzecz Samorządności Szkockiej (...)”³³⁹.

Utożsamianie samorządności z niepodległością stało się zupełnie oczywiste na tle celów programowych, przyjętych przez SNP w 1946 roku:

„Samorządność Szkocji. Odnowienie szkockiej Suwerenności Narodowej poprzez założenie demokratycznego rządu szkockiego, którego władza będzie ograniczona jedynie porozumieniami nawiązywanymi swobodnie z innymi narodami, aby rozwijać dalszą współpracę międzynarodową i utrzymywać pokój na świecie”³⁴⁰.

O nacjonalistycznym profilu SNP świadczy przede wszystkim ujęcie samorządnej Szkocji jako samodzielnego podmiotu prawa międzynarodowego. To znacząca różnica w stosunku do założeń programowych SNP z lat 30. XX wieku. Deklaracja o podobnym charakterze znalazły się także w programie wyborczym SNP z 1950 roku:

„Pełna samorządność Szkocji jako równouprawnionej w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów; przywrócenie Szkockiej Suwerenności Narodowej poprzez utworzenie demokratycznego Rządu Szkockiego, którego władza byłaby ograniczona jedynie do porozumień zawieranych z innymi narodami w celu dalszej współpracy międzynarodowej oraz pokoju na świecie”³⁴¹.

SNP próbowała wykorzystać problemy gospodarcze w Szkocji argumentując, że jedynie samorządność w powiązaniu z zerwaniem lub ograniczeniem zależności od rządu w Londynie przyczyni się do wzrostu poziomu życia. W broszurze z 1934 roku politycy SNP agitowali za radykalną decentralizacją:

„Wierzmy, że naród szkocki powinien we własnym kraju posiadać kontrolę nad własnymi zasobami naturalnymi w postaci ziemi, transportu, energii elektrycznej i minerałów a także kontrolę nad walutą oraz kredytem, aby wszyscy Szkoci mogli dzielić bogactwo ich ziemi i cieszyć się wyższym

³³⁹ *Policies of Scottish National Party*, op. cit., s. 1

³⁴⁰ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 213.

³⁴¹ *Policy of The Scottish National Party*, op. cit., s. 2. Podobnie sformułowane deklaracje wyrażone zostały w późniejszych programach wyborczych (zob. *The New Scotland*, Edynburg, 1970, s. 2; *The Scottish National Party Election Manifesto – February 1974*, op. cit., s. 5; *Choose Scotland...*, op. cit., s. 2).

poziomem życia niż obecnie im znany. (...) nasz przemysł upada, nasi kupcy są uciskani, nasza młodzież jest rozrzucona na krańcach świata, nasze kobiety są powoływane do wojska i przekazywane do angielskich fabryk, nasze konstytucyjne prawa są deptane przez londyńską biurokrację, nasza ziemia jest broniona przez żołnierzy innych narodów niż nasz własny”³⁴².

W latach 1945-1960 SNP znajdowała się pod przemożnym wpływem Roberta McIntyre’a, który w swoich poglądach łączył konserwatyzm społeczny z elementami nacjonalizmu, liberalizmu czy socjalizmu utopijnego, a po 1945 roku został faktycznym liderem partii. Wydatnie pomogła mu w tym rezolucja SNP z 1948 roku, wykluczająca podwójną przynależność partyjną. Rezolucja ta stała się bezpośrednią przyczyną odejścia większości zwolenników dewolucji w zakresie stanowienia prawa³⁴³. Pozycja polityczna Roberta McIntyre’a została wzmocniona po pierwszym w dziejach SNP zwycięstwie w wyborach uzupełniających do Izby Gmin. Zdobyć mandatu w 1945 roku było łatwiejsze dzięki niepisanemu kompromisowi. Wybory krajowe miały zostać rozpisane po zakończeniu działań wojennych, a na miejsca dotychczasowych posłów Partii Pracy torysi nie wystawiali kontrkandydatów w wyborach uzupełniających i odwrotnie. W okręgu Motherwell i Wishaw Robert McIntyre zwyciężył w starciu z kandydatem laburzystów. Mandatu nie obronił jednak w wyborach krajowych³⁴⁴.

Nacjonalistyczne poglądy konstytucyjne Roberta McIntyre’a znajdują odzwierciedlenie w jego pierwszym przemówieniu na forum Izby Gmin:

„(...) ja i moi szkoccy koledzy nie zamierzamy angażować się w sprawy tego państwa, w reformowanie jego prawa lub zmienianie zwyczajów tej Izby. Przybywamy z nadzieją jak najszybszego powrotu do własnego kraju, gdzie będziemy mogli, w ramach demokratycznego rządu, osiągnąć długo oczekiwaną odbudowę Szkocji”³⁴⁵.

³⁴² *Our AIM is Freedom...*, op. cit., s. 1.

³⁴³ Ze Szkockiej Partii Narodowej odszedł m. in. zwycięzca wyborów na przewodniczącego partii z 1942 roku – Douglas Young (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 14-15; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 195). W SNP przez kilka powojennych lat pozostał Roland E. Muirhead, lecz ostatecznie uznał politykę partii za katastrofalną (zob. Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 252-254; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 89).

³⁴⁴ Lynch P., *The paradox...*, [w:] *History Scotland*, t. 3, nr 6, listopad/grudzień, 2003, s. 38-39.

³⁴⁵ McIntyre R., *Maiden Speech*, Izba Gmin, 1.05.1945, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 122.

Robert McIntyre nie przejawiał zainteresowania zmianami systemu prawnego Zjednoczonego Królestwa, ponieważ nie widział potrzeby dalszego utrzymywania unii brytyjskiej. Co istotne, poglądy Roberta McIntyre'a znajdowały odzwierciedlenie w programach SNP z lat 40. i 50. XX wieku. Najlepszym przykładem jest deklaracja programowa z 1946 roku, w której partia przyjęła stanowisko fundamentalistyczne – niepodległość miała zostać osiągnięta *ad hoc*, z pominięciem pośrednich form ustrojowych. Zdobyć przez kandydatów SNP większości szkockich mandatów wyborach do Izby Gmin miało być równoznaczne z ogłoszeniem niepodległości Szkocji. Krokiem w tym kierunku byłoby ustanowienie zgromadzenia, składającego się wyłącznie ze szkockich posłów do Izby Gmin (w większości z SNP). Zgromadzenie miało opracować projekt szkockiej konstytucji Szkocji i model współpracy z pozostałymi narodami Zjednoczonego Królestwa oraz Brytyjskiej Wspólnoty Narodów³⁴⁶.

Pobieżna lektura programów SNP mogłaby prowadzić do wniosku, że ustanowienie Parlamentu Szkockiego byłoby równoznaczne z centralizacją i kumulacją kompetencji przez rząd szkocki. Do mylnego wrażenia można dojść ze względu na często pojawiające się w programach sformułowania o przejęciu przez Szkocję kontroli nad zasobami³⁴⁷. Wbrew pozorom administracja szkocka miała posiadać skromne rozmiary:

„Po wypracowaniu przez Szkocję jednolitych form rządu w terenie i zasobach, utworzenie scentralizowanej maszyny administracyjnej, charakterystycznej dla państwa nowoczesnego, nie musi prowadzić do rozrostu nieodpowiedzialnej biurokracji. Wystarczająca byłaby stosunkowo niewielka egzekutywa i służba cywilna jak pokazują przykłady innych państw”³⁴⁸.

³⁴⁶ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 213-214. Podobna, fundamentalistyczna strategia, znalazła wyraz w programie partii z 1950 roku (zob. *Policy of the...*, op. cit., s. 3). W przeciwieństwie do programów z późniejszego okresu nie przewidywano możliwości wypowiedzenia się mieszkańców Szkocji w referendum w sprawie niepodległości (samorządności) kraju czy projektu nowej konstytucji.

³⁴⁷ Zob. szerzej: *Our Aim is FREEDOM...*, op. cit., s. 1; *Policies of...*, op. cit., s. 2; *The Aim of the Scottish National Party is SELF-GOVERNMENT FOR SCOTLAND*, Edynburg, 1945, s. 1; *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *The Scottish...*, op. cit., s. 213.

³⁴⁸ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 214; *Policy of...*, op. cit., s. 3.

SNP stawiała głównie na polityczną i gospodarczą decentralizację, rozwój samorządu lokalnego oraz spontanicznych struktur korporacyjnych³⁴⁹. Interwencjonizm państwowy i planowanie gospodarcze miały być stosowane wyjątkowo, w dziedzinach życia przerastających społeczności lokalne: przemysłu, budownictwa mieszkaniowego, służby zdrowia czy rolnictwa. Proces planowania miał odbywać się w ramach konsultacji z przedstawicielami społeczeństwa szkockiego³⁵⁰. Właśnie w nadmiernej centralizacji, rozwoju socjalizmu państwowego i gospodarczym uzależnieniu od rządu brytyjskiego nacjonaści upatrywali przyczynę problemów gospodarczych Szkocji. To z kolei miało wiązać się z utratą możliwości zarządzania własnymi sprawami i zasobami przez naród szkocki³⁵¹. Takie powiązanie suwerenności narodu szkockiego z przekonaniem o doskonałych zdolnościach Szkotów w zakresie zarządzania było eksploatowane przez SNP w kolejnych dekadach. Podobne odniesienia można znaleźć w stosunku do przekonań o wyjątkowości szkockiej oświaty oraz konieczności jej ochrony przed działaniami rządu brytyjskiego³⁵². W programach partii próżno szukać odniesień do przekonań czy wyobrażeń dotyczących etniczności poza kilkoma wyjątkami jak akcentowanie historycznej ciągłości narodu szkockiego (bez odwoływania się do tradycji kulturowych czy wydarzeń historycznych), wskazywania potrzeby ochrony i rozpowszechniania języka gaelickiego czy nauczania historii Szkocji³⁵³.

SNP pozostawiała jednak partią nowoczesną i nie odwoływała się do *starożytnych* wzorców kulturowych czy odnowienia instytucji sprzed 1707 roku. Parlament Szkocki miał być instytucją w pełni demokratyczną i kadencyjną, a posłowie szkoccy byliby wybierani w wyborach bezpośrednich i odpowiedzialni przed

³⁴⁹ *Policy of...*, op. cit., s. 1-3; *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 214-215; *The Aim of...*, op. cit., s. 1.

³⁵⁰ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., ss. 216-217, 223-224, 228-229.

³⁵¹ Szkocka Partia Narodowa, *Policy of...*, op. cit., s. 1. Nacjonaści szkoccy skupieni w SNP widzieli w nadmiernej centralizacji nie tylko czynnik rujnący szkocką gospodarkę, ale także ograniczający wolność osobistą, w tym także wolność wyboru miejsca pracy ze szkodą dla szkockich interesów narodowych; protestowali przeciwko przymusowym deportacjom szkockich kobiet do Anglii, gdzie miały pracować w fabrykach pod groźbą kary pozbawienia wolności za wyrażenie sprzeciwu (zob. *Direction of Labour must be fought*, Edynburg 1946, s. 1; *Policies...*, op. cit., s. 1).

³⁵² *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 229-230. Robert McIntyre podczas krótkiej kadencji poselskiej w Izbie Gmin podkreślał, że Szkoci stoją przed wyborem między modelem edukacji szkockiej a marną repliką systemu angielskiego. Stawiał pytanie czy w Szkocji powinno się wychowywać szkockich obywateli czy raczej „rasę uległych północnych Brytyjczyków” (zob. McIntyre R., *Maiden Speech*, Izba Gmin, 1.05.1945, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 123).

³⁵³ *Policies...*, op. cit., s. 2.

wyborcami – narodem szkockim³⁵⁴. Naród szkocki pojmowany był bardziej jako wspólnota polityczna niż wspólnota o charakterze tożsamościowym. Odwoływano się jednak do przekonań i wyobrażeń o charakterze inkluzyjnym. Robert McIntyre deklarował, że nie dąży do podsycania animozji między Szkotami i Anglikami:

„Nie prowadzimy naszego sporu ze zwyczajnymi mieszkańcami Anglii i nie chcemy budować zjadliwych nastrojów anty-angielskich w Szkocji. Tego rodzaju rzeczy nie mogą stać się chorobą Szkotów. Musimy podtrzymywać standardy wzajemnego szacunku. Tylko na tej drodze będziemy skuteczni”³⁵⁵.

Robert McIntyre osobiście cenił etos wynikający z prezbiterianizmu, lecz SNP popierała pluralizm religijny i odżegnywała się od wykorzystywania protestanckiego sekciarstwa w działalności politycznej³⁵⁶. W I połowie XX wieku kwestie natury religijnej były przede wszystkim domeną środowisk związanych z torysami, które utożsamiały protestantyzm z brytyjskością³⁵⁷. Kościół Szkocki ponownie zjednoczył się na początku XX wieku, ale pozostawał lojalny wobec rządu brytyjskiego i wyrażał raczej konserwatywne poglądy w kwestiach konstytucyjnych³⁵⁸. Poza tym kościół ten pojmował naród szkocki jako wspólnotę o bardziej ekskluzywnym charakterze,

³⁵⁴ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 214; *Policy of...*, op. cit., s. 3.

³⁵⁵ Cyt. za: Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 106.

³⁵⁶ *Statement of Aim...*, [w:] Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 215-216.

³⁵⁷ W literaturze często podkreśla się, że koalicja konserwatystów i unionistycznych liberałów jeszcze w latach 50. XX wieku osiągała w Szkocji wysokie wyniki wyborcze. Apogeum poparcia wyborczego dla Partii Konserwatywnej, tworzącej w Szkocji koalicję z częścią środowisk liberalnych, nastąpiło w 1955 roku, kiedy koalicja ta zdobyła w wyborach do Izby Gmin 50,1% głosów w szkockich okręgach wyborczych. Poparcie wynikało z sojuszu z torysów i części liberałów, dzięki któremu sami torysi zaczęli być kojarzeni nie tylko z tradycyjnym ziemiaństwem, ale także z liberalizmem gospodarczym i ochroną przedsiębiorczości. Pomagały w tym także odwołania do narodu brytyjskiego w oparciu o protestantyzm i anty-katolicyzm; w ten sposób torysi byli w stanie odwoływać się do wyborców z klasy robotniczej, ziemiaństwa i klasy średniej, posiadających wspólną tożsamość religijną, przekonanie o wspólnych korzeniach politycznych i kulturowych. Dopiero w latach 60. XX wieku, wraz z liberalizacją obyczajową, nastąpił masowy odpływ wiernych z Kościoła Szkockiego a rozpad Imperium Brytyjskiego stał się faktem. Konserwatyści zaczęli wówczas stopniowo tracić elektorat związany z poczuciem brytyjskości w tradycyjnym znaczeniu (zob. szerzej: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 582-583; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., ss. 155, 175; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death of Labour in Scotland*, Edynburg 2011, s. 206-207; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 110-113; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 114). Najbardziej radykalne organizacje próbujące wykorzystać protestantyzm dla celów politycznych w latach 30. XX wieku nie były nacjonalistyczne, lecz prawicowe i pro-faszystowskie jak Szkocka Liga Protestancka w Glasgow czy Akcja Protestancka w Edynburgu, które zdobywały spore poparcie w wyborach lokalnych w samym środku Wielkiego Kryzysu i do pewnego stopnia utrudniały rozwój SNP (zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 100-101).

³⁵⁸ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 130-136.

podważając możliwość asymilacji katolickich imigrantów z Irlandii jako nieprzystających do „rasy szkockiej”³⁵⁹.

Szkocka Partia Narodowa jeszcze w II połowie lat 60. XX wieku pozostawała na obrzeżach życia politycznego.

³⁵⁹ Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 44.

Rok wyborczy	Ilość głosów oddanych na Szkocką Partię Narodową w Szkocji (w %)	Liczba mandatów w Parlamencie Brytyjskim
1935	1,1%	0
1945	1,2%	0
1950	0,4%	0
1951	0,3%	0
1955	0,5%	0
1959	0,5%	0
1964	2,4%	0
1966	5%	0

Tabela nr 1. Wyniki Szkockiej Partii Narodowej w wyborach krajowych do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w latach 1935-1966³⁶⁰.

Wobec niewielkiej liczby członków i ograniczonych źródeł finansowania Szkocka Partia Narodowa skupiała się w latach 40. i 50. XX wieku na wyborach uzupełniających do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa i wyborach samorządowych³⁶¹, co nie przysparzało jej wiarygodności politycznej. Nacjonaści nie zbliżyli się do osiągnięcia najważniejszego celu – proklamowania niepodległości Szkocji przez większość posłów szkockich w Izbie Gmin. Niezależnie od argumentów o współpracy Szkockiej Partii Narodowej z innymi ugrupowaniami szkockiego ruchu narodowego (w tym z Konwentem Szkockim Johna MacCormicka czy innymi organizacjami nacjonalistycznymi)³⁶², nie sposób uznać, aby współpraca ta przynosiła wymierne korzyści.

4.3 Powstanie i rozwój projektu państwa dobrobytu. Rozwój dewolucji w zakresie władzy wykonawczej

Przyczyn marginalnego charakteru nacjonalizmu szkockiego do połowy lat 60. XX wieku należy szukać na dwóch płaszczyznach – politycznej i gospodarczej. W latach 1934-1960 największe partie polityczne nie przejawiały realnego zainteresowania ideą szkockiej autonomii narodowej. Przemiany ustrojowe w Zjednoczonym Królestwie charakteryzowały się postępującą kumulacją kompetencji przez rząd brytyjski. To z kolei wiązało się z obumieraniem instytucji o autonomicznym charakterze,

³⁶⁰ Dane za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 20.

³⁶¹ Hanham J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 177.

³⁶² Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 195-197.

posiadających samodzielność w zarządzaniu sprawami szkockimi. Posługując się opisaną już terminologią Dereka Urwina i Steina Rokkana należy uznać, że Zjednoczone Królestwo przechodziło ewolucję od państwa unii do modelu bliskiego państwu unitarnemu.

Początki procesu centralizacji sięgają połowy XIX wieku, ale ostatecznym ciosem dla szkockich instytucji autonomicznych była reforma tamtejszej administracji i samorządu lokalnego. Autorem reformy był Walter Elliot – poseł Partii Konserwatywnej i podsekretarz Stanu do spraw Szkocji w latach 1923-1929, który czerpał z tradycji ruchu fabianów (do którego wcześniej należał) i torysowskiej idei paternalizmu politycznego. Reforma administracji z 1928 roku stanowiła zerwanie z systemem rad (ang. *boards*), obsadzanych na zasadzie patronatu i posiadających autonomiczną pozycję wobec rządu brytyjskiego. Pion administracji publicznej został ujednolicony i w pełni uzależniony od politycznej czy gospodarczej strategii Londynu. Równie radykalne zmiany wprowadził rząd Neville’a Chamberlaina, który na podstawie *Local Government Act* z 1929 roku zlikwidował większość niewielkich wspólnot samorządowych czy szkockie rady do spraw edukacji. Powołano nowe, znacznie mniej reprezentatywne instytucje: cztery okręgi miejskie (ang. *counties of cities*), dwadzieścia „wielkich miast” (ang. *large burghs*, powyżej 20 000 mieszkańców) i trzydzieści jeden rad hrabstw (ang. *county councils*). Sto siedemdziesiąt jeden „małych miast” (ang. *small burghs*) zachowało jedynie ograniczone kompetencje w sferach budownictwa mieszkaniowego czy służby zdrowia. Tradycyjną podstawę szkockiego samorządu lokalnego – rady parafialne sprowadzono do roli centrów religijnych³⁶³.

Ograniczanie kompetencji i reprezentatywności samorządu lokalnego czy podporządkowanie administracji rządowi szło w parze z dewolucją w zakresie władzy wykonawczej. Następowало stopniowe przekazywanie kompetencji na rzecz organów o charakterze lokalnym: Sekretarza Stanu do spraw Szkocji oraz Biura do spraw Szkocji. W toku tego złożonego procesu następowało jednak dzielenie kompetencji między rządem brytyjskim (odpowiedzialnym za główne kierunki polityki gospodarczej w Zjednoczonym Królestwie) a organami administracji szkockiej (mogącymi w ograniczonym zakresie dostosowywać strategię rządu do szkockich potrzeb). Jednak ani Sekretarz Stanu do Spraw Szkocji, ani kierownicy poszczególnych wydziałów Biura

³⁶³ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 95-96; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 71-73. Zob. szerzej: *Local Government Act* 1929, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/19-20/17/contents/enacted>, dostęp: 20.01.2016.

do spraw Szkocji nie byli wybierani bezpośrednio przez szkockich wyborców, ani nie posiadali inicjatywy ustawodawczej; mogli stanowić grupę nacisku na rząd czy Parlament Zjednoczonego Królestwa.

W 1912 roku Sekretarz do spraw Szkocji stał się odpowiedzialny za szkockie rolnictwo, a po I wojnie światowej także za inne dziedziny życia jak służba zdrowia czy budownictwo. Reformy nie miały wyłącznie fasadowego charakteru. Po uchwaleniu *The Reorganisation of Offices (Scotland) Act* z 1939 roku siedziba Biura do Spraw Szkocji została przeniesiona z Dover House w Londynie do Saint Andrew's House w Edynburgu. Sekretarz Stanu do Spraw Szkocji zachował rangę ministra, co sprawiło, że Biuro do spraw Szkocji – a pośrednio także administracja szkocka – podlegały kontroli rządu. Reforma ostatecznie ugruntowała dominującą pozycję Biura do spraw Szkocji w szkockim systemie administracji i pewną odrębność tego systemu w stosunku od pozostałych regionów Zjednoczonego Królestwa – administracja angielska i walijska pozostawały pod kontrolą Sekretarza Stanu. Biuro do spraw Szkocji po reorganizacji dzieliło się na następujące wydziały: Wydział Edukacji Szkockiej, Wydział Rolnictwa dla Szkocji, Wydział Ochrony Zdrowia dla Szkocji, Wydział Więziennictwa dla Szkocji oraz Radę Rybołówstwa. Sekretarz Stanu do Spraw Szkocji miał możliwość obsadzenia siedmiu komisarzy w ramach Generalnej Rady Kontroli (ang. *General Board of Control*) – komisarze formalnie powoływani byli przez monarchę z jego rekomendacji. Reforma wywołała jednak wyraźne protesty społeczne – obawiano się całkowitego zniszczenia szkockiej samorządności i możliwości wpływania lokalnej ludności na jej własne sprawy³⁶⁴, co stanowiło cechy konstytuujące naród szkocki w sensie tożsamościowym.

Dlaczego zatem Szkoci nie zwrócili się w kierunku nacjonalizmu? Odpowiedzi dostarczy analiza sytuacji gospodarczej w Szkocji z I połowy XX wieku. W latach 30. XX wieku sytuacja materialna dużej liczby Szkotów znacząco się pogorszyła, a i w kolejnych dekadach wiele problemów społecznych nie zostało w pełni rozwiązanych, przede wszystkim uwłaczające warunki mieszkaniowe. W latach 20. XX wieku stopa bezrobocia w Szkocji wynosiła około 14%, w kolejnej dekadzie wzrosła do 20%. Przemysł stoczniowy w dobie Wielkiego Kryzysu osiągał 10% produkcji

³⁶⁴ Zob. m. in. Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 20-21; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 107; *Reorganisation of Offices Scotland Act 1939*, www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/2-3/20/body/enacted?view=extent&timeline=true, dostęp: 20.01.2016.

w porównaniu do ostatnich lat I wojny światowej³⁶⁵. Począwszy od I wojny światowej gospodarka była zbyt mocno nastawiona na rozwój przemysłu ciężkiego. Odpowiadało to wprawdzie zapotrzebowaniu armii brytyjskiej na nowe okręty, ale w okresie pokoju stosunkowo jednorodna gospodarka musiała przeżywać turbulencje. To z kolei prowadziło do dalszego rozwoju centralizacji i gospodarczego uzależnienia Szkocji od rządu w Londynie³⁶⁶. Sytuacja gospodarcza w Szkocji nie ulegała widocznej poprawie dzięki wymianie gospodarczej w koloniach Imperium Brytyjskiego. Globalizacja już w okresie dwudziestolecia międzywojennego sprawiała, że szkoccy czy brytyjscy przedsiębiorcy byli coraz słabszymi graczami na rynkach kolonialnych – ton życia gospodarczemu nadawały korporacje międzynarodowe. W Szkocji dominował więc przemysł, który opierał się na prostej pracy fizycznej. Stopniowa utrata rynków zbytu dla szkockiej produkcji przemysłowej sprawiła, że tamtejsza struktura gospodarcza okazała się zupełnie nieprzystosowana do potrzeb i wyzwań związanych z rozwojem sektora usług w świecie zachodnim³⁶⁷.

Przeciwdziałaniu wspomnianym problemom miały służyć centralizacja gospodarcza oraz reformy społeczne, zmierzające do poprawy warunków życia osób niżej sytuowanych. Proces ten zaczął rozwijać się w początkach XX stulecia, ale po 1945 roku przybrał charakter systemowy, określany mianem projektu państwo dobrobytu (ang. *welfare state*) czy państwa opiekuńczego. Nowy model gospodarczy miał wzmacniać rolę państwa w procesach planowania i zarządzania gospodarczego; to właśnie coraz bardziej rozbudowana i scentralizowana administracja miała rozwiązywać palące problemy społeczne oraz stanowić odpowiedź na zagrożenie ze strony radykalnych ruchów związkowych.

Początki reform społecznych w Zjednoczonym Królestwie sięgają 1911 roku, kiedy Lloyd George – kanclerz w rządzie Partii Liberalnej doprowadził do powstania systemu powszechnych ubezpieczeń społecznych. W 1925 roku Parlament Zjednoczonego Królestwa uchwalił *Widows, Orphans and Old Age Contributory Pension Act* i na tej podstawie wprowadził świadczenia emerytalne na wzór niemiecki. W 1918 roku w Szkocji wprowadzono nową ustawę, zapewniającą hojne dotacje państwowe na rozwój powszechnego systemu oświaty na podstawie tzw. formuły

³⁶⁵ Mitchell J. *The Scottish Question*, op. cit., s. 96.

³⁶⁶ Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 50.

³⁶⁷ Zob. szerzej: Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 28; Devine T.M., *Imperial Scotland* [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland...*, op. cit., s. 114-119; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 623-626, 628.

Goschena (ang. *Goschen formula*) – zgodnie z nią Szkocja miała otrzymywać 11% wydatków budżetowych na ten cel. Po II wojnie światowej można było mówić o działaniach o charakterze systemowym – projekcie państwa dobrobytu. Partia Pracy doprowadziła do gwałtownego rozrostu własności państwowej poprzez nacjonalizację licznych dziedzin przemysłu i usług. W 1948 roku Parlament Zjednoczonego Królestwa ustanowił Narodową Służbę Zdrowia (ang. *National Health Service*), zapewniając bezpłatny dostęp do opieki zdrowotnej, przy czym wydatki w tej dziedzinie *per capita* w Szkocji były wyższe niż w Anglii. Także w dziedzinie budownictwa mieszkaniowego nastąpił widoczny wzrost interwencjonizmu państwowego. Po II wojnie światowej rząd przejął kompetencje samorządów lokalnych w zakresie polityki mieszkaniowej. Masowe budownictwo zostało zapoczątkowane przez rząd Winstona Churchilla. W Szkocji w latach 1949-1951 wybudowano 113 852 mieszkania a w latach 1952-1957 przybyło kolejnych 239 925. W 1981 roku aż 54,6% mieszkań stanowiło własność publiczną, przy czym średnia dla Zjednoczonego Królestwa była znacznie niższa i wynosiła 32% – skala interwencjonizmu w tym zakresie była w Szkocji większa niż w państwach zza żelaznej kurtyny³⁶⁸.

Na tym tle Partia Konserwatywna w latach 1945-1974 sprzeciwiała się nadmiernej nacjonalizacji i planowaniu gospodarczemu, które znajdowały wyraz w hasle: „dżentelmeni w Westminsterze wiedzą lepiej”. Konserwatyści, którzy w Szkocji weszli w koalicję wyborczą z liberalnymi unionistami, bronili wolności jednostek przed nadmiernym rozrostem państwa, ale nie rezygnowali z projektu państwa dobrobytu i nie kwestionowali potrzeby zarządzania gospodarczego przez instytucje państwowe. Projekt państwa opiekuńczego stanowił swego rodzaju kontrakt społeczny pomiędzy państwem (niezależnie od rządzącego ugrupowania) a społeczeństwem – rząd przejmował na siebie odpowiedzialność za sytuację materialną obywateli, w szczególności za sprawy zatrudnienia, regulację poziomu cen czy stymulację wzrostu gospodarczego³⁶⁹.

Projekt ten dalece odbiegał od programu gospodarczego Szkockiej Partii Narodowej z lat 1945-1960. Nacjonalizm szkocki w wydaniu SNP – wówczas stosunkowo liberalny i wolnorynkowy – nie stanowił atrakcyjnej oferty politycznej.

³⁶⁸ Zob. szerzej: Béland D., Lecours A., *Nationalism and Social...*, op. cit., ss. 105-106; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., ss. 42-43, 47-50.

³⁶⁹ Zob. szerzej: Aughey A., *Nationalism, Devolution and the Challenge to the United Kingdom*, Londyn, Sterling, Virginia 2001, s. 68-74; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 116; Zięba A., *Współczesne brytyjskie...*, op. cit., ss. 29-30, 54-55, 61-62.

Dominujące trendy w gospodarce były odmienne i na ogół zyskiwały poparcie Szkotów, pamiętających kryzys i bezrobocie w dwudziestoleciu międzywojennym.

Przejęcie przez państwo aktywnej roli w zakresie zarządzania gospodarczego nie pozostało bez wpływu na rozwój dewolucji w zakresie władzy wykonawczej. Spora w tym zasługa Thomasa Johnstona – polityka Partii Pracy i Sekretarza Stanu do spraw Szkocji w wojennym gabinecie Winstona Churchilla. Thomas Johnston w dwudziestoleciu międzywojennym opowiadał się za ustanowieniem Parlamentu Szkockiego. Pozostawał pod przemożnym wpływem szkockiej myśli narodowej, ale z niepokojem obserwował wszelkie przejawy popularności ugrupowań związanych z nacjonalizmem szkockim. Niepokoiły go zaskakująco korzystne wyniki wyborcze SNP – w 1944 roku Douglas Young o mało nie pokonał kandydata Partii Pracy w wyborach uzupełniających w Kirckaldy (uzyskał 41,3% głosów), a rok później Robert McIntyre wywalczył mandat. Duże poparcie dla kandydatów SNP w rywalizacji z Partią Pracy mogło świadczyć o szkockim wotum nieufności wobec projektu gospodarczego laburzystów – centralizacji i marginalizacji szkockich instytucji autonomicznych. W 1941 roku Thomas Johnston zdecydował się na powołanie namiastki Parlamentu Szkockiego – Szkockiej Rady Przemysłowej (zwanej „Parlamentem Przemysłowym”), skupiającej szkockich parlamentarzystów, przedstawicieli samorządu lokalnego, związków zawodowych czy przedsiębiorców³⁷⁰. Kolejną inicjatywą było powołanie Szkockiej Rady Stanu, składającej się z byłych Sekretarzy do spraw Szkocji. W 1943 roku przyczynił się do powołania Rady Hydro-Energetycznej Północnej Szkocji (ang. *North of Scotland Hydro-Electric Board*), która miała doprowadzić do wzrostu poziomu życia na Wyżynach³⁷¹. Planowanie gospodarcze i interwencjonizm państwowy w połączeniu z zaangażowaniem w ten proces przedstawicieli szkockiego społeczeństwa obywatelskiego miały służyć podwyższeniu poziomu życia – zwłaszcza w najsłabiej rozwiniętych regionach Szkocji – i zapobiec rozwojowi niezadowolenia społecznego.

Po II wojnie światowej rola i znaczenie Sekretarza Stanu do spraw Szkocji systematycznie wzrastały. W 1954 roku Królewska Komisja do Spraw Szkockich (ang. *Royal Commission on Scottish Affairs*), obradująca pod przewodnictwem Lorda Balfoura sporządziła obszerny raport, w którym wystąpiła z propozycjami uporządkowania

³⁷⁰ Zob. szerzej: Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 102-104; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 34-35; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 51-54; Morgan K.O., *Regional and National...*, [w:] Keating M., Salmon T.C. [red.], *Dynamics of Decentralisation...*, op. cit., s. 14.

³⁷¹ Johnston T., *Speech during debate on Hydro-Electric Development (Scotland) Bill*, 24.02.1943, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 120-121.

dewolucji w zakresie władzy wykonawczej oraz przyznania Sekretarzowi Stanu do spraw Szkocji kompetencji w sprawach takich jak infrastruktura drogowa, wymiar sprawiedliwości, weterynaria czy zapobieganie epidemiom³⁷². Sekretarzowi Stanu do spraw Szkocji daleko było do niezależności od rządu brytyjskiego i chociaż nie miał możliwości prowadzenia autorskiej polityki gospodarczej, to jego pozycja polityczna w latach 40. i 50. XX wieku nie była fasadowa. Odpowiadał za rozwiązywanie szkockich problemów w ramach planowania, w oparciu o wzorce wypracowane przez rząd. W kwestiach szczegółowych, zwłaszcza dotyczących podziału środków budżetowych, posiadał pewną swobodę decyzyjną, a w zależności od osobistej charyzmy i siły przebicia mógł zabiegać o dodatkowe fundusze czy wpływać na kształt polityki gospodarczej wobec Szkocji.

Podstawowe założenia polityki państwa opiekuńczego były akceptowane przez Szkotów, bowiem – jak wykazują wyniki wyborcze – niewielu z nich popierało SNP, postulującą ograniczenie planowania gospodarczego i odnowienie szkockiej państwowości. Niewielkim poparciem cieszyła się także wolnorynkowa Partia Liberalna. Projekt państwa dobrobytu utrwalił poczucie więzi Szkotów z brytyjskością mimo stopniowego rozpadu imperium. Dzięki reformom socjalnym wzrósł poziom życia wielu Szkotów, szczególnie wywodzących się z niższych klas społecznych, dzięki możliwości otrzymania świadczeń socjalnych, powszechnemu dostępowi do publicznej służby zdrowia czy oświaty, wreszcie – gwarancję zatrudnienia, radykalną poprawę warunków mieszkaniowych oraz preferencyjne stawki czynszu. Podobne zmiany następowały w całym Zjednoczonym Królestwie według wzorców zaprojektowanych w ramach centralnego planowania. To z kolei sprawiło, że instytucje państwa dobrobytu połączyły mieszkańców odmiennych regionów Zjednoczonego Królestwa więzami solidaryzmu oraz swego rodzaju kontraktu społecznego z państwem. Nie bez znaczenia pozostawało zapewne przekonanie, że niepodległa czy autonomiczna Szkocja nie byłaby w stanie udźwignąć ciężaru wydatków socjalnych, a osiągnięcia państwa dobrobytu nie mogłyby się utrzymywać bez wsparcia z budżetu centralnego (a więc także z angielskich podatków).

Planowanie gospodarcze – choć wydaje się to paradoksalne – doprowadziło także do wzmocnienia szkockiej tożsamości narodowej obok tożsamości brytyjskiej. Rząd Zjednoczonego Królestwa doprowadził praktycznie do zniesienia większości

³⁷² Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 26. O stopniowym rozroście kompetencji Biura do spraw Szkocji, zob. też: Midwinter A., Keating M., Mitchell J., *Politics and Public Policy...*, op. cit., s. 52-55.

szkockich instytucji autonomicznych, ale Szkocja pozostawała do pewnego stopnia uprzywilejowana. Sekretarz Stanu do spraw Szkocji oraz Biuro do spraw Szkocji miały pewną swobodę w kształtowaniu szkockiej polityki gospodarczej. Uznawano, iż Szkocja posiada częściowo odmienne problemy niż Anglia, wymagające odrębnych rozwiązań przy wdrażaniu planów gospodarczych. Szkockie organy powstałe w wyniku dewolucji w zakresie władzy wykonawczej nierzadko zasięgały opinii przedstawicieli społeczeństwa, m. in. związków zawodowych, przedsiębiorców czy przedstawicieli samorządów lokalnych. To z kolei wzmacniało poczucie dumy mieszkańców Szkocji z osiągnięć państwa opiekuńczego oraz przekonanie o zdolnościach Szkotów do zarządzania własnymi sprawami. Prowadziło także do odsunięcia widma rozwoju radykalnych ruchów socjalistycznych czy separatystycznych³⁷³. Szkoci wybrali więc stosunkowo bezpieczny projekt państwa opiekuńczego, nawet kosztem utraty autonomii instytucjonalnej.

4.4 Konwent Szkocki, Zgromadzenie Szkockie i Przymierze Szkockie.

Problemem Szkockiej Partii Narodowej była także silna konkurencja w obrębie szkockiego ruchu narodowego. W 1943 roku John MacCormick utworzył Konwent Szkocki (ang. *Scottish Convention*) – ruch społeczny przypominający SHRA. Ruch ten skupiał zwolenników szkockiej myśli narodowej, ale także konserwatystów czy liberałów, którzy sprzeciwiali się nacjonalizacji i cokolwiek nadmiernej kumulacji kompetencji przez rząd Partii Pracy. Sprzeciw wobec tak wielkiej skali interwencjonizmu wyrażali tacy politycy jak Winston Churchill czy były Sekretarz Stanu do spraw Szkocji, orędownik paternalizmu politycznego – Walter Elliot³⁷⁴.

John MacCormick liczył na utworzenie organizacji skupiającej przedstawicieli wszystkich ugrupowań. Nastawienie polityków Partii Pracy do jego inicjatywy okazało się w najlepszym razie ambiwalentne, o czym może świadczyć frekwencja z pierwszego posiedzenia Zgromadzenia Szkockiego z 1947 roku, które miało stanowić forum dyskusyjne dla rozmaitych przedstawicieli szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. Stawili się reprezentanci 36 rad miejskich, 16 regionów lub okręgów miejskich,

³⁷³ Zob. szerzej: Béland D., Lecours A., *Nationalism and Social...*, op. cit., s. 105-107; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 628-630; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 116; McEwen E., *The Nation-Building Role of Welfare State in the United Kingdom and Canada*, [w:] Keating M., Salmon C.T., [red.], *The Dynamics...*, op. cit., s. 88-89; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 118-119, 130-131.

³⁷⁴ Forman F.N., *Constitutional Change...*, op. cit., s. 81; Mitchell J., *Constitutional Conventions...*, [w:] *Strathclyde Papers on Government and Politics*, nr 79, 1991, ss. 18-19, 23-24; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 55-56; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 114.

przedstawiciele kościołów prezbiteriańskich czy przedsiębiorcy, trzech parów oraz ośmiu parlamentarzystów ze szkockich okręgów wyborczych (pięciu unionistów, dwóch laburzystów i jeden komunista) i tylko jeden przedstawiciel szkockich związków zawodowych³⁷⁵. Konwent stanowił zatem reprezentację środowisk, które obawiały się nadmiernej centralizacji i nacjonalizacji – głównie przedstawiciele samorządu lokalnego oraz grup społecznych stanowiących elektorat Partii Konserwatywnej³⁷⁶.

Porozumienia ponad podziałami politycznymi nie ułatwiał sam John MacCormick. Lider ruchu w 1945 roku kandydował w wyborach do Izby Gmin w okręgu Inverness z poparciem Partii Liberalnej³⁷⁷, a w 1947 roku nieznacznie przegrał z kandydatem Partii Pracy w okręgu Paisley. Formalnie był kandydatem niezależnym, ale startował z poparciem ugrupowań opozycyjnych, co w Partii Pracy uznano za sprzeciw wobec polityki rządu³⁷⁸. Notowań przywódcy Konwentu Szkockiego nie poprawiał jego sprzeciw wobec polityki gospodarczej Partii Pracy, którą utożsamiał z zagrożeniem dla wolnej inicjatywy obywateli, oddaniem ich spraw w ręce garstki planistów i technokratów³⁷⁹.

Trudno jednak posądzać Konwent Szkocki i Zgromadzenie Szkockie o radykalizm. Początkowo domagano się głównie zwiększenia kompetencji Sekretarza Stanu do spraw Szkocji i Biura do spraw Szkocji. Dopiero 29 października 1949 roku 1200 delegatów Zgromadzenia Szkockiego doprowadziło do zawiązania Przymierza Szkockiego (ang. *Scottish Covenant*)³⁸⁰. Przymierze polegało na podpisaniu dokumentu, skierowanego do rządu. Założeniem twórców przymierza było podpisanie dokumentu przez jak największą liczbę wyborców, aby ukazać, że Home Rule (czy dewolucja w zakresie stanowienia prawa) jest wyrazem woli narodu szkockiego. Treść przymierza

³⁷⁵ Brand J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 244; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 123-124.

³⁷⁶ W latach 40. XX wieku na Partię Pracy częściej głosowali katolicy, podczas gdy wyborcy Partii Konserwatywnej byli przeważnie protestantami. Poza tym Partia Pracy miała oparcie w klasie robotniczej, szczególnie w słabo wykształconych pracowników fizycznych oraz członków związków zawodowych. Partię Konserwatywną chętniej wybierali przedstawiciele klasy średniej (zob. McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 111-113).

³⁷⁷ Porozumienie miało szerszy charakter. Z Partii Liberalnej w wyborach parlamentarnych z 1945 roku kandydowali także inni zwolennicy szkockiej partii narodowej – John MacDonald i Robert Grey (zob. Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 170).

³⁷⁸ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 107; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 100. John MacCormick kandydował oficjalnie jako „niezależny kandydat narodowy” i zdobył 20 688 głosów, natomiast kandydat Partii Pracy ponad 25 000 (zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 107). John MacCormick cieszył się także milczącym wsparciem SNP, która nie wystawiła przeciwko niemu kontrkandydata (zob. Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 196).

³⁷⁹ MacCormick J., *Rectorial Address*, Saint Andrew's Hall, University of Glasgow, 8.01.1951, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 127-128.

³⁸⁰ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 172.

nie była specjalnie rewolucyjna i nie można przypisać jej nacjonalistycznego charakteru:

„My, naród szkocki, który podpisuje się pod tym zobowiązaniem, wierzymy, że reforma konstytucji naszego kraju jest niezbędna dla zapewnienia dobrego rządu zgodnie z naszymi szkockimi tradycjami i dla działania na rzecz duchowego bogactwa i dobrobytu gospodarczego naszego narodu.

Deklarujemy, że pragnienie takiej reformy jest głębokie i powszechne w całej wspólnocie, wykraczające poza wszelkie różnice polityczne i partykularne interesy, oraz że pozostaniemy zjednoczeni w celu jej osiągnięcia.

Mając ten cel w polu widzenia, uroczyście przystępujemy do tego przymierza, zgodnie z którym zobowiązujemy się pozostawać lojalni wobec Korony i działać w ramach struktury Zjednoczonego Królestwa, aby zrobić wszystko co w naszej mocy dla uzyskania Parlamentu Szkockiego z należytą władzą w sprawach dotyczących Szkocji”³⁸¹.

W ramach Przymierza Szkockiego domagano się więc ustanowienia Parlamentu Szkockiego jako organu autonomicznego, a sam ruch nie był wymierzony w jedność Zjednoczonego Królestwa. W treści petycji nie próbowano nawet sugerować konkretnego modelu gospodarczego³⁸². Mając na względzie odwoływanie się do woli narodu szkockiego, sygnatariuszy petycji można uznać za umiarkowanych zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Odwołanie się do woli narodu sprawiało, że suwerenności narodu szkockiego przypisywano znaczenie pierwszoplanowe.

Przymierze Szkockie posiadało wszelkie cechy prowadzące do uznania go za część szkockiego ruchu narodowego, jednak poza nawiązywaniem do suwerenności narodu szkockiego nie odwoływano się do nacjonalizmu szkockiego. Szkocka Partia

³⁸¹ Cyt. za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 83.

³⁸² W tym sensie przywoływany przez Małgorzatę Kaczorowską sondaż przeprowadzony przez Instytut Gallupa w 1947 roku, w którym za wprowadzeniem autonomii w Szkocji opowiedziało się 76% badanych (zob. Kaczorowska M., *Szkocka Partia Narodowa...*, [w:] *Studia politologiczne*, op. cit., s. 205) nie może być jednoznacznie interpretowany jako protest przeciwko projektowi państwa opiekuńczego czy dowód na erozję brytyjskiej tożsamości narodowej. *Autonomia* czy *niepodległość* to pojęcia różnie rozumiane przez respondentów, zakładające możliwość wprowadzenia rozmaitych rozwiązań politycznych, ustrojowych czy gospodarczych. Tak postawioną tezę wzmacnia okoliczność, iż w tym samym badaniu zwolennicy autonomii politycznej stanowili jednocześnie zdecydowaną większość wyborców każdej z trzech ogólnobrytyjskich partii – socjalistów w 80%, konserwatystów w 75%, liberałów w 70% (zob. Mitchell J., *From National Identity to Nationalism*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 155).

Narodowa oficjalnie milczała w sprawie Konwentu Szkockiego i nie uczestniczyła w obradach Zgromadzenia Szkockiego, ale nie zakazano wspierania inicjatywy członkom partii jako osobom prywatnym. Dokument przymierza podpisał wszakże lider SNP – Robert McIntyre, będąc jednym z delegatów na Zgromadzeniu Szkockim³⁸³.

Ilość podpisów na dokumencie przymierza zaczęła rosnąć lawinowo, a w 1950 roku przekroczyła 2 000 000³⁸⁴. Sekretarz Stanu do spraw Szkocji – Arthur Woodburn porównał inicjatywę do „tłęcej się pochodni” mogącej sprawić, że tradycyjne lojalności partyjne w Szkocji stracą na znaczeniu³⁸⁵. Mimo obaw rząd Partii Pracy podchodził do Przymierza Szkockiego z nieskrywaną rezerwą. Premier Clement Attlee nie zechciał spotkać się z przedstawicielami ruchu. Ostatecznie sygnatariusze Przymierza Szkockiego spotkali się z następcą Arthura Woodburna – Johnem Westwoodem³⁸⁶, ale rozmowy nie przynosiły przełomu a cała inicjatywa stopniowo zaczynała tracić impet. Liderom ruchu brakowało pomysłu jak wykorzystać masową liczbę podpisów a praktyka konstytucyjna wytrącała im z rąk istotne argumenty prawne. Konstytucja brytyjska nie przewidywała suwerenności narodu szkockiego (ani nawet suwerenności narodu brytyjskiego), lecz suwerenność Parlamentu Zjednoczonego Królestwa. Parlament zdominowany przez posłów Partii Pracy był przeciwny dewolucji w zakresie stanowienia prawa, natomiast Arthur Woodburn stanowczo sprzeciwiał się przeprowadzeniu referendum. Posłużył się dość konserwatywnym argumentem, że Parlament Zjednoczonego Królestwa nie posiada konstytucyjnego umocowania, aby akceptować decyzje narodu o charakterze plebiscytowym³⁸⁷.

Ostatecznie Przymierze Szkockie załamało się w 1951 roku, mimo dość spektakularnych inicjatyw, które miały podtrzymywać zainteresowanie opinii publicznej. Uwagę czy nawet pewną dozę sympatii szkockich mediów wzbudziła kradzież Kamienia Przeznaczenia przez grupę studentów na czele z Ianem Hamiltonem

³⁸³ Zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 83; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 195.

³⁸⁴ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 107; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 83. Niektórzy autorzy wskazywali, iż siła oddziaływania ruchu mogła być znacznie mniejsza niż wskazywałaby na to liczba zebranych podpisów, ponieważ w większości przypadków trudno było zweryfikować ich prawdziwość (zob. m. in. Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 246-247, Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 102).

³⁸⁵ Zob. Mitchell J., *From National...*, [w:] Dickinson H.T., Lynch M. [red.], *The Challenge...*, op. cit., s. 154; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 107-108.

³⁸⁶ Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 100.

³⁸⁷ Levitt I., *Britain, the Scottish Covenant...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 22, zima, 1998, s. 47.

z opactwa w Westminsterze³⁸⁸. Szerokim echem odbiła się sprawa sądowa, w której John MacCormick i Ian Hamilton stali na stanowisku, że królowa Elżbieta nie ma prawa posługiwać się tytułem Elżbiety II w odniesieniu do szkockich poddanych³⁸⁹. Dla działalności całego ruchu był to jednak łabędzi śpiew.

4.5 Szkocki Kongres Narodowy. Pozostałe ugrupowania skupiające szkockich nacjonalistów

Szkockiej Partii Narodowej nie pomagała nie tylko znacząca i w dużej mierze konkurencyjna aktywność Konwentu Szkockiego (a następnie Przymierza Szkockiego), ale także dalsza fragmentacja w środowisku samych nacjonalistów szkockich. Warto zwrócić uwagę, że w Szkocji w latach 40. i 50. XX wieku działało kilka pomniejszych organizacji nacjonalistycznych, których członkowie bywali wcześniej związani z SNP. Do pewnego stopnia konkurencyjny charakter mieli Szkoccy Patrioci (ang. *Scottish Patriots*), którym przewodziła Wendy Wood – założycielka SNP, a następnie bezpartyjna nacjonalistka. Szkoccy Patrioci nie utworzyli sformalizowanej organizacji na wzór partii politycznej i domagali się odnowienia szkockiej państwowości w ramach masowych manifestacji i poprzez akty nieposłuszeństwa obywatelskiego. Podobny charakter miała *Scottish Watch* – organizacja założona przez Wendy Wood w latach 30. XX wieku³⁹⁰. W latach 50. XX wieku zawiązały się inne, bardziej radykalne ugrupowania jak *Young Scots* czy *Fianna na-h Alba*, ale brak dowodów, aby uciekały się do przemocy jako środka nacisku politycznego³⁹¹. Tego rodzaju organizacje były nieliczne i nie mogły skutecznie wyeliminować Szkockiej Partii Narodowej z gry

³⁸⁸ Zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 248-249; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 108; Lynch P., *SNP: the History...*, op. cit., s. 84; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 104-105.

³⁸⁹ Na tym tle doszło do sporu sądowego w sprawie: John MacCormick przeciwko Lord Advocat. Lider Konwentu Szkockiego zaskarżył *The Royal Titles Act* z 1953 roku uznając, iż królowa nie powinna w Szkocji posługiwać się tytułem Elżbiety II, ponieważ Elżbieta z dynastii Tudorów nigdy nie była królową Szkocji. Ostatecznie sąd nie przyznał racji Johnowi MacCormickowi i Ianowi Hamiltonowi uznając m. in., że *Traktat o Unii* nie przewidywał zachowania szkockiej numeracji monarchów. Zaskarżenie ustawy było jednak zagranem taktycznym, mającym skupić uwagę mediów, gdy początkowy impet Przymierza Szkockiego zaczął wygasać (zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 105-106).

³⁹⁰ Zob. szerzej: Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 230-234; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 104; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 178. *Scottish Watch* z lat 30. XX wieku nie należy mylić z organizacją o tej samej nazwie, założoną w latach 90. XX wieku, nawiązującą do haseł rasistowskich i anty-angielskich (zob. Barbies P., McHugh J., Tyldesley M., *Encyclopedia...*, op. cit., s. 407-408).

³⁹¹ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 251.

politycznej. Stanowiły natomiast alternatywę dla części środowisk nacjonalistycznych i utrudniały ich konsolidację w ramach partii Roberta McIntyre'a.

W 1950 roku z partii wystąpił Roland E. Muirhead, zakładając Szkocki Kongres Narodowy (ang. *Scottish National Congress*). Nowopowstała organizacja miała przypominać SHRA – agitować za wprowadzeniem Home Rule i wzorować się na działalności Kongresu Narodowego Mahatmy Gandhiego, stosując pacyfistyczne metody nacisku politycznego. Ocena poglądów jego członków nie jest jednak jednoznaczna. Kongres sympatyzował z ruchami antykolonialnymi, współpracował ze Szkockimi Patriotami i Wendy Wood. Był jednak bardzo nieliczny i nie mógł zagrozić SNP, ani powtórzyć sukcesów inicjatywy Johna MacCormicka³⁹². Roland E. Muirhead pod koniec życia przeszedł na pozycje bliższe nacjonalizmowi szkockiemu, zakładając kolejną niezależną od Szkockiej Partii Narodowej organizację. W 1957 roku utworzył Szkockie Tymczasowe Zgromadzenie Wyborcze (ang. *Scottish Provisional Constituent Assembly*), mające opracować projekt konstytucji Szkocji.

Projekt Konstytucji Niepodległej Szkocji (ang. *A Draft Constitution for an Independent Scotland*) został ostatecznie opracowany w 1964 roku i bez wątpienia nawiązywał do pryncypiów nacjonalizmu szkockiego – odrębności państwowości szkockiej i suwerenności narodu szkockiego. Naród szkocki nie był przez projektodawców pojmowany w sensie tożsamościowym (w szczególności etnicznym), lecz politycznym – obywatelstwo szkockie miały otrzymać wszystkie osoby stale mieszkające w Szkocji w dniu ogłoszenia konstytucji.

Ustrój niepodległej Szkocji miał mieć nie tylko demokratyczny, ale i liberalny charakter. Konstytucja miała gwarantować podstawowe wolności i prawa człowieka: wolność wyznania, równość wobec prawa, wolność słowa, wolność mediów, wolność zgromadzeń czy zrzeszania się, tajemnicę korespondencji, prawo do prywatności czy domniemanie niewinności oskarżonego. W projekcie wyraźnie widoczne są akcenty lewicowe, bliskie założycielowi Szkockiego Tymczasowego Zgromadzenia Wyborczego – państwo miało odpowiadać za rozwój służb publicznych (służby zdrowia, edukacji) oraz za dobrobyt obywateli. Projekt zakładał zachowanie monarchii, rozdział władzy ustawodawczej (Zgromadzenie Narodowe – składające się z komisarzy wybieranych w wyborach proporcjonalnych przez obywateli, którzy ukończyli 18 lat), wykonawczej (Egzekutywa składająca się z premiera i sekretarzy stanu) i sądowniczej

³⁹² Zob. szerzej: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 89-90;

(sędziowie podlegaliby wyłącznie prawu i konstytucji)³⁹³. Wspomniany projekt, opracowany w zaciszu bibliotecznych gabinetów, nie miał doniosłości politycznej. Wysilek zgromadzenia nie poszedł jednak w zapomnienie. W dalszej części rozprawy będzie można przekonać się, że czerpali z niego politycy SNP w późniejszym okresie.

Szkocka Partia Narodowa została jednak opuszczona nie tylko przez bardziej umiarkowanych działaczy prawicowych czy lewicowych. W latach 50. XX wieku przestała spełniać oczekiwania politycznych radykałów. W 1955 roku w partii uformowała się dysydencka Grupa '55 (ang. *55 Group*), składająca się głównie z młodych aktywistów, niezadowolonych ze słabych wyników wyborczych. Ostatecznie dysydenci zostali wydalenii ze struktur Szkockiej Partii Narodowej i założyli własne ugrupowanie – Nacjonalistyczną Partię Szkocji (ang. *Nationalist Party of Scotland*). Nowa partia nie odegrała żadnej roli – zdecydował o tym jej wyraźny radykalizm polityczny, niewielka liczebność oraz fakt, że jej członkowie skupiali się niemal wyłącznie w Edynburgu³⁹⁴.

4.6 Podsumowanie

W latach 1934-1960 szkocka myśl narodowa nie pozostawała zupełnie marginalna, jednak wokół postulatów utworzenia Parlamentu (Zgromadzenia) Szkockiego nie udało się zbudować silnego ugrupowania (ewentualnie koalicji ugrupowań), które skutecznie doprowadziłoby do zmian ustrojowych. Szkocka Partia Narodowa, która miała jednoczyć szkocki ruch narodowy i wyrażać aspiracje do stania się ważnym ogniwem w życiu publicznym, zaczęła ulegać fragmentacji po zaledwie ośmiu latach funkcjonowania. Ocena skutków rozłamu z 1942 roku pozostaje zróżnicowana³⁹⁵.

³⁹³ Pełny tekst projektu: Szkockie Zgromadzenie Konstytucyjne, *A Draft Constitution for an Independent Scotland*, <http://www.constitutionalcommission.org/resources.php>, dostęp: 10.10.2014.

³⁹⁴ Zob. szerzej: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 90; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 144. Grupie '55 (a następnie Nacjonalistycznej Partii Szkocji) z pewnością nie pomogła silnie anty-angielska, rasistowska wręcz retoryka. Najlepszym jej przykładem jest ulotka o znamienym tytule *The English: Are They Human?* (zob.: Ibidem).

³⁹⁵ Część badaczy uważa, że Szkocka Partia Narodowa po rozłamie z 1942 roku stała się bardziej skonsolidowana. Jednocześnie wzmocnienie struktur pozwoliło partii przetrwać i odnosić późniejsze sukcesy wyborcze; partia potrafiła też współpracować z innymi ugrupowaniami szkockiego ruchu narodowego (zob. Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 190-191; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 129-133). Inni uważają, że SNP była skazana na porażkę w rywalizacji ze Konwentem Szkockim. Większość wyborców wołała dążyć do wprowadzenia Home Rule niż do zerwania unii z 1707 roku. Zwracano też uwagę, że SNP była słaba pod względem finansowym i organizacyjnym, rozłam nie przyniósł poprawy wyników wyborczych i powodował dalszą fragmentację szkockiego ruchu narodowego. Harold J. Hanham uznał wręcz, że największym sukcesem SNP w latach 1942-1964 było to, że w ogóle przetrwała (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 22-23; Lynch P., *The paradox...*, [w:]: *History Scotland*, t. 3, nr 6, listopad/grudzień, 2003, s.

Wprawdzie tuż po rozłamie liczba członków SNP wzrosła o 60%³⁹⁶, jednak nie można mieć wątpliwości, że wciąż było to ugrupowanie nieliczne i nie potrafiło nawiązać skutecznej rywalizacji z partiami unionistycznymi.

Początkowo Szkocka Partia Narodowa była ugrupowaniem skupiających zarówno zwolenników nacjonalizmu szkockiego jak i idei szkockiej autonomii narodowej. Pod przywództwem Roberta McIntyre'a w latach 40. XX wieku przyjęła rezolucję o zakazie podwójnego członkostwa, przeszła na pozycje nacjonalistyczne, a w programach gospodarczych zdecydowała się na minimalizację planowania i interwencjonizmu gospodarczego. Taka wolta nie spodobała się wielu dotychczasowym zwolennikom SNP o poglądach lewicowych.

Ta ostatnia uwaga pozostaje ogromnie ważna w kontekście rozwoju nacjonalizmu szkockiego na przestrzeni XX i XXI stulecia. Rozwój ugrupowań odwołujących się do nacjonalizmu szkockiego najczęściej szedł w parze z kryzysem partii lewicowych o charakterze unionistycznym (ogólno-brytyjskim). Warto zwrócić uwagę, że postulaty socjalne i ustrojowe często mieściły się w zakresie tej samej narracji politycznej, bowiem działacze lewicowi – od umiarkowanych socjalistów po radykalnych komunistów – utrzymywali ożywiony kontakt z organizacjami nawiązującymi do szkockiej myśli narodowej. Związki lewicy szkockiej ze Szkockim Stowarzyszeniem na rzecz Home Rule (Roland Muirhead, Robert Bontine Cunninghame Graham, Thomas Johnston, pastor James Barr), Szkocką Ligą Narodową (Thomas Gibson), a później Narodową Partią Szkocji czy Szkocką Partią Narodową (Douglas Young) nie mogą być uznawane za zbieg okoliczności. W szkockim ruchu narodowym doskonale mieścili się słynący z komunistycznych sympatii Hugh MacDiarmid (właściwie Christopher Murray Grieve) czy Ian MacLean³⁹⁷. Nawet Robert McIntyre w młodości przejawiał fascynację trockizmem, ale ostatecznie uznał, że ochrona własności prywatnej jest ważniejsza niż dążenie do powstania społeczeństwa bezklasowego³⁹⁸.

Na tym tle należy postawić tezę, że postulaty zapewnienia suwerenności narodu szkockiego nie stanowiły dla większości działaczy szkockiego ruchu narodowego wartości samej w sobie, lecz łączyły się z konkretnymi celami gospodarczymi.

39-42; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 95-96; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 178-180).

³⁹⁶ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 173.

³⁹⁷ Zob. szerzej w Rozdziale II.

³⁹⁸ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 173.

Ustanowienie Parlamentu Szkockiego – organu ustawodawczego niepodległej czy autonomicznej Szkocji, miało służyć poprawie sytuacji gospodarczej, a co za tym idzie – wzrostowi stopy życiowej narodu szkockiego.

Korzyści wynikające z takiego aliansu były obustronne. Działacze o poglądach lewicowych otrzymali forum do dyskusji nad problemami szkockimi. Mieli także możliwość naświetlania tych problemów dzięki ugrupowaniom wydającym własną prasę, organizującym masowe manifestacje czy startującym w wyborach. Otrzymali również potencjalne rozwiązanie problemów – reformę ustrojową Zjednoczonego Królestwa albo ogłoszenie niepodległości Szkocji. Tymczasem ugrupowania składające się na szkocki ruch narodowy otrzymały niezbędne wsparcie od strony organizacyjnej, tym cenniejsze, że pierwsze tego rodzaju organizacje miały płynną strukturę, nie charakteryzowały się sformalizowanym członkostwem ani stabilnymi źródłami finansowania.

Drogi między lewicą polityczną a zwolennikami szkockiej myśli narodowej zaczęły rozchodzić się w latach 40. XX wieku. Szkocka Partia Narodowa – ze swoim programem opartym na minimalizacji planowania gospodarczego, indywidualizmie i korporacjonizmie – nie wydawała się atrakcyjna. Socjaliści woleli poprzeć Partię Pracy, wyrażającą politykę nacjonalizacji, centralizacji oraz planowania gospodarczego – strategii zapewniającej dużej części szkockiego społeczeństwa wzrost poziomu życia za pośrednictwem rządu w Londynie.

To właśnie rozwój projektu państwa opiekuńczego sprawił, że brytyjska tożsamość narodowa w Szkocji utrzymała się mimo rozpadu Imperium Brytyjskiego i trwała dzięki swego rodzaju kontraktowi między społeczeństwem a państwem. W praktyce wiązało się to z centralizacją administracji i dewolucją w zakresie wyłącznie władzy wykonawczej. Wspomniane procesy były ze sobą powiązane – rozbudowa Biura do spraw Szkocji i wzrost uprawnień Sekretarza Stanu do spraw Szkocji wiązały się z coraz silniejszym uzależnieniem tych instytucji od rządu.

Duża część społeczeństwa szkockiego odbierała nowy model gospodarczy entuzjastycznie lub po prostu kierowała się racjonalizmem. Ewentualne zapoczątkowanie dewolucji w zakresie stanowienia prawa czy ogłoszenie niepodległości Szkocji mogło przyczynić się do utraty znaczących dotacji budżetowych z Londynu. Na tym tle panowało przekonanie, że Szkocja nie byłaby w stanie pokrywać wydatków socjalnych na poziomie państwa opiekuńczego bez pomocy Anglii. W latach 1945-1960 panowało także przekonanie, iż model ustrojowy związany z rozwojem

państwa opiekuńczego dostatecznie chroni interesy narodu szkockiego, co nie czyniło nacjonalizmu szkockiego atrakcyjnym.

Szkocka Partia Narodowa nie mogła skutecznie postawić się w roli partii protestu, ponieważ w tej roli występował Konwent Szkocki – inicjatywa Johna MacCormicka, która na przełomie lat 40. i 50. XX wieku skupiała przeważnie zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Były to środowiska związane z konserwatystami i liberałami, które raczej odżegnywały się od nacjonalizmu szkockiego, a zarazem sprzeciwiały się nadmiernej centralizacji.

Warto zwrócić uwagę, że począwszy od lat 30. XX wieku nacjonaści szkoccy odwoływali się do narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej (obywatelskiej), za to znacznie mniejszą wagę przywiązywali do elementów składających się na szkocką tożsamość narodową; praktycznie nie odwoływali się do przekonań i wyobrażeń o charakterze ekskluzywnym, głównie etnicznym czy kulturowym. Jest to szczególnie widoczne na tle programów SNP, która odwoływała się właściwie wyłącznie do przekonań i wyobrażeń o charakterze inkluzyjnym, związanym z doskonałymi zdolnościami Szkotów do zarządzania własnymi sprawami czy wyjątkowości szkockiego systemu oświaty. Poza tym zwolennicy nacjonalizmu szkockiego nie kwestionowali ani podstawowych wartości liberalno-demokratycznych (instytucji wolnych wyborów, pluralizmu religijnego), a swoje cele chcieli osiągać najczęściej w ramach rywalizacji politycznej, w granicach obowiązującego prawa. Polityczną ekstremę stanowiły tylko nieliczne grupy, których obecność w życiu publicznym można odnotować najwyżej w kategoriach ciekawostki historycznej.

5 Nacjonalizm szkocki w latach 1960-1979

5.1 Wstęp

W poprzednim rozdziale wykazałem, że nacjonalizm szkocki w I połowie XX wieku nie odgrywał żadnej roli w życiu publicznym. Szkocka Partia Narodowa, będąca najważniejszą reprezentacją polityczną zwolenników tej ideologii, wywalczyła mandat w wyborach do Izby Gmin tylko raz, w szczególnych okolicznościach II wojny światowej. Do głosowania na SNP nie skłaniał program gospodarczy partii oraz przekonanie, że niepodległa Szkocja nie byłaby w stanie skutecznie kontynuować szeregu reform społecznych, wprowadzanych w związku z realizacją przez rząd brytyjski projektu państwa opiekuńczego. Sytuacja SNP zaczęła zmieniać się w II połowie lat 60. XX wieku i wyrażała się w rosnącym poparciu dla wspomnianego ugrupowania. Do symbolicznego przełomu doszło 2 listopada 1967 roku, kiedy Winnie Ewing wywalczyła pierwszy mandat dla SNP w Izbie Gmin począwszy od 1945 roku. Zaskoczeniem dla obserwatorów życia politycznego było wywalczenie przez nacjonalistów szkockich odpowiednio 7 i 11 mandatów w wyborach krajowych w lutym i październiku 1974 roku.

Głosowanie na SNP było najczęściej wyrazem protestu politycznego, wiązało się z kryzysem tradycyjnej lewicy oraz próbą zwrócenia uwagi brytyjskich elit politycznych na problemy Szkocji. Motywacja ideologiczna nie miała zatem większego znaczenia. Wielu szkockich wyborców cechowało wówczas poczucie, że projekt państwa opiekuńczego nie zaspokaja ich ambicji oraz potrzeb wynikających z dążeń do uzyskania wyższego statusu społecznego. Liberalizacja obyczajowa sprzyjała powstawaniu nowych ruchów protestu politycznego, którym SNP zawdzięczała wielu polityków czy wyborców.

Odkrycie złóż ropy naftowej na Morzu Północnym sprawiło, że ustanowienie Zgromadzenia (Parlamentu) w Szkocji stało się coraz bardziej atrakcyjnym postulatem. Głosowanie na SNP wiązało się z próbami oddziaływania na rząd, aby zapoczątkować dewolucję w zakresie stanowienia prawa. SNP okazała się jednak w dłuższej perspektywie niezdolna do bycia narzędziem nacisku politycznego, także ze względu na swoją frakcyjność. Była to jednak partia respektująca zasady demokracji liberalnej (niepodległa Szkocja miała spełniać wszystkie standardy w tym zakresie), odwołująca się do narodu szkockiego w sensie politycznym oraz do inkluzyjnych przekonań, składających się na szkocką tożsamość narodową.

5.2 Nacjonalizm szkocki w latach 1960-1974

Tendencja wiążąca się ze wzrostem poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej zarysowała się w latach 60. XX wieku. Zwieńczeniem tego trendu było wydarzenie symboliczne dla rozwoju całego ugrupowania – zdobycie pierwszego po II wojnie światowej mandatu w Izbie Gmin. Przyczyny wzrostu notowań Szkockiej Partii Narodowej mają charakter złożony, ale – jak przekonamy się w dalszej części rozdziału – nacjonalizm szkocki odgrywał w nich niewielką rolę.

Do najbardziej znaczących czynników należało rozczarowanie dalszym rozwojem projektu państwa dobrobytu i związany z nim kryzys lewicy politycznej. Partia Pracy konsekwentnie wspierała rozwój centralizacji gospodarczej, przy czym Szkocja była traktowana w sposób uprzywilejowany. William Ross – Sekretarz Stanu do spraw Szkocji w latach 1964-1970 i 1974-1976, posiadał tak silną pozycję w rządach Harolda Wilsona, że przekształcił Biuro do Spraw Szkocji w quasi-rząd, samemu obsadzając się w roli quasi-premiera szkockiego. Pomogły mu w tym inicjatywy ustawodawcze, które doprowadziły do dalszego rozwoju dewolucji w zakresie władzy wykonawczej i przyznawania nowych kompetencji na rzecz Biura do spraw Szkocji. W 1962 roku ustanowiony został Wydział Rozwoju, dwa lata później powstało Szkockie Biuro Planowania Ekonomicznego (ang. *Scottish Economic Planning Board*). W 1964 roku powstał natomiast Wydział do spraw Wyżyn i Wysp – Hebrydów, Orkadów i Szetlandów (ang. *Highland and Islands Department*), mający poprawić poziom życia mieszkańców północnej Szkocji³⁹⁹.

William Ross w latach 60. XX wieku wprowadzał w życie autorski program gospodarczy, mający zniwelować skutki kryzysu w przemyśle ciężkim i przyczynić się do zmiany struktury społecznej w Szkocji (poprzez umożliwienie zdobycia wyższego wykształcenia jak największej liczbie Szkotów), realizacji polityki pełnego zatrudnienia poprzez finansowaną z budżetu rozbudowę infrastruktury, w tym szkół, uniwersytetów, szpitali, mieszkań, dróg czy linii kolejowych. Mimo wysokich nakładów budżetowych (wydatki publiczne w Szkocji w latach 1964-1973 wzrosły o 900%!), rząd nie sprostał rozbudowanym oczekiwaniom społecznym. Sytuacja ta była wynikiem załamania gospodarczego, które ogarnęło cały kraj w II połowie lat 60. XX wieku. Dalsza ingerencja państwa w życie gospodarcze okazała się zbyt forsowna, wpływy budżetowe były niższe niż zakładano. Ostatecznie nastąpiły cięcia wydatków budżetowych, wzrost

³⁹⁹ Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 27-28.

opodatkowania, zmniejszenie wynagrodzeń, w konsekwencji deflacja i ponowny wzrost bezrobocia⁴⁰⁰. To spowodowało spadek zaufania do rozdziału zasobów przez rząd, technokracji i oddalania się ośrodków decyzyjnych od obywateli⁴⁰¹.

Alternatywę dla Partii Pracy stopniowo przestawała stanowić Partia Konserwatywna (w Szkocji koalicja torysów i unionistycznych liberałów). Wiązało się to z rozpadem tradycyjnych symboli związanych z brytyjskością, do których partia ta odwoływała się dotychczas, zyskując poparcie części klasy średniej i robotniczej. Na znaczeniu stracił konserwatywny Kościół Szkocki, nastąpił rozpad Imperium Brytyjskiego, a po kryzysie sueskim z 1956 roku ucierpiał wizerunek Zjednoczonego Królestwa jako potęgi militarnej⁴⁰².

Liberalizacja obyczajowa doprowadziła do zaniku tradycyjnych wspólnot: odpływu wiernych z Kościoła Szkockiego, wzrostu liczby rozwodów o 400% w latach 1961-1974, rozwoju motoryzacji, masowej migracji do osiedli komunalnych. Ze wspomnianymi zjawiskami wiązało się rozluźnienie więzi rodzinnych⁴⁰³. Paradoksalnie przyczynił się do niej dalszy rozwój interwencjonizmu – Szkoci wywodzący się z klasy robotniczej uzyskali stabilność finansową, rodzina jako tradycyjna wspólnota straciła na znaczeniu, a wzrost nakładów budżetowych na edukację otwierał możliwości rozwoju i pobudzał aspiracje społeczne, którym elity polityczne nie były w stanie sprostać. Nacjonalistów popierali najczęściej młodzi wyborcy, którzy aspirowali do klasy średniej. Poparcie dla SNP wynikało zatem z potrzeb samorealizacji i uzyskania wyższego statusu społecznego⁴⁰⁴.

Na korzyść Szkockiej Partii Narodowej przemawiało stopniowe wykruszanie się ruchów społecznych, agitujących za dewolucją w zakresie stanowienia prawa. W latach 60. XX wieku zmarli John MacCormick i Roland E. Muirhead – postaci symboliczne, które odegrały znaczące role w organizowaniu ponadpartyjnych ruchów i nie doczekały się równie uzdolnionych następców. To sprawiło, że Szkocka Partia Narodowa stała się

⁴⁰⁰ Zob. szerzej: Devine T.M., *The Challenge...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 148-149; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 77-82; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 144-146.

⁴⁰¹ Zob. szerzej: Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 144; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., ss. 130-131, 164-165, 167-168.

⁴⁰² Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 582-583; Devine T.M., *The Challenge...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 147; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., ss. 155, 175; McCrone D., *Understanding...*, op. cit. s. 158-159;

⁴⁰³ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 155-156; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 85-86.

⁴⁰⁴ Zob. szerzej: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 577; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., ss. 113-114, 120.

jedynym znaczącym graczem w ramach szkockiego ruchu narodowego. Wiele osób związanych z Przymierzem Szkockim wstąpiło w jej szeregi⁴⁰⁵.

Szkocka Partia Narodowa wspierała protesty przeciwko umieszczeniu w Szkocji arsenału nuklearnego, szczególnie związane z działalnością Kampanii na rzecz Rozbrojenia Nuklearnego (ang. *Campaign for Nuclear Disarmament* – CND). Pozwalało to zwerbować działaczy związanych z ruchem nowej lewicy (ang. *New Left*), którzy w kolejnych dekadach wywarli duży wpływ na rozwój nacjonalizmu szkockiego. Wszak w działalność CND angażowali się tacy politycy Szkockiej Partii Narodowej jak William Wolfe, Margo MacDonald, Isobel Lindsay czy Tom MacAlpine⁴⁰⁶.

Dzięki kryzysowi tradycyjnej lewicy w powiązaniu ze spowolnieniem gospodarczym liczebność SNP wzrosła z 2 000 członków w 1962 roku do ponad 100 000 w 1968 roku. Tak spektakularny wzrost pozwolił SNP stać się najliczniejszą partią w Szkocji⁴⁰⁷. Wielką w tym zasługą Iana MacDonalda – rzutkiego organizatora, potrafiącego skupić wokół siebie młodych działaczy, błyskotliwie prowadzić kampanie wyborcze i zapewnić partii stabilne źródła finansowania⁴⁰⁸.

W latach 60. i 70. XX wieku za niepodległością Szkocji opowiadało się ok. 12% respondentów (przy czym zaledwie 1/3 głosujących na SNP)⁴⁰⁹ a w 1976 roku zmiany konstytucyjne (dewolucję w zakresie stanowienia prawa lub niepodległość) za priorytet uważało jedynie 7% badanych⁴¹⁰. To sprawia, że nie sposób utożsamiać wzrostu notowań SNP z masowym poparciem dla nacjonalizmu szkockiego.

O rosnącym niezadowoleniu z partii unionistycznych świadczą wyniki wyborów uzupełniających do Izby Gmin w latach 1961-1967. SNP stopniowo dystansowała Partię Liberalną i nadrabiała dystans do torysów czy laburzystów⁴¹¹. Nacjoniści

⁴⁰⁵ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 257.

⁴⁰⁶ Zob. Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 578-579; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., ss. 194, 208; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 177.

⁴⁰⁷ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 252; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 577; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 204; Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 5.

⁴⁰⁸ Brand J., *The National Movement...*, op. cit., s. 259-261; Devine T.M., *The Challenge of Nationalism*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 146; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 198.

⁴⁰⁹ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 577-578. Potwierdzeniem tej tendencji jest sondaż przeprowadzony podczas wyborów w 1979 roku, zgodnie z którym zaledwie 37% wyborców SNP należało do zwolenników niepodległości Szkocji (zob. McCrone D., Paterson L., *The Conundrum of Scottish Independence*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 40, lato 2000, s. 57, dane za: *Scottish Election Survey* z 1979 roku).

⁴¹⁰ Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, nr 14, 2009, s. 209.

⁴¹¹ Na tle wyników wyborów uzupełniających z lat 60. XX wieku widać, że poparcie dla SNP sukcesywnie wzrastało. W 1961 roku Ian MacDonald osiągnął trzeci wynik w Glasgow Bridgeton (18,7%

rozważali porozumienie z liberałami, ale warunkiem jego zawarcia była rezygnacja z dążeń do niepodległości Szkocji⁴¹². Ostatecznie do zawiązania koalicji nie doszło, ale sama inicjatywa świadczy o większej otwartości SNP na współpracę z różnymi środowiskami.

Przełom nastąpił 2 listopada 1967 roku, kiedy Winnie Ewing wygrała wybory uzupełniające w okręgu Hamilton. Kandydatka SNP zdobyła 18 397 głosów (ogółem 46%), chociaż zwycięstwo Partii Pracy wydawało się niezagrożone⁴¹³. Było to wydarzenie przełomowe także z tego względu, że SNP zaczęła trwale wpisywać się w krajobraz parlamentaryzmu brytyjskiego – począwszy od 1967 roku nieprzerwanie posiadała przynajmniej jednego przedstawiciela w Izbie Gmin.

Rok wyborczy	Procent głosów oddanych na Szkocką Partię Narodową w Szkocji	Liczba mandatów w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa
1970	11,4%	1
1974 (luty)	21,9%	7
1974 (październik)	30,4%	11
1979	17,3%	2
1983	11,7%	2
1987	14%	3
1992	21,5%	3
1997	22,1%	6

Tabela nr 2. Wyniki Szkockiej Partii Narodowej w wyborach krajowych do Izby Gmin w latach 1970-1997⁴¹⁴.

głosów); w 1962 roku William Wolfe uzyskał w West Lothian drugi wynik (23,3% głosów); w 1967 roku w Glasgow Pollok George Leslie finiszował na 3.miejscu, za to z wynikiem lepszym niż poprzednicy (28,2% głosów) (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., ss. 103-111, 121).

⁴¹² Zob. Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., ss. 211-212; Stradowski M.A., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 149.

⁴¹³ *Scottish Nationalists win Hamilton* [w:] *The Glasgow Herald* z 3.11.1967 r., s. 1.

⁴¹⁴ Dane za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 20.

Zwycięstwo Winnie Ewing z perspektywy czasu nie wydaje się zaskakujące. Winnie Ewing była uosobieniem cech, których nie posiadał jej konkurent Alexander Wilson – elokwencji, elegancji, uprzejmości i łatwości w nawiązywaniu kontaktu z wyborcami; posiadała wykształcenia prawnicze i bezwzględne poparcie w partii. Sprawiała wrażenie bardziej zainteresowanej rozwiązaniem problemów z udziałem przedstawicieli szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. Okręg Hamilton w dobie państwa opiekuńczego stanowił centrum przemysłu ciężkiego i górnictwa, toteż kryzys w tych gałęziach gospodarki nie pozostawał bez wpływu na wynik wyborów⁴¹⁵.

Zwycięzcy z Hamilton nie spotkała się z wyrozumiałością w Londynie. Politycy Partii Pracy próbowali skompromitować posłankę SNP, wykazać jej niewiedzę czy ignorancję⁴¹⁶. Winnie Ewing skupiała na sobie uwagę mediów, dzięki czemu mogła wykazać się wiedzą i elokwencją. Na forum Izby Gmin zabierała głos w rozlicznych sprawach, zadając pytania dotyczące m. in. szkockiej gospodarki, przemysłu, płacy minimalnej czy kwestii ziemskiej⁴¹⁷.

Poglądy Winnie Ewing pozwalały postrzegać SNP jako ugrupowanie programowo elastyczne, otwarte na wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach konstytucyjnych. Zwycięzcy z Hamilton zajmowała stanowisko pragmatyczne, postrzegając dewolucję w zakresie stanowienia prawa jako proces prowadzący do niepodległości Szkocji⁴¹⁸. Wolała też odwoływać się do narodu szkockiego pojmowanego w sensie politycznym – eksponowanie kiltów czy gry na dudach jako szkockich symboli narodowych potrafiło wpędzić ją w irytację⁴¹⁹. Argumentowała, że naród szkocki nie zarządza własnymi sprawami (uderzając w inkluzyjne przekonanie w ramach szkockiej tożsamości narodowej), lecz pozostaje rządzony przez Anglików⁴²⁰.

⁴¹⁵ Zob. szerzej: Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 185-186; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 180-181; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 119. Winnie Ewing przyznała w autobiografii, że niezadowolenie rodzin górniczych wydatnie pomogło jej w zdobyciu mandatu (zob. Ewing W., Russell M., *Stop the World. The Autobiography of Winnie Ewing*, Edynburg 2004, s. 92). Inny prominentny polityk SNP – Gordon Wilson wspomniał, że istotną rolę w kampanii odegrały problemy budownictwa mieszkaniowego oraz trudna sytuacja materialna bezrobotnych najemców (Wilson G., *SNP the Turbulent...*, Stirling, 2009, s. 37-38).

⁴¹⁶ Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., ss. 64-65, 71-72; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 39.

⁴¹⁷ Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 81-84. Winnie Ewing była też stałą felietonistką dziennika *The Herald* (zob. Ibidem, ss. 77, 88).

⁴¹⁸ Ibidem, s. 74.

⁴¹⁹ Ibidem, op. cit., s. 93-94.

⁴²⁰ Winnie Ewing porównała nawet sytuację Szkocji do Czechosłowacji w dobie interwencji wojsk Układu Warszawskiego (zob. Ibidem, s. 84-85).

W odpowiedzi na sukces Winnie Ewing zdecydowano się powołać komisję parlamentarną do spraw Szkocji (ang. *Select Scottish Committee*), w której zasiadła także posłanka z Hamilton⁴²¹. W 1968 roku SNP odnotowała najlepsze dotychczas wyniki w wyborach do rad miejskich, osiągając największy wzrost liczby mandatów ze wszystkich ugrupowań⁴²². Tendencja ta wydawała się niepokojąca dla polityków partii unionistycznych, których liderzy starali się pozyskać wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach konstytucyjnych.

Potrzebę reformy konstytucyjnej w Szkocji dostrzegał lider Partii Konserwatywnej – Edward Heath. Na konwencji partyjnej w Perth z 1968 roku przekonywał:

„Powinniśmy zaproponować (...) ustanowienie wybieralnego Zgromadzenia Szkockiego, usytuowanego w Szkocji. Chcielibyśmy, aby Zgromadzenie było jednoizbowe i miało swój udział w stanowieniu prawa, w powiązaniu z Parlamentem Zjednoczonego Królestwa”⁴²³.

We wspomnianym przemówieniu Edward Heath wyraźnie opowiedział się za zapoczątkowaniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa, mając za sobą poparcie stronnictwa związanego z tzw. Grupą Ostu (ang. *Thistle Group*)⁴²⁴. Celem lidera konserwatystów było wypracowanie nowych rozwiązań instytucjonalnych pod auspicjami suwerennego Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, a co za tym idzie – wzmocnienie unii brytyjskiej.

W tym celu powołano Szkocką Komisję Konstytucyjną, której przewodniczył były premier Zjednoczonego Królestwa – sir Alec Douglas Home. W marcu 1970 roku opublikowano raport z jej prac, zatytułowany *Rząd Szkocji. Raport z prac Szkockiej Komisji Konstytucyjnej* (ang. *Scotland's Government. The Report of Scottish Constitutional Committee*). Zdaniem autorów raportu Zgromadzenie Szkockie miało posiadać charakter doradczy wobec Parlamentu Zjednoczonego Królestwa albo

⁴²¹ Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 88.

⁴²² Zob. Devine T.M., *The Challenge of Nationalism* [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 143; Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 186-187; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 179-180.

⁴²³ Heath E., *Speech to Scottish Conservative Party Conference*, Perth, 18.05.1968, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 148-150.

⁴²⁴ Do Grupy Ostu należeli m. in. Michael Ancram czy Malcolm Rifkind – politycy mający silną pozycję w szkockich strukturach Partii Konserwatywnej (zob. Stewart D., *The Path to Devolution and Change: A Political History of Scotland under Margaret Thatcher Government*, Londyn, Nowy Jork 2009, s. 194).

ograniczone kompetencje w zakresie stanowienia prawa. Zgromadzenie miało liczyć co najmniej 125 członków, wybieranych pośrednio lub bezpośrednio, choć sami autorzy raportu opowiadali się za bezpośredniością wyborów i proporcjonalną ordynacją wyborczą. Nie zakładano natomiast możliwości powołania Rządu Szkockiego, pochodzącego z większości zgromadzenia – władza wykonawcza miała pozostawać w rękach Sekretarza Stanu do spraw Szkocji i osób stojących na czele wydziałów Biura do spraw Szkocji. Marginalna rola Zgromadzenia Szkockiego przejawiała się wreszcie w planowanej długości jego sesji – według założeń komisji organ ten miałby obradować jedynie przez 40 (!) dni w roku⁴²⁵. Raport miał być przyczynkiem do dyskusji w ramach Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego⁴²⁶. W Partii Konserwatywnej brakowało jednak woli politycznej, aby przeprowadzić nawet tak symboliczną reformę. Rząd Edwarda Heatha nie wyrażał zainteresowania raportem, ograniczając się do prób usprawnienia planowania gospodarczego⁴²⁷.

Pewien ukłon w stronę zwolenników dewolucji w zakresie stanowienia prawa wykonał także Harold Wilson, który w 1969 roku powołał Królewską Komisję Konstytucyjną. Początkowo przewodniczył jej lord Crowther, a od 1972 roku – lord Kilbrandon⁴²⁸. Takie posunięcie było zapewne przejawem „gry na czas”, wywołanym nadszpejowaną popularnością SNP, a nie wynikiem gruntownej rewizji programowej⁴²⁹.

Na tle powyższych rozważań nie sposób powiązać wzrastającego poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej ze wzrostem liczby wyborców preferujących szkocką

⁴²⁵ Zob. szerzej: *Scotland's Government. The Report of the Scottish Constitutional Committee*, Edynburg 1970, s. 59-67.

⁴²⁶ 1970 *Conservative Party Manifesto. A better tomorrow*, <http://www.conservativemanifesto.com/1970/1970-conservative-manifesto.shtml>, dostęp: 25.12.2015.

⁴²⁷ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 158-159.

⁴²⁸ Kubas S., *Parlament Szkocki...*, op. cit., s. 54.

⁴²⁹ Nairn T., *The Break-up...*, op. cit., s. 89. O poziomie zainteresowania szkockich polityków Partii Pracy problemem reformy konstytucyjnej świadczy kuriozalna sytuacja z 22 czerwca 1974 roku. Mimo presji ze strony partyjnych decydentów i wzrostu poparcia dla SNP, rezolucja w przedmiocie poparcia dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa upadła stosunkiem głosów 6:5. Większość szkockiego komitetu wykonawczego Partii Pracy (17 z 28 osób!) zamiast głosować wołała obejrzeć mecz Szkocja – Jugosławia (!) w finałach Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej. Uchwała została przyjęta w wyniku reasumpcji głosowania w sierpniu 1974 roku (zob. szerzej: Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 105-109). Poza tym w programie przed wyborami parlamentarnymi z 1970 roku Partia Pracy wprost potępiała zarówno separatyzm jak i ustanowienie autonomicznego zgromadzenia. Obiecywano jedynie rozwiązanie kwestii ziemskiej i – bardziej enigmatycznie – „zastosowanie szkockich rozwiązań do szkockich potrzeb” (zob. *Now Britain's Strong – Let's Make it Great to Live in*, www.politicsresources.net/area/uk/man/lab70.htm, dostęp: 20.12.2014).

tożsamość narodową jak chciałaby to widzieć część polskich badaczy⁴³⁰. Na potwierdzenie tej tezy często przywoływane są wyniki badań w ramach *Scottish Election Studies* z 1974 roku, z których wynika, że 65% wyborców wybrało tożsamość jako szkocką, natomiast 31% brytyjską⁴³¹. Z wyników badań *Scottish Election Survey* z lat 1979-1997, z których wynika natomiast, że jeszcze w 1979 roku 56% szkockiego elektoratu preferowało szkocką a 38% brytyjską tożsamość narodową, za to już 18 lat później proporcje zmieniły się w jeszcze bardziej widoczny sposób – 85:15%⁴³². Wspomniane badania są obarczone zasadniczą wadą – nie uwzględniają możliwości wyboru podwójnej tożsamości narodowej czy pewnego ich wartościowania. Brytyjska tożsamość narodowa, mimo osłabienia składających się na nią przekonań czy też wyobrażeń, wciąż bardzo mocno wpisywała się w zakres świadomości mieszkańców Szkocji. Pokazuje to seria badań wykonywanych w kolejnych latach z uwzględnieniem tzw. pytania Moreno (ang. *Moreno Question*), pozwalającego na wybór możliwości pośrednich, wykluczających wyłącznie prostą alternatywę między rzekomo konkurencyjnymi tożsamościami⁴³³. Gdyby wzrost poparcia dla SNP zależał od wzrostu znaczenia szkockiej tożsamości narodowej, partia ta musiałaby ostatecznie zdystansować partie unionistyczne pod względem liczby wyborców przed rokiem 2000, co przecież nie miało miejsca.

Małgorzata Kaczorowska przyczyn wzrostu poparcia dla SNP na przełomie lat 60. i 70. XX wieku upatruje w uzyskaniu przez szkockich wyborców „świadomości politycznej”, wyrażającej się w postrzeganiu Szkocji jako wspólnoty o odrębnych interesach. Szkocka Partia Narodowa przygotowała więc ofertę programową ukierunkowaną na ochronę szkockich interesów, a nie na potrzeby całego Zjednoczonego Królestwa⁴³⁴.

Teza Małgorzaty Kaczorowskiej obarczona jest błędem ahistorycyzmu. Unia angielsko-szkocka nie miała w pełni inkorporacyjnego charakteru. Jeszcze w początkach XX wieku w Szkocji funkcjonował podział na parafie – jednostki

⁴³⁰ Zob. Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, nr 14, 2009, s. 209; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 178-179.

⁴³¹ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 70.

⁴³² Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 178-179.

⁴³³ Zob. m. in.: Marti-Tomas D., *National Identity and Constitutional Change: an Analysis of Scotland and Catalonia*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 73, jesień 2010, ss. 18-19, 25-28; Carman, C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish than British? The 2011 Scottish Parliament Election*, Londyn 2014, s. 35-36; <https://www.ipsos-mori.com/contactus/offices/scotland/indyref2014/polling/votingintention/natid.aspx>, dostęp: 10.12.2014.

⁴³⁴ Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, op. cit., s. 209.

administracyjne pamiętające czasy sprzed zawarcia *Traktatu o unii*. Podobnie można określić system tzw. rad (ang. *boards*), posiadających równie bogatą historię. W oczach Anglików mogły wydawać się reliktem przeszłości, ale w Szkocji były symbolami narodu szkockiego w sensie tożsamościowym. Właśnie dzięki autonomii instytucjonalnej w Szkocji wykształciło się przekonanie o istnieniu społeczeństwa obywatelskiego – abstrakcyjnej (do pewnego stopnia wyobrażonej) wspólnoty, posiadającej własne interesy. Szkoci mieli zatem świadomość wspólnotową co najmniej na przełomie XVIII i XIX wieku, przy czym najczęściej głosowali na Partię Liberalną, której oferta polityczna zasadniczo odpowiadała interesom czy potrzebom Szkocji.

Dopiero wobec postępującej centralizacji w połączeniu ze stopniowym słabnięciem imperium i powracającymi załamaniami gospodarczymi w początkach XX wieku zaczęto poszukiwać nowych form efektywnego zarządzania. W debacie publicznej pojawiały się dwie koncepcje: ustanowienie Parlamentu Szkockiego (jako organu autonomicznego lub niepodległej Szkocji) albo dalszej centralizacji połączonej z dewolucją w zakresie władzy wykonawczej. Ostatecznie zwyciężyła druga koncepcja, zakładająca pewną standaryzację administracji w ramach niepisanego kontraktu między szkockim (i brytyjskim) społeczeństwem a rządem. Dopóki projekt państwa dobrobytu był realizowany przez szkocki pion administracji, przynosząc zauważalny wzrost poziomu życia i pełnię zatrudnienia, a istotny udział w tym procesie brali przedstawiciele szkockiego społeczeństwa obywatelskiego (zrzeszeń przedsiębiorców, związków zawodowych, przedstawiciele samorządu lokalnego, kościołów i związków wyznaniowych), większość mieszkańców Szkocji była zadowolona z poziomu ochrony szkockich interesów.

Szkocja od dekad była uznawana przez parlament i rząd brytyjski za wspólnotę posiadającą wiele odrębnych problemów czy interesów. Sposoby rozwiązywania tych problemów, zaspokajania konkretnych potrzeb i interesów zmieniały się wraz z instytucjonalnym kształtem unii. Nie sposób posądzać brytyjskie elity o to, że nie przewidywały odrębnej oferty politycznej dla Szkocji. Także Sekretarz Stanu do spraw Szkocji William Ross próbował rozwiązać specyficznie szkockie problemy poprzez wdrażanie odrębnego planu gospodarczego. Niezależnie od odbioru społecznego skutków jego realizacji była to oferta polityczna ukierunkowana na ochronę interesów Szkocji.

Samych mieszkańców Szkocji także trudno jest posądzać o brak świadomości politycznej. Wprost przeciwnie – Szkoci niemal wyłącznie popierali partie

unionistyczne, dopóki uznawali, że pozostają gwarantami dostatecznej ochrony interesów Szkocji i znajdują skuteczne sposoby rozwiązywania tamtejszych problemów. Przedstawiciele szkockiego społeczeństwa obywatelskiego niemal alergicznie reagowali na jakiegokolwiek lekceważenie szkockich interesów, naciskając na instytucjonalną równość Szkocji i Anglii. Ruchy protestu ujawniały się za rzeką Tweed wówczas, gdy w przekonaniu Szkotów brytyjskie elity poświęcały tamtejszym problemom zbyt mało uwagi albo robiły to nieskutecznie, a szkockim instytucjom autonomicznym brakowało swobody decyzyjnej. Wówczas powstawały ruchy protestu jak Narodowy Związek na rzecz Windykcji Praw Szkockich (ang. *National Association for the Vindication of Scottish Rights*), Szkockie Stowarzyszenie na rzecz Home Rule (ang. *Scottish Home Rule Association*), czerwoni mieszkańcy Doliny Clyde (ang. *Red Clydesiders*) czy Konwent Szkocki (w 1949 roku przekształcony w Przymierze Szkockie).

Tezę Małgorzaty Kaczorowskiej można za to z powodzeniem odwrócić. Wzrost poparcia dla SNP w latach 60. XX wieku wiązał się z tym, że oferta polityczna przewidziana dla Szkocji przez partie unionistyczne przestała zaspokajać potrzeby Szkotów i wydała się niewystarczająca dla ochrony szkockich interesów. Głosowanie na SNP w latach 1960-1970 można było uznać za wyraz protestu politycznego. Apel o zwrócenie uwagi na szkockie problemy przybrał jednak formę aktu wyborczego, a nie zbierania podpisów pod petycją, organizowania strajków czy masowych manifestacji.

Historia Szkocji dowodzi, że tego rodzaju zjawiska miały krótki żywot i nie prowadziły do rewolucyjnych przemian ustrojowych. U schyłku lat 60. XX wieku wiele wskazywało na to, że Szkocka Partia Narodowa podzieli los organizacji społecznych opartych na masowym niezadowoleniu z sytuacji Szkocji w ramach unii brytyjskiej. Jako ugrupowanie negujące zastaną rzeczywistość wypadała znakomicie, ale jej członkowie płacili cenę za brak odpowiednich kwalifikacji i doświadczenia politycznego. Niewiedza, bezkompromisowość czy zwyczajna ignorancja niekorzystnie wpływały na reputację partii, a niekiedy paraliżowały działalność rad miejskich. To z kolei podminowało zaufanie wyborców do SNP przed wyborami parlamentarnymi z 1970 roku⁴³⁵. Kiedy jednak z punktu widzenia partii unionistycznych

⁴³⁵ Zob. Devine T.M., *The Challenge...* [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 144. W wyborach parlamentarnych z 1970 roku mandat dla Szkockiej Partii Narodowej wywalczył tylko Donald Stewart, natomiast w dziewięciu innych okręgach wyborczych jej kandydaci zajmowali drugie miejsca. SNP zdobyła ogółem 11,5% głosów w Szkocji dystansując Partię Liberalną, ale pozostając daleko za Partią Pracy czy Partią Konserwatywną (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 125-126).

niebezpieczeństwo zostało zażegnane, Szkocka Partia Narodowa najpierw przeżyła swój renesans, a później stała się ugrupowaniem, z którym trzeba było liczyć się w Izbie Gmin. Wpływały na to dwa zasadnicze czynniki – eksploatacja złóż ropy naftowej na Morzu Północnym i opracowanie tzw. raportu Kilbrandona przez Królewską Komisję Konstytucyjną.

5.3 Nacjonalizm szkocki w latach 1970-1974

W 1970 roku odkryto złoża ropy naftowej na Morzu Północnym, w niewielkiej odległości od wybrzeży Szkocji. Początek eksploatacji złóż zbiegł się w czasie z kryzysem naftowym, wywołanym wskutek wojny Jom Kippur. W 1973 roku ceny ropy naftowej na rynkach światowych wzrosły 6-krotnie i chociaż 90% wydobywanego surowca przeznaczano na eksport, większość wpływów ze sprzedaży trafiała do budżetu Zjednoczonego Królestwa i tylko część była wydawana na rzecz Szkocji. W wydobywaniu uczestniczyły zagraniczne koncerny, praktycznie z całkowitym pominięciem szkockich przedsiębiorców⁴³⁶.

Kwestię złóż roponośnych jako pierwszy w agitacji nacjonalistycznej wykorzystał Robert McIntyre, który przed wyborami uzupełniającymi w okręgu Stirling i Falkirk z 1971 roku wspominał o potencjalnych korzyściach płynących z ich eksploatacji przez niepodległą Szkocję⁴³⁷. Wkrótce kwestia ta stała się jednym z ważniejszych punktów programu, determinującym charakter SNP w kolejnych dekadach.

5 września 1972 roku SNP zainicjowała kampanię *To szkocka ropa!* (ang. *It's Scotland's Oil!*). Mimo odwoływania się do szczegółowych badań i wyliczeń, siła przekazu tkwiła w prostocie kluczowych argumentów. W przypadku zerwania unii brytyjskiej złoża roponośne znalazłyby się w granicach niepodległej Szkocji; w konsekwencji Szkocja stałaby się wyłącznym beneficjentem dochodów ze sprzedaży surowców energetycznych. Szkocka ropa miała stanowić remedium na wszelkie bolączki i wyrwać Szkocję z marazmu gospodarczego, który miał wiązać się z przynależnością do Zjednoczonego Królestwa i przeznaczaniem dochodów ze złóż roponośnych na potrzeby całego państwa. Politycy SNP często wykorzystywali środki masowego przekazu, organizowali spotkania z wyborcami, projektowali i

⁴³⁶ Zob. m. in.: *The Challenge...* [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 155; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 159-160; *The Break-Up...*, op. cit., ss. 127-128, 172-173; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., ss. 118, 189.

⁴³⁷ Ostatecznie były lider SNP uzyskał drugi wynik wyborczy i zdobył 34,6% głosów (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 132-133; Wilson G., *SNP the Trubulent...*, op. cit., s. 77).

rozpowszechniali przyciągające wzrok plakaty czy ulotki z pytaniem retorycznym: „Bogaci Szkoci czy biedni Brytyjczycy?” (ang. *Rich Scots or poor Britons?*)⁴³⁸.

Kampania *To szkocka ropa!* uderzała w partie unionistyczne, które usiłowano przedstawić jako silnie scentralizowane, dające pierwszeństwo interesom Anglii. Rzeczywistość była bardziej złożona⁴³⁹, ale nakreślenie prostego obrazu sytuacji pozwalało kreować polityków SNP na wiarygodnych obrońców szkockich interesów. Wszystko to sprawiało, że perspektywa niepodległości Szkocji (ewentualnie szeroko zakrojonej autonomii politycznej) stała się bardziej wiarygodna. Siłę przekazu najlepiej uwiadamiały wyniki wyborów uzupełniających z 1973 roku. Gordon Wilson nieznacznie przegrał w Dundee East, uzyskawszy 30,2% głosów. Margo MacDonald – będąca twarzą kampanii *To szkocka ropa!* – wywalczyła mandat w Glasgow Govan z poparciem 41,9% wyborców⁴⁴⁰.

Nawiązania do kwestii ropy naftowej znalazły wyraz w programie wyborczym SNP z lutego 1974 roku. W niepodległej Szkocji dochody ze sprzedaży surowców energetycznych miały spowodować wzrost stopy życiowej i zapewnić bardziej sprawiedliwy podział dóbr. Obiecywano stabilizację szkockiej waluty, wyeliminowanie problemu inflacji, silniejsze wspieranie budownictwa mieszkaniowego, zwiększenie kwoty wolnej od podatku, wreszcie utworzenie 500 000 miejsc pracy. Dochody ze sprzedaży surowców energetycznych miały wzmocnić rozwój służb publicznych, zapewnić pełnię zatrudnienia i ułatwić uzyskiwanie wyższego wykształcenia⁴⁴¹. Mimo bardzo lewicowego programu, nie sposób jednak wyciągać pochopnych wniosków odnośnie lewicowości SNP w tamtym okresie jak chciałby to widzieć Tomasz Czapiewski⁴⁴². Było to ugrupowanie niejednolite, a jego członkowie na przełomie lat

⁴³⁸ Zob. szerzej: Devine T.M., *The Challenge...* [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 154; Harve C. Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 97-100; Forman F.N., *Constitutional Change...*, op. cit., s. 84; Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 35-52; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 133-135; Wilson G., *SNP the Turbulent Years...*, op. cit., s. 85-86.

⁴³⁹ Poseł Partii Pracy Tam Dalyell podkreślał, że niepodległa Szkocja musiałaby ponosić olbrzymie koszty wydobywania ropy naftowej i nie otrzymywałaby dofinansowań od rządu brytyjskiego w postaci grantów. Tymczasem wydobywanie ropy naftowej przez amerykańskie koncerny wiązało się z technologiczną złożonością całego procesu (zob. Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit. s. 45-46).

⁴⁴⁰ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., 135-136.

⁴⁴¹ Ibidem, s. 1-4.

⁴⁴² Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 108.

60. i 70. XX wieku wywodzili się zarówno z klasy średniej jak i ze środowisk robotniczych⁴⁴³.

Duże znaczenie w rozwoju ugrupowania odegrała postawa lidera Williama Wolfe'a. Separatyzm nie stanowił w jego mniemaniu najlepiej kojarzonego celu SNP, dlatego na konwencji partyjnej w 1969 roku przeforsował nowe założenia programowe, akcentując potrzebę utworzenia związku państw brytyjskich, unii praktyk i zwyczajów. Modernizacja niepodległej Szkocji miała doprowadzić do zerwania zależności gospodarczej od Anglii⁴⁴⁴. Zapowiedź masowego wydobywania ropy na Morzu Północnym była dla niego doskonałym prezentem od losu.

Przed wyborami parlamentarnymi z 1970 roku SNP uzasadniała konieczność osiągnięcia niepodległości z jednej strony argumentami natury gospodarczej, z drugiej kwestiami interesów narodu jako wspólnoty politycznej. Wszelkie decyzje Parlamentu Szkockiego dotyczące Szkocji byłyby podejmowane przez Szkotów i w interesie narodu szkockiego; niepodległość miała także otworzyć Szkocję na partnerską współpracę z innymi państwami czy narodami⁴⁴⁵. Nacjoniści szkoccy podkreślali:

„Nasz cel jest jasny. Chcemy samorządności przy pełnej lojalności wobec Korony jako pełnoprawny członek Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Proponujemy podjęcie inicjatywy utworzenia związku państw brytyjskich, rozumianej w ten sposób, że wszystkie narody Wysp Brytyjskich mogą współpracować na równych zasadach, w celu osiągnięcia wspólnego rozwoju”⁴⁴⁶.

Podobnie SNP pojmowała *samorządność* cztery lata później – Szkocja miała być odrębnym podmiotem prawa międzynarodowego, a zarazem członkiem Brytyjskiej Wspólnoty Narodów⁴⁴⁷. W pozostałych kwestiach związanych z polityką zagraniczną SNP odnosiła się krytycznie do członkostwa Szkocji w NATO i wstąpienia Zjednoczonego Królestwa do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). Obawiano się, że integracja europejska przyczyni się do dalszej marginalizacji Szkocji – na podporządkowanie decyzjom rządu brytyjskiego miała nałożyć się podległość wobec

⁴⁴³ Hanham H.J., *Scottish Nationalism*, op. cit., s. 204. Tam Dalyell pozwolił sobie na dość zgryźliwą konstatację, że kandydaci SNP prezentowali różne wizje programowe w zależności od poglądów większości wyborców w danym okręgu (zob. Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit., s. 55-57).

⁴⁴⁴ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 185. Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 207;

⁴⁴⁵ *The New Scotland*, op. cit., s. 1.

⁴⁴⁶ Ibidem.

⁴⁴⁷ *The Scottish National Party Election Manifesto – February 1974*, op. cit., s. 5.

ściśle scentralizowanej EWG. W ocenie SNP Szkocja nie mogła samodzielnie negocjować warunków akcesji, z uwzględnieniem potrzeb narodu szkockiego. Szkocja jako część Zjednoczonego Królestwa nie miałaby także możliwości kształtowania polityki wspólnotowej. Stanowisko wyrażone przez SNP w programie z 1970 roku było jednoznaczne:

„Niepodległa Szkocja nie będzie związana jakimkolwiek podpisem rządu brytyjskiego pod Traktatem Rzymskim (...)”⁴⁴⁸.

Eurosceptyczne stanowisko SNP utrzymywało się na przestrzeni dekady. W referendum akcesyjnym z 1975 roku nacjonaści konsekwentnie agitowali, aby Szkoci głosowali przeciwko członkostwu Zjednoczonego Królestwa w EWG⁴⁴⁹. Natomiast w programie wyborczym z lutego 1974 roku SNP skłaniała się raczej w stronę modelu współpracy preferowanego przez Norwegię. Niepodległość Szkocji miała być powiązana z luźną współpracą gospodarczą, bez konieczności udziału we wspólnym rynku⁴⁵⁰.

Niezmiennie pozostało także stanowisko SNP odnośnie do sposobu osiągnięcia niepodległości Szkocji. Pierwszym krokiem miało być zdobycie większości mandatów przewidzianych dla szkockich posłów w Izbie Gmin. Większość ta miała przeforsować ustawy niezbędne do ustanowienia Parlamentu Szkockiego, który posiadałby pełną kontrolę nad sprawami szkockimi i składałby się wyłącznie ze szkockich posłów, wybranych do Izby Gmin. Zadaniem nowego parlamentu miało być opracowanie projektu konstytucji, poddanej następnie pod głosowanie w referendum⁴⁵¹.

Partia oficjalnie podtrzymała stanowisko fundamentalistyczne – niepodległość miała zostać osiągnięta z pominięciem wszelkich pośrednich form ustrojowych. Wbrew pozorom partia była jednak podzielona pod względem ewentualnego poparcia dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Mając jednak na względzie dynamiczny wzrost poparcia dla SNP w latach 1973-1974, zdobycie większości szkockich mandatów w Izbie Gmin nie wydawało się zupełnie niewiarygodne. Słabością takiej koncepcji programowej była możliwość odmowy uznania niepodległości Szkocji przez posłów z pozostałej części Zjednoczonego Królestwa. Nacjonaści nie mieli też planu

⁴⁴⁸ Zob. szerzej: *The New Scotland*, op. cit., s. 6.

⁴⁴⁹ Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 213-214.

⁴⁵⁰ *The Scottish National Party Election Manifesto...*, op. cit., s. 3.

⁴⁵¹ Zob. *The New Scotland*, op. cit., s. 2-3; *The Scottish National Party Election Manifesto...*, op. cit., s. 6.

awaryjnego na wypadek, gdyby naród szkocki opowiedział się przeciwko konstytucji niepodległej Szkocji w referendum.

W 1970 roku zakładano, że pierwszy parlament niepodległej Szkocji składałby się z 71 posłów szkockich z Izby Gmin, a kolejne miały być jednoizbowe, wybierane na czteroletnie kadencje. Szczególnie widoczna była obietnica partycypacyjnego sposobu rządzenia. Prace nad projektami ustaw miały odbywać się w komisjach, z możliwie najszerszym udziałem przedstawicieli różnych grup społeczeństwa obywatelskiego, przy czym w najistotniejszych sprawach nie wykluczano przeprowadzenia referendum⁴⁵². Była to próba nawiązania do wyobrażeń i przekonań związanych z poczuciem szkockiej tożsamości narodowej o inkluzyjnym charakterze, tzn. do poczucia wspólnotowości, istnienia społeczeństwa obywatelskiego, wspólnego rozwiązywania problemów społecznych oraz doskonałej zdolności Szkotów do zarządzania własnymi sprawami.

Bardziej szczegółowe koncepcje można było znaleźć w programie SNP z lutego 1974 roku, w którym skupiano się na samym kształcie szkockiego ustroju politycznego, szczegółowym katalogu swobód obywatelskich oraz relacjach pomiędzy poszczególnymi organami władzy. Ustawą zasadniczą niepodległej Szkocji miała być pisana konstytucja, posiadająca liberalno-demokratyczny charakter, zapewniająca wolność sumienia i wyznania, swobodę praktyk religijnych, zakaz dyskryminacji bez względu na przynależność rasową, religijną, osobiste przekonania czy status. Konstytucja miała gwarantować dostęp do sądu, prawo własności, nauki języka gaelickiego bez dyskryminacji czy zrzeszania się pracowników w związki zawodowe⁴⁵³. Naród szkocki pojmowano jako wspólnotę polityczną w tym sensie, że prawa wyborcze posiadałaby każda osoba stale zamieszkująca w Szkocji⁴⁵⁴.

Jednoizbowy parlament miałby być nazywany Zgromadzeniem Narodowym i wybierany na 4-letnią kadencję. W przypadku samorozwiązania się Zgromadzenia Narodowego przed upływem kadencji, kolejna nie mogłaby być dłuższa niż pozostała część poprzedniej. Takie rozwiązanie miało sprawiać, że zgromadzenie byłoby bardziej koncyliacyjne i nastawione na współpracę między poszczególnymi partiami. Wybory miały odbywać się w równych okręgach pod względem liczby wyborców (jakkolwiek nie przesądzano o kształcie ordynacji wyborczej). Rząd szkocki miał być oficjalnie

⁴⁵² *The New Scotland*, op. cit., s. 3-4.

⁴⁵³ *The Scottish National Party Election Manifesto...*, op. cit., s. 6-7.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, s. 7.

określany mianem Szkockiej Tajnej Rady Stanu (ang. *Scottish Privy Council of State*). Nazwa ta miała nawiązywać do tradycji historycznych sprzed zawarcia *Traktatu o unii*⁴⁵⁵. W programie zapewniano także konieczność rozdziału władzy sądowniczej od władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz niezależność szkockiego sądownictwa od Izby Lordów⁴⁵⁶.

Tym, co wyróżniało SNP, było akcentowanie konieczności uzyskania niepodległości (samorządności) Szkocji jako jedynej formy ustrojowej, umożliwiającej pełną realizację suwerennego prawa narodu szkockiego – wspólnoty politycznej do decydowania o własnych sprawach. Jeśli nacjonałiści szkoccy odwoływali się do wyobrażeń czy przekonań konstytuujących naród szkocki w sensie tożsamościowym, mieli na myśli wyobrażenia czy przekonania oderwane od wąsko rozumianej etniczności; akcentowali przede wszystkim otwartość na rozwój talentów, przywiązanie do edukacji, wspólnotowości czy egalitaryzmu społecznego. Jeśli w ogóle odwoływano się do przeszłości, podkreślano długie tradycje polityczne związane z narodowością szkocką⁴⁵⁷.

Nacjonalistyczny charakter partii uwidacznia się w *Deklaracji szkockiego statusu narodowego w imieniu narodu szkockiego* (ang. *A Declaration of Nationhood on Behalf of the People of Scotland*), podpisanej przez Williama Wolfe'a (lidera SNP) i Gordona Wilsona (sekretarza partii). Deklaracja została zaadresowana do ONZ w 650. rocznicę sporządzenia *Deklaracji z Arbroath*. Chociaż doniosłość polityczna dokumentu była znikoma, warto przyjrzeć się wyrażonym w nim zapatrywaniom na charakter narodu szkockiego czy państwowości brytyjskiej oraz na rolę i znaczenie historycznej deklaracji z 1320 roku. Sygnatariusze kładli nacisk na wyobrażenia i przekonania sięgające odległych wydarzeń – naród szkocki jako wspólnota polityczna miał ukształtować się już w XIII wieku. Nie jest przy tym istotne czy faktycznie tak było – istotne pozostaje natomiast przekonanie nacjonalistów szkockich, że tak właśnie wyglądał bieg historii. Tego rodzaju teza została połączona z przekonaniem, że u progu lat 70. XX wieku – podobnie jak 650 lat wcześniej – naród szkocki ma charakter suwerennej wspólnoty politycznej. Istotne było również przekonanie, że *Traktat o unii* nie gwarantuje Szkotom możliwości zarządzania własnymi sprawami i powoduje uzależnienie od ośrodków decyzyjnych w Anglii, podobnie jak w czasach panowania

⁴⁵⁵ Ibidem, s. 7.

⁴⁵⁶ Ibidem, s. 8.

⁴⁵⁷ Ibidem, s. 5.

dynastii Plantagenetów. Stąd pozostaje tylko krok do przekonania, że Szkoci jako suwerenny naród powinni posiadać własną państwowość:

„Nie zapominajmy, że Szkocja nie jest północnym dodatkiem do Anglii, lecz królestwem pozostającym w relacjach traktatowych z innym królestwem.

Traktat, na mocy którego w 1707 roku uregulowano te relacje, był wielokrotnie i rażąco łamany zarówno pod względem litery prawa jak i ducha (...).

Szkocja nie może być zadowolona ze swojej marginalnej roli, która została jej rozmyślnie przydzielona, ze swojego przykucia do Anglii.

Szkocki status narodowy, mimo obecnego braku uprawnień, jest równie rzeczywisty jako posiadany przez Anglię czy przez jakikolwiek inny naród; jako głęboko zakorzeniony w historii; jako w pełni odzwierciedlony w narodowych instytucjach będących kompletnym uosobieniem narodowego geniuszu i charakteru.

Odnowienie niepodległości Szkocji jest kluczowym środkiem wyrazu dla świadomości narodowej i patriotyzmu Szkotów; jest to konieczna kontrola nad stanowieniem prawa, odzwierciedlająca pilną potrzebę posiadania skutecznej i demokratycznej administracji; to jedyny pewny i zupełnie wystarczający sposób odrodzenia narodowego we wszystkich sprawach życia narodu”⁴⁵⁸.

Zjednoczone Królestwo miało stanowić – w przekonaniu nacjonalistów – związek państw, które od początku pokrywały się ze wspólnotami narodowymi. Nie miało znaczenia czy przy zawarciu *Traktatu o unii* można było mówić o istnieniu narodu szkockiego lub angielskiego. Sednem deklaracji było ukazanie historii Zjednoczonego Królestwa w kategoriach nacjonalistycznych. Chodziło o zbudowanie narracji politycznej opartej na pełnym zróżnicowaniu narodu szkockiego i angielskiego (wykluczającym brytyjskość) i przypisaniu tym narodom konieczności posiadania własnych państwowości jako warunku pełnego korzystania z suwerenności.

Sygnatariusze deklaracji (a z nimi prawdopodobnie pozostali członkowie SNP) nie postrzegali więc narodu szkockiego przez pryzmat przekonań czy wyobrażeń o charakterze ekskluzywnym (etnicznym czy kulturowym). Nacjonaści szkoccy pojmowali naród szkocki głównie w sensie politycznym (obywatelskim), a jeśli już bazowali na określonych przekonaniach czy wyobrażeniach, to jedynie o charakterze

⁴⁵⁸ *A Declaration of Nationhood...*, op. cit. s. 1.

inkluzyjnym. W deklaracji odwoływali się do odrębności instytucjonalnych (system prawa, sądownictwa, oświaty, samorządu lokalnego), wyrastającego stąd poczucia wspólnotowości i wyjątkowości, pozwalających narodowi szkockiemu (wspólnocie obywatelskiej) przetrwać, mimo braku parlamentu⁴⁵⁹.

W lutym 1974 roku SNP była jedynym ugrupowaniem, które opowiadało się za ustanowieniem Parlamentu (Zgromadzenia) Szkockiego. Cecha ta okazała się jej atutem, ponieważ kwestia reformy konstytucyjnej w Szkocji ponownie znalazła się w centrum debaty publicznej. Impulsem okazał się raport Królewskiej Komisji Konstytucyjnej. Po śmierci pierwszego przewodniczącego komisji – lorda Crowthera, jej obradom przewodniczył lord Kilbrandon, który należał do grona zwolenników zapoczątkowania dewolucji w zakresie stanowienia prawa. W opublikowanym w 1973 roku raporcie opowiedziano się za ustanowieniem w Szkocji i Walii wybieralnych zgromadzeń, posiadających ograniczone kompetencje w zakresie stanowienia prawa. Wypracowanie nowego konwenansu konstytucyjnego pozwoliłoby zgromadzeniom na dużą swobodę działania – Parlament Zjednoczonego Królestwa miałby powstrzymać się od stanowienia prawa w zakresie spraw przekazanych⁴⁶⁰.

Zakres spraw przekazanych w zamierzeniu autorów raportu miał być stosunkowo szeroki. Zalecano, aby w ustawie regulującej kompetencje Zgromadzenia Szkockiego przekazane zostały kompetencje ustawodawcze w większości spraw, którymi zajmował się Sekretarz Stanu do spraw Szkocji. Parlament Zjednoczonego Królestwa miałby przekazać liczne kompetencje (szczególnie w przedmiocie edukacji, ochrony środowiska, ochrony zdrowia, służb publicznych, spraw wewnętrznych, rolnictwa, żywności czy rybołówstwa), ale także wskazać kompetencje możliwe do przekazania (np. transport morski, planowanie rozwoju gospodarczego na Wyżynach i na wyspach, policja, polityka w zakresie walki z przestępczością) oraz sprawy niemożliwe do przekazania (np. transmisje radiowe czy telewizyjne, lotnictwo cywilne, transport kolejowy, niektóre aspekty ochrony praw konsumentów). Autorzy raportu zakładali, że kompetencje przekazane zgromadzeniu zostaną wymienione przykładowo i będą obejmowały wszystkie sprawy, które nie zostaną wprost wyłączone przez Parlament Zjednoczonego Królestwa⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ Ibidem, s. 2.

⁴⁶⁰ *Raport Królewskiej Komisji Konstytucyjnej*, 1973, [w:] Paterson L. [red.], *A Diverse Assembly. The Debate on A Scottish Parliament*, Edynburg 1998, s. 58.

⁴⁶¹ Ibidem, s. 58-59.

Pewnym problemem mogło być zagadnienie dotyczące samodzielności finansowej zgromadzenia. Członkowie Królewskiej Komisji Konstytucyjnej byli dalecy od przyznania zgromadzeniu pełnej autonomii podatkowej, tzn. możliwości gospodarowania całością wpływów budżetowych w Szkocji oraz swobodnej zmiany stawek podatkowych. W szczególności, chociaż stanowisko to zostało wyrażone niejako między wierszami, sprzeciwiano się zapewnieniu Szkocji wyłączności w zakresie gromadzenia wpływów ze sprzedaży ropy naftowej na Morzu Północnym. Proponowano zasilanie budżetu szkockiego wpływami z corocznego grantu, pochodzącego z budżetu Zjednoczonego Królestwa, w proporcjach uwzględniających potrzeby całego kraju. Ewentualnie rozważano możliwość przyznania zgromadzeniu możliwości zmiany stawek podatkowych w ograniczonym zakresie⁴⁶².

Nazwa organu, określanego roboczo mianem *zgromadzenia*, miała zostać wybrana przez szkockich wyborców (autorzy raportu sugerowali jednak określenie zgromadzenia mianem Konwentu). W jego skład miało wchodzić 100 członków, wybieranych w systemie jednomandatowych okręgów wyborczych. Egzekutywa Szkocka miała być organem wykonawczym, pochodzącym z większości zgromadzenia. Postulowano nawet dalej idące zmiany – zniesienie urzędu Sekretarza Stanu do spraw Szkocji⁴⁶³.

Raport Królewskiej Komisji Konstytucyjnej (nazywany raportem Kilbrandona) przewidywał reformę, której daleko było do miana kosmetycznej, ale został zlekceważony przez partie unionistyczne, które nie przewidywały ustanowienia zgromadzenia w programach wyborczych z lutego 1974 roku⁴⁶⁴. Tylko SNP doceniła starania komisji konstytucyjnej, jakkolwiek uznawała jej propozycje za niewystarczające dla zapewnienia narodowi szkockiemu pełni suwerenności⁴⁶⁵.

Zlekceważenie ustaleń raportu Kilbrandona przez partie unionistyczne, mimo zasadniczej zgodności wyrażonych w tym dokumencie poglądów ze stanowiskiem szkockiej opinii publicznej, spowodowało wzrost niezadowolenia wyborców. Tymczasem, jak pokazują wcześniejsze rozważania, nic tak nie skłaniało Szkotów do protestu przeciwko zastanej rzeczywistości politycznej niż lekceważenie szkockiej

⁴⁶² Ibidem, s. 60-61.

⁴⁶³ Ibidem, s. 61-63.

⁴⁶⁴ Zob. *February 1974 Conservative Party Manifesto. Firm for a Fair Britain*, <http://www.conservativemanifesto.com/1974/Feb/february-1974-conservative-manifesto.shtml>, dostęp: 20.01.2016; *Let us work together – Labour's way out of the crisis*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm>, dostęp: 20.01.2016.

⁴⁶⁵ *The Scottish National Party Election Manifesto...*, op. cit., s. 4.

opinii publicznej. W efekcie w lutym 1974 roku Szkocka Partia Narodowa osiągnęła najlepszy wynik wyborczy w dotychczasowej historii zdobywając siedem mandatów⁴⁶⁶. Żadnej partii nie udało się jednak utworzyć rządu większościowego, a w konsekwencji doszło do przyspieszonych wyborów, rozpisanych na październik 1974 roku. W czasie wspomnianych ośmiu miesięcy nacjonałisci szkoccy starali się przekonać do siebie wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach konstytucyjnych. W marcu 1974 roku Donald Stewart uzależniał poparcie dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa od ustanowienia zgromadzenia posiadającego pełną kontrolę nad rozwojem gospodarczym, zasobami ropy naftowej i mórz. Z początkiem kwietnia stanowisko lidera grupy posłów SNP uległo zaostrzeniu – ceną za poparcie reform ustrojowych miało być określenie zgromadzenia mianem *Parlamentu Szkockiego*, który powinien posiadać pełnię uprawnień w sprawach gospodarczych, autonomię fiskalną oraz możliwość kontroli wydziałów rządu brytyjskiego w sprawach dotyczących Szkocji⁴⁶⁷. Tendencje sondażowe przemawiały za słusznością obranej przez nacjonalistów strategii, bowiem na SNP gotowa była głosować lwia część elektoratu opowiadającego się za dewolucją w zakresie stanowienia prawa⁴⁶⁸.

Taki obrót spraw musiał zaniepokoić kierownictwo Partii Pracy. Laburzyści obawiali się, że wobec dalszej utraty mandatów w Szkocji nie będą w stanie zdobyć bezwzględnej większości parlamentarnej i samodzielnie utworzyć rządu. Tego rodzaju niekorzystna tendencja doprowadziła do zmian programowych. Po szeregu konsultacji społecznych, w czerwcu 1974 roku Partia Pracy opublikowała białą księgę *Devolution in the UK – Some Alternatives for Discussion*. Tym samym laburzyści zaakceptowali jedynie część rozwiązań ustrojowych, przewidzianych w raporcie Kilbrandona⁴⁶⁹. Przed październikowymi wyborami, Partia Pracy po raz pierwszy opracowała osobne programy dla Szkocji i Walii, opowiadając się za ustanowieniem autonomicznych

⁴⁶⁶ Zob. Tabela nr 1.

⁴⁶⁷ Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 63.

⁴⁶⁸ W sondażu opublikowanym przez *The Scotsman* w maju 1974 roku za niepodległością Szkocji lub dewolucją

w zakresie stanowienia prawa w najszerszym możliwym zakresie (dziś określilibyśmy ten drugi postulat jako tzw. *Devo-max*) opowiadało się 78% wyborców SNP, 26% wyborców Partii Pracy i 13% zwolenników Partii Konserwatywnej. Dalsze badania opinii publicznej, prowadzone systematycznie do października 1974 roku, wykazywały zależność między wzrostem poparcia dla daleko idącej dewolucji w zakresie stanowienia prawa a systematycznie wzrastającym poparciem dla SNP (zob. Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 64-65; Levy R., *The research for a rational strategy: the Scottish National Party and devolution, 1974-79*, [w:] *Political Studies*, t. XXXIV, nr 2, czerwiec 1986, s. 241-242).

⁴⁶⁹ Devine T.M., *The Challenge...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 145; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 160-162; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 172-173.

zgromadzeń. Laburzyści nie odwoływali się do retoryki narodowej – usilnie używano określenia *regiony*⁴⁷⁰.

Strategia Partii Pracy okazała się jednak prowadzić donikąd, a wąsko zakrojone propozycje zmian ustrojowych okazały się reakcją nie dość silną, aby powstrzymać wzrost poparcia dla SNP. Szkocka Partia Narodowa zdobyła ostatecznie 30,4% poparcia, co przełożyło się na 11 mandatów.

Wybory	Partia Pracy		Szkocka Partia Narodowa		Partia Konserwatywna		Partia Liberalna	
luty 1974 roku	36,6%	40	21,9%	7	32,9%	21	8%	3
październik 1974 roku	36,3%	41	30,4%	11	24,7%	16	8,3%	3

Tabela nr 3. Wyniki wyborów do Izby Gmin z października 1974 roku w szkockich okręgach wyborczych (po lewej poparcie wyborcze dla danej partii w %, po prawej liczba mandatów)⁴⁷¹.

W literaturze brytyjskiej teza o wzroście SNP wyłącznie kosztem Partii Konserwatywnej posiada zwolenników i przeciwników⁴⁷². Warto jednak wskazać, że SNP wyrosła na drugą siłę polityczną w Szkocji, a jej kandydaci zajęli drugie miejsca w 42 szkockich okręgach wyborczych i poważnie zagrozili pozycji politycznej Partii Pracy.

To z kolei mogło być powodem do obaw dla laburzystów, którzy mogliby utracić pozycję dominującej partii w Szkocji. Teza ta znajduje potwierdzenie w autobiografii Winnie Ewing. Znamienna pozostaje opinia, którą w rozmowie z nią wyraził Michael Foot:

⁴⁷⁰ *The Labour Party Manifesto: October 1974. Britain Will Win with Labour*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74oct.htm>, dostęp: 20.01.2016.

⁴⁷¹ Dane za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., ss. 137, 139.

⁴⁷² Zwolennikiem tej tezy jest przede wszystkim Peter Lynch; do pewnego stopnia podzielają ją Tom M. Devine, Christopher Harvie i Peter Jones (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 137-139, Devine T.M., *The Challenge...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 154; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 109). Zdecydowanie przeciwny tego rodzaju interpretacji pozostają za to James Mitchell i Isobel Lindsay (zob. Lindsay I., *The SNP and Westminster*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 97; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 209).

„To nie wasza jedenastka mnie przeraża; przerażają mnie wasze czterdzieści dwa drugie miejsca”⁴⁷³.

Podobne obawy polityków Partii Pracy znalazły wyraz w późniejszych działaniach rządu – w szczególności w ustanowieniu w 1974 roku Szkockiej Agencji Rozwoju (ang. *Scottish Development Agency* – SDA), ze względu na presję związaną z kwestiami eksploatacji złóż ropy naftowej na Morzu Północnym⁴⁷⁴.

5.4 Nacjonalizm szkocki a próby wprowadzenia dewolucji w zakresie stanowienia prawa

W 1974 roku arytmetyka parlamentarna sprawiła, że SNP – mimo stosunkowo niewielkiej liczebności – uzyskała znaczący wpływ na decyzje polityczne. Mniejszościowe rządy Harolda Wilsona i Jamesa Callaghana musiały szukać porozumień z innymi ugrupowaniami, aby przeforsować inicjatywy ustawodawcze. Po zerwaniu porozumienia z liberałami w lipcu 1978 roku rozpisanie przyspieszonych wyborów wydawało się formalnością, a jednak James Callaghan nie zdecydował się na taki ruch. Tym samym właściwie skazał się na współpracę ze szkockimi i walijskimi nacjonalistami⁴⁷⁵. SNP przeżywała jednak problemy wewnętrzne, charakterystyczne dla ugrupowań o zdecentralizowanej strukturze, która utrudniała skuteczne prowadzenie działalności politycznej. Problemy wiązały się z frakcyjnością, przejawiającą się na rozmaitych płaszczyznach.

Pod względem strategii politycznej członkowie SNP dzielili się na dwa obozy. Lider partii William Wolfe i inni nacjonaści wywodzący się z ruchu nowej lewicy (Margo MacDonald, Stephen Maxwell, Isobel Lindsay, George Reid) uważali, że kluczem do skutecznego osiągnięcia celów programowych będzie pozyskanie wyborców z klasy robotniczej. Tymczasem nacjonaści jak Robert McIntyre, James Halliday czy Arthur Donaldson obstawali przy dogmatach ideologicznych i uważali, że SNP nie powinna angażować się w konflikt klasowy, lecz odwoływać się do szeroko rozumianej wspólnoty narodowej. Inicjatywa lewicowa nie spodobała się także

⁴⁷³ Cyt. za: Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 151.

⁴⁷⁴ Mitchell J., *From Breakthrough to Mainstream: The Politics of Potential and Blackmail*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 33.

⁴⁷⁵ Decyzja Jamesa Callaghana spotkała się z negatywną reakcją Margaret Thatcher. Lider Partii Konserwatywnej wyrażała nadzieję, że premier popełnił błąd, ponieważ w przeciwnym razie świadomie działałby na szkodę brytyjskiego interesu narodowego (zob. *Callaghan takes biggest game*, [w:] *The Scotsman*, 8.08.1978 r., s. 1).

większości posłów SNP, którzy wywalczyli mandaty w północno-zachodniej Szkocji, gdzie elektorat robotniczy odgrywał mniej istotną rolę.

Ostatecznie próby zdominowania ruchu związkowego zakończyły się fiaskiem. Bezpośrednią przyczyną niepowodzenia było głosowanie w lipcu 1976 roku nad projektem ustawy dotyczącej nacjonalizacji szkockiego przemysłu stocznioowego i lotniczego. Spór miał charakter zarówno gospodarczy jak i symboliczny. Rozwój tej gałęzi przemysłu w Dolinie Clyde wiązał się z utrwalaniem statusu Wielkiej Brytanii jako potęgi morskiej i przyczyniał się do budowania imperium kolonialnego. Było to powodem do dumy dla mieszkańców Szkocji, niezależnie od deklarowanej tożsamości narodowej. Postawa „czerwonych mieszkańców Doliny Clyde” (głównie stoczniowców) w strajkach z początków XX wieku obrosła legendą i stanowiła ważny element szkockiej tożsamości narodowej. Posłowie Szkockiej Partii Narodowej zlekceważyli symboliczną rangę szkockiego skutnictwa i w pierwszym czytaniu głosowali przeciw nacjonalizacji (wbrew wytycznym komitetu wykonawczego). Później zmienili swoje stanowisko, ale i tak stracili wiarygodność w oczach ruchu związkowego⁴⁷⁶. Problem ustosunkowywania się SNP do sporu między dwiema największymi partiami należy jednak rozpatrywać w kontekście wykraczającym poza wspomniane głosowanie. Kiedy posłowie Szkockiej Partii Narodowej głosowali jak Partia Pracy, konserwatyści posądzali ich o nadmierną lewicowość; kiedy było odwrotnie, Partia Pracy określała szkockich nacjonalistów mianem *tartanowych torysów* – polityków, którzy tylko pozornie liczyli się z potrzebami klasy robotniczej⁴⁷⁷.

Głosowanie w sprawie nacjonalizacji przemysłu stocznioowego było jedną z odsłon konfliktu między grupą poselską SNP a Narodowym Komitetem Wykonawczym partii (ang. *National Executive Committee* – NEC). W rywalizacji wyborczej przegrywali nacjonaści szkoccy, którzy na bieżąco podejmowali decyzje dotyczące strategii politycznej i podstawowych kierunków działania partii jak Robert McIntyre, Margo MacDonald, Isobel Lindsay, Tom MacAlpine czy William Wolfe.

⁴⁷⁶ Zob. szerzej: Lindsay I., *The SNP and Westminster*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 97-98; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 180; Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 66, Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 140-143.

⁴⁷⁷ Zob. szerzej: Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 196-197; Mitchell J., *From Breakthrough...*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 37-38. Określenie *tartanowi torysi* ma swoje źródło w pierwszej kadencji parlamentarnej Winnie Ewing, kiedy niektórzy politycy Partii Pracy przeżywali ją w ten sposób podczas przemówień (zob. Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 71-72). W latach 1976-1977 częściej głosowali tak jak torysi (43,0%) niż razem z rządem (37%), jednak już w latach 1977-78 statystyka ta gwałtownie zmieniła się na korzyść rządu (63,2%) (dane za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 150; Wilson G. *SNP the Turbulent...*, op. cit., ss. 136, 140).

Tylko trzech posłów SNP: Bruce Crawford, Douglas Henderson i Gordon Wilson łączyło mandaty poselskie z miejscami w Narodowym Komitecie Wykonawczym (ang. *National Executive Committee – NEC*)⁴⁷⁸.

Brak dyscypliny posłów SNP powodował, że trudno było wypracować stanowisko dotyczące współpracy z rządem Jamesa Callaghana po upadku paktu z liberałami. Przyczynkiem do dyskusji była propozycja Jima Sillarsa – lewicowego dysydenta i założyciela Szkockiej Partii Pracy (ang. *Scottish Labour Party – SLP*), złożona w liście do posłów SNP i Plaid Cymru. Taktyczny sojusz zakładał wspólne głosowanie przeciwko wotum nieufności dla rządu Jamesa Callaghana do czasu przeprowadzenia referendum i ukonstytuowania się Zgromadzenia Szkockiego. Przeciwni byli jednak parlamentarzyści SNP z okręgów zdominowanych przez torysów. Stanowisko posłów nie korespondowało jedna z poglądami prominentnych członków NEC jak William Wolfe, Margo MacDonald czy Neill MacCormick⁴⁷⁹. We wrześniu 1978 Narodowy Komitet Wykonawczy ogłosił, że SNP nie zamierza zawierać jakichkolwiek – formalnych czy nieformalnych – porozumień z rządem bądź opozycją, ale nie wypracowano wspólnego stanowiska co do sposobu głosowania nad wotum nieufności⁴⁸⁰. Ostatecznie NEC uznał, że posłowie SNP powinni głosować za utrzymaniem rządu Jamesa Callaghana co najmniej do marca 1979 roku. Większość posłów SNP nie zastosowała się do tych instrukcji i aż dziewięciu głosowało przeciwko rządowi. James Callaghan utrzymał się jednak na stanowisku premiera stosunkiem głosów 312:300⁴⁸¹. Głosowanie nie pozostawiało jednak wątpliwości, że nie udało się wypracować konsensusu, co wpłynęło negatywnie na sposób postrzegania całego

⁴⁷⁸ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 143-144.

⁴⁷⁹ Ascherson N., *MPs denounce deal with Labour. SNP rift over pact proposal*, [w:] *The Scotsman*, 18.07.1978, s. 6; Naughtie J., *SNP split as MPs oppose pact*, [w:] *The Scotsman*, 21.07.1978, s. 1.

⁴⁸⁰ Ascherson N., *No pacts with anyone, say SNP leaders*, [w:] *The Scotsman*, 9.09.1978, ss. 1, 6.

⁴⁸¹ Zob. *'No hope' of SNP help to keep Government in office*, [w:] *The Scotsman*, 4.08.1978, s. 7; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., ss. 156-158, 164-165. Mimo konfliktu między komitetem wykonawczym a posłami SNP właściwie wszyscy szkoccy nacjonałiści spodziewali się przyspieszonych wyborów jesienią 1978 roku (zob. *'No hope'...*, [w:] *The Scotsman*, 4.08.1978, s. 7; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 165). Gordon Wilson, który postanowił zagłosować przeciw rządowi, już w sierpniu 1978 roku dowodził, że przeciw Partii Pracy przemawiały w gruncie rzeczy argumenty natury lewicowej – niezapewnienie podwyżki wynagrodzeń i odejście od dążenia do pełnego zatrudnienia na rzecz polityki monetaryzmu. Po latach potwierdzał, że głównym problemem było nierealizowanie obietnic wyborczych przez laburzystów a także nieuwzględnianie większości postulatów gospodarczych SNP (zob. Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 165).

ugrupowania, także z punktu widzenia skuteczności politycznej – od stycznia 1979 roku odnotowano regularny spadek poparcia kosztem Partii Pracy⁴⁸².

Bardziej wyniszczający okazał się podział na fundamentalistów i pragmatyków, ze względu na stosunek do dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Fundamentalisci uważali, że proces ten zahamuje dążenia niepodległościowe; pragmatycy wyrażali odmienne stanowisko – reforma ustrojowa miała być etapem przejściowym w drodze do niepodległości Szkocji. Ze wspomnień Gordona Wilsona wynika, że parlamentarzyści wybrani do Izby Gmin w lutym i październiku 1974 roku wyraźnie się pod tym względem różnili – część wyrażała stanowisko bliższe fundamentalizmowi, inni pozostawali pragmatyczni⁴⁸³.

W programach wyborczych z 1974 roku Szkocka Partia Narodowa była bliższa fundamentalizmowi. Pragmatyczne skrzydło partii przejęło inicjatywę na konwencji partyjnej w 1975 roku, kiedy udało się przeforsować rezolucję nr 17:

„(...) Szkocka Partia Narodowa będzie w pełni uczestniczyła w każdym Zgromadzeniu Szkockim wybieranym demokratycznie i będzie prowadzić wszelkie kampanie w celu uzyskania większości mandatów zgromadzenia oraz że celem tego rodzaju działań będzie branie konstruktywnego udziału w ramach ograniczonych kompetencji przekazanych zgromadzeniu przez obecny rząd w Westminsterze i energiczna praca na rzecz poszerzenia kompetencji zgromadzenia przed jego przekształceniem w prawdziwy parlament szkocki, potrafiący skutecznie służyć interesom narodu szkockiego”⁴⁸⁴.

Było to znaczne odstępstwo od dotychczasowego profilu ideologicznego partii – przede wszystkim nie uzależniano poparcia dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa od przekazania zgromadzeniu możliwie najszerszych kompetencji. Zwycięstwo pragmatyków okazało się jednak nietrwałe i pogłębiło podziały w partii. Rezolucja nr

⁴⁸² W okresie od października 1974 roku do listopada 1978 roku poparcie sondażowe dla SNP w Szkocji wahało się w granicach 25-35%. Na krótko przed głosowaniem w sprawie wotum nieufności dla rządu Jamesa Callaghana SNP cieszyła się poparciem sondażowym w granicach 30%. Od stycznia 1979 roku poparcie dla SNP systematycznie spadało kosztem Partii Pracy, aby jesienią wyniosło zaledwie 17% (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 161-162). Tendencja odpływu wyborców z klasy robotniczej została dostrzeżona przez polityków SNP już latem 1978 roku, kiedy poparcie dla szkockich nacjonalistów zostało nadszarpnięte w związku z uwidaczniającymi się tarciami wewnątrz partii (zob. Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 165-166).

⁴⁸³ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., ss. 106-107, 113-114, 116-118.

⁴⁸⁴ Cyt. za: Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 67.

48, przyjęta na konwencji w 1976 roku, miała pokazać, że szkoccy nacjonaści nie tracą z pola widzenia głównego celu programowego:

„(...) niepodległość jest celem SNP i pomimo przygotowań do akceptacji zgromadzenia posiadającego ograniczone kompetencje jako możliwym kroku w tę stronę [konwencja – K.P.] zastrzega, że nic poza niepodległością nie zaspokoi oczekiwań narodu szkockiego, do którego należy suwerenna władza nad Szkocją”⁴⁸⁵.

Cytowana rezolucja – w założeniu kompromisowa – nie przyniosła złagodzenia napięć. Rezolucja nr 48 została przyjęta stosunkiem głosów 594:425, zatem duża część szkockich nacjonalistów nie akceptowała ustępstw poczynionych przez pragmatyków. Większość partyjnej elity należała do grona pragmatyków, jednak działacze w poszczególnych okręgach przejawiali przeważnie fundamentalistyczne nastawienie, wyrażające się w hasle: „Niepodległość, nic innego” (ang. *Independence, nothing less*)⁴⁸⁶. Problem był poważny zważywszy, że SNP daleko było do modelu profesjonalnej i scentralizowanej organizacji politycznej. Członkowie ugrupowania działali głównie na zasadzie wolontariatu, a jej budżet opierał się na darowiznach i składkach członkowskich⁴⁸⁷. Przyszłość partii była silnie uzależniona od zaangażowania (także finansowego), a co za tym idzie od nastrojów szeregowych działaczy. Na konwencji partyjnej w 1977 roku duża część nacjonalistów szkockich nie wierzyła w możliwość wprowadzenia dewolucji w zakresie stanowienia prawa⁴⁸⁸.

Radykalizm części szkockich nacjonalistów wynikał także z nieufności wobec partii unionistycznych. Dla zdecydowanej większości polityków tych ugrupowań dewolucja w zakresie stanowienia prawa była w najlepszym razie elementem gry politycznej.

W Partii Pracy w Szkocji na tle problemu dewolucji doszło nawet do rozłamu. W białej księdze *Our Changing Democracy* z 1975 roku laburzyści zapowiadali skromne propozycje zmian ustrojowych w stosunku do zamieszczonych w raporcie Kilbrandona. Kompetencje Zgromadzenia Szkockiego miały być bardzo ograniczone

⁴⁸⁵ Cyt. za: Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 72.

⁴⁸⁶ Zob. szerzej: Lindsay I., *The SNP and Westminster*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 97-98; Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 73-84; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 214; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 181.

⁴⁸⁷ Zob. szerzej: Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 15-18; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 150-154.

⁴⁸⁸ Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 77-79.

(nie przewidywano autonomii podatkowej), w dodatku władza wykonawcza pozostawałaby w rękach Sekretarza Stanu do spraw Szkocji⁴⁸⁹. Doprowadziło to do powstania Szkockiej Partii Pracy (ang. *Scottish Labour Party* – SLP); na jej czele stanął Jim Sillars, który wcześniej uchodził był za zwolennika centralizacji gospodarczej i ustrojowej⁴⁹⁰. Nowa partia wywołała spore zainteresowanie mediów i polityków; cieszyła się też poparciem lewicowej inteligencji – Toma Nairna i Neala Aschersona. Szybko jednak pogrążyła się w ogniu walk frakcyjnych, a liczba jej członków, początkowo sięgająca nawet 900 osób, gwałtownie zmalała (wstąpili do niej tylko dwaj posłowie – Jim Sillars i John Robertson)⁴⁹¹. Rozłam okazał się fatalny w skutkach, ponieważ spowodował odpływ zwolenników dewolucji z Partii Pracy i wzmocnił twardogłowych unionistów.

Było to szczególnie widoczne w pracach nad *Soctland and Wales Bill* w latach 1976-1977, który w gruncie rzeczy nie satysfakcjonował żadnego ze stronnictw Partii Pracy. Zadeklarowany przeciwnik zmian ustrojowych – Tam Dalyell wspominał, że zwolennicy projektu milczeli albo w ogóle nie pojawiali się na posiedzeniach, podczas gdy krytycy wyraźnie manifestowali swój sprzeciw⁴⁹². Krytycznie do projektu odniósł się także John P. Mackintosh – jeden z nielicznych posłów Partii Pracy, którzy nie uważali ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego za taktyczną konieczność. Zdaniem posła z East Lothian projekt był niewystarczający ze względu na proponowany zakres kompetencji zgromadzenia. Szczególnie sprzeciwiał się nieprzyznaniu uprawnień w zakresie gospodarowania wpływami ze sprzedaży ropy naftowej, z podatku dochodowego od osób fizycznych czy prawnych. Wskazywał, że błędem jest

⁴⁸⁹ *Our Changing Democracy*, 1975, [w:] Paterson L. [red.], *A Diverse Assembly...*, op. cit., s. 92-95.

⁴⁹⁰ W marcu 1970 roku Jim Sillars wygrał wybory uzupełniające do Izby Gmin w okręgu South Ayrshire, zdobywając ponad 50% głosów. W kampanii wyborczej dał się poznać jako zadeklarowany przeciwnik nacjonalizmu szkockiego i gorliwie zapracował sobie na miano *młota na nacjonalistów* (ang. *hammer on the nats*) (zob. Devine T.M., *The Challenge...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 149; Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 149, Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 124-125).

⁴⁹¹ Zob. szerzej: Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 161; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 192; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 219-221. Nazwy organizacji założonej przez Jima Sillarsa nie należy mylić z regionalnym oddziałem Partii Pracy w Szkocji, który ukonstytuował się w latach 90. XX wieku i pewną autonomię w stosunku do centrum politycznego w Londynie.

⁴⁹² Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit., s. 41. Zdaniem Tama Dalyella nieoficjalnym uzasadnieniem dla *Scotland and Wales Bill* była próba obrony wiarygodności rządu i dania odporu rosnącemu poparciu dla SNP (Ibidem, s. 43).

powierzenie Sekretarzowi Stanu do spraw Szkocji władzy wykonawczej oraz kontroli zewnętrznej nad działaniami zgromadzenia⁴⁹³.

Kierownictwo Partii Konserwatywnej nie wyrażało poparcia dla reformy konstytucyjnej. Nowa lider ugrupowania – Margaret Thatcher nie zamierzała wprowadzać dewolucji w zakresie stanowienia prawa, podobnie jak jej bliscy współpracownicy: Enoch Powell, Keith Joseph czy John Biffen⁴⁹⁴. Zwolennicy ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego jak Francis Pym czy Malcolm Rifkind zostali zmarginalizowani, a dotychczasowego rzecznika spraw szkockich w Izbie Gmin – Alicka Buchanana-Smitha zastąpił niechętny zmianom ustrojowym Teddy Taylor⁴⁹⁵.

Projekt powodował frustrację posłów SNP, którzy bezskutecznie próbowali wносить różnego rodzaju poprawki, np. domagali się nazwania zgromadzenia *Narodowym* czy wprowadzenia proporcjonalnego systemu wyborczego. Dążyli do przyznania zgromadzeniu większej liczby kompetencji, szczególnie w zakresie stanowienia prawa dotyczącego przemysłu stoczniowego i lotniczego, reformy systemu prawnego, możliwości zatrzymywania w Szkocji większej części dochodów ze sprzedaży szkockiej ropy naftowej⁴⁹⁶.

Projekt został odrzucony w lutym 1977 roku, co uznano za lekceważenie głosu szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. W marcu 1977 roku zamiar głosowania na SNP deklarowało 36% szkockich wyborców, przy 27% badanych skłonnych udzielić poparcia Partii Pracy⁴⁹⁷. W maju 1977 roku przewodniczący Izby Gmin Michael Foot zapowiedział rozpoczęcie prac nad dwoma projektami ustaw (dla Szkocji i Walii), co miało zapobiec odrzuceniu proponowanych zmian w jednym głosowaniu. Nacjoniści szkoccy byli optymistami. Wobec porozumienia laburzystów, liberałów, Partii Walii

⁴⁹³ Mackintosh J.P., *Speech during debates on Scotland and Wales Bill*, Londyn, 16.12.1976, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 163-164. Po ostatecznym fiasku projektu John P. Mackintosh twierdził, że regulacja miała tak wiele wad, iż trudno byłoby walczyć o jej uchwalenie na dalszych etapach procesu legislacyjnego (Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit., s. 42).

⁴⁹⁴ Burch M., Holliday I., *The Conservative Party and constitutional reform: the case of devolution*, [w:] *Parliamentary Affairs*, t. 45, nr 3, lipiec 1992, s. 392.

⁴⁹⁵ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 194; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 183. Bezpośrednią przyczyną zdymisjonowania Alicka Buchanana-Smitha było złamanie dyscypliny partyjnej i odmowa głosowania przeciwko *Scotland Act 1978* (zob. Burch M., Holliday I., *The Conservative Party...*, [w:] *Parliamentary Affairs*, t. 45, nr 3, lipiec 1992, s. 395).

⁴⁹⁶ Zob. szerzej: Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 156-157; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit. s. 177-178. Drugi z wymienionych autorów oskarżał posłów Partii Pracy o celową obstrukcję projektu (Ibidem, s. 178).

⁴⁹⁷ Dane za: Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 161; zob. też: Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 196; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 180.

(wal. *Plaid Cymru*) i SNP istniała realna szansa na przeforsowanie reformy ustrojowej⁴⁹⁸.

Pierwsza poważna debata nad projektem ustawy o Szkocji (ang. *Scotland Bill*) odbyła się 14 listopada 1977 roku. Szczególnie krytyczny stosunek do projektu przejawiał Tam Dalyell – poseł Partii Pracy z okręgu West Lothian⁴⁹⁹. Podczas debaty argumentował, że dewolucja w zakresie stanowienia prawa prowadzi do asymetrii w brytyjskim systemie politycznym. Posłowie angielscy nie mogliby głosować w pewnych sprawach dotyczących West Lothian (okręg szkocki), za to posłowie szkoccy mogliby głosować nad analogicznymi problemami w odniesieniu do West Bromwich (okręg angielski). Tam Dalyell, niejako podkreślając doniosłość swojego stanowiska, pytał:

„Jak długo angielskie okręgi wyborcze i szanowni angielscy posłowie będą tolerować nie tylko 71 Szkotów, 36 Walijszczyków oraz pewną liczbę Irlandczyków z Ulsteru, lecz co najmniej 119 posłów ze Szkocji, Walii i Irlandii Północnej, którzy będą rozważać istotne i zapewne decydujące dla polityki angielskiej kwestie, podczas gdy oni sami nie będą mieli nic do powiedzenia w analogicznych sprawach dotyczących Szkocji, Walii czy Irlandii?”⁵⁰⁰

Z tego rodzaju argumentacją musiał zmagać się William Gladstone w latach 80. XIX wieku, kiedy próbował przeforsować Home Rule dla Irlandii⁵⁰¹. Problem ten, w nawiązaniu do wystąpienia Tam Dalyella, określany jest w literaturze jako kwestia West Lothian (ang. *West Lothian Question*).

W debacie, która odbywała się w dniach 17-18 stycznia 1978 roku, posłowie SNP próbowali przeforsować poprawki do *Scotland Bill*, aby zwiększyć zakres kompetencji zgromadzenia, ale nie udało się ich przeforsować⁵⁰². Przeciwnicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa nie doprowadzili wprawdzie do utraty

⁴⁹⁸ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 181-182.

⁴⁹⁹ Za ciekawostkę można uznać fakt, że Tam Dalyell głosował przeciwko założeniom *Scotland Bill* ponad 100 razy, łamiąc tym samym dyscyplinę partyjną (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 44).

⁵⁰⁰ Zob. szerzej: hansard.millbanksystems.com/commons/1977/nov/14/scotland-bill#column_123, dostęp: 10.01.2016.

⁵⁰¹ Doskonale zdawał sobie z tego sprawę Tam Dalyell, który w książce poświęconej zagadnieniu dewolucji w Zjednoczonym Królestwie omawiał potencjalne rozwiązania problemu asymetryczności uprawnień, ale żadne z nich – jego zdaniem – nie rozwiązywało problemu w sposób zadowalający (zob. szerzej: Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit., s. 245-249).

⁵⁰² Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 182-183.

projektu, ale przeforsowali korzystne dla nich poprawki. Wejście ustawy w życie uzależniono od wyniku głosowania w referendum. O losach ustawy zdecydowała poprawka zgłoszona przez posła Partii Pracy George'a Cunninghama, zgodnie z którą za ustanowieniem Zgromadzenia Szkockiego musiało opowiedzieć się ponad 40% elektoratu⁵⁰³. Poprawka ta została przegłosowana z poparciem konserwatystów i pięciu niechętnych reformie posłów Partii Pracy⁵⁰⁴.

Politycy SNP podkreślali, że tak sformułowany warunek przyjęcia *Scotland Act* jest absurdalny i uwłacza kanonom demokracji bezpośredniej. Poseł George Reid argumentował, że wyborcy posiadający oficjalnie dwa miejsca zamieszkania, mogli być zarejestrowani w dwóch okręgach wyborczych. Gdyby nie wzięli udziału w referendum, automatycznie „oddaliby” dwa głosy przeciw reformie konstytucyjnej. Głosowanie za zgromadzeniem w dwóch okręgach byłoby sprzeczne z prawem, co oznaczało, że „głosy” wyborców zarejestrowanych podwójnie w najlepszym razie równoważyłyby się. Zdaniem Gordona Wilsona w rejestrze wyborczym figurowały tzw. martwe dusze (osoby, które pozostały na listach po swojej śmierci). Poprawka do *Scotland Act* prowadziła do kuriozalnej sytuacji – przeciwko ustanowieniu Zgromadzenia Szkockiego automatycznie „głosowałiby” zmarli wyborcy. Wreszcie, zarówno Gordon Wilson jak i Winnie Ewing dowodzili, że tak wyśrubowanym wymogom frekwencyjnym brakuje umocowania w tradycji konstytucyjnej – jedyne wcześniejsze referendum w historii Zjednoczonego Królestwa dotyczyło akcesji do EWG i nie zostało opatrzone tak rygorystycznym obostrzeniem, wymagającym dla swojej ważności nawet około 80% frekwencji⁵⁰⁵. Jak przekonamy się w dalszej części rozprawy, konieczność uzyskania tak wysokiej frekwencji okazała się barierą niemożliwą do przekroczenia.

5.5 Referendum w sprawie ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego w 1979 roku

Kampania poprzedzająca szkockie referendum z 1979 roku toczyła się w okolicznościach, które nie sprzyjały środowiskom politycznym, opowiadającym się za ustanowieniem Zgromadzenia Szkockiego. Zwolennicy dewolucji w zakresie

⁵⁰³ Zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 178-179; Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 188. Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 590.

⁵⁰⁴ Hassan G., *The Auld Enemies: Scottish Nationalism and Scottish Labour*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 152.

⁵⁰⁵ Zob. Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 160-162; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 183-184.

stanowienia prawa byli podzieleni, nie prowadzili wspólnej kampanii, co przyczyniało się do chaosu informacyjnego i problemów wizerunkowych. Wprawdzie ukonstytuowała się ponadpartyjna organizacja *Yes for Scotland* pod przewodnictwem lorda Kilbrandona, ale jej znaczenie było stosunkowo niewielkie, ponieważ laburzyści popierający *Scotland Act* założyli własną organizację⁵⁰⁶.

W literaturze można spotkać się z poglądem, że SNP była jedynym ugrupowaniem, którego członkowie solidarnie opowiadali się za dewolucją w zakresie stanowienia prawa⁵⁰⁷. Byłoby to jednak zbyt śmiałe twierdzenie, ponieważ aktywność w kampanii *Yes for Scotland* przejawiali głównie nacjonałści o poglądach pragmatycznych. Fundamentalisci nie przejawiali zbytniego zaangażowania, a niektórzy jak Alex Ewing czy William Steven postulowali, aby SNP prowadziła kampanię przeciwko Zgromadzeniu Szkockiemu⁵⁰⁸. Gordon Wilson wspominał, że partyjna kampania była „niejednolita”, co stanowiło eufemistyczne określenie przeważnie biernej postawy fundamentalistów⁵⁰⁹.

Na tym tle przeciwnicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa byli nie tylko lepiej zmobilizowani, ale przede wszystkim prezentowali spójną linię argumentacyjną. Przeciwno reformie ustrojowej opowiadała się część laburzystów z Tamem Dalyellem na czele, którzy otwarcie agitowali przeciwko reformie ustrojowej⁵¹⁰. Sojusznikami niechętnych reformie laburzystów okazali się politycy Partii Konserwatywnej, którzy utworzyli silną organizację *Scotland Says No*. Podstawowe argumenty skierowane przeciwko *Scotland Act* wyraził Teddy Taylor na łamach *The Glasgow Herald*. Sekretarz Stanu do spraw Szkocji w Gabinecie Cieni powielił argumenty Tama Dalyella dotyczące kwestii West Lothian. Wyraził również przekonanie, że konflikty między Zgromadzeniem Szkockim a Parlamentem Zjednoczonego Królestwa doprowadzą w najlepszym razie do niestabilności Szkocji, w najgorszym zaś do separatyzmu⁵¹¹. Podkreślał także potencjalne problemy o charakterze finansowym, związane z dodatkowymi kosztami funkcjonowania zgromadzenia (około 13 milionów funtów

⁵⁰⁶ Zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 48-49; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 183.

⁵⁰⁷ Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 217.

⁵⁰⁸ Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 82.

⁵⁰⁹ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 190.

⁵¹⁰ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 197.

⁵¹¹ W podobnym tonie jeszcze przed rozpoczęciem kampanii wypowiadał się Tam Dalyell (zob. Dalyell T., *Devolution. The End...*, op. cit., ss. 228-229, 256-259).

rocznie), dalszy wzrost biurokracji (około tysiąca urzędników) oraz nadmierną ekspansję rządu, szczególnie w postaci inflacji przepisów prawa⁵¹².

Podzieleni zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa nie doczekali się także odpowiedniego wsparcia ze strony rządu, który nie przeznaczył jakiegokolwiek środków na rzecz promocji nowego projektu politycznego, a premier James Callaghan stronił od aktywnego uczestnictwa w kampanii – za ustanowieniem Zgromadzenia Szkockiego opowiedział się tylko w jednym wystąpieniu⁵¹³. Z perspektywy czasu nacjonaliści szkoccy uskarżali się, że rząd nie wydrukował ani jednej ulotki mającej zachęcić do głosowania za zmianami ustrojowymi, za to przed referendum w sprawie wstąpienia Zjednoczonego Królestwa do EWG nie szczędził funduszy, aby przekonać wyborców do wsparcia procesu integracji europejskiej⁵¹⁴.

Reforma konstytucyjna przestała jednak być priorytetem dla rządu. Na przełomie 1978 i 1979 roku rozgorzały masowe strajki organizowane przez związki zawodowe; okres ten zapisał się w historii Zjednoczonego Królestwa jako *zima niezadowolenia* (ang. *winter of discontent*). Oznaczało to, że niemal w przededniu referendum klasa robotnicza była zdemobilizowana i rozbita, nieskora do masowego popierania rządowych projektów politycznych, co nie rokowało zbyt dobrze wobec wygórowanych wymogów frekwencyjnych⁵¹⁵. Palącymi kwestiami pozostawały starania o zakończenie konfliktu w Rodezji, prace nad sprawami dotyczącymi ochrony zdrowia czy systemem oświaty; zamykanie publicznych szkół czy oddziałów szpitalnych nie mogły jednak podobać się wyborcom, zwłaszcza wywodzącym się z klasy robotniczej, która stanowiła elektorat laburzystów⁵¹⁶.

Dla większości laburzystów poparcie dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa nie wiązało się z poparciem dla idei szkockiej autonomii narodowej czy nawet z przekonaniem, że reforma umożliwi bardziej sprawne zarządzanie gospodarcze. Był to raczej element taktyki politycznej, dopóki istniało realne zagrożenie utraty mandatów w Szkocji na rzecz SNP. Począwszy od wiosny 1978 roku poparcie dla nacjonalistów

⁵¹² Taylor T., *Why it must be 'No' when Assembly is put to the Vote?*, [w:] *The Glasgow Herald*, 19.05.1978, [w:] Paterson L. [red.], *A Diverse Assembly...*, op. cit., s. 118-119.

⁵¹³ Morgan K.O., *Regional and National...*, [w:] Keating M., Salmon T.C. [red.], *The Dynamics...*, op. cit., s. 15.

⁵¹⁴ Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 162; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 166.

⁵¹⁵ Zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 162; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 118; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 182.

⁵¹⁶ Morgan K.O., *Regional and National...*, [w:] Keating M., Salmon T.C. [red.], *The Dynamics...*, op. cit., s. 15; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 166.

szkockich zaczęło wyraźnie spadać, o czym najlepiej świadczyły wyniki wyborów uzupełniających do Izby Gmin⁵¹⁷. Splot wspomnianych okoliczności uwidaczniał spadające poparcie dla Szkockiej Partii Narodowej i laburzyści wyraźnie przestali się jej obawiać, co zmniejszało siłę nacisku politycznego ze strony SNP⁵¹⁸. Skoro większość laburzystów odnosiła się do kwestii dewolucji w zakresie stanowienia prawa w najlepszym razie obojętnie i przestano postrzegać SNP jako realne zagrożenie polityczne w Szkocji, najczęściej nie widziano potrzeby nadmiernego angażowania się w kampanię referendalną.

Istotny był także brak możliwości prowadzenia kampanii w telewizji. Początkowo każde ugrupowanie miało otrzymać określony czas antenowy, co jednak wywołało protesty. Przeciwnicy reformy ustrojowej uznali, że wobec oficjalnego poparcia dla dewolucji ze strony większości ugrupowań (przy jednoczesnych podziałach wewnątrz partii), takie rozwiązanie naruszyłoby równość w dyskusji. Ostatecznie doszło do sporu sądowego zakończonego wyrokiem, który należało uznać za zwycięstwo przeciwników dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Czasu antenowego nie udostępniono żadnej ze stron, co ograniczało przekaz medialny głównie do materiałów prasowych⁵¹⁹. Poza tym ministrowie Kościoła Szkockiego odmówili odczytania listu wyrażającego poparcie dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa⁵²⁰, ale wobec spadku znaczenia religii w życiu publicznym nie wydawało się to najistotniejsze.

Za ustanowieniem Zgromadzenia Szkockiego opowiedziała się większość Szkotów, którzy 1 marca 1979 roku poszli do urn (51,6% głosujących)⁵²¹, jednakże przy

⁵¹⁷ W kwietniu 1978 roku Keith Bovie wyraźnie przegrał z Donaldem Dewarem w okręgu Glasgow Grascadden. W maju 1978 roku Margo MacDonald musiała uznać wyższość innego kandydata Partii Pracy – George’a Robertsona, który otrzymał ponad 50% głosów. Jeszcze bardziej widoczna była porażka Isobel Lindsay w okręgu Berwick i East Lothian – nacjonalistka uzyskała zaledwie 8,8% głosów (zob. szerzej: Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., ss. 80-82, 84; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 158-159; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 181).

⁵¹⁸ Tego rodzaju prawidłowość zauważył ówczesny poseł SNP – Gordon Wilson, usprawiedliwiając słabszą skuteczność grupy posłów SNP w schyłkowym okresie rządu Jamesa Callaghana (zob. Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 166). Teza ta znajduje potwierdzenie w literaturze przedmiotu (zob. Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 215-216; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 181).

⁵¹⁹ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 49.

⁵²⁰ Ibidem, s. 50.

⁵²¹ *Scots Assmibly, RIP. Split vote teaches Callaghan a lesson* [w:] *The Glasgow Herald*, 3.03.1979 r., s. 1.

frekwencji sięgającej 62,9% za reformą ustrojową opowiedziało się jedynie 32,85% elektoratu⁵²². Wymóg uzyskania poparcia 40% elektoratu nie został spełniony.

Kluczowym powodem niskiej frekwencji i niewielkiej przewagi zwolenników ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego pozostaje jednak treść proponowanej ustawy. Dziedziny, w których Zgromadzenie Szkockie mogłoby stanowić prawo w formie ustaw stanowiły zamknięty katalog, wyrażony w załączniku do *Scotland Act*. Wykaz był mało klarowny, a władza wykonawcza miała pozostawać w rękach Sekretarzu Stanu do spraw Szkocji, co uwiarygodniało argument o ryzyku sporów kompetencyjnych na linii Londyn-Edynburg⁵²³. Duże znaczenie miała opinia lorda Aleca Douglasa Home'a, który pozostawał zwolennikiem dewolucji w zakresie stanowienia prawa, lecz oświadczył, że zagłosuje przeciwko *Scotland Act* z 1978 roku. W przemówieniu wygłoszonym 13 lutego 1979 roku na Uniwersytecie w Edynburgu były premier narzekał, że *Scotland Act* posiada zbyt wiele niedoskonałości. W jego ocenie nierozwiązana była kwestia West Lothian, a większościowa ordynacja wyborcza powinna zostać zastąpiona systemem proporcjonalnym. W dodatku zgromadzenie nie posiadało kompetencji w zakresie polityki podatkowej⁵²⁴. Lord Home uznał, że głosowanie przeciwko *Scotland Act* nie będzie głosem przeciwko samej zasadzie dewolucji⁵²⁵. Brak proporcjonalnego systemu wyborczego odbił się na wynikach głosowania na szkockich wyspach – Orkadach i Szetlandach zdominowanych przez wyborców Partii Liberalnej, gdzie ponad 70% osób zagłosowało przeciw *Scotland Act*⁵²⁶. Było to spowodowane obawą, że system jednomandatowych okręgów wyborczych doprowadzi do marginalizacji słabo zaludnionych wysp kosztem zurbanizowanej i uprzemysłowionej części Szkocji.

Reakcje po referendum były bardzo zróżnicowane. Sekretarz Stanu do spraw Szkocji Bruce Millan początkowo starał się zachować urzędowy optymizm i przekonywał, że ostateczna decyzja w sprawie *Scotland Act* należy do parlamentu a referendum ma charakter doradczy. Zbliżone stanowisko wyrażał William Ross, który uważał, że za ustanowieniem zgromadzenia opowiedziało się większość osób biorących udział w głosowaniu. W podobnym tonie wypowiadali się politycy SNP. Lider grupy poselskiej Donald Stewart wyrażał zadowolenie z wyniku i chociaż przyznał, że

⁵²² Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 190.

⁵²³ Zob. szerzej: Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 177-179; Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 125;

⁵²⁴ Trotter S., *Why Lord Home wants Scotland to vote 'No'*, [w:] *The Glasgow Herald*, 14.02.1978, s. 1.

⁵²⁵ Zob. Paterson L. [red.], *A Diverse Assembly...*, op. cit., s. 130.

⁵²⁶ *Scots Assmebly...* [w:] *The Glasgow Herald*, 3.03.1979 r., s. 1.

przewaga zwolenników reformy mogła być wyższa, nie zmienia to faktu, że większość Szkotów opowiedziała się za ustanowieniem zgromadzenia⁵²⁷. Gordon Wilson i Neil MacCormick zaproponowali rezolucję, którą Narodowy Komitet Wykonawczy SNP przyjął przez aklamację:

„Szkocka Partia Narodowa wyraża zadowolenie, że większość szkockich wyborców opowiedziała się za Home Rule dla Szkocji w pierwszym w historii demokratycznym głosowaniu nad tym problemem oraz że podjęcie maksymalny wysiłek w celu zapewnienia, aby decyzja większości została uznana i aby rząd uczynił zadość programowemu zobowiązaniu do ustanowienia Zgromadzenia (...)”⁵²⁸.

Tymczasem konserwatyści – Teddy Taylor, Margaret Thatcher czy nawet Francis Pym nie uznawali wyniku referendum za podstawę reformy konstytucyjnej. W ich ocenie za dewolucją w zakresie stanowienia prawa opowiedziała się 1/3 Szkotów, więc proponowany model ustrojowy nie znajdował oparcia w woli większości wyborców⁵²⁹.

Ostatecznie arytmetyka parlamentarna okazała się bezlitosna dla Jamesa Callaghana. Ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego mogło doprowadzić do dalszych podziałów czy rozłamu w Partii Pracy, za to bierność w kwestii konstytucyjnej mogła skończyć się przyspieszonymi wyborami. Ostatecznie premier zdecydował się nie wprowadzać reformy konstytucyjnej, a mimo to zabiegać o wotum zaufania. Przeciwni rządowi byli politycy SNP, oskarżający premiera o złamanie zasady suwerenności narodu szkockiego. Nacjonałści kalkulowali, że ponowne wybory zmienią układ sił na bardziej sprzyjający ustanowieniu Zgromadzenia Szkockiego⁵³⁰. Ostatecznie rząd Jamesa Callaghana przegrał głosowanie o udzielenie wotum zaufania jednym (!) głosem⁵³¹. Założenia szkockich nacjonalistów okazały się jednak błędne, ponieważ

⁵²⁷ *Now Parliament must make final decision, says Millan*, [w:] *The Glasgow Herald*, 03.03.1978, s. 5.

⁵²⁸ Cyt. za: Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 191.

⁵²⁹ *Now Parliament...*, [w:] *The Glasgow Herald*, 03.03.1978, s. 5.

⁵³⁰ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 191-192.

⁵³¹ Głosy posłów Szkockiej Partii Narodowej oddane przeciwko rządowi Jamesa Callaghana w głosowaniu z dnia 28 marca 1979 roku okazały się kluczowe, ponieważ batalia o wotum zaufania została przegrana stosunkiem głosów: 310:311 (przeciwko rządowi głosowało 279 posłów Partii Konserwatywnej, 13 liberałów, 11 posłów SNP i 8 unionistów Ulsteru). Była to jedna z przyczyn nasilenia się wrogości pomiędzy politykami Partii Pracy a nacjonalistami w Szkocji. Laburzyści oskarżali nacjonalistów o doprowadzenie do upadku lewicowego rządu, a tym samym o zapoczątkowanie

politycy zwycięskiej Partii Konserwatywnej nie zamierzali wprowadzać dewolucji w zakresie stanowienia prawa, nawet w symbolicznym zakresie.

5.6 Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania należy uznać, że w latach 60. i 70. XX wieku Szkocka Partia Narodowa zdobywała poparcie wyborców niezadowolonych z dotychczasowego modelu systemu politycznego. Większość z nich opowiadała się za zapoczątkowaniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa oraz przyznaniem przedstawicielom szkockiego społeczeństwa możliwie największego wpływu na rozwiązywanie problemów Szkocji. Istotne pod tym względem były postulaty wykorzystywania dochodów ze sprzedaży ropy naftowej z możliwie największą korzyścią dla Szkocji – ten postulat nie był obcy szkockim nacjonalistom. Mało istotna pozostawała natomiast sama ideologia nacjonalizmu szkockiego, ponieważ większość wyborców SNP nie należała do grona zwolenników niepodległości Szkocji.

Szkocka Partia Narodowa nie potrafiła jednak w pełni wykorzystać sukcesu wyborczego z kilku zasadniczych względów: początkowego istnienia nieformalnego porozumienia Partii Pracy z Partią Liberalną, sprzeciwu dużej części torysów i laburzystów wobec reformy konstytucyjnej, ale przede wszystkim ze względu na frakcyjność oraz brak dojrzałości politycznej polityków SNP.

Warto jednak podkreślić, że w latach 60. i 70. XX wieku Szkocka Partia Narodowa nie wyrażała dążeń autorytarnych, ani nie skłaniała się ku tradycjonalizmowi politycznemu, aby wskrzesić instytucje w kształcie sprzed zawarcia *Traktatu o unii*. Wprost przeciwnie – była to partia nowoczesna, odwołująca się przede wszystkim do narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej i przewidująca, że niepodległa Szkocja spełniać będzie standardy liberalnej demokracji związane z praworządnością, ochroną wolności obywatelskich czy rozdziałem władz. Cele SNP miały zostać osiągnięte poprzez odwołanie się do woli narodu szkockiego, pojmowanego jako wspólnota polityczna, za pośrednictwem środków zgodnych z obowiązującym prawem i będących uosobieniem demokracji – instytucji wyborów i referendum.

Świadczy to o połączeniu radykalnych poglądów konstytucyjnych – dążenia do odnowienia szkockiej państwowości i zerwania unii brytyjskiej, z pragmatycznymi aspektami jak powstanie unii gospodarczej czy wspólnoty państw brytyjskich (do

wieloletniego okresu rządów Margaret Thatcher (zob.: Hassan G., *The Auld Enemies...*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s 152-153).

pewnego stopnia zbliżonej do konfederacji). Umiarkowanymi elementami programowymi były postulaty ustanowienia w niepodległej Szkocji pisanej konstytucji oraz wprowadzenia liberalno-demokratycznego systemu politycznego.

6 Nacjonalizm szkocki w latach 1979-1997

6.1 Wstęp

W poprzednim rozdziale omówienia doczekał się rozwój nacjonalizmu szkockiego w latach 60. i 70. XX wieku, kiedy można było odnotować wyraźny wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej. Przyczyną tak gwałtownego wzrostu poparcia była bardziej próba wyrażenia niezadowolenia i zwrócenia uwagi elit politycznych na szkockie problemy niż poparcie dla nacjonalizmu szkockiego.

W kolejnym rozdziale konieczne jest zbadanie ewolucji nacjonalizmu szkockiego w latach 80. i 90. XX wieku, przed zapoczątkowaniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Był to także okres pewnych przewartościowań w zakresie brytyjskiej tożsamości narodowej w związku z rządami Partii Konserwatywnej pod przewodnictwem Margaret Thatcher i Johna Majora. To także okres, w którym nastąpiło odrodzenie ponadpartyjnych inicjatyw, nawiązujących do idei szkockiej autonomii narodowej.

Należy postawić tezę, że zarówno nacjonalizm szkocki jak i Szkocka Partia Narodowa nie odgrywały znaczącej roli w życiu politycznym w omawianym okresie. Po wyborach krajowych w 1979 roku partia ta była pogrążona w walkach frakcyjnych aż do połowy lat 80. XX wieku. Warto jednak podkreślić, że partia ta – chociaż ciągle programowo fundamentalistyczna – znacznie uatrakcyjniła swój program. Pod przewodnictwem liderów: Gordona Wilsona i Alexa Salmonda stopniowo przechodziła na pozycje centro-lewicowe; stała się również przychylna integracji europejskiej.

Nacjonalizm szkocki nie stanowił jednak bezpośredniej przyczyny zapoczątkowania dewolucji w zakresie stanowienia prawa; ideologia ta miała drugorzędne znaczenie wobec dużej popularności tradycyjnej lewicy związanej z Partią Pracy oraz idei szkockiej autonomii narodowej, powiązanej ze Szkockim Konwentem Konstytucyjnym, którego działania zostały zbojkotowane przez SNP.

6.2 Kryzys nacjonalizmu szkockiego w latach 1979-1987

Po wyborach parlamentarnych z 1979 roku liczba posłów Szkockiej Partii Narodowej zmalała z jedenastu do zaledwie dwóch (mandat udało się obronić jedynie Gordonowi Wilsonowi i Donaldowi Stewartowi⁵³²). Nowy lider Gordon Wilson stanął w obliczu najpoważniejszego kryzysu wewnętrznego w partii od 1942 roku. Linia podziału nie przebiegała jednak między fundamentalistami a pragmatykami. Rządząca

⁵³² Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 164-165.

Partia Konserwatywna uchyliła *Scotland Act* z 1978 roku i nie zamierzała wprowadzać reform ustrojowych⁵³³, zatem kwestia stosunku nacjonalistów do dewolucji w zakresie stanowienia prawa zeszła na plan dalszy.

Motywów konfliktu należy szukać głównie w słabym wyniku wyborczym SNP i reformach gospodarczych rządu Margaret Thatcher. Konserwatywna premier dążyła do promowania wolnej inicjatywy i zerwania z kulturą zależności obywateli od państwa, co uwidaczniało się w społecznie kosztownych posunięciach gospodarczych: cięciach budżetowych, ograniczaniu udziału sektora publicznego w gospodarce, prywatyzacji oraz restrykcyjnym przestrzeganiu polityki monetaryzmu⁵³⁴. Na tym tle w SNP doszło do wykształcenia się radykalnego nacjonalizmu nawiązującego do etniczności oraz do wzmocnienia skrzydła lewicowego.

Najbardziej radykalną formacją byli Synowie Szkocji (w jęz. gaelickim *Sìol Nan Gaidheal* – SNG), którzy odwoływali się do interesów narodu szkockiego w sensie tożsamościowym, zwłaszcza do przekonań i wyobrażeń o charakterze ekskluzywnym, związanych ze wspólnym pochodzeniem etnicznym. Stali się znani z para-militarnych manifestacji, gdzie akcentowali szkockie symbole narodowe o charakterze kulturowym – paradowali w kiltach, grali na dudach, nawiązywali do celtyckich legend, wznosili antyangielskie okrzyki i nawoływali do obywatelskiego nieposłuszeństwa, co często prowadziło do przykrych incydentów. Gordon Wilson określił działaczy SNG mianem „proto-faszystów” i dążył do zerwania wszelkich powiązań ze wspomnianą organizacją. Rezolucją z 1982 roku zakazano podwójnego członkostwa w SNP i SNG⁵³⁵.

Bardziej niebezpieczna dla jedności partii pozostawała Grupa’79 (ang. *79 Group*), założona 31 maja 1979 roku z inicjatywy rodzeństwa – Roseanny i Chrisa Cunningham. Cała inicjatywa szybko uzyskała poparcie polityków wywodzących się z ruchu nowej lewicy (Stephen Maxwell, Margo MacDonald, William Wolfe) jak i młodszego pokolenia nacjonalistów szkockich (Alex Salmond, Robert Crawford,

⁵³³ W programie wyborczym Partii Konserwatywnej wspomniano o gotowości podjęcia dyskusji dotyczącej przyszłości zarządzania w Szkocji, ale nie wspomniano o możliwości ustanowienia wybieralnego zgromadzenia (zob. *Conservative Party General Election Manifesto 1979*, <http://www.margaretthatcher.org/document/110858>, dostęp w dniu 15.01.2016 r.). Nawet lord Alec Douglas Home przyznał, że nie widzi szans na wprowadzenie dewolucji w zakresie stanowienia prawa w najbliższych dwóch kadencjach parlamentu (zob. transkrypcja wywiadu z A.D. Home’em w programie *Current Affairs* dla BBC, 12.02.1980, [w:] Paterson L. [red.], *A Diverse Assembly...*, op. cit., s. 130-131).

⁵³⁴ McEwen E., *Nation-Building Role...*, [w:] Keating M., Salmon C.T. [red.], *The Dynamics of...*, op. cit., s. 93.

⁵³⁵ Zob. szerzej: Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 600-601; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 186-188; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 230-231; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 205.

Andrew Currie, Kenneth McAskill). Program stronnictwa zakładał utworzenie Szkockiej Republiki Socjalistycznej, popieranie interwencjonizmu państwowego, rozbrojenie nuklearne, sprzeciw wobec członkostwa Szkocji w NATO i EWG (jakkolwiek wielu jej członków nie należało do nieprzejednanych zwolenników republikanizmu, ani nie przejawiało zainteresowania marksizmem). Istotny wpływ na strategię działania grupy wywierał Jim Sillars, który wstąpił do SNP w 1980 roku. Były poseł Partii Pracy nawoływał do upowszechniania postulatów lewicowych i niepodległościowych przez organizowanie strajków, akty nieposłuszeństwa obywatelskiego, przenikanie do związków zawodowych i bojówek związkowych⁵³⁶.

Problem stanowiła niewielka liczebność Grupy'79 oraz brak wpływu na cele programowe SNP. Próbowano więc opanować regionalne struktury partii, a następnie przeforsować kandydatów na kluczowe stanowiska. W tej sytuacji ustępstwem ze strony Gordona Wilsona było włączenie niektórych postulatów do programu partii w 1981 roku. Doszło też do zmian personalnych, dzięki którym Jim Sillars został zastępcą lidera SNP (odpowiedzialnym za organizację aktów nieposłuszeństwa obywatelskiego), a w prezydium partii znaleźli się także inni przedstawiciele Grupy'79⁵³⁷.

Strategia nieposłuszeństwa obywatelskiego została ostatecznie skompromitowana 16 października 1981 roku, kiedy sześciu polityków SNP (włącznie z Jimem Sillarsem) dokonało nieudanej próby włamania do budynku Royal High School na Calton Hill w Edynburgu (niedoszłej siedziby Zgromadzenia Szkockiego). Nacjonałiści mieli wywołać masowe protesty i odczytać manifest za ustanowieniem wybieralnego zgromadzenia. Policja szybko jednak udaremniła całą inicjatywę⁵³⁸.

Najważniejszy akt rywalizacji pomiędzy konkurującymi frakcjami rozegrał się na konwencji w Ayr w 1982 roku. Dla członków Grupy'79 poważnymi przeciwnikami byli nacjonałiści przyjmujący za punkt odniesienia wspólnotę narodową bez uwzględniania aspektów klasowych (Winnie Ewing, James Halliday, Robert McIntyre), którzy utworzyli konkurencyjną Kampanię na rzecz Nacjonalizmu w Szkocji (ang. *Campaign for Nationalism in Scotland*). Tak konfrontacyjne postawy – paraliżujące działalność ugrupowania – skłoniły Gordona Wilsona do radykalnych działań. Uchwałą

⁵³⁶ Szczegółowych informacji o członkach i programie Grupy'79, dostarczają następujące pozycje książkowe: Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish...*, op. cit., s. 27-28; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 600; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., ss. 179-180, 185; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 228-229; Torrance D., *The Journey of the 79 Group to the Modern SNP*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 162-167.

⁵³⁷ Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 225.

⁵³⁸ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 178; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., s. 226.

zapadłą stosunkiem głosów 308:188 lewicowi dysydenci zostali zawieszeni, a ich pozostawanie w Grupie '79 miało być równoznaczne z wydaleniem z partii. W proteście przeciwko uchwale z członkostwa zrezygnowała Margo MacDonald, ale liczebność całej SNP nie uległa znaczącym zmianom. Ostateczne porozumienie ponad podziałami nastąpiło na kilka tygodni przed wyborami parlamentarnymi w 1983 roku⁵³⁹. Szkocka Partia Narodowa przestała jednak liczyć się jako partia opozycyjna w okresie najbardziej bolesnych reform rządu Margaret Thatcher; w 1983 roku zdołała jedynie utrzymać dotychczasową liczbę mandatów⁵⁴⁰.

Paradoksalnie SNP przeszła na pozycje centro-lewicowe, co było szczególnie widoczne w programach wyborczych z lat 1983-1987. W programie z 1983 roku Gordon Wilson przekonywał, że Zjednoczone Królestwo nie zapewni Szkocji możliwości rozwoju wobec realizacji założeń thatcheryzmu, które jego zdaniem doprowadziły do dewastacji szkockiego przemysłu, wzrostu bezrobocia o 130%, kumulacji zasobów i bogactwa w południowo-wschodniej Anglii⁵⁴¹. Politycy SNP byli krytyczni także wobec Partii Pracy, której przypisywano 90-procentowy wzrost bezrobocia w Szkocji w latach 1974-1979⁵⁴². Wskazywano, że niepodległe państwa jak Norwegia czy Austria radziły sobie gospodarczo znacznie lepiej niż Szkocja⁵⁴³. Zdaniem nacjonalistów szkockich tylko niepodległość umożliwiałaby wykorzystanie potencjału Szkocji w gospodarowaniu zasobami mineralnymi, handlu żywnością, gospodarce leśnej, turystyce, wykształceniu i kreatywności Szkotów. Nacjonałisci szkoccy opowiadali się za interwencjonizmem państwowym rządu szkockiego, który miał zapęłnić spadek bezrobocia w połączeniu ze wzrostem stopy życiowej⁵⁴⁴. Prawo do pracy miało również zostać zapewnione konstytucyjnie⁵⁴⁵. Argumentacja mająca przemawiać za niepodległością Szkocji miała przede wszystkim charakter gospodarczy – szkocka państwowość miała zagwarantować możliwość korzystania przez naród

⁵³⁹ Zob. szerzej: Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 103-105; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 182-185; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 230-231; Torrance D., *The Journey...*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 169-171.

⁵⁴⁰ Zob. Tabela nr 2.

⁵⁴¹ *Choose Scotland...*, op. cit., s. 1.

⁵⁴² Ibidem.

⁵⁴³ Według danych przytaczanych przez SNP w 1983 roku bezrobocie w Norwegii (4%) Austrii (5,4%) było kilkakrotnie mniejsze niż w Szkocji (16,2%). Podobnie przedstawiała się sytuacja ze średnim dochodem na jednego mieszkańca (odpowiednio 8300 funtów w przeliczeniu na osobę w Norwegii, 6000 w Austrii i 3500 w Szkocji) (zob. *Choose Scotland...*, op. cit., s. 5).

⁵⁴⁴ *Choose Scotland...*, op. cit., ss. 1, 3, 5-7, 9.

⁵⁴⁵ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 8.

szkocki z pełni suwerenności. Suwerenność nie miała jednak pozostawać wartością samą w sobie, ale prowadziła do zapewnienia wzrostu poziomu życia narodu szkockiego.

Szkocka Partia Narodowa nadal jednak programowo wyrażała stanowisko fundamentalistyczne – jej celem było dążenie do odnowienia państwowości z pominięciem dewolucji w zakresie stanowienia prawa⁵⁴⁶. Pozostawała też niezmiennie pozytywnie nastawiona do ustroju demokracji liberalnej. Szkocka konstytucja miała gwarantować prawa i wolności człowieka wyrażone w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w tym zakaz dyskryminacji ze względu na płeć, przynależność rasową czy wyznanie religijne, ochronę danych osobowych czy prawo do informacji o działalności władz publicznych. Deklarowano również przyznanie praw wyborczych wszystkim obywatelom Szkocji powyżej 18. roku życia (a w programie z 1987 roku także osobom w wieku 16-17 lat). Poza tym konstytucja miała regulować trójpodział władzy, charakterystyczny dla demokracji liberalnej. Pełnia władzy ustawodawczej miałyby należeć do parlamentu wybieranego w systemie proporcjonalnym na czteroletnią kadencję, przy czym samorozwiązanie parlamentu z uwagi na niemożność utworzenia rządu sprawiałoby, że następna kadencja byłaby odpowiednio krótsza. Władza wykonawcza miała należeć do rządu składającego się z ministrów cieszących się poparciem większości parlamentarnej. Władza sądownicza należałaby do niezależnych i niezawisłych sądów, co oznaczało zerwanie wszelkich powiązań z brytyjską Izbą Lordów. Ostatecznie niepodległa Szkocja pozostawałaby instytucjonalnie związana ze Zjednoczonym Królestwem jedynie poprzez osobę monarchy, który byłby także głową państwa w Szkocji⁵⁴⁷, zatem proponowany przez Grupę'79 republikanizm nie przyjął się w programie partii.

Najlepszą gwarancją dla wolności i praw obywatelskich w niepodległej Szkocji byłaby natomiast konstytucja pisana (formalna), co stanowiło wyraźny sprzeciw wobec praktyki konstytucyjnej w dobie thatcheryzmu:

„Nowa Szkocja będzie wprowadzać w życie gwarancje wynikające z pisanej konstytucji, zapewni prawa i możliwości dostępne dla każdego obywatela.

⁵⁴⁶ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 7.

⁵⁴⁷ Zob. szerzej: *Choose Scotland...*, op. cit., s. 2-3; *Play the Scottish...*, op. cit., s. 8.

Nasze społeczeństwo będzie kierować się budowaniem otwartości, aby propagować sprawiedliwość i wolność jednostek”⁵⁴⁸.

Szkocka Partia Narodowa nie ustąpiła pod naciskiem *Sìol Nàn Gàidheal* i nadal pojmowała naród szkocki głównie w kategoriach wspólnoty politycznej. Najlepiej świadczy o tym deklaracja, że prawo do uzyskania obywatelstwa szkockiego przysługiwałoby wszystkim osobom stale zamieszkującym w Szkocji po ogłoszeniu niepodległości, osobom urodzonym w Szkocji albo posiadającym przynajmniej jednego rodzica urodzonego w Szkocji⁵⁴⁹. Uznanie ogółu obywateli za naród szkocki wynika z definiowania Parlamentu Szkockiego:

„Niepodległa Szkocja będzie rządzona przez demokratyczny Parlament, wybierany w wyborach proporcjonalnych przez naród”⁵⁵⁰.

W programach Szkockiej Partii Narodowej bardzo silnie uwidaczniał się także pacyfizm. Politycy SNP domagali się wycofania ze szkockiej ziemi i wód terytorialnych wszelkiej broni nuklearnej oraz obcych sił zbrojnych. Zapowiadali, że niepodległa Szkocja wycofa się z programu nuklearnego zapoczątkowanego porozumieniem trydenckim z 1980 roku i będzie zabiegała o międzynarodowy zakaz rozprzestrzeniania broni jądrowej w rejonie północnoatlantyckim oraz o utworzenie stref wolnych od tego rodzaju broni w Europie. Przewidywano jednak zachowywanie partnerskich relacji z NATO, natomiast członkostwo Szkocji w sojuszu uzależniano od usunięcia arsenału nuklearnego i zaprzestania wykorzystywania jej jako pierwszej linii frontu w ewentualnej wojnie jądrowej⁵⁵¹. W 1987 roku John Swinney przeforsował rezolucję, aby Szkocja stała się krajem neutralnym na wzór państw skandynawskich, Irlandii czy Finlandii⁵⁵².

Szkocka Partia Narodowa konsekwentnie opowiadała się za członkostwem Szkocji w ONZ i Brytyjskiej Wspólnocie Narodów⁵⁵³. W programie z 1983 roku szkoccy nacjonaści dopuszczali możliwość zorganizowania referendum w tej kwestii po uzyskaniu niepodległości przez Szkocję, jakkolwiek sama SNP preferowała raczej model z większości krajów skandynawskich czyli pozostawanie w partnerskich

⁵⁴⁸ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 7.

⁵⁴⁹ *Choose Scotland...*, op. cit., s. 3; *Play the Scottish...*, op. cit., s. 8.

⁵⁵⁰ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 7.

⁵⁵¹ *Choose Scotland...*, op. cit., s. 10; *Play the Scottish...*, op. cit., s. 9-10.

⁵⁵² Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 236.

⁵⁵³ *Choose Scotland...*, op. cit., s. 11; *Play the Scottish...*, op. cit., s. 9-10.

relacjach z innymi, ale poza wspólnym rynkiem⁵⁵⁴. W 1987 roku stanowisko partii uległo złagodzeniu – członkostwo w EWG miało być przedmiotem głosowania w referendum, po negocjacjach prowadzonych w celu ochrony szkockich interesów. SNP programowo nadal sprzeciwiała się natomiast integracji, jeśli Szkocja stałaby się peryferyjnym regionem w ramach silnie scentralizowanych struktur wspólnotowych; ich zdaniem integracja miałaby sens tylko przy utworzeniu „Europy Narodów” i rozwoju polityki regionalnej⁵⁵⁵.

Szkocka Partia Narodowa pozostawała więc ugrupowaniem programowo umiarkowanym, i to pomimo wewnętrznych sporów oraz nasilenia się radykalnej retoryki politycznej, ale wobec wewnętrznej niespójności oraz dość bezpardonowej rywalizacji zwalczających się frakcji długo nie stanowiła partii uznawanej za zdolną do rządzenia, ani nawet za siłę nacisku politycznego na rządzącą Partię Konserwatywną. SNP udało się wprawdzie utrzymać twardy elektorat, ale nie odnotowano znaczącego wzrostu poparcia politycznego i przyciągnięcia bardziej umiarkowanych wyborców⁵⁵⁶.

6.3 Thatcherizm a renesans szkockiej myśli narodowej

W latach 1987-1992 można zaobserwować wyraźny renesans szkockiej myśli narodowej, w tym także nacjonalizmu szkockiego oraz zauważalny wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej. Odwoływanie się do podstawowych założeń szkockiej myśli narodowej stawało się powszechne i znajdowało wyraz w retoryce liczących się partii opozycyjnych.

Przyczyn wspomnianej tendencji najprościej byłoby upatrywać w załamaniu gospodarczym i niezadowoleniu społecznym związanym z reformami rządu Margaret Thatcher. Wspomniana teza nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości społecznej, gospodarczej czy politycznej. Przede wszystkim najboleśniejse skutki likwidacji projektu państwa opiekuńczego przypadają na początek lat 80. XX wieku. W 1980 roku zamknięto fabrykę samochodów Chryslera w Linwood, rok później hutę aluminium Invergordon na Wyżynach, w 1982 roku los wymienionych zakładów podzieliła cementownia Gratecosh. Stalownia w Ravenscraig znalazła się na krawędzi bankructwa, a zatrudnienie w przemyśle stalowym spadło z 25 000 osób w 1974 roku do 12 000

⁵⁵⁴ *Choose Scotland...*, op. cit., s. 11.

⁵⁵⁵ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 9.

⁵⁵⁶ W wyborach do Izby Gmin z 1987 roku SNP zdobyła 3 mandaty, ale odnotowała stosunkowo skromne poparcie – 14% wyborców w Szkocji (zob. Tabela nr 2, s. 143).

w 1982 roku⁵⁵⁷. Prywatyzacja i restrukturyzacja gospodarki doprowadziły do poważnych problemów, zwłaszcza wzrostu bezrobocia na poziomie niespotykanym od lat 30. XX wieku⁵⁵⁸. W programie wyborczym z 1979 roku Partia Pracy opowiedziała się za dewolucją w zakresie stanowienia prawa⁵⁵⁹, ale nie była to kwestia pierwszoplanowa. Najlepszym tego przykładem jest stanowisko Robina Cooka, wyrażone w wywiadzie dla *Radical Scotland*. Zdaniem posła z okręgu Livingston ważniejsza od reformy konstytucyjnej była konieczność przeciwstawienia się reformom rządu Margaret Thatcher⁵⁶⁰. Właściwie mieliśmy do czynienia z odwrotnym procesem. Wpływ retoryki lewicowej na SNP pozostawał bardziej widoczny niż wpływ szkockiej myśli narodowej na program Partii Pracy.

Rozkwit szkockiego ruchu narodowego miał miejsce na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, kiedy kryzys gospodarczy w Szkocji został przełamany. Poziom bezrobocia spadał, stopa życiowa systematycznie rosła, duża część Szkotów awansowała do klasy średniej⁵⁶¹. Gospodarka przestała opierać się na przemyśle ciężkim czy wydobywczym – jej struktura stała się bardziej zdywersyfikowana. Coraz większą rolę pełnić zaczęły nowoczesne technologie i przemysł naftowy; znacząco wzrosła rola sektora finansowego i usług⁵⁶². Partia Konserwatywna w latach 1979-1992 nie była w Szkocji ugrupowaniem marginalnym. Liczba posłów tej partii w szkockich okręgach wyborczych zmalała o połowę (z 22 do 11), ale poziom poparcia dla samego ugrupowania nie spadał proporcjonalnie do liczby mandatów (w wyborach parlamentarnych w 1979, 1983, 1987 i 1992 roku wynosił odpowiednio 31,4%, 28,4%, 24% i 25,6%)⁵⁶³. Wydatki publiczne w przeliczeniu na mieszkańca były wówczas wyższe niż w Anglii⁵⁶⁴, co sama premier przyznała na łamach autobiografii (choć nie

⁵⁵⁷ Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 192.

⁵⁵⁸ Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 597.

⁵⁵⁹ W programie wyborczym wskazywano, że partia pozostaje przeciwna ustanowieniu zgromadzenia w Walii ze względu na wyraźną porażkę zwolenników tego projektu w referendum. Wobec wyników głosowania w Szkocji Partia Pracy zapowiedziała wprowadzenie poprawek do Scotland Act z 1978 roku, aby uczynić tę ustawę bardziej akceptowalną (zob. *The Labour Way is the Better Way*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab79.htm>, dostęp: 15.01.2016).

⁵⁶⁰ Cook R., *Interview: Devolution*, [w:] *Radical Scotland*, nr 4, sierpień-wrzesień 1983, s. 9-11.

⁵⁶¹ Finlay R.J., *Thatcherism and the Union*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 158-159.

⁵⁶² Devine T. M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 598-599; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 125. W autobiografii Margaret Thatcher twierdziła, że w latach 1981-1989 standard życia w Szkocji wzrósł o 30%, co było wynikiem lepszym niż w większości regionów angielskich (zob. Thatcher M., *Moje lata...*, Warszawa 2012, s. 643).

⁵⁶³ Dane za: McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 106.

⁵⁶⁴ Mitchell J., *Devolution and the end...*, [w:] *Contemporary British History*, op. cit., s. 68.

był to dla niej powód do dumy)⁵⁶⁵. Pomysłem torysów była reforma prowadząca do wykupu mieszkań komunalnych przez dotychczasowych najemców za symboliczną cenę⁵⁶⁶. Biuro do spraw Szkocji dopuszczało się interwencjonizmu na polu budownictwa mieszkaniowego czy rewitalizacji miast przemysłowych⁵⁶⁷. Na ironię zakrawa fakt, że inicjatywa, która zbulwersowała szkocką opinię publiczną czyli podatek pogłówny (ang. *poll tax*) była pomysłem Szkota – Douglasa Masona i została ostatecznie wprowadzona przez szkockiego kanclerza Lorda Mackaya of Clashfern. W dodatku była przygotowywana w porozumieniu z prominentnymi politykami Partii Konserwatywnej w Szkocji – George’em Youngerem, Malcolmem Rifkindem, Michaeliem Ancramem, Jamesem Gooldem czy przedstawicielami szkockich środowisk biznesowych. Wprowadzenie podatku pogłównego wcześniej niż w Anglii było pomysłem George’a Youngera i urzędników Biura do spraw Szkocji, którzy wychodzili z założenia, że dzięki temu szybciej wyeliminują niesprawiedliwą opłatę komunalną⁵⁶⁸. Margaret Thatcher potrafiła także uszanować odrębności instytucjonalne, powstałe wskutek dewolucji w zakresie władzy wykonawczej. Nie zlikwidowała Biura do spraw Szkocji, chociaż utożsamiała jego strukturę z nadmiarem biurokracji, bastionem socjalizmu i paternalistycznego skrzydła Partii Konserwatywnej⁵⁶⁹.

Margaret Thatcher w gruncie rzeczy była rozgoryczona, że Szkoci nie chcieli zaakceptować firmowanego przez nią projektu politycznego. Sama pozostawała pod dużym wrażeniem szkockich tradycji:

„Niekiedy mówi się, że Szkoci nie lubią thatcheryzmu. Cóż, to dla mnie trudne do wyobrażenia, ponieważ Szkoci wymyślili thatcheryzm na długo przed tym, zanim w ogóle o nim pomyślałam.

Minęło ponad dwieście lat, odkąd Adam Smith, David Hume, Adam Ferguson i inni powołali do życia zespół wyobrażeń o świecie, w którym bogactwo może

⁵⁶⁵ Zdaniem byłej premier nie był to jednak powód do dumy, lecz raczej do rozczarowania, ponieważ tak wysoki poziom wydatków publicznych wskazywał raczej, iż neoliberalne reformy nie były wprowadzane z należytą gorliwością (zob. Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 639-640).

⁵⁶⁶ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 622-626; Finlay R.J., *Thatcherism...*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 165.

⁵⁶⁷ Zob. szerzej: Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 146; Midwinter A., Keating M., Mitchell J., *Politics and Public Policy...*, op. cit., s. 184-194.

⁵⁶⁸ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 164; Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 662-675; zob. też wypowiedź Malcolma Rifkinda w programie dokumentalnym *Thatcher & the Scots*, zrealizowanym dla BBC, <https://www.youtube.com/watch?v=31FGZZ9Jb1E>, dostęp: 13.01.2016.

⁵⁶⁹ Ibidem, s. 639-640.

być efektywniej zapewniane i pomnażane. To właśnie oni dostrzegali, że nie rząd generuje bogactwo, lecz ludzie. To właśnie ludzie postępują najlepiej, gdy dążą do realizacji własnych koncepcji. Wreszcie mądry rząd doceni starania jednostek, czynione na rzecz dobrobytu całej społeczności. Dlatego też zaproponowano ograniczenie rządu, aby poszerzyć sferę wolności mężczyzn i kobiet.

(...) to właśnie ideały, które najbardziej cenię. I właśnie one mają swoje korzenie w szkockim oświeceniu”⁵⁷⁰.

Tego rodzaju wypowiedź stanowiła polityczne *credo* Margaret Thatcher i służyła promowaniu jej projektu politycznego, nazywanego thatcheryzmem, na płaszczyźnie ideologicznej. Na tym polu „Żelazna Dama” poległa z kretesem, ponieważ było to ujęcie odrębne od utrwalonego zespołu przekonań czy wyobrażeń, których wypadkowa konstituowała naród szkocki w sensie tożsamościowym. W poprzednich rozdziałach wykazałem, że szkocka tożsamość narodowa kształtowała się mimo braku państwowości szkockiej nie dzięki pochwie indywidualizmu czy zalet wolnego rynku, ale dzięki wykształceniu się przekonań i wyobrażeń o charakterze wspólnotowym (obecnych również w dorobku intelektualnym Adama Smitha). Szkocja, mimo utraty państwowości i parlamentu, zachowała zespół odrębności instytucjonalnych, pomagających realizować określone cele i rozwiązywać wspólne problemy. Były to także swego rodzaju fora dyskusyjne, które pozwalały wypracować konsensus w relacjach z rządem. Nie ma znaczenia czy szkockie instytucje społeczne były skuteczne, czy ich działalność pozostawiała wiele do życzenia. Istotne jest to, że mieszkańcy Szkocji posiadali związane z nimi wyobrażenia i przekonania, które zapewniały poczucie zbiorowej wyjątkowości. Wszystkie te wyobrażenia czy przekonania przetrwały mimo postępującej centralizacji połączonej z dewolucją w zakresie władzy wykonawczej. Nawet wówczas rząd często starał się uwzględniać problemy szkockie w procesie zarządzania gospodarczego i korzystać z opinii przedstawicieli społeczeństwa – kościołów, związków wyznaniowych, samorządów lokalnych, środowisk biznesowych czy związków zawodowych.

Wspomniane przekonania i wyobrażenia dotyczyły szkockiego społeczeństwa obywatelskiego – zespołu instytucji, które zapobiegały marginalizacji Szkocji w obrębie

⁵⁷⁰ Thatcher M., *Speech to the Scottish Conservative Party Conference*, Perth, 13.05.1988, [w:] Harris R. [red.], *The Collected Speeches...*, op. cit., s. 296. Podobny pogląd Margaret Thatcher wyraziła w autobiografii (zob. Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 638).

Zjednoczonego Królestwa i przyczyniały się do ochrony jej interesów. Wyjątkowość doktryny Margaret Thatcher polegała na zakwestionowaniu przekonań i wyobrażeń o charakterze wspólnotowym. Jest to wyraźnie widoczne w wypowiedzi dla *Scotland on Sunday* z 31 października 1987 roku:

„Myślę, że żyjemy w czasach, kiedy zbyt wielu ludzi daje do zrozumienia, że ma problem i uważa, że jego rozwiązanie jest zadaniem rządu (...). Oni przenoszą swoje problemy na społeczeństwo. Tymczasem nie ma czegoś takiego jak społeczeństwo. Są jednostki, mężczyźni, kobiety i rodziny. Żaden rząd nie może niczego dokonać inaczej niż poprzez ludzi, a ludzie muszą polegać przede wszystkim na sobie. Naszym obowiązkiem jest zadbać najpierw o siebie, a potem o swojego sąsiada”⁵⁷¹.

Jeszcze poważniejszym błędem było przemówienie Margaret Thatcher na forum Zgromadzenia Ogólnego Kościoła Szkockiego. Konserwatywna premier wskazywała, że człowiek – stworzony na obraz i podobieństwo Boga – posiada wolną wolę i ma możliwość samodzielnego osiągnięcia stanu duchowego odkupienia. Rolą kościoła jest zatem dbałość o rozwój duchowy wiernych a nie o wprowadzanie reform społecznych czy rozwiązywanie problemów za nich⁵⁷². Margaret Thatcher zlekceważyła jednak symboliczną rangę Kirku jako części szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. W przeszłości parafie pomagały w rozwiązywaniu wspólnych problemów i niosły pomoc ubogim – stąd utrwalone w Szkocji wyobrażenia i przekonania o solidarnościowej roli Kościoła Szkockiego⁵⁷³. Przemówienie zraziło wielu Szkotów do thatcheryzmu i nie pomogło konserwatywnej premier pozyskać zwolenników w i tak coraz mniej licznyemu Kirku⁵⁷⁴, który oficjalnie włączył się w kampanię na rzecz ustanowienia Zgromadzenia (Parlamentu) Szkockiego.

Dodatkowym problemem były stosunki Margaret Thatcher z Sekretarzami Stanu do spraw Szkocji – Georgem Youngerem i Malcolmem Rifkindem, którzy często

⁵⁷¹ Cyt. za: briandeer.com/social/thatcher-society.htm, dostęp: 11.01.2016, tłum. wł.

⁵⁷² Zob. Thatcher M., *Speech to the General Assembly of the Church of Scotland*, Edynburg, 21.05.1988, [w:] Harris R. [red.], *The Collected Speeches...*, op. cit., s. 309-312.

⁵⁷³ Margaret Thatcher zdawała się nie dostrzegać, że przemówienie było błędem. W autobiografii wspominała, że thatcheryzm nie mógł zyskać w Szkocji poparcia na gruncie ideologicznym ze względu na załamanie wiary protestanckiej, stanowiącej bastion konserwatyzmu (zob. Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 639).

⁵⁷⁴ W 1990 roku Kościół Szkocki liczył zaledwie 700 000 wiernych, podczas gdy kościół katolicki 800 000. Poza tym ½ małżeństw łączył tylko ślub cywilny w porównaniu do ¼ w latach 70. XX wieku (zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 175).

okazywali się hamulcowymi we wprowadzaniu reform thatcheryzmu oraz przedstawiali się jako politycy walczący o dodatkowe środki budżetowe wbrew rządowi⁵⁷⁵.

Radykalna redukcja przemysłu ciężkiego i wydobywczego w gospodarce miała stopniowy wpływ na rozwój szkockiej myśli narodowej. Przekonania i wyobrażenia o potędze szkockiego przemysłu, związanym z nim etosem pracy i codziennym heroizmie, a także o walce środowisk robotniczych o lepsze warunki życia miały symboliczne znaczenie w zespole przekonań i wyobrażeń składających się na szkocką tożsamość narodową. Związki zawodowe stanowiły część konceptu szkockiego społeczeństwa obywatelskiego i miały duże znaczenie w dialogu między szkockim społeczeństwem a rządem. Jednocześnie prywatyzacja i likwidacja państwowych przedsiębiorstw powodowały osłabienie więzi składających się na poczucie brytyjskiej tożsamości narodowej. Ze szkockiego krajobrazu gospodarczego zniknęły także symbole brytyjskości: kopalnie, zakłady przemysłowe, linie lotnicze czy brytyjski koncern naftowy (obecnie będący częścią amerykańskiego BP)⁵⁷⁶. Relację pomiędzy etosem robotniczym a szkocką tożsamością narodową najlepiej opisał lider Szkockiego Kongresu Związków Zawodowych z lat 1986-1998 Campbell Christie:

„Niepokoił mnie widok ludzi, których się znało, którzy wiele znaczyli w świecie przemysłu stali w Lanarkshire, a którzy pracowali w aptekach. W swoich społecznościach byli znaczącymi ludźmi rzucanymi na sterty złomu. W Szkocji poczucie samej siebie, swoich umiejętności, tego czym tak naprawdę była Szkocja, były zbudowane na tych gałęziach przemysłu”⁵⁷⁷.

Nie wydaje się, aby w środowisku robotniczym było to stanowisko odosobnione, zwłaszcza że Szkocki Kongres Związków Zawodowych włączył się w działania Kampanii na rzecz Zgromadzenia Szkockiego, a następnie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego.

⁵⁷⁵ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., ss. 639-640, 642-643. Gwoli przykładu warto wskazać, że George Younger powołał komisję składającą się z przedstawicieli szkockich grup społecznych, która miała spotykać się raz w tygodniu w budynku Royal High School w Edynburgu. Miał to być substytut Zgromadzenia Szkockiego. Doprowadził również do zachowania Szkockiej Agencji Rozwoju w dotychczasowym kształcie (zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 178).

⁵⁷⁶ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 602; McCrone D., *Thatcherism in a Cold Climate*, [w:] *Radical Scotland*, nr 39, czerwiec-lipiec 1989, s. 11; Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 13.

⁵⁷⁷ Wypowiedź pochodzi z programu dokumentalnego *Thatcher & the Scots*, zrealizowanego dla BBC (zob. <https://www.youtube.com/watch?v=31FGZZ9Jb1E>, dostęp: 13.01.2016).

Indywidualistyczna retoryka mogłaby jednak zostać zapomniana, gdyby tylko Margaret Thatcher pozwoliła na ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego. Tymczasem dla „Żelaznej Damy” Zgromadzenie Szkockie było kolejnym bastionem biurokracji, generującym koszty i podnoszącym podatki, w dodatku tłamszącym inicjatywę jednostek, którą tak usilnie promowała⁵⁷⁸. W dodatku koncepcja ustanowienia autonomicznego zgromadzenia w jej ocenie zagrażała jedności unii:

„Mówi się, że nie jesteśmy partią Szkocji i to prawda – nie jesteśmy. Ale nie jesteśmy także partią Anglii, partią Walii czy partią Irlandii. Jesteśmy partią całego Zjednoczonego Królestwa. Jesteśmy Partią Konserwatywną i Unionistyczną. I zawsze będziemy Partią Unionistyczną.

(...) Nacjoniści są przynajmniej na tyle szczerzy, że otwarcie deklarują dążenie do rozpadu Zjednoczonego Królestwa. Partia Pracy utrzymuje, że tego nie chce, ale jej strategia polityczna pokazuje co innego”⁵⁷⁹.

Zamiast reformy instytucjonalnej Margaret Thatcher proponowała zwiększenie zakresu wolności gospodarczej oraz wolności indywidualnej:

„Dopóki pozostanę liderem Partii Konserwatywnej, powinniśmy bronić jedności Unii poprzez wyraźne negowanie dewolucji w zakresie stanowienia prawa.

(...) wyraziliśmy poparcie dla zupełnie innej polityki – strategii znacznie odważniejszej i bardziej przemawiającej do wyobraźni niż proponowana przez naszych oponentów. Nie dewolucję dla polityków i biurokratów, lecz dewolucję dla samego narodu szkockiego. Dewolucję w polityce mieszkaniowej, w edukacji, w służbie zdrowia, w korporacyjnym udziale we własności (...).

Tego rodzaju polityka przywraca władzę ludziom. Jest to strategia ciesząca się ich poparciem”⁵⁸⁰.

Margaret Thatcher głęboko sprzeciwiała się więc ustanowieniu autonomii będącej „prawem narodowym” Szkotów przy jednoczesnym pozostawianiu Szkocji w unii brytyjskiej⁵⁸¹. Paradoksalnie była to taktyka politycznie nieopłacalna. Ustanowienie

⁵⁷⁸ Thatcher M., Thatcher M., *Speech to the Scottish Conservative Party Conference*, Perth, 13.05.1988, [w:] Harris R. [red.], *The Collected Speeches...*, op. cit., s. 296.

⁵⁷⁹ Ibidem. Formalnie pełna nazwa Partii Konserwatywnej to Partia Konserwatywno-Unionistyczna (ang. *Conservative and Unionist Party*).

⁵⁸⁰ Ibidem.

⁵⁸¹ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 644.

Zgromadzenia Szkockiego ze stosunkowo szerokim zakresem uprawnień pozwoliłoby na wprowadzanie w Szkocji modelu gospodarczego Partii Pracy, a następnie porównanie efektów polityki obu partii w różnych regionach kraju. Byłaby to jednocześnie gra na czas, która pozwalałaby ewentualnie obciążyć Partię Pracy odpowiedzialnością za sytuację w Szkocji.

Przyczyną tak nieustępliwej postawy była próba wprowadzania przez Margaret Thatcher nowego modelu brytyjskości, ponieważ dawne filary brytyjskiej tożsamości narodowej w ujęciu konserwatystów (imperium i wiara protestancka) należały do przeszłości. Alternatywą miało być promowanie przez państwo wolnej inicjatywy, przedsiębiorczości, indywidualizmu oraz umożliwienie jednostkom realizacji własnego potencjału. Nowa tożsamość brytyjska miała ukształtować się na gruncie negatywnym, niejako w walce przeciwko socjalizmowi, utożsamianemu z projektem państwa dobrobytu⁵⁸². W retoryce i działalności politycznej „Żelazna Dama” przyjmowała założenie, że działacze lewicowi są zakamuflowanymi marksistami, którzy „okopali się” w trzech instytucjach: Partii Pracy, samorządach lokalnych i związkach zawodowych⁵⁸³.

Takie pojmowanie brytyjskości pozostawało w sprzeczności z przekonaniami i wyobrażeniami konstytuującymi szkocką tożsamość narodową, zwłaszcza że związki zawodowe czy samorządy lokalne były utożsamiane ze szkockim społeczeństwem obywatelskim. Retoryka ta umacniała Szkotów w przekonaniu, że ich problemy pozostają lekceważone przez rząd⁵⁸⁴.

Margaret Thatcher podważała sens istnienia społeczeństwa jako takiego i nawet nie kryła się z tym, że nie przywiązuje większej wagi do opinii instytucji utożsamianych ze szkockim społeczeństwem obywatelskim. Twierdziła wręcz, że szkocki establishment jest zagłębiem lewicowości przyczyniającym się do umacniania wrogiej państwu brytyjskiemu ideologii socjalizmu⁵⁸⁵.

⁵⁸² Teza ta znajduje potwierdzenie w literaturze brytyjskiej (zob. Aughey N., *Nationalism, Devolution...*, op. cit., s. 75; Stewart D., *The Path to Devolution...*, op. cit., ss. 198, 215).

⁵⁸³ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 357.

⁵⁸⁴ Wydanie wojny instytucjom obciążonym tak dużym bagażem przekonań i wyobrażeń o charakterze tożsamościowym nie mogło pozostać bez wpływu na ocenę działań rządu. Z badań opinii publicznej prowadzonych w sierpniu 1989 roku wynikało, iż 69% szkockich respondentów uważało, że Margaret Thatcher nie dba o szkockie interesy; 61% badanych twierdziło, że są traktowani przez nią jak obywatele drugiej kategorii. W badaniach przeprowadzonych rok później aż 79% Szkotów widziało w Partii Konserwatywnej ugrupowanie, któremu nie zależy na losach Szkocji (dane za: Stewart D., *The Path to Devolution...*, op. cit., ss. 215, 218).

⁵⁸⁵ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 639.

Ta konfrontacyjna postawa musiała doprowadzić do konfliktu między rządem a instytucjami szkockimi. Atak na szkockie instytucje był odbierany jako zamach na szkockie interesy, a co za tym idzie – na szkocką tożsamość narodową. Antysocjalistyczna tożsamość brytyjska nie dała się przeszczepić na grunt szkocki, ponieważ nie przystawała do kanonu przekonań i wyobrażeń, które od stuleci budowały szkocką tożsamość narodową. Koncepcja ta była raczej utożsamiana z agresywnym nacjonalizmem angielskim⁵⁸⁶. Poczucie represyjności rządu Margaret Thatcher wiązało się z zakwestionowaniem konsensualnego stylu rządzenia, mającego zapewniać równość Anglii i Szkocji w ramach unii brytyjskiej. Konserwatyści utrzymywali scentralizowany aparat administracyjny, który nie zapewniał rozwiązywania problemów szkockich przez państwo; z drugiej strony jednolitość wprowadzanej polityki gospodarczej wykluczała porozumienie z instytucjami utożsamianymi z ochroną szkockich interesów. Margaret Thatcher literalnie interpretowała zasadę suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, co z kolei pozostawało w sprzeczności z utrwaloną praktyką konstytucyjną, w której parlament akceptował różnorodność instytucjonalną⁵⁸⁷. W tym kontekście renesans szkockiej myśli narodowej nie jest przypadkowy – kształtował się w kontrze do modelu brytyjskości proponowanego przez rząd.

6.4 Renesans idei szkockiej autonomii narodowej w latach 1987-1992

1 marca 1980 roku powstała Kampania na rzecz Zgromadzenia Szkockiego (ang. *Campaign for A Scottish Assembly* – CSA) – organizacja, która agitowała za przyznaniem Szkocji jak najszerszego zakresu autonomii politycznej. CSA zrzeszała ludzi różnych środowisk politycznych oraz instytucje kojarzone ze społeczeństwem obywatelskim. Początkowo jej działania nie cieszyły się oficjalnym poparciem partii politycznych⁵⁸⁸.

Mimo niewielkiego zainteresowania działaniami CSA ze strony środowiska politycznego, szkocka myśl narodowa zajmowała coraz ważniejsze miejsce w debacie publicznej. Było to szczególnie widoczne na łamach dwumiesięcznika *Radical Scotland*, stanowiącego zaplecze intelektualne dla przeciwników thatcheryzmu. W 1985 roku redaktor naczelny Alan Lawson wyraził zdecydowane poparcie dla Zgromadzenia

⁵⁸⁶ Teza ta znajduje potwierdzenie w literaturze przedmiotu (zob. McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 121-122; Paterson L., *Where now for Scottish autonomy?*, [w:] *Renewal*, t. 6, nr 4, jesień 1998, s. 23).

⁵⁸⁷ Zob. szerzej: Aughey N., *Nationalism, Devolution...*, op. cit., s. 76; Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 605; Paterson L., *The Autonomy...*, op. cit., s. 169.

⁵⁸⁸ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 607-608; Stewart D., *The Path to Devolution...*, op. cit., s. 199-200.

Szkockiego i zawiązania konwentu konstytucyjnego w porozumieniu z CSA. Nie sam postulat był jednak najważniejszy, lecz sposób jego uzasadnienia. W takim ujęciu reformy wprowadzane przez rząd Margaret Thatcher były inicjatywą angielską, pozbawioną legitymizacji w Szkocji. Alan Lawson odbierał to jako przejaw kryzysu konstytucyjnego, który mógł zostać zażegnany poprzez ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego, mogącego wyłonić rząd będący „reprezentacją narodu szkockiego”⁵⁸⁹. W podobnym tonie wypowiadał się James Ross – podsekretarz Stanu w Biurze do spraw Szkocji w latach 1975-1979. W jego ocenie reforma ustrojowa w Szkocji nie miałaby sensu, gdyby była legitymizowana wyłącznie ustawą Parlamentu Zjednoczonego Królestwa – zmiana większości parlamentarnej doprowadziłaby do likwidacji autonomii szkockiej⁵⁹⁰. Jeszcze bardziej krytyczny w stosunku do thatcheryzmu pozostawał socjolog David McCrone. Wartości uważane przez Margaret Thatcher za rdzennie szkockie, mające legitymizować neoliberalizm, wywodziły się – jego zdaniem – z metodyzmu angielskiego. Szkocja mogła więc wyrażać opór w kategoriach konfliktu narodowego – thatcheryzm mógł być uznany za *obcy, angielski*, na który nie ma zgody ze strony narodu szkockiego⁵⁹¹.

Podobna retoryka, znajdująca oparcie w lewicowych, opiniotwórczych mediach, nie mogła pozostać bez wpływu na stanowisko polityczne Partii Pracy. Czynnikiem, który przesądził o wykorzystaniu elementów szkockiej myśli narodowej w praktyce politycznej, były wyniki wyborów z 1987 roku. Wobec coraz słabszych wyników Partii Konserwatywnej

w Szkocji oraz jej sukcesów w Anglii dochodziło do kuriozalnej sytuacji. Partia Pracy zdobywała coraz większą liczbę mandatów w Szkocji, ale przegrywała w wyborach do Izby Gmin. Laburzyści trzeci raz z rzędu nie byli w stanie utworzyć rządu i realizować własnej strategii wobec Szkocji. Prowadziło to do przekonania o wadliwości konstytucji brytyjskiej i występowaniu w Szkocji zjawiska tzw. deficytu demokratycznego. W sumie przez osiemnaście lat nie doszło do utworzenia rządu cieszącego się poparciem większości Szkotów⁵⁹².

⁵⁸⁹ Lawson A., *Towards a Constitutional Convention*, [w:] *Radical Scotland*, nr 17, październik-listopad 1985, s. 6.

⁵⁹⁰ Ross J., *The fond farewell to devolution*, [w:] *Radical Scotland*, nr 36, grudzień 1988-styczeń 1989, s. 8-9.

⁵⁹¹ McCrone D., *Thatcherism...*, [w:] *Radical Scotland*, nr 39, czerwiec-lipiec 1989, s. 8-11.

⁵⁹² Zob. szerzej: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 607-608; McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 122.

To właśnie w 1987 roku Partia Pracy oraz Sojusz Liberalów i Socjaldemokratów nawiązały współpracę z Kampanią na rzecz Zgromadzenia Szkockiego oraz innymi przedstawicielami instytucji, które miały symboliczne znaczenie w ramach społeczeństwa obywatelskiego. Zwiastunem powrotu szkockiej myśli narodowej do łask lewicowych polityków okazał się raport Komisji Konstytucyjnej, opublikowany w lipcu 1988 roku i zatytułowany *Roszczenie Prawa dla Szkocji* (ang. *Claim of Right for Scotland*). Autorzy raportu, którzy byli związani przeważnie ze wspomnianymi ugrupowaniami, nie mieli wątpliwości, że Szkoci posiadają tożsamość narodową, która wyraża się również w odrębnościach na poziomie instytucjonalnym, zagwarantowanych *Traktatem o Unii*⁵⁹³. Tymczasem – w ocenie polityków opozycji – praktyka konstytucyjna lat 80. XX wieku nie gwarantowała ochrony interesów narodu szkockiego. Krytkowano podległość Sekretarza Stanu do spraw Szkocji rządowi, nieefektywność komisji parlamentarnych do spraw Szkocji oraz większościową ordynację wyborczą, która nadmiernie wzmacniała pozycję premiera i rządu⁵⁹⁴. Najbardziej krytycznie odnoszono się jednak do forsowanej przez Partię Konserwatywną zasady dotyczącej źródła legitymizacji władzy: „Korony w Parlamencie” (*Crown-in-Parliament*). Zdaniem członków Komisji Konstytucyjnej zasada ta wyrażała daleko idącą fikcję prawną i prowadziła do absolutyzacji kompetencji premiera i większości parlamentarnej:

„Konstytucja angielska przewiduje tylko jedno źródło władzy; Koronę w Parlamencie. Obecnie to jedyne źródło władzy jest reprezentowane głównie przez premiera, który zawłaszczył niemal wszystkie królewskie prerogatywy. On/ona powołuje ministrów, którzy – nie licząc drobnych wyjątków – mogą być odwoływani zależnie od jego/jej woli, a także posiada znacznie potężniejsze wpływy w zakresie patronatu. Ze względu na dyscyplinę partyjną oraz osobiste ambicje członków partii, Parlament jest daleki od kontrolowania władzy wykonawczej (to wyłącznie teoria konstytucyjna), lecz właśnie premier jest głową władzy wykonawczej, która kontroluje Parlament (...). Historycznie, władza parlamentu wykształciła się jako ograniczenie arbitralnej władzy monarchów. Obecnie znaleźliśmy się w sytuacji, gdy premier w praktyce posiada stopień arbitralnej władzy, o który mogłoby zabiegać być może kilku

⁵⁹³ *A Claim of Right for Scotland. Report of the Constitutional Steering Committee*, Edynburg 1988, s. 1.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, s. 2-4.

angielskich monarchów i którego nie posiadał żaden monarcha szkocki. Pomimo tego on/ona nadal ukrywa się za fikcją królewskiego *veta* oraz pozorami obrony godności Parlamentu, aby uzyskać legitymizację dla koncentracji władzy, pozostającej bez precedensu w zachodniej społeczności.

Każda zaleta angielskiej konstytucji, każde prawo obywatelskie może zostać zmienione przez zwykłą większość w tak podporządkowanym parlamencie. Może to nawet doprowadzić w miarę potrzeby do zawieszania wyborów co pięć lat albo nawet w ogóle do ich zniesienia (...).

Faktycznie, nie w teorii, premier jest głową państwa, szefem egzekutywy i pierwszym prawodawcą a pozostając na stanowisku nie jest związany jakimikolwiek jasnymi ograniczeniami konstytucyjnymi”⁵⁹⁵.

Tego rodzaju krytyka konstytucji brytyjskiej (usilnie nazywanej angielską) oraz podkreślanie obaw związanych z jej stosowaniem było spowodowane przede wszystkim odrzuceniem konsensualnego stylu sprawowania władzy oraz nieprzestrzeganiem przez rząd konwenansów konstytucyjnych, które wymagały ograniczania się parlamentu oraz respektowania instytucjonalnego zróżnicowania unii brytyjskiej.

Jeśli powyższe poglądy zestawimy z faktem, że rządząca Partia Konserwatywna nie cieszyła się poparciem wyborczym ze strony większości Szkotów (zatem nie posiadała legitymizacji do rządzenia ze strony narodu szkockiego), to od przywołanego wywodu pozostawał już tylko krok do konkluzji, że naród szkocki nie ma żadnego wpływu na zarządzanie własnymi sprawami i pozbawiony jest instytucji mogących zapewnić realną ochronę jego interesów:

„Wielu Szkotów odwołuje się do doktryny samostanowienia. Mimo że zastosowanie tej doktryny nie zawsze jest jasne, wydaje się niepodważalne, że akceptacja odrębnego szkockiego systemu prawnego w ramach Zjednoczonego Królestwa i co najmniej teoretycznego prawa do znacznego obszaru odrębnej polityki, niesie za sobą prawo do pewnego stopnia samostanowienia. Obecna angielska konstytucja, albo co najmniej funkcjonujące zwyczaje odmawiają tego prawa, co stawia pod znakiem zapytania konieczność przestrzegania konstytucji przez Szkotów.

⁵⁹⁵ Ibidem, s. 4.

(...) Tworzymy nasz raport w kontekście prób osłabienia demokracji – redukcji zasięgu i wpływu reprezentatywnych instytucji. Wybieralne zgromadzenia poza rządem brytyjskim są pozbawiane kompetencji albo zostały zlikwidowane (...). W tym kontekście rząd odmawia powołania nowego organu wybieralnego – Zgromadzenia Szkockiego⁵⁹⁶.

Podsumowanie raportu jest zdecydowaną polemiką z ideologią thatcheryzmu, utożsamianego z angielskością:

„Szkocja mierzy się z kryzysem tożsamości i przetrwania. Jest obecnie rządzona bez zgody na to i jest przedmiotem deklarowanego zamiaru wymuszenia na niej radykalnej zmiany poglądów i wzorców zachowania mimo braku jakichkolwiek oznak pożądanego jej. Wszelkie pytania dotyczące tego czy zgoda powinna być częścią rządów są odrzucane. Komentarze Adama Smitha przytaczane są w kontekstach, które by go zaszokowały, szkocka historia jest wybiórczo zniekształcana, a Szkotom mówi się, że oddawane przez nich głosy są kłamstwem – że potajemnie kochają to, przeciwko czemu głosują⁵⁹⁷.

Komisja konstytucyjna przewartościowała zasady, na których opierał się ład konstytucyjny. Przesłanie płynące z treści raportu było jasne: nadrzędność Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, wyrażona zasadzie „Korony w Parlamencie”, może być akceptowana tylko wtedy, gdy pozwoli na to naród szkocki. Szkocka wspólnota narodowa miała zatem stać ponad Parlamentem Zjednoczonego Królestwa.

W raporcie widoczny jest wyraźny wzrost zainteresowania ideą szkockiej autonomii narodowej. Świadczy o tym założenie Szkockiej Akcji Laburzystowskiej (ang. *Scottish Labour Action* – SLA), do której należeli m. in. Gordon Brown, George Galloway, John McAllion, Dennis Canavan, Robin Cook, Jack McConnell czy Susan Deacon. W założeniach programowych SLA kierowała się zasadą, że naród szkocki posiada prawo do samostanowienia, a więc do samodzielnego decydowania o własnym losie. Na tym tle argumentowano, że Partia Konserwatywna nie posiada mandatu narodu do rządzenia w Szkocji⁵⁹⁸.

⁵⁹⁶ Ibidem, s. 10.

⁵⁹⁷ Ibidem, s. 23.

⁵⁹⁸ Zob. szerzej: Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 49-50; Watts D., *Nationalism in Scotland and Wales: A Union for Good?*, Sheffield 1994, s. 32-33.

Ostatecznie doszło do utworzenia Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, w którego pracach uczestniczyli przedstawiciele Partii Pracy, Sojuszu Socjaldemokratów i Liberalów (później Liberalni Demokraci), Zielonych, Szkockiego Kongresu Związków Zawodowych, Konwentu Szkockich Władz Lokalnych (ang. *Convention of Local Authorities – COSLA*), kościołów i związków wyznaniowych. Na inauguracyjnym posiedzeniu, 30 marca 1989 roku, przyjęto manifest *Roszczenie Prawa dla Szkocji* (*Claim of Right for Scotland*):

„My, zebrani jako Szkocki Konwent Konstytucyjny, niniejszym przyznajemy Narodowi szkockiemu suwerenne prawo do ustalenia formy Rządu najlepiej przystosowanej do Jego potrzeb oraz deklarujemy i zobowiązujemy się, że we wszystkich naszych działaniach i dyskusjach Jego interes powinien być kwestią nadrzędną.

Ponadto deklarujemy i przysięgamy, że nasze działania i dyskusje będą skierowane na osiągnięcie następujących celów:

uzgodnienia projektu Zgromadzenia lub Parlamentu Szkockiego;

zmobilizowania szkockiej opinii publicznej dla zagwarantowania akceptacji narodu szkockiego dla tego projektu; oraz

obrony prawa narodu szkockiego, zmierzającej do wprowadzenia tego projektu”⁵⁹⁹.

Uwagę przykuwa odwoływanie się nie do interesów określonych grup społecznych (np. robotników czy klasy średniej), ale do Szkotów jako suwerennego narodu w sensie politycznym; jako wspólnoty mogącej swobodnie decydować o formie ustrojowej zapewniającej pomyślność całej zbiorowości.

Przewodniczącym konwentu został jeden z autorów raportu *Roszczenia Prawa dla Szkocji* – James Ross. Jego zastępca Canon Kenyon Wright był przewodniczącym Kościoła Episkopalnego i sekretarzem generalnym Szkockiej Rady Kościołów. W przemówieniu wygłoszonym na inauguracyjnym posiedzeniu Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, wyraźnie przeciwstawiał thatcheryzmowi zasadę suwerenności narodu szkockiego:

„Reprezentujemy Szkocję. W tym twierdzeniu nie ma fałszywej przesady.

⁵⁹⁹ *Claim of Right for Scotland*, cyt. za: *Scotland's Parliament. Scotland's Right*, Edynburg 1995, s. 10.

(...) Tylko co z implementacją [ustawy dotyczącej Zgromadzenia Szkockiego – K.P.]? Obecnie w wielu kręgach zadaje się pytanie: *Jeśli utworzymy szczegółowy plan mający poparcie narodu szkockiego, co się stanie, gdy inny głos, który bardzo dobrze znamy, odpowie: 'Mówimy nie, ponieważ to my jesteśmy państwem'?* Cóż, owszem – odpowiemy – ale my jesteśmy narodem i z ostatnich badań wynika, że Szkocja nie wierzy w *pluralis maiestaticus*, lecz w *My, naród*⁶⁰⁰.

Cytowana wypowiedź świadczyła o znaczącej porażce Margaret Thatcher na gruncie ideologicznym. Pokazała też, jak bardzo nieskuteczne okazało się przemówienie wygłoszone rok wcześniej w siedzibie Kościoła Szkockiego.

W tym samym roku Szkocki Konwent Konstytucyjny opublikował *W stronę Parlamentu Szkockiego. Dokument i raport konsultacyjny dla Narodu Szkockiego* (ang. *Towards Scottish Parliament. Consultation Document and Report to the Scottish People*). Członkowie konwentu rozpatrywali pięć wariantów ustrojowych dotyczących Szkocji: niepodległość, dewolucję, federalizm, *status quo* oraz dalszą centralizację. Za najbardziej pożądane rozwiązanie uznano dewolucję w zakresie stanowienia prawa, wyrażającą się w ustanowieniu lokalnego parlamentu⁶⁰¹. Konsekwentnie przeciwstawiano się zasadzie suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa (wyrażającej się w sformułowaniu: „Korona w Parlamencie”). Autorzy wykazywali jej liczne wady, przede wszystkim uzależnieniem Szkocji od woli posłów angielskich⁶⁰².

Członkowie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego przeciwstawiali zasadę suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa zasadzie suwerenności narodu szkockiego:

„(...) dla Konwentu sprawa wygląda zupełnie inaczej: zdecydował się odrzucić zasadę suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa na rzecz suwerenności Narodu Szkockiego. Suwerenność Narodowa, nie suwerenność Rządu, jest fundamentalną zasadą jego wiary”⁶⁰³.

⁶⁰⁰ Wright C.K., *Speech at inaugural meeting of the Scottish Constitutional Convention*, Edynburg, 30.03.1989, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 175-176.

⁶⁰¹ *Towards Scottish Parliament. Consultation Document and Report to the Scottish People*, Edynburg 1989, s. 14.

⁶⁰² *Ibidem*, s. 17.

⁶⁰³ *Ibidem*, s. 17.

Zdaniem autorów raportu właśnie ta druga zasada legła u podstaw szkockiej doktryny konstytucyjnej (w przeciwieństwie do zasady suwerenności parlamentu, posiadającej angielski rodowód)⁶⁰⁴. Suwerenność narodowa (*popular sovereignty*) – znacznie mniej uzależniona od koniunktury politycznej w Londynie – miała być źródłem legitymizacji Parlamentu Szkockiego:

„Konwent wyraził swoje poparcie dla takiej interpretacji przez włączenie do jego Deklaracji założycielskiej [*Claim of Right for Scotland* z 1989 r. – K.P.] uznania prawa suwerennego prawa Narodu Szkockiego [podkreślenie autorów – K.P.] do ustanowienia formy Rządu najlepiej przystosowanej do Jego potrzeb. Rodzi to dwojakie konsekwencje – obie o fundamentalnym znaczeniu. Po pierwsze, prowadzi do jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, które postawiliśmy: nie będzie żadnej legitymizowanej alternatywny dla formy rządzenia w Szkocji przez Parlament Zjednoczonego Królestwa – czy też przez przyszły Parlament Szkocki – jeśli tylko sam Naród Szkocki nie wyrazi na to zgody. Po drugie, jeśli Naród Szkocki zgodzi się na zarządzanie własnymi sprawami w ramach niepodległego państwa, Konwent musi zaakceptować legitymizację dla takiego postępowania, nawet jeśli rząd Wielkiej Brytanii sprzeciwiłby się takiemu rozwiązaniu”⁶⁰⁵.

Odbiór retoryki towarzyszącej całej inicjatywie jest bardzo zróżnicowany⁶⁰⁶. Środowiska związane ze Szkockim Konwentem Konstytucyjnym wzmocniły narrację

⁶⁰⁴ Ibidem, s. 17.

⁶⁰⁵ Ibidem, s. 18.

⁶⁰⁶ W ocenie Jamesa Mitchella raport *W stronę Parlamentu Szkockiego...* stanowił jednostronną deklarację suwerenności narodowej; z kolei używanie tego rodzaju figury retorycznej znajdowałoby uzasadnienie co najwyżej w deklaracjach niepodległościowych. Autor wyrażał zapatrywanie, że powoływanie się na zasadę suwerenności narodowej w kontekście wzmocnienia dewolucji było w gruncie rzeczy pozbawione sensu, ponieważ wola narodu szkockiego nie była wystarczająca dla osiągnięcia tego celu; ewentualna reforma konstytucyjna i tak wymagałoby uzgodnień z Parlamentem Zjednoczonego Królestwa (zob. Mitchell J., *Constitutional Conventions...*, [w:] *Strathclyde Papers on Government and Politics*, op. cit., s. 13-14). Bardziej pozytywne nastawienie przejawiał James G. Kellas, który w odwołaniach do woli narodu szkockiego (prawdopodobnie mającej wyrażać się w referendum) nie widział nic rewolucyjnego (zob. Kellas, J.G., *The Scottish Constitutional Convention*, [w:] *Scottish Governmental Yearbook*, 1992, s.50-58). Tom Nairn wyrażał nadzieję, że prace członków konwentu dadzą początek nacjonalizmowi szkockiemu w nowym wydaniu, odwołującego się do autonomii politycznej (zob. Nairn T., *The living dead: the SNP's withdraw from the Scottish Constitutional Convention*, [w:] *New Statesman and Society*, t. 2, nr 43, 31.03.1989, s. 11). Stanowisko krytyczne zajął Roger Levy, który wskazywał, że Partia Pracy w niebezpieczny sposób przygotowała grunt pod renesans nacjonalizmu szkockiego, uznając suwerenność narodową za nadrzędną zasadę konstytucyjną. Badacz ten posłużył się nawet dosadnym porównaniem, że szkoccy politycy Partii Pracy – podobnie jak doktor

o anty-szkockości Partii Konserwatywnej. Doprowadził też wielu wyborców do przekonania, że Margaret Thatcher jest niejako obcym (angielskim) kolonizatorem, wprowadzającym niechciany w Szkocji program polityczny. Wobec tak zmasowanej krytyki wśród członków konwentu zabrakło przedstawicieli torysów. Margaret Thatcher krytykowała prace konwentu, uważając jego działania oraz zasadę suwerenności narodu szkockiego za zagrożenie dla jedności Zjednoczonego Królestwa⁶⁰⁷. W podobnym tonie wypowiedział się szef Komitetu Wykonawczego Partii Konserwatywnej – John McKay⁶⁰⁸.

Nie można jednak mieć wątpliwości, że dzięki Szkockiemu Konwentowi Konstytucyjnemu nastąpiło odrodzenie idei szkockiej autonomii narodowej. Podstawowym postulatem konstytucyjnym było wprowadzenie dewolucji w zakresie stanowienia prawa, będącej wyrazu woli narodu szkockiego. Paradoksalnie wiele elementów retoryki konwentu przyczyniło się do wzmocnienia nacjonalizmu szkockiego w okresie po ustanowieniu Parlamentu Szkockiego.

6.5 Odrodzenie nacjonalizmu szkockiego w latach 1987-1992

Szkocka Partia Narodowa była pierwszą partią, która podjęła oficjalną współpracę z CSA. W początkach lat 80. XX wieku Gordon Wilson złożył w Izbie Gmin projekt ustawy o ustanowieniu Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, ale jego inicjatywa przeszła praktycznie bez echa. Wzbudziła także nieufność nacjonalistów szkockich, którzy wyrażali stanowisko fundamentalistyczne⁶⁰⁹. Powołanie Szkockiego Konwentu Narodowego – organizacji pochodzącej z wyborów organizowanych według systemu proporcjonalnego, stało się elementem programu SNP przed wyborami parlamentarnymi z 1987 roku⁶¹⁰, zanim pomysłem zainteresowały się inne partie.

W tym kontekście może dziwić, że SNP ostatecznie nie wzięła udziału w pracach Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego. Decyzja ta, nosząca znamiona politycznego samobójstwa, wynikała z błędnych kalkulacji politycznych. Przedstawiciele SNP – Margaret Ewing i Jim Sillars początkowo negocjowali warunki uczestnictwa, lecz kością niezgody był sposób pojmowania zasady suwerenności

Frankenstein – „stworzyli potwora”, który może wymknąć się spod kontroli (zob. Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 111-112).

⁶⁰⁷ *Thatcher dismisses 'Union at risk' claim*, [w:] *The Glasgow Herald* z 10.01.1989, s. 3.

⁶⁰⁸ *Tories attacks on motives behind the Convention*, [w:] *The Glasgow Herald* z 17.01.1989, s. 9.

⁶⁰⁹ Mitchell J., *Constitutional Conventions...*, [w:] *Strathclyde Papers on Government and Politics*, op. cit., s. 11.

⁶¹⁰ *Play the Scottish...*, op. cit., s. 7.

narodu szkockiego⁶¹¹. W ocenie nacjonalistów zasada ta mogła w pełni urzeczywistnić się tylko wówczas, gdyby konwent pochodził z wyborów⁶¹². Gordon Wilson optował za tym rozwiązaniem, obawiając się marginalizacji Szkockiej Partii Narodowej. Związki zawodowe czy samorządy lokalne były zdominowane przez Partię Pracy, co wskazywało na niewielkie szanse przeforsowania propozycji niepodległościowych z pominięciem pośrednich form ustrojowych. Gordon Wilson w ten sposób motywował swoje stanowisko:

„Jeśli podejmowane będą działania w celu pozbawienia Konwentu wybieralności, możemy równie dobrze zostać pozbawieni możliwości podejmowania decyzji (...). Chcemy być zaangażowani w prace Konwentu i na bieżąco przyglądać się jego działalności, bo przecież był to nasz pomysł, ale to może sprawiać trudności, jeśli miałoby dojść do efektywnej manipulacji ze strony ugrupowań opowiadających się za dewolucją”⁶¹³.

Twierdził również, że propozycja przyznania przedstawicielom Szkockiej Partii Narodowej jedynie 8% miejsc w składzie Konwentu zakrawa na „robienie farsy z rzeczywistości politycznej”⁶¹⁴. Ostatecznie Partia Pracy nie zaakceptowała postulatu SNP, co stało się bezpośrednią przyczyną bojkotu konwentu przez nacjonalistów szkockich. Członkowie CSA nie zamierzali drażnić laburzystów, ograniczając się do dyplomatycznego stwierdzenia, że drzwi dla Szkockiej Partii Narodowej wciąż pozostają otwarte⁶¹⁵. W obozie nacjonalistów przeciwko bojkotowi konwentu opowiedziała się wyłącznie Isobel Lindsay; pozostali prominentni politycy SNP byli zgodni co do słuszności obranego kierunku⁶¹⁶. Na konwencji partyjnej opowiedziano się zdecydowanie przeciw uczestnictwu w pracach Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego (stosunkiem głosów 191:41)⁶¹⁷, jednak w dalszej perspektywie decyzja ta okazała się niezrozumiała w odbiorze społecznym. Nacjoniści szkoccy byli posądzeni o

⁶¹¹ Thatcher dismisses 'Union at risk'..., op. cit., s. 3.

⁶¹² Clark W., *SNP holds summit 'stand by' convention*, [w:] *The Glasgow Herald*, 10.01.1989, s. 3.

⁶¹³ Ibidem, s. 3.

⁶¹⁴ Clark W., *Assembly hopes fade amid rows. SNP walks out on convention*, [w:] *The Glasgow Herald*, 31.01.1989, s. 5.

⁶¹⁵ Clark W., *SNP votes for boycott of convention*, [w:] *The Glasgow Herald*, 6.03.1989, s. 18. Zob. też: Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 240.

⁶¹⁶ Zob.: Clark W., *Assembly hopes...*, op. cit., s. 5; Clark W., *SNP votes for boycott...*, op. cit., s. 18.

⁶¹⁷ Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 241.

polityczne sekciarstwo, doszło też do wzmocnienia fundamentalistycznego skrzydła partii⁶¹⁸.

Postulat wybieralności konwentu wydawał się uzasadniony także ze względu na gwałtowny wzrost poparcia dla partii w latach 1988-1989. SNP zawdzięczała wzrost w sondażach dwóm zasadniczym czynnikom: zmianie stosunku do członkostwa niepodległej Szkocji w EWG oraz oporowi związanemu z wprowadzeniem przez rząd podatku pogłównego (ang. *poll tax*).

Zmiana stosunku SNP do członkostwa niepodległej Szkocji we wspólnotach europejskich była możliwa głównie dzięki zwycięstwu Jima Sillarsa w wyborach uzupełniających do Izby Gmin w Glasgow Govan w 1988 roku. Zwycięstwo świadczyło o stopniowym odradzaniu się SNP, zwłaszcza że Glasgow wydawało się być bastionem laburzystów. Sukces Jima Sillarsa wynikał m. in. z akcentowania korzyści wynikających z przystąpienia niepodległej Szkocji do EWG⁶¹⁹. Były to założenia autorskiej doktryny Jima Sillarsa – „niepodległości w Europie” (ang. *Independence in Europe*), która zyskała wsparcie Gordona Wilsona, Alexa Salmonda czy Kennetha MacAskilla. Ostatecznie na konwencji partyjnej w 1988 roku uznano „niepodległość w Europie” za oficjalną doktrynę Szkockiej Partii Narodowej stosunkiem 8:1, a jej czołowy przeciwnik – Jim Fairlie zrezygnował z członkostwa w partii w 1990 roku⁶²⁰.

Programowy zwrot w stronę integracji europejskiej wynikał także z zapowiedzi wdrożenia w EWG polityki regionalnej, co pozwalało SNP pozyskać przeciwników paternalistycznego stylu politycznego Margaret Thatcher i Johna Majora – wspólnota europejska pomagająca małym, niepodległym państwom, stała się nagle atrakcyjniejszym projektem niż scentralizowane Zjednoczone Królestwo⁶²¹. Znajdowało to odzwierciedlenie w programie SNP przed wyborami do Parlamentu Europejskiego z 1989 roku:

⁶¹⁸ Zob. szerzej: Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National Party...*, op. cit., s. 31; Hassan G., *The Auld Enemies...*, [w:] Hassan G. [red.], *The Modern SNP...*, op. cit., s. 154-155; Nairn T., *The living dead...*, [w:] *New Statesman and Society*, t. 2, nr 43, 31.03.1989, s. 10-11; Mitchell J., *Strategies...*, op. cit., ss. 128-130, 237-239. Na tym tle nie sposób zgodzić się z zapatrywaniem Małgorzaty Kaczorowskiej, aby o bojkocie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego zdecydowali Jim Sillars i Winnie Ewing wbrew woli Gordona Wilsona. Trudno także dopatrywać się w tej decyzji politycznej przyczyn pogłębienia rozłamu czy podziału w partii (zob. Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, op. cit., s. 223-224).

⁶¹⁹ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 194.

⁶²⁰ Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National Party...*, op. cit., s. 31-32.

⁶²¹ Zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 228.

„Niepodległość w Europie oznacza, że niepodległa Szkocja byłaby pełnoprawnym członkiem Wspólnoty Europejskiej i byłaby traktowana jako równorzędny partner w Europie obok takich państw jak Dania, Hiszpania, Francja i Irlandia (...). Żaden torysowski minister z Anglii nie będzie dłużej podejmował decyzji w imieniu Szkocji. Szkocja będzie miała miejsce na elitarnym szczeblu decyzyjnym a tym samym uzyska decydujący głos w sprawach dotyczących własnego kraju”⁶²².

Początkowo doktryna „niepodległości w Europie” uatrakcyjniła nacjonalizm szkocki, przyczyniając się do wzrostu poparcia dla SNP; świadczą o tym wyniki sondażowe, które pozwalały liderom partii wierzyć, że uczestnictwo w Szkockim Konwencie Konstytucyjnym nie jest konieczne dla osiągnięcia podstawowego celu politycznego⁶²³.

Zastrzykiem popularności dla nacjonalistów szkockich była szeroko zakrojona akcja protestacyjna przeciw zastąpieniu opłaty komunalnej (ang. *community charge*) podatkiem pogłównym (ang. *poll tax*), zwanym przez konserwatystów opłatą lokalną. Nowy podatek został wprowadzony w Szkocji w 1987 roku – na rok przed zainicjowaniem podobnej reformy w Anglii, co wywołało masowe niezadowolenie. Podczas prac nad nowym podatkiem poseł SNP Donald Stewart twierdził, że Szkoci są „królikami doświadczalnymi” (dosłownie: *guinea pigs* – „świnkami morskimi”) przy wprowadzaniu kolejnych reform⁶²⁴. Określenie upowszechniło się w debacie publicznej i stawiało Partię Konserwatywną w fatalnym świetle. Margaret Thatcher nawet po wielu latach twierdziła, że reforma podatkowa przyniosłaby dobroczynne skutki. Bagatelizowała też oskarżenia o sprowadzanie Szkocji do roli laboratorium:

„(...) jeśli, jak Szkoci później twierdzili, pełnili oni rolę szczurów doświadczalnych w wielkim eksperymencie przeprowadzonym na finansach

⁶²² *Scotland's Future – Independence in Europe. European Elections*, Edynburg, 1989, s. 2. Doktryna „niepodległości w Europie” została również wyrażona w programie wyborczym do Izby Gmin w 1992 roku (zob. szerzej: *Independence in Europe. Make it happen now! The 1992 Manifesto of the Scottish National Party*, Edynburg 1992).

⁶²³ Poparcie dla Szkockiej Partii Narodowej w sondażach szacowano na 30% w grudniu 1988 roku i 32% w styczniu 1989 r. – a więc tuż po wyborach uzupełniających w okręgu Glasgow-Govan; do kwietnia 1989 roku odnotowano nieznaczny spadek – do 27% (zob.: Clark W., *SNP still on crest of wave*, [w:] *The Glasgow Herald*, 11.04.1989, s. 1).

⁶²⁴ Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 39.

samorządowych, byli najbardziej wpływowymi szczurami doświadczalnymi, jakie świat widział⁶²⁵.

Po północnej stronie rzeki Tweed sytuację odbierano zupełnie inaczej. Podatek został wprowadzony przez partię, której program większość Szkotów trzykrotnie odrzucała w wyborach. Sytuacja ta pogłębiła odczucie występowania zjawiska deficytu demokratycznego. Kwestia konieczności zapoczątkowania dewolucji w zakresie stanowienia prawa lub proklamowania niepodległości Szkocji w ramach EWG zyskały dzięki temu na znaczeniu.

Nacjonaliści szkoccy podkreślali, że nowy podatek miał charakter dyskryminacyjny, ponieważ wysokość opłat *per capita* w Szkocji była wyższa niż w Anglii. Poza tym Szkoci mieszkający w Anglii musieliby uiszczać dwie opłaty⁶²⁶. Kwestia podatku pogłównego i związanej z nim konieczności odwołania się do obywatelskiego nieposłuszeństwa była jednym z głównych atutów Jima Sillarsa w kampanii przed wyborami w okręgu Glasgow Govan. Sukces wyborczy skłonił Narodowy Komitet Wykonawczy SNP do zainicjowania kampanii, w której nawoływano do niepłacenia podatku i która cieszyła się masowym zainteresowaniem Szkotów⁶²⁷. Celem akcji protestacyjnej było zebranie 100 000 osób nie płacących nowego podatku; zachęcano osoby, które wołałyby nie posuwać się aż do obywatelskiego nieposłuszeństwa, aby płaciły podatek drobnymi monetami, masowo składały wnioski o rabat niezależnie od wysokości dochodów czy płacili grzywny za uchylających się od opłat – wszystko po to, by obnażyć niewydolność nowego systemu podatkowego⁶²⁸.

6.6 Nacjonalizm szkocki w latach 1992-1997

Opozycja była zmuszona odłożyć plany reformy konstytucyjnej na kolejne lata, ponieważ wybory do Izby Gmin z 1992 roku wygrała Partia Konserwatywna pod przewodnictwem nowego lidera – Johna Majora. SNP odnotowała wzrost poparcia o 1/3 w stosunku do poprzednich wyborów, ale ponownie uzyskała trzy mandaty w Izbie Gmin – mniej niż Liberalni Demokraci (dziewięć!), którzy uzyskali o 1/3 głosów mniej.

⁶²⁵ Thatcher M., *Moje lata...*, op. cit., s. 573, tłum. Józefowicz-Pacula J., Kościukiewicz A., Michalska K.

⁶²⁶ Lawson I., Szkocka Partia Narodowa, *Anti-Scottish Tories. A Record of Betrayal*, Edynburg 1987, s. 4-5.

⁶²⁷ Levy R., *Scottish Nationalism...*, op. cit., s. 119-120; Wilson G., *SNP the Turbulent...*, op. cit., s. 238-239.

⁶²⁸ Henderson C., *SNP launches chase two of protest*, [w:] *The Glasgow Herald*, 16.03.1989, s. 6.

Partia Pracy ponownie wygrała wybory w Szkocji, ale w Anglii okazała się słabsza od konserwatystów⁶²⁹.

Jim Sillars stracił mandat w Glasgow Govan i w przypływie rozgoryczenia określił szkockich wyborców mianem „90-minutowych patriotów”. Autor koncepcji „niepodległości w Europie” dał do zrozumienia, że Szkoci demonstrują patriotyzm tylko w czasie meczów piłkarskich. Ostatecznie zrezygnował z członkostwa w partii, co pozwoliło Alexowi Salmondowi – liderowi partii od 1990 roku – na wzmocnienie swego przywództwa. Fundamentalisci pokroju Alexa Neila zostali zmarginalizowani, dzięki czemu SNP mogła w przyszłości łatwiej przejść na pozycje pragmatyczne⁶³⁰.

Wkrótce po ogłoszeniu wyników John Major zapowiedział, że zajmie się kwestią szkocką, ale konserwatyści milczeli przez kolejne miesiące⁶³¹. Dopiero w marcu 1993 roku rząd opublikował białą księgę *Szkocja w Unii: partnerstwo dla pomyślności* (ang. *Scotland in the Union: A Partnership For Good*). Była to raczej pochwała *status quo* niż poszukiwanie ewentualnych rozwiązań mających doprowadzić do reformy ustrojowej. Nawiazywano do chwalebnej przeszłości unii angielsko-szkockiej, doniosłej roli Szkocji w budowaniu wspólnego państwa czy imperium, podkreślano dalej idącą możliwość obrony szkockich interesów w ramach większego państwa czy korzystny wpływ unii na szkocką gospodarkę⁶³². Proponowano głównie usprawnienie procedur parlamentarnych, wskrzeszenie Wielkiej Komisji Szkockiej i zapewnienie jak największej ilości czasu do dyskusji nad szkockimi problemami. Większą samodzielnością cieszyłoby się Biuro do spraw Szkocji, które miało prowadzić konsultacje z przedstawicielami szkockiego społeczeństwa⁶³³.

Także Sekretarz Stanu do spraw Szkocji Michael Forsyth – wcześniej gorliwy zwolennik thatcheryzmu – starał się okazywać szacunek dla szkockich tradycji narodowych. W 1996 roku sprowadził kamień koronacyjny królów szkockich na Zamek w Edynburgu, a na premierę filmu *Braveheart* w reżyserii Mela Gibsona udał się w kilcie. Konsekwentnie sprzeciwiał się jednak zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie

⁶²⁹ Macwhirter I., *The Disaster That Never Was – The Failure of Scottish Opposition After the 1992 General Election*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 1, jesień 1992, s. 4.

⁶³⁰ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 211; Torrance D., *Salmond. Against the Odds*, Edynburg 2010, s. 142.

⁶³¹ Macwhirter I., *The Road to Nowhere...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 4, lato 1993, s. 116.

⁶³² Zob. szerzej: *Scotland in the Union: A Partnership for Good*, Edynburg 1993, s. 11-22.

⁶³³ Zob. szerzej: *Ibidem*, ss. 25-31, 33-37.

stanowienia prawa⁶³⁴. Takie symboliczne gesty nie mogły zadowolić wyborców. Wkrótce po wyborach powstawały organizacje związane z ideą szkockiej autonomii narodowej: Wspólna Sprawa (*Common Cause*), Demokracja dla Szkocji (*Democracy for Scotland*) i Zjednoczona Szkocja (*Scotland United*). W największej demonstracji, jaka w grudniu 1992 roku odbyła się w Edynburgu, uczestniczyło według rozmaitych szacunków od 25 000 do 30 000 osób⁶³⁵.

Rosnące poparcie społeczne dla powołania Parlamentu Szkockiego próbowały wykorzystać partie opozycyjne. Współpraca Partii Pracy i Liberalnych Demokratów w ramach Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego doprowadziła do opublikowania w 1995 roku białej księgi *Parlament Szkocki prawem Szkocji* (ang. *Scotland's Parliament: Scotland's Right*). Podstawowym założeniem była zasada subsydiarności, która znajduje wyraz w *Traktacie z Maastricht* i stanowi, że większość decyzji powinny podejmować instytucje najbliższe obywatelom. Parlament Szkocki miał zatem otrzymać kompetencje w zakresie stanowienia prawa we wszystkich sprawach z wyjątkiem zastrzeżonych dla Westminsteru. Wybieralny i reprezentatywny Parlament Szkocki miałby więc przejąć kompetencje wydziałów Biura do Spraw Szkocji, Egzekutywa Szkocka pochodziłaby z większości parlamentarnej; personel Biura do spraw Szkocji miał automatycznie stać się zapleczem administracyjnym dla Parlamentu Szkockiego⁶³⁶. 23 listopada 1995 roku przedstawiciele wspomnianych ugrupowań zawarli porozumienie, że po wyborach w 1997 roku będą współpracować w celu powołania Parlamentu Szkockiego. Ustalono, że w przyszłym Parlamencie zasiadać będzie równa liczba kobiet i mężczyzn i że zostanie wprowadzona ordynacja wyborcza stanowiąca pewne *novum* w konstytucji brytyjskiej – częściowo większościowa, częściowo proporcjonalna⁶³⁷. Nie odwoływano się przy tym do suwerenności narodu szkockiego jako zasady legitymizacji Parlamentu Szkockiego, co dowodzi, że odwoływanie się do idei szkockiej autonomii narodowej było raczej manewrem taktycznym, mającym doprowadzić do ukazania Partii Konserwatywnej jako anty-szkockiej.

Politycy Szkockiej Partii Narodowej odnosili się do wyników prac Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego co najmniej sceptycznie. Uważali, że parlament

⁶³⁴ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 614-615; Harvie C., Jones P., *The Road...*, op. cit., s. 167-168; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 232.

⁶³⁵ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 614; Lynch P., *The Scottish Constitutional Convention 1992-5*, [w:] *Scottish Affairs*, wiosna 1996, s. 5.

⁶³⁶ *Scotland's Parliament. Scotland's Right*, Edynburg 1995, ss. 12, 17.

⁶³⁷ *Electoral Agreement*, podaję za: *Scotland's Parliament...*, op. cit., s. 23. Oryginalna nazwa planowanego systemu wyborczego to *Additional Member System* (AMS).

w projektowanym kształcie będzie „marionetkowy” i domagali się, aby w referendum istniała możliwość głosowania za niepodległością Szkocji⁶³⁸. Podkreślali, że Parlament Szkocki będzie pozbawiony możliwości dostępu do złóż ropy naftowej, wpływu na politykę społeczną, bezpośredniego reprezentowania Szkocji w Europie, wywierania wpływu na politykę obronną i zagraniczną. Zwracano uwagę na niestabilność proponowanego rozwiązania, ponieważ Parlament Szkocki pozostawałby w ciągłej zależności od Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, co negatywnie wpływałoby na jego skuteczność polityczną i powodowałoby niekończące się spory kompetencyjne⁶³⁹. Alex Salmond uważał wręcz, że w rękach „nerwowego” Tony’ego Blaira reforma konstytucyjna nie jest przesądzona⁶⁴⁰. Można wręcz odnieść wrażenie, że politycy SNP zachowywali się tak jakby plany ustanowienia autonomicznego Parlamentu Szkockiego (usilnie nazywanego Zgromadzeniem) nie miały przynieść Szkotom korzyści.

Krytyczne stanowisko wobec Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego łączyło się z próbami dyskredytacji polityki *New Labour*, przyjętej przez Partię Pracy pod wpływem Tony’ego Blaira i Gordona Browna, prowadzącej do akceptacji neoliberalnej polityki gospodarczej⁶⁴¹. Tony’ego Blaira określano mianem rzecznika interesów południowo-wschodniej Anglii i oskarżano o odejście od klasycznej polityki lewicowej. Nacjonałści szkoccy próbowali ukazać program *New Labour* jako synonim *thatcheryzmu*⁶⁴². Nacjonałści próbowali więc utrzymać wyborców opowiadających się za niepodległością Szkocji, a jednocześnie przyciągnąć przynajmniej część elektoratu lewicowego. Niepodległa Szkocja miała zapewniać wszystkim obywatelom wyższy poziom życia, szerszy zakres wolności i opieki społecznej oraz skuteczniejszą ochronę miejsc pracy. Dzięki gromadzeniu całości wpływów ze sprzedaży ropy naftowej Szkocja zajmowałaby ósme miejsce wśród najbogatszych narodów świata; w razie pozostawania częścią Zjednoczonego Królestwa w najbliższej dekadzie do brytyjskiego skarbu trafiłoby – według szacunków SNP – 12,5 miliarda funtów ze sprzedaży

⁶³⁸ Bochel H., Denver D., Mitchell J., Pattie C., *The 1997 devolution referendum in Scotland*, [w:] *Parliamentary Affairs*, t. 51, nr 2, 1998, s. 176-177.

⁶³⁹ Zob. szerzej: Salmond A., *Northern Ireland...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 13, jesień 1995, s. 74; *Best Scotland. A Real Scottish Government*, Edynburg 1996, s. 1; *Yes We Can Win...*, op. cit., s. 9.

⁶⁴⁰ Salmond A., *Northern Ireland...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 13, jesień 1995, s. 74

⁶⁴¹ Zob. szerzej: *New Labour because Britain deserves better*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab97.htm>, dostęp: 20.12.2015.

⁶⁴² Zob. szerzej: Salmond A., *Northern Ireland...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 13, jesień 1995, s. 73; Salmond A. [w:] *Yes We Can...*, op. cit., s. 4.

surowców energetycznych, stanowiących szkocki majątek narodowy⁶⁴³. Szkocka Partia Narodowa – powołując się na wyliczenia brytyjskiego ministerstwa finansów, ustaliła, że w latach 1979-1997 Szkocja dopłacała do budżetu Zjednoczonego Królestwa o 27 miliardów funtów więcej niż otrzymywała⁶⁴⁴.

Poczesne miejsce w narracji politycznej SNP zajmowała podmiotowość narodu szkockiego, do której wielką wagę przywiązywano w propozycjach konstytucyjnych. Najlepiej świadczy o tym opracowanie *The Parliament and Constitution of Independent Scotland*, które doczekało się publikacji w lutym 1997 roku. Parlament Szkocki miał być organem ustawodawczym niepodległego kraju, wybieranym demokratycznie, pracującym z poszanowaniem dla praw człowieka i stanowiącym wyraz suwerennej woli narodu szkockiego⁶⁴⁵. Szkocja miałaby być monarchią konstytucyjną, w której monarcha i poszczególne organy zostałyby ograniczone normami pisanej konstytucji. Znamienna jest deklaracja, że ustrój monarchiczny utrzyma się w Szkocji tak długo jak naród szkocki będzie wyrażać taką wolę. Takie ujęcie świadczyło o stawianiu narodu szkockiego w roli suwerena, ale także o podmiotowości ogółu obywateli – narodu jako wspólnoty politycznej. Tworzący rząd Szkocji premier i ministrowie mieli wprowadzić być powoływani przez monarchę, ale wyłącznie z większości parlamentarnej⁶⁴⁶. Było to równoznaczne z przełamaniem charakterystycznej dla konstytucji brytyjskiej zasady suwerenności parlamentu czyli monarchy, Izby Gmin i Izby Lordów. Jednoizbowy parlament miał być wybierany w systemie proporcjonalnym przez obywateli, którzy ukończyli 16 lat⁶⁴⁷. Ukłonem w stronę partycypacji społecznej w rządzeniu była obietnica zapewnienia jak najszerzego udziału obywateli oraz organizacji społecznych w procesie tworzenia prawa⁶⁴⁸ – to nawiązanie do wyobrażeń i przekonań o inkluzyjnym charakterze, w szczególności do urzeczywistniania koncepcji szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. Wyrazem liberalnych tradycji konstytucyjnych ze strony szkockich nacjonalistów był postulat organizacji niezależnego sądownictwa – także w stosunku do Izby Lordów⁶⁴⁹.

W tym kontekście ważny jest sposób pojmowania narodu przez szkockich nacjonalistów. Politycy SNP nie zamierzali ograniczać się do narodu w sensie

⁶⁴³ *Yes We Can...*, op. cit., s. 4.

⁶⁴⁴ Ibidem.

⁶⁴⁵ *The Parliament and Constitution of Independent Scotland*, Edynburg 1997, s. 5-6.

⁶⁴⁶ Ibidem, ss. 7-9, 16.

⁶⁴⁷ Ibidem, s. 9.

⁶⁴⁸ Ibidem, s. 15.

⁶⁴⁹ Ibidem, ss. 9, 15.

tożsamościowym, w szczególności do przekonań i wyobrażeń etnicznych czy kulturowych. Postrzegali naród szkocki jako wspólnotę polityczną, opartą na zasadzie masowego obywatelstwa. Status obywateli Szkocji miały uzyskać wszystkie osoby stale zamieszkujące w Szkocji w dniu wejścia w życie pisanej konstytucji. To z kolei oznaczało, że do narodu szkockiego należałyby również osoby posiadające status rezydenta i nie podzielające przekonań czy wyobrażeń składających się na szkocką tożsamość narodową, jeśli tylko wnioskowałyby o szkocki paszport. Co więcej, ewentualne otrzymanie obywatelstwa szkockiego w późniejszym okresie miało być sprawą otwartą – o szkocki paszport mogłyby ubiegać się także osoby urodzone w Szkocji, ale nie zamieszkujące w niej na stałe. Konstytucja niepodległej Szkocji wykluczałaby możliwość ustanowienia przepisu wykluczającego możliwość dalszego zamieszkiwania w Szkocji przez osoby, które nie zdecydowały się na przyjęcie obywatelstwa szkockiego⁶⁵⁰.

Liberalno-demokratyczny charakter nacjonalizmu szkockiego znajduje odzwierciedlenie w katalogu praw i wolności, które konstytucja Szkocji miała chronić. Istotne były przede wszystkim regulacje związane z zakazem dyskryminacji z powodu płci, koloru skóry, wyznania, przekonań osobistych, orientacji seksualnej czy niepełnosprawności. Niepodległa Szkocja miała inkorporować wszystkie prawa i wolności obywatelskie przyjęte w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Najlepszym tego przykładem są obietnice zapewnienia równości wobec prawa, wolności słowa, domniemania niewinności i prawa do obrony w procesie karnym, ochrona własności prywatnej czy wolność zgromadzeń i zrzeszania się. Co więcej, przywołane gwarancje nazywane Kartą Praw (ang. *Bill of Rights*) miały odnosić się do wszystkich ludzi przebywających w Szkocji⁶⁵¹.

Na polu praw obywatelskich nacjonalizm szkocki był jednak tyleż liberalny co lewicowy, o czym świadczy obietnica zamieszczenia w szkockiej konstytucji licznych praw socjalnych i pracowniczych jak prawo do publicznej opieki zdrowotnej w możliwie najszerszym zakresie, prawo zrzeszania się w związkach zawodowych, zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu, ochrona godności pracowników czy prawo do otrzymania pomocy dla osób niezdolnych do pracy z przyczyn związanych z wiekiem lub problemami zdrowotnymi⁶⁵².

⁶⁵⁰ Ibidem, s. 8.

⁶⁵¹ Ibidem, s. 11.

⁶⁵² Ibidem, s. 11-12.

Powyższa strategia programowa prowadziła do utrzymania stanowiska fundamentalistycznego, gdy chodzi o drogę do proklamowania niepodległości Szkocji. W stosunku do programów z lat 80. XX wieku uwzględniono jednak założenia doktryny „niepodległości w Europie”, co oznaczało, że po odnowieniu państwowości Szkocja przystąpiłaby do Unii Europejskiej⁶⁵³.

Niepodległa Szkocja miała na nowo stać się aktywnym uczestnikiem w relacjach z innymi państwami jako podmiot polityki międzynarodowej. Nacjonałści szkoccy nie zamierzali więc izolować Szkocji na arenie międzynarodowej. Przeciwnie, aktywny udział w strukturach Unii Europejskiej i ONZ miał uatrakcyjnić nacjonalizm szkocki i przydać tej ideologii zwolenników. Szkocja miałaby pozostawać członkiem nowej wspólnoty brytyjskiej, realizującej wspólne interesy z Irlandią czy pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa na zasadach partnerstwa, w ramach integracji europejskiej oraz Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Szkocka Partia Narodowa konsekwentnie forsowała wystąpienie niepodległej Szkocji ze struktur NATO oraz związane z nim rozbrojenie nuklearne⁶⁵⁴.

6.7 Podsumowanie

Nacjonalizm szkocki w latach 1979-1997 nie był ideologią, która stanowiłaby punkt odniesienia w życiu politycznym. Szkocka Partia Narodowa nie odgrywała w życiu publicznym znaczącej roli – zawiodła zwłaszcza jako partia opozycyjna w dobie forsownych reform gospodarczych rządu Margaret Thatcher. Było to wówczas ugrupowanie pogrążone w walkach frakcyjnych oraz wzajemnych oskarżeniach, związanych ze słabymi wynikami wyborczymi z 1979 roku. Programowo przyjmowano strategię fundamentalistyczną, jednak nawet w okresie największych sporów partia ta pozostawała umiarkowana w zakresie postulatów ustrojowych, dotyczących niepodległej Szkocji. Szkocka Partia Narodowa nadal pojmowała naród szkocki przede wszystkim jako wspólnotę polityczną, odwołując się do tych przekonań czy wyobrażeń, które mają charakter inkluzyjny. Jedynie nieliczna ekstrema polityczna związana z grupą Synowie Szkocji (*Siol Nan Gaidheal*) pojmowała naród szkocki w kategoriach wspólnoty tożsamościowej o cechach inkluzyjnych (etnicznych czy kulturowych), ale jej członkowie byli stosunkowo nieliczni i zostali szybko wykluczeni z SNP.

⁶⁵³ *Yes We Can...*, op. cit., s. 9. Warto dodać, że podobny model drogi do osiągnięcia niepodległości uwidaczniał się w programie Szkockiej Partii Narodowej z 1992 roku (zob. *Independence in Europe. Make it happen...*, op. cit., s. 3).

⁶⁵⁴ *Ibidem*, s. 18-19.

Nacjoniści szkoccy swoje cele zamierzali co do zasady realizować na drodze legalnej, odwołując się do woli narodu szkockiego wyrażonej w akcie wyborczym – zatem o mandat narodu do ogłoszenia niepodległości chcieli ubiegać się w ramach brytyjskiego systemu ustrojowego. Wprawdzie część nacjonalistów szkockich w I połowie lat 80. XX wieku ciążyła ku militarystyce związkowej i chciała wywierać nacisk na rząd Margaret Thatcher w formie obywatelskiego nieposłuszeństwa, ale strategia ta szybko została skompromitowana. Przedmiotem sporu były głównie argumenty natury gospodarczej oraz kwestia czy należy odwoływać się szczególnie do klasy robotniczej czy raczej do narodu szkockiego bez uwzględnienia aspektu walki klas. Przedmiotem sporu pozostawała też kwestia jak bardzo SNP powinna wspierać lewicowy program gospodarczy kosztem oddalenia się od politycznego centrum czy powstanie ustroju republikańskiego kosztem monarchii.

Istotne jest jednak to, że SNP utworzyła się na wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach, przechodząc stopniowo na pozycje centro-lewicowe. Wzrost notowań partii na przełomie lat 80. i 90. XX wieku wiąże się z programowym poparciem dla członkostwa Szkocji w EWG, a także umiejętnym protestem przeciwko niechcianemu w Szkocji podatkowi pogłównemu. Głównym problemem SNP pozostawała jednak wciąż silna frakcyjność, stosunkowo niewielka elastyczność polityczna i zbyt małe możliwości kierownictwa partii w zakresie wpływania na członków jej regionalnych struktur. Poza tym wyborcy szkoccy znacznie większe nadzieje pokładali w Partii Pracy, a także w działalności Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, odwołującego się do idei szkockiej autonomii narodowej.

To właśnie konwent stanowił w ocenie wyborców znacznie lepszy środek obrony szkockich interesów, skupiając ugrupowania i instytucje szkockiego społeczeństwa obywatelskiego. Był to także potencjalnie bardziej skuteczny środek obrony przed nowym modelem brytyjskości, forsowanym przez rządy konserwatystów. Model ten przez wielu wyborców uważany był za anty-szkocki i utożsamiany z agresywnym nacjonalizmem angielskim.

Dewolucja w zakresie stanowienia prawa nie została wprowadzona z obawy przed rozwojem nacjonalizmu i dążeniami separatystycznymi w Szkocji. Popularność ustanowienia Parlamentu wynikała przede wszystkim ze zjawiska deficytu demokratycznego – większość szkockich wyborców nie miała możliwości wpływania na sytuację w Szkocji; przez 18 lat w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa większość mandatów posiadało ugrupowanie, które nie cieszyło się poparciem większości

Szkotów. Niejako w proteście przeciwko absolutyzacji zasady suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, przedstawiciele szkockich instytucji i ugrupowań odświeżyli podstawowe założenia szkockiej myśli narodowej utrzymując, że Partia Konserwatywna nie posiada legitymizacji – mandatu narodu szkockiego do rządzenia w Szkocji.

7 Przemiany ustrojowe w Szkocji w latach 1997-2012

7.1 Wstęp

W poprzednich rozdziałach omówienia doczekały się następujące kwestie: proces kształtowania się szkockiej i brytyjskiej tożsamości narodowej, ewolucja ideologiczna nacjonalizmu szkockiego ze szczególnym uwzględnieniem SNP oraz wpływ tej ideologii na przemiany ustrojowe w latach 1928-1997.

Kluczowe dla rozwoju Szkockiej Partii Narodowej okazało się wprowadzenie dewolucji w zakresie stanowienia prawa w Szkocji. Po wyjątkowo efektownym zwycięstwie w wyborach do Izby Gmin Partia Pracy w kilka miesięcy doprowadziła do zorganizowania referendum w sprawie ustanowienia Parlamentu Szkockiego.

Rozważenie dalszego rozwoju i przemian w obrębie nacjonalizmu szkockiego nie byłoby możliwe w oderwaniu od kształtu i zakresu przemian ustrojowych w Szkocji. W tym kontekście niezbędne jest omówienie organów i instytucji, które powstały wskutek reformy konstytucyjnej z lat 1998-2015: Parlamentu Szkockiego, Egzekutywy Szkockiej (obecnie Rządu Szkockiego) i sądownictwa szkockiego. Warto również zbadać najważniejsze mechanizmy ustrojowe, w tym systemu wyborczego, relacje między najważniejszymi organami, sposób ich finansowania oraz zmiany ustrojowe na podstawie *Scotland Act 2012*. Warto również poświęcić kilka słów wydarzeniom, które bezpośrednio poprzedzały ustanowienie Parlamentu Szkockiego i Egzekutywy Szkockiej (Rządu Szkockiego) oraz kwestii legitymizacji tych organów.

7.2 Tło polityczne wprowadzenia dewolucji w zakresie stanowienia prawa w Szkocji oraz jej polityczna legitymizacja

W 1997 roku Partia Pracy odniosła miażdżące zwycięstwo w wyborach do Izby Gmin, uzyskując bezwzględną większość mandatów (418 posłów) i osiągając ogromną przewagę nad Partią Konserwatywną (165 mandatów)⁶⁵⁵. W Szkocji torysi ponieśli całkowitą klęskę i nie uzyskali ani jednego mandatu. Przegrali w Eastwood czy Dumfries, gdzie sami kandydaci laburzystów sprawiali wrażenie zaskoczonych⁶⁵⁶. Dewolucja w zakresie stanowienia prawa w Szkocji była częścią szerszego projektu, związanego z programem *New Labour*⁶⁵⁷. Ustawą, która weszła w życie w lipcu 1997

⁶⁵⁵ Dane za: <http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/news/05/0505/stats.shtml>, dostęp: 5.12.2014.

⁶⁵⁶ Harvie C., Jones P., *The Road...*, s. 176-177.

⁶⁵⁷ *New Labour because Britain deserves better*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab97.htm>, dostęp: 20.12.2015

roku, rozpisano referendum w sprawie ustanowienia Parlamentu Szkockiego⁶⁵⁸. Na karcie do głosowania znalazły się dwa pytania. Pierwsze dotyczyło utworzenia Parlamentu Szkockiego, drugie możliwości zmian wysokości podatków przez wspomniany parlament w granicach do 3%⁶⁵⁹.

Laburzyści byli podzieleni, gdy chodzi o koncepcje prowadzenia kampanii referendalnej oraz ewentualną wspólną agitację z nacjonalistami szkockimi. Ostatecznie Sekretarz Stanu do spraw Szkocji Donald Dewar przekonał partyjnych kolegów, że ponadpartyjna kampania zapobiegnie atakowaniu laburzystów z dwóch stron – przez nacjonalistów i konserwatystów. Przekonał też czołowych polityków SNP – Alexa Salmonda i Mike’a Russella, że jeśli SNP zdobędzie większość mandatów w wyborach do Parlamentu Szkockiego, nie będzie przeszkód, aby zorganizować referendum niepodległościowe⁶⁶⁰. Zwolennicy dewolucji w zakresie stanowienia prawa działali pod szyldem organizacji *Naprzód Szkocjo* (ang. *Scotland FORward*). Była to kampania ciesząca się poparciem wszystkich liczących się szkockich ugrupowań – Partii Pracy, Liberalnych Demokratów i SNP. Dzięki założeniu ponadpartyjnej kampanii można było łatwiej koordynować działania kilku ugrupowań oraz wydawać wspólną literaturę na potrzeby agitacji przed referendum⁶⁶¹.

Przeciwnicy zmian ustrojowych woleli unikać jednoznacznych skojarzeń z torysami, dlatego też kampania prowadzona była pod szyldem *Pomysł dwa razy* (ang. *Think Twice*). Organizacja ta była otwarta na osoby z różnych środowisk, ale nie uzyskała poparcia znaczących postaci spoza kręgów torysowskich⁶⁶². Jedynymi wartościowymi sojusznikami wydawali się niektórzy ministrowie Kościoła Szkockiego oraz prezes drużyny piłkarskiej Glasgow Rangers – Donald Findley, mający zabiegać o

⁶⁵⁸ Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 81-82.

⁶⁵⁹ Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 249.

⁶⁶⁰ Jones P., *A Start to a New Song: the 1997 Devolution Campaign*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 21, jesień 1997, s. 5-6.

⁶⁶¹ Ibidem, op. cit., s. 7.

⁶⁶² Nie udało się namówić do udziału w kampanii Tama Dalyella – polityka Partii Pracy, który od lat konsekwentnie opowiadał się przeciwko dewolucji w zakresie stanowienia prawa (zob.: Bochel H., Denver D., Mitchell, J., Pattie C., *The 1997 devolution...*, op. cit., s. 174). Jim Sillars twierdził wówczas, że dewolucja nie zastąpi niepodległości a wręcz zahamuje dążenia do niej, ale i tak nie zaangażował się w działania organizacji *Pomysł dwa razy* (zob. Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 237). W kampanię poprzedzającą przeprowadzenie referendum praktycznie nie angażowały się organizacje skupiające szkockich przedsiębiorców. Większość z nich milczała nie popierając żadnej ze stron (zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 250).

poparcie ze strony protestantów⁶⁶³. Liberalizacja obyczajowa i spadek znaczenia religii sprawiły jednak, że ich wsparcia nie należało przeceniać.

Ostatecznie w referendum z 11 września 1997 roku za powołaniem Parlamentu Szkockiego opowiedziało się 74,3% wyborców przy 25,7% głosów przeciw, natomiast na pytanie dotyczące możliwości zmian wysokości podatków w granicach 3% przez nowo utworzony Parlament odpowiedziało twierdząco 63,5% wyborców przy 36,5% głosów przeciw; frekwencja wyborcza wyniosła 60,2%⁶⁶⁴.

W tym kontekście warto poświęcić kilka słów kwestii legitymizacji dewolucji w Szkocji, ponieważ wykształciły się dwie sprzeczne koncepcje. Zgodnie z pierwszą źródłem tego procesu może być wyłącznie ustawa tego suwerennego Parlamentu Zjednoczonego Królestwa. Z kolei druga koncepcja zakłada, że źródłem dewolucji w zakresie stanowienia prawa jest wola suwerennego narodu szkockiego.

Jeśli uznać dewolucję w zakresie stanowienia prawa za wyraz woli suwerennego narodu szkockiego jak chcieliby tego zwolennicy szkockiej myśli narodowej, mogłoby to rodzić niebezpieczne konsekwencje dla jedności Zjednoczonego Królestwa. Przyjmując, że naród szkocki jest suwerenny, tzn. ma możliwość wybrania ustroju najlepiej pasującego do jego potrzeb, to przecież może się zdarzyć, że naród ten skorzysta ze swojej suwerenności, aby proklamować niepodległość i rozwiązać unię brytyjskiej.

Zupełnie inaczej rzecz miałaby się, gdyby to ustawa Parlamentu Zjednoczonego Królestwa był źródłem legitymizacji dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Wówczas to właśnie Westminster decydowałby o ewentualnych, dalszych zmianach ustrojowych, co jednak nie musiałoby wykluczać prowadzenia konsultacji społecznych czy zwołania ponadpartyjnej komisji. Jednak takie ujęcie narażałoby Parlament Szkocki na nietrwałość. Parlament Zjednoczonego Królestwa miałby możliwość pozbawienia Parlamentu Szkockiego jakichkolwiek istotnych uprawnień albo nawet do jego likwidacji, jeśli tylko większość mandatów zdobyłaby partia skrajnie unionistyczna.

Wprawdzie 4 kwietnia 1997 roku Tony Blair wypowiedział się dla czasopisma *The Scotsman*, że suwerenność pozostanie przy nim jako premierze brytyjskim, jednak wielu szkockich laburzystów za źródło suwerenności i tak uznawało naród szkocki⁶⁶⁵. Takie postawienie sprawy przez późniejszego premiera kłóci się z faktem, że Parlament

⁶⁶³ Bochel H., Denver D., Mitchell J., Pattie C., *The 1997 devolution...*, op. cit., s. 175.

⁶⁶⁴ Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 132.

⁶⁶⁵ Bochel H., Denver D., Mitchell J., Pattie C., *The 1997 devolution...*, op. cit., s. 170.

Szkocki został ustanowiony wolą narodu szkockiego, w drodze referendum. W związku z powyższym – jak słusznie zauważył Vernon Bogdanor – jego odwołanie również powinno odbyć się w drodze referendum, co oznacza, że ostateczna decyzja o kształcie ustroju Szkocji zależy od woli samego narodu szkockiego⁶⁶⁶. Doktryna suwerenności narodowej, służąca wielu politykom Partii Pracy czy Liberalnych Demokratów za element taktyki politycznej, została później wykorzystana przez Szkocką Partię Narodową i posłużyła wspieraniu dążeń niepodległościowych.

7.3 Parlament Szkocki

Symbolem walki o reformę konstytucyjną jest autonomiczny parlament. W skład Parlamentu Szkockiego wchodzi 129 posłów (ang. *Members of Scottish Parliament – MSPs*⁶⁶⁷), wybieranych w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych. System wyborczy nie przewiduje pełnej proporcjonalności wyborów. Większość posłów (73) jest wybierana w ordynacji większościowej, w systemie jednomandatowych okręgów wyborczych, natomiast pozostała część (56) na zasadzie proporcjonalności – z tzw. list regionalnych. System wyborczy można określić mianem częściowo proporcjonalnego⁶⁶⁸. W wyborach do Parlamentu Szkockiego można oddać dwa głosy – jeden na kandydata w okręgu wyborczym (w ramach ordynacji większościowej) i drugi – na kandydata z list regionalnych, układanych przez partie czy komitety wyborcze. To z kolei pozwala wyborcom oddać dwa głosy na dwa różne ugrupowania⁶⁶⁹.

Wspomniane rozwiązanie to nowość w brytyjskiej praktyce konstytucyjnej. Wybory do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa odbywają się wyłącznie w systemie większościowym, który faworyzuje ugrupowania charakteryzujące się wysokim

⁶⁶⁶ Bogdanor V., *Devolution: Decentralization...*, [w:] *Political quarterly*, op. cit., s. 188.

⁶⁶⁷ Określenie posła Parlamentu Szkockiego (ang. *Member of Scottish Parliament – MSP*) używa się także dla rozróżnienia w stosunku do posłów Parlamentu Zjednoczonego Królestwa (ang. *Member of Parliament – MP*). Posługując się określeniem *poseł*, będę odnosić się do posłów Parlamentu Szkockiego.

⁶⁶⁸ Formalnie system ten określa się mianem *systemu dodatkowego posła* (ang. *Additional Member System – AMS*).

⁶⁶⁹ Zob. *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/general-elections>, dostęp: 10.10.2014. Szczegółowo o ordynacji wyborczej do Parlamentu Szkockiego i mechanizmach jej funkcjonowania, zob. m. in.: Ashton C., Finch V., *Constitutional Law in Scotland*, Edynburg 2000, ss. 138-140, 193-197; Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 219-227; Burrows N., *Devolution*, op. cit., s. 28-38; Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 106-112; Kaczorowska M., *Dewolucja systemu politycznego...*, [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja...*, op. cit., s. 128-131; Kubas S., *Parlament Szkocki...*, op. cit., s. 66-72; McEwen N., *The Scottish Parliament Electoral System: Can Credibility be Restored?*, [w:] Jeffrey C., Mitchell J., *The Scottish Parliament 1999-2009: The First Decade*, Edynburg 2009, s. 69-76.

poparciem w poszczególnych okręgach. System jednomandatowych okręgów wyborczych potrafił też wyjątkowo niekorzystnie odbić się na wynikach partii o bardziej równomiernym rozkładzie poparcia, co było szczególnie widoczne w szkockich wyborach do Izby Gmin w 1992 roku⁶⁷⁰. W założeniu zwolenników dewolucji w zakresie stanowienia prawa Parlament Szkocki miał cechować się większą różnorodnością, co umożliwiałoby formowanie koalicji politycznych oraz ucieranie się stanowisk. Częściowo proporcjonalna ordynacja wyborcza miała uwzględniać wielopartyjny charakter systemu politycznego i przydawać znaczenia politycznego agrarnym, słabiej zaludnionym obszarom. Innym celem takiego zabiegu partii unionistycznych było utrudnienie zdobycia bezwzględnej większości mandatów przez SNP, a tym samym zapobieżenie rozpadowi Zjednoczonego Królestwa.

Posłowie wybierani są na czteroletnią kadencję, co zostało wyrażone wprost z art. 2 ust. (2) *Scotland Act 1998*⁶⁷¹. W praktyce zdarzały się wyjątki, np. w sytuacji, gdy rok wyborów do Parlamentu Szkockiego pokrywałby się z wyborami do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w 2020 roku. W tej sytuacji dwukrotnie przewidziano 5-letnią kadencję Parlamentu Szkockiego, ostatnio ustalając datę wyborów na maj 2021 roku. W przepisie art. 3 *Scotland Act 1998* przewidziano sytuacje, w których może dojść do przedterminowych wyborów:

- 1) Parlament Szkocki podejmie uchwałę o samorozwiązaniu w głosowaniu większością 2/3 ogólnej liczby posłów,
- 2) Parlament Szkocki w okresie 28 dni od ukonstytuowania się (tzn. w terminie wskazanym w art. 46 *Scotland Act 1998*) nie wybierze jednego z posłów na stanowisko Pierwszego Ministra Szkocji⁶⁷².

⁶⁷⁰ Zob. szerzej: Macwhirter I., *The Disaster...*, [w:] *Scottish Affairs*, op. cit., s. 4; www.bbc.com/news/election/2015/results/scotland, dostęp: 11.06.2016. Coraz częściej pojawiały się głosy, że system ten nie odzwierciedla zmian w systemie politycznym Zjednoczonego Królestwa z uwagi na regularny wzrost poparcia dla mniejszych ugrupowań (o ewolucji systemu politycznego Zjednoczonego Królestwa (zob. Kaczorowska M., *System partyjny Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (w państwie postdewolucyjnym)*, [w:] Gołembski F., Biskup P., Kaczorowska M. [red.], *Era Blaira...*, op. cit., s. 113-146). W 2011 roku z inicjatywy lidera Liberalnych Demokratów Nicka Clegga odbyło się referendum w sprawie zmiany systemu wyborczego do Izby Gmin na bliższy proporcjonalnemu, ale większość wyborców (67,9%) opowiedziała się przeciwko takiemu rozwiązaniu (zob. *Vote 2011: UK rejects alternative vote*, BBC, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-13297573>, dostęp: 15.05.2016).

⁶⁷¹ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/general-elections>, dostęp: 10.10.2014.

⁶⁷² Ibidem.

W tym kontekście istotna pozostaje regulacja z art. 3 ust. (4) wspomnianej ustawy, zgodnie z którym kadencja Parlamentu Szkockiego, który ukonstytuował się po wyborach nadzwyczajnych byłaby odpowiednio krótsza i trwałaby najpóźniej do dnia, w którym zakończyłaby się kadencja parlamentu wybranego wcześniej w zwyczajnych wyborach. Przepis o skróceniu kadencji miał sprzyjać stabilności politycznej wobec konieczności tworzenia rządów koalicyjnych czy mniejszościowych. Z perspektywy czasu należy uznać, że przepis ten spełnił swoje zadanie. Groźba rozpisania przedterminowych wyborów padła tylko raz, kiedy po nieudanych głosowaniach nad ustawą budżetową z 2009 roku rząd SNP rozważał zastosowanie takiego wariantu⁶⁷³.

Parlament Szkocki otrzymał stosunkowo szeroki zakres uprawnień, pozwalający na stanowienie prawa w formie ustaw. Projekt ustawy (ang. *Bill*) mógł stać się ustawą (ang. *Act*) po jego przyjęciu większością głosów przez Parlament Szkocki, a następnie po uzyskaniu sankcji królewskiej (przy czym spełnienie drugiego wymogu to czysta formalność). W myśl przepisu art. 28 ust. (7) *Scotland Act 1998* Parlament Zjednoczonego Królestwa zachował prawo stanowienia ustaw dotyczących Szkocji⁶⁷⁴, dzięki czemu zasada jego suwerenności nie została podważona. Z drugiej strony, gdyby Westminster nadmiernie wykorzystywał wspomnianą zasadę, autonomia Parlamentu Szkockiego byłaby iluzoryczna. Rozwiązanie problemu zaproponował podsekretarz stanu do spraw Szkocji z lat 90. XX wieku lord Sewel:

„Przewidujemy, że w pewnych wypadkach dogodniejsze będzie stanowienie prawa w sprawach przekazanych w ramach dewolucji przez Parlament Zjednoczonego Królestwa. Oczekujemy jednak, że – jak to się niegdyś w tym wieku stało w Irlandii Północnej, ustali się konwenans, zgodnie z którym Westminster nie będzie co do zasady stanowił prawa dotyczącego spraw przekazanych w ramach dewolucji bez zgody szkockiego parlamentu”⁶⁷⁵.

Wspomniany konwenans konstytucyjny, nazywany „konwenansem Sewela” (ang. *Sewel Convention*) został szczegółowo opisany po raz pierwszy w *Memorandum of Understanding and Supplementary Agreements between United Kingdom Government*,

⁶⁷³ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 256.

⁶⁷⁴ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/legislation>, dostęp: 10.10.2014.

⁶⁷⁵ Wypowiedź podaje za: Kaczorowska M., *Dewolucja systemu...*, [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja...*, op. cit., s. 154-155.

Scottish Ministers and the Cabinet of the National Assembly for Wales z 1999 roku⁶⁷⁶. Uzgodnienia w identycznym brzmieniu znalazły wyraz w analogicznym memorandum, uzgodnionym z inicjatywy rządu Davida Camerona, a następnie opublikowanym w 2012 roku⁶⁷⁷. Porozumienia nie miały charakteru normatywnego, lecz stanowiły zbiory praktyk wypracowanych w celu zgodnej współpracy między rządem Zjednoczonego Królestwa a Rządem Szkockim (Egzekutywą Szkocką) oraz organami powstałymi wskutek dewolucji w Walii i Irlandii Północnej.

Zgodnie z powyższymi ustaleniami w relacjach na linii Londyn – Edynburg wykształciła się procedura uwzględniająca stosowanie konwenansu Sewela. Rząd Zjednoczonego Królestwa składa Parlamentowi Szkockiemu – za pośrednictwem Rządu Szkockiego – wniosek o wyrażenie zgody na uchwalenie prawa dotyczącego Szkocji (tzw. wniosek Sewela, ang. *Sewel Motion*). Następnie, po przekazaniu wniosku przez Rząd Szkocki, Parlament Szkocki wyraża na to zgodę poprzez podjęcie uchwały (tzw. uchwała Sewela, ang. *Sewel Resolution*)⁶⁷⁸. W latach 1999-2015 procedura wynikająca z konwenansu Sewela była stosowana bardzo często (nawet w okresie rządów SNP). Na podstawie tego konwenansu Parlament Zjednoczonego Królestwa uzyskał zgodę na uchwalenie łącznie 155 ustaw w sprawach dotyczących Szkocji (86 w latach 1999-2007 oraz 69 w latach 2008-2015)⁶⁷⁹. Procedura ta – choć często wykorzystywana – została uregulowana prawnie na podstawie *Scotland Act 2016*⁶⁸⁰.

Przywołane liczby dają wyobrażenie jak wyraźna była ingerencja Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w sprawy szkockie. Na tym tle nie jest zaskakujące, że wśród szkockich wyborców utarło się przekonanie o braku realnej władzy po stronie Parlamentu Szkockiego. Takie przekonanie doprowadziło do zniechęcenia wobec elit politycznych w Londynie oraz kwestionowania westminsterskiego modelu demokracji. W Parlamencie Szkockim coraz częściej widziano potencjalny bastion obrony

⁶⁷⁶ Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 183.

⁶⁷⁷ *Memorandum of Understanding and Supplementary Agreements between the United Kingdom Government, the Scottish Ministers, the Welsh Ministers, and the Northern Ireland Executive Committee*, s.8,

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/316157/MoU_between_the_UK_and_the_Devolved_Administrations.pdf, dostęp: 14.08.2014.

⁶⁷⁸ O konwenansie Sewela, zob. szerzej: Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 183-186; Kaczorowska M., *Dewolucja systemu...*, [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja...*, op. cit., s. 153-157; Kubas S., *Parlament Szkocki...*, op. cit., s. 105-107; Cairney P., Keating M., *Sewel Motions in the Scottish Parliament*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 47, wiosna 2004, s. 115-134.

⁶⁷⁹ Dane podaje za: <http://www.gov.scot/About/Government/Sewel>, dostęp: 25.03.2016.

⁶⁸⁰ *Scotland Act 2016*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/11/part/1/crossheading/the-sewel-convention/enacted>, dostęp: 10.01.2016.

szkockich interesów. Warto zasygnalizować, że tego rodzaju nastroje zostały politycznie wykorzystane przez Szkocką Partię Narodową.

Wracając do głównego nurtu rozważań warto podkreślić, że ustawa Parlamentu Szkockiego musi spełniać szereg warunków wyrażonych w przepisie art. 29 *Scotland Act 1998*, aby uzyskać moc obowiązującą, mianowicie:

- 1) musi dotyczyć wyłącznie terytorium Szkocji lub przyznawać bądź odbierać kompetencje inne niż wykonywane w Szkocji lub w odniesieniu do Szkocji;
- 2) musi odnosić się wyłącznie do spraw przekazanych (ang. *devolved matters*);
- 3) nie może naruszać przepisów załącznika nr 4 do *Scotland Act 1998* (m. in. nie ma możliwości zmiany niektórych ustaw, w tym ratyfikującej *Traktat o unii z 1707 roku*);
- 4) musi pozostawać zgodna z ratyfikowanymi przez Zjednoczone Królestwo umowami międzynarodowymi w zakresie ochrony praw człowieka oraz zgodności z prawem Unii Europejskiej;
- 5) nie może usuwać Lorda Adwokata ze stanowiska szefa Prokuratury w Szkocji⁶⁸¹.

Szczególnie istotne w kontekście przepisu art. 29 *Scotland Act 1998* jest to, aby ustawa Parlamentu Szkockiego dotyczyła spraw przekazanych w ramach dewolucji. Parlament Szkocki działa na zasadzie subsydiarności i jest organem uprawnionym do przyjmowania ustaw we wszystkich sprawach, które nie zostały wprost wyłączone z zakresu jego kompetencji. Sprawy, które nie podlegają dewolucji (tzw. sprawy zarezerwowane, ang. *reserved matters*) zostały szczegółowo wymienione w załączniku nr 5 do wspomnianej ustawy. W 1998 roku należały do nich: dokonywanie zmian w systemie konstytucyjnym Zjednoczonego Królestwa (w tym sprawy dotyczące Korony, sukcesji, Parlamentu Zjednoczonego Królestwa oraz kształtu unii Anglii i Szkocji), sprawy zagraniczne i związane z Unią Europejską, służba cywilna, obronność i bezpieczeństwo narodowe, polityka fiskalna (z niewielkimi wyjątkami, które zostaną omówione w dalszej części rozprawy), polityka gospodarcza i monetarna, polityka walutowa, usługi finansowe i rynki kapitałowe, sprawy z zakresu handlu i przemysłu, ochrona konkurencji i konsumentów, polityka transportowa oraz kolejowa (wykraczająca poza terytorium Szkocji), bezpieczeństwo i regulacja w transporcie,

⁶⁸¹ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/legislation>, dostęp: 10.10.2014.

większość spraw z zakresu zabezpieczeń socjalnych, wybory a także prawa wyborcze do samorządów lokalnych (jakkolwiek pozostałe zagadnienia dotyczące ordynacji wyborczej do samorządów lokalnych nie zostały wyłączone), imigracja i kwestie narodowościowe, kompetencje w zakresie stanu wyjątkowego, ekstradycja, kompetencje w zakresie kontroli importu i eksportu, sprawy telekomunikacji i poczty, większość spraw z zakresu polityki energetycznej, polityka zatrudnienia, aborcja, transmisje (np. radiowe czy telewizyjne)⁶⁸².

Mimo zamkniętego katalogu kompetencji, które pozostały przy Parlamencie Zjednoczonego Królestwa, problematyka związana ze sprawami zarezerwowanymi jest prawnie doniosła. Wiele decyzji we wskazanych dziedzinach – podejmowanych wyłącznie

w Izbie Gmin – wpływało na codzienne życie Szkotów. Rząd Szkocki (Egzekutywa Szkocka) siłą rzeczy posiadał (i nadal posiada) ograniczone możliwości wdrażania autorskiej strategii w zakresie gospodarki czy polityki społecznej.

W zakres spraw przekazanych wchodziło stanowienie prawa w następujących dziedzinach: ochrona zdrowia, edukacja, kształcenie i doskonalenie zawodowe, większość spraw dotyczących samorządu lokalnego, niektóre zagadnienia z zakresu polityki mieszkaniowej i społecznej, planowanie przestrzenne, turystyka, rozwój gospodarczy, niektóre zagadnienia z zakresu polityki transportowej, prawo i sprawy wewnętrzne (cywilne, karne, system sądownictwa i prokuratury, policja, służba pożarnicza), ochrona środowiska, dziedzictwo naturalne i kulturowe, rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo, sport, sztuka i statystyka⁶⁸³.

Uprawnienia Parlamentu Szkockiego w zakresie polityki fiskalnej były symboliczne. W myśl przepisu art. 73 i następnych *Scotland Act 1998* Parlament Szkocki uzyskał możliwość podejmowania uchwał w przedmiocie zwiększenia lub zmniejszenia stawki podatku dochodowego w Szkocji w granicach 3% w stosunku do stawki obowiązującej w Zjednoczonym Królestwie⁶⁸⁴. Parlament Szkocki posiada możliwość decydowania w sprawie podatków i opłat lokalnych (w ramach kompetencji dotyczących samorządu lokalnego). Konsekwentnie korzystała z tego Szkocka Partia

⁶⁸² Załącznik nr 5 do *Scotland Act 1998*, www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/schedule/5, dostęp: 10.10.2014.

⁶⁸³ Kaczorowska M., *Dewolucja systemu...*, [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja...*, op. cit., s. 126-127.

⁶⁸⁴ *Scotland Act 1998*, www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/IV, dostęp: 10.10.2014. Przykładowo, jeśli stawka podatku dochodowego w Zjednoczonym Królestwie wynosiłaby 20%, Parlament Szkocki miałby możliwość jej zmniejszenia maksymalnie do 17% albo zwiększenia do maksymalnie 23%.

Narodowa, zamrażając opłatę lokalną (ang. *council tax*), o czym będzie można przekonać się w dalszej części rozprawy. W późniejszym okresie rząd brytyjski zdecydował się na poszerzenie samodzielności Parlamentu Szkockiego na podstawie *Scotland Act 2012*.

Osobnych uwag wymaga problem wynikający z samej istoty dewolucji jako procesu o charakterze asymetrycznym. Autonomię w zakresie stanowienia prawa oraz władzy wykonawczej (w różnym zakresie) otrzymały tylko niektóre regiony Zjednoczonego Królestwa: Szkocja, Walia oraz Irlandia Północna. Proces ten ominął regiony angielskie, jeśli nie liczyć utworzenia autonomicznej Rady Londynu. W referendum zorganizowanym 4 listopada 2004 roku w regionach północnej Anglii (Północnym Wschodzie, Yorkshire i Północnym Zachodzie), wyborcy w większości (blisko 78%) opowiedzieli się przeciwko planowanej reformie. Frekwencja na poziomie 47,8% nie pozostawiała złudzeń, że dla mieszkańców północnej Anglii problem reformy konstytucyjnej czy dewolucji nie należał do spraw priorytetowych⁶⁸⁵.

Asymetryczność kompetencji przyznawana poszczególnym regionom Zjednoczonego Królestwa (zwłaszcza brak autonomicznych zgromadzeń w regionach angielskich), rodzi wiele problemów praktycznych. Związane z tym zastrzeżenia próbowali wykorzystać skrajni unioniści pokroju Tama Dalyella, którzy podkreślali, że posłowie angielscy otrzymają mniej uprawnień wskutek ustanowienia zgromadzenia w Szkocji⁶⁸⁶. Wspomniany już problem, nazywany kwestią West Lothian, nie doczekał się rozwiązania. Członkowie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego nie dostrzegali takiej konieczności:

„To Anglicy powinni zdecydować, w jaki sposób chcieliby być rządzani, ale muszą pozwolić na nieustanne ulepszanie rządu szkockiego. Jeśli nie podobałaby im się anomalia parlamentarna, powstała wskutek ustanowienia Zgromadzenia Szkockiego, remedium znajduje się w ich rękach – jest nim system federalny. Jednak ta anomalia przynosiłaby praktyczne efekty tylko

⁶⁸⁵ Dane za: *North East voters 'no' to Assembly*, BBC, news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/3984387, dostęp: 22.04.2015. O problemie związanym z kwestią dewolucji w regionach angielskich, zob. m. in.: Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., 264-276; Bryant C., *The Nations...*, op. cit., s. 209-235; Kaczorowska M., *Reformy dewolucyjne...*, [w:] Gołembski F., Biskup P., Kaczorowska M., *Era Blaira...*, op. cit., s. 100-101; Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 195-218.

⁶⁸⁶ Zob. szerzej: Rozdział V. Problem został poruszony przez także w książce autorstwa Tama Dalyella (zob. Dalyell T., *Devolution...*, op. cit., s. 245-249).

czasowo i okazjonalnie. Problemy rządu szkockiego są fundamentalne i pogłębiają się⁶⁸⁷.

Remedium nacjonalistów szkockich na kwestię West Lothian było znacznie prostsze w kontekście dążeń niepodległościowych. Zdaniem Alexa Salmonda niepodległość Szkocji skutecznie rozwiązałaby wspomniany węzeł gordyjski:

„Dla mnie idealną liczbą szkockich posłów w Westminsterze jest zero”⁶⁸⁸.

Zgodnie z art. 86 *Scotland Act 1998* zredukowano szkocką reprezentację w Izbie Gmin z 72 do 59 posłów⁶⁸⁹, ale zabieg ten nie eliminuje występowania problemu. Kwestia West Lothian niekiedy bywa nagłaśniania, ale dzieje się to dość rzadko i w odosobnionych przypadkach⁶⁹⁰.

7.4 Rząd Szkocki

Na podstawie *Scotland Act 1998* brytyjski prawodawca określa szkocki organ władzy wykonawczej mianem Egzekutywy Szkockiej (ang. *Scottish Executive*), natomiast po objęciu władzy przez SNP Alex Salmond zaczął używać określenia Rząd Szkocki (ang. *Scottish Government*), które przyjęło się w obrocie prawnym na zasadzie konwenansu konstytucyjnego⁶⁹¹.

W polskiej literaturze przedmiotu nie udało się wypracować jednolitej terminologii. Sebastian Kubas używa wyrażenia *rząd szkocki*, zapewne przyjmując, że nazwa powinna oddawać funkcję organu. Podobnie osobę stojącą na czele organu nazywa *premierem*, a nie w sposób dosłowny – *Pierwszym Ministrem* (ang. *First*

⁶⁸⁷ *Claim of Right...*, op. cit., s. 6.

⁶⁸⁸ Salmond A., *Independence in sight: devolution as a step toward Scottish autonomy*, [w:] *Parliamentarian*, t.79, nr 3, lipiec 1998, s. 239.

⁶⁸⁹ *Scotland Act 1998*, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/pdfs/ukpga_19980046_en.pdf, dostęp: 10.10.2014.

⁶⁹⁰ Najgłośniejszymi przykładami będącymi odzwierciedleniem problemu są kwestie prywatyzacji Narodowej Służby Zdrowia i opłat za studia wyższe w Zjednoczonym Królestwie. W pierwszej ze wspomnianych sytuacji rządowi Partii Pracy udało się przegłosować prywatyzację dzięki głosom posłów ze Szkocji, którzy mieli świadomość, iż sprawy szkockiej służby zdrowia leżą w gestii Parlamentu Szkockiego. Prywatyzacja nie dotyczyła Szkocji, ale objęła regiony angielskie. Podobnie rzecz się ma z opłatami za studia wyższe, które zostały przegłosowane przez Parlament Zjednoczonego Królestwa i zniesione przez Parlament Szkocki. Doszło zatem do kuriozalnej sytuacji, iż studenci szkoccy (oraz pochodzący z krajów UE) nie ponoszą opłat za studia na szkockich uniwersytetach, za to płacenie czesnego należy do obowiązków studentów z Anglii (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 45).

⁶⁹¹ Zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 94-95; Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, op. cit., s. 237.

Minister). Z podobnego założenia wychodzi Marcin Stradowski, który wspomina o Rządzie Szkockim oraz premierze szkockim⁶⁹². W okresie bezpośrednio po reformie konstytucyjnej Małgorzata Kaczorowska posługiwała się wprost angielskim terminem *Scottish Executive*⁶⁹³. Tomasz Czapiewski woli używać określeń *Szkocka Egzekutywa* czy *Pierwszy Minister*, wychodząc z założenia, że istotna jest dosłowna terminologia ustawowa⁶⁹⁴. Trzeba jednak wspomnieć, że przemianowanie Egzekutywy Szkockiej na Rząd Szkocki formalnie nastąpiło na podstawie art. 12 *Scotland Act 2012*⁶⁹⁵, a więc po wydaniu monografii Tomasza Czapiewskiego.

Konieczny jest wybór rozwiązania, które pozwoli uniknąć nieścisłości terminologicznych. W Rozdziale VII będę używać określenia *Rząd Szkocki*. Natomiast w Rozdziałach VIII i IX organ władzy wykonawczej w Szkocji z lat 1998-2007 będzie określany jako *Egzekutywa Szkocka*, a w odniesieniu do lat 2008-2015 jako *Rząd Szkocki*. Osoba stojąca na czele Rządu Szkockiego (Egzekutywy Szkockiej) będzie konsekwentnie określana mianem *Pierwszego Ministra*. Termin *Pierwszy Minister* (ang. *First Minister*) powstał w celu podkreślenia odrębności od premiera (ang. *Prime Minister*) Zjednoczonego Królestwa. Wobec widocznych odrębności terminologicznych używanie słowa *premier* w obu przypadkach może okazać się mylące i zapewne pozostawałoby w sprzeczności z intencją prawodawcy brytyjskiego. Używając słowa *premier* będę miał na myśli szefa rządu Zjednoczonego Królestwa, a ilekroć będę wspominał o *Pierwszym Ministrze*, będzie to dotyczyło osoby stojącej na czele Rządu Szkockiego.

W skład Rządu Szkockiego wchodzi: Pierwszy Minister, ministrowie, Lord Adwokat i jego zastępca. W kontekście pozycji ustrojowej Rządu Szkockiego najistotniejszy pozostaje sposób powoływania Pierwszego Ministra i ministrów oraz zakres ich odpowiedzialności. Zgodnie z przepisem art. 45 *Scotland Act 1998* Pierwszy Minister jest mianowany przez monarchę spośród posłów Parlamentu Szkockiego. W praktyce oznacza to, że warunkiem mianowania na urząd Pierwszego Ministra jest uzyskanie większości głosów w Parlamencie Szkockim w myśl art. 46 przywołanej ustawy. Wskazówek interpretacyjnych dostarcza przepis art. 45 (2) *Scotland Act 1998*, zgodnie z którym Pierwszy Minister ma możliwość złożenia dymisji na ręce Jej

⁶⁹² Zob. Kubas S., *Parlament Szkocki...*, op. cit.; Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit.

⁶⁹³ Kaczorowska M., *Dewolucja systemu...*, [w:] Szymanek J., Kaczorowska M., Rothert A., *Ewolucja, dewolucja...*, op. cit., s. 128.

⁶⁹⁴ Zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 94-95.

⁶⁹⁵ *Scotland Act 2012*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11/section/12>, dostęp: 15.12.2014

Królewskiej Mości, a jest do tego zobowiązany, jeśli Parlament Szkocki doprowadzi do rozwiązania Rządu Szkockiego, który nie cieszyłby się poparciem większości posłów⁶⁹⁶. Dopiero po uzyskaniu poparcia większości posłów Parlamentu Szkockiego Pierwszy Minister może skompletować Rząd Szkocki poprzez mianowanie ministrów, za zgodą monarchy na zasadzie art. 47 *Scotland Act 1998*. Zgoda monarchy jest formalnością, jednak Pierwszy Minister nie ma prawa ubiegania się o nią bez akceptacji większości posłów Parlamentu Szkockiego⁶⁹⁷. Ministrowie szkoccy powinni być jednocześnie posłami Parlamentu Szkockiego w myśl zasady, że rząd pochodzi z parlamentu. Minister szkocki przestaje pełnić swoją funkcję w przypadku utraty mandatu poselskiego, np. po złożeniu pisemnej rezygnacji na ręce przewodniczącego Parlamentu Szkockiego albo w razie utraty zdolności do sprawowania mandatu na podstawie przepisów art. 15-18 *Scotland Act 1998*⁶⁹⁸. O ścisłym powiązaniu Rządu Szkockiego z Parlamentem Szkockim świadczy regulacja przepisu art. 47 (3) *Scotland Act 1998*, który zobowiązuje ministra do rezygnacji ze stanowiska w przypadku uzyskania wotum nieufności większości posłów Parlamentu Szkockiego⁶⁹⁹. Co więcej, w przypadku piastowania stanowisku ministerialnego w rządzie Zjednoczonego Królestwa Pierwszy Minister czy minister szkocki mają obowiązek niezwłocznej rezygnacji ze stanowiska, zgodnie z przepisem art. 44 (3) przywołanej ustawy⁷⁰⁰.

Treść wspomnianych przepisów wyraźnie dowodzi, że zamiarem brytyjskiego ustawodawcy było podporządkowanie Rządu Szkockiego bezpośrednio Parlamentowi Szkockiemu (a nie Parlamentowi Zjednoczonego Królestwa czy rządowi brytyjskiemu). Punktem odniesienia dla Pierwszego Ministra oraz ministrów szkockich jest stanowisko większości parlamentarnej w Szkocji. Przepisy art. 23 *Scotland Act 1998* pozwalają Parlamentowi Szkockiemu na wszczęcie formalnej kontroli dotyczącej dowolnej sprawy, za którą odpowiedzialność ponosi którykolwiek z członków Rządu Szkockiego. Możliwe jest zatem żądanie stawienia się w celu złożenia zeznań czy też wydania dokumentów, które pozostają pod pieczę osoby wezwanej, nie licząc pewnych wyjątków dotyczących np. osoby piastującej funkcję ministra Korony czy osoby przez

⁶⁹⁶ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/II>, dostęp w dniu 10.10.2014.

⁶⁹⁷ Ibidem.

⁶⁹⁸ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/II>; <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/disqualification>; <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/duration-of-membership>, dostęp: 10.10.2014.

⁶⁹⁹ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/II>, dostęp: 10.10.2014.

⁷⁰⁰ Ibidem.

Koronę zatrudnionej jako pracownik, a także wobec sędziego sądu czy trybunału⁷⁰¹. Także Pierwszy Minister Szkocji nie posiada tak mocnej pozycji w tamtejszym systemie politycznym jak premier Zjednoczonego Królestwa. Przede wszystkim nie jest w stanie doprowadzić do rozwiązania Parlamentu Szkockiego zwykłą większością głosów. Takie działanie, połączone ze zorganizowaniem przyspieszonych wyborów, zgodnie z przepisem art. 3 ust. (1) *Scotland Act 1998*, wymaga zgody co najmniej 2/3 ogólnej liczby posłów⁷⁰². W kontekście częściowo proporcjonalnej ordynacji wyborczej wcześniejsze wybory wymagają zgodnego głosowania partii czy koalicji rządzących ugrupowań oraz przynajmniej części posłów partii opozycyjnych. Wspomniana już perspektywa skrócenia kolejnej kadencji Parlamentu Szkockiego jawi się jednak jako niezachęcająca do głosowania za przedterminowymi wyborami.

Powyższa analiza nie pozostawia wątpliwości, iż Rząd Szkocki powstaje za zgodą większości posłów Parlamentu Szkockiego i jest odpowiedzialny za swoje działania przed tym organem, przy czym sama działalność Rządu Szkockiego (oraz kontrola ze strony Parlamentu Szkockiego) powinna ograniczać się wyłącznie do spraw przekazanych. Parlament Zjednoczonego Królestwa nie ma więc możliwości bezpośredniej ingerencji w skład personalny czy w konkretne działania podejmowane przez Rząd Szkocki, o ile działania te mieszczą się w zakresie kompetencji szkockiego organu autonomicznego. Dewolucja w zakresie władzy wykonawczej w Szkocji po 1997 roku wiąże się z autonomią Rządu Szkockiego w stosunku do rządu Zjednoczonego Królestwa. Paradoksalnie dewolucja w zakresie władzy wykonawczej, związana z postępującą rozbudową Biura do spraw Szkocji okazała się nieoceniona przy wdrażaniu reformy konstytucyjnej przez rząd Tony'ego Blaira. W 1999 roku Biuro do spraw Szkocji dzieliło się na pięć wydziałów: Wydział Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Rybołówstwa, Wydział Rozwoju, Wydział Edukacji i Przemysłu, Wydział Ochrony Zdrowia oraz Wydział Spraw Wewnętrznych⁷⁰³, zatem skupiało kompetencje wielu ministerstw. Dzięki temu tworzenie nowych struktur nie było konieczne; wystarczyło przekazać Rządowi Szkockiemu możliwość kontroli istniejącego aparatu administracji. Osłabiało to argumentację przeciwników reformy jakoby ustanowienie

⁷⁰¹ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/proceedings-etc>, dostęp: 10.10.2014.

⁷⁰² *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/general-elections>, dostęp: 10.10.2014.

⁷⁰³ Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 111.

Parlamentu Szkockiego i Rządu Szkockiego wiązało się ze wzrostem wydatków publicznych i utworzeniem nowej maszyny biurokratycznej.

Urząd Sekretarza Stanu do spraw Szkocji nie został jednak zlikwidowany. Biuro do spraw Szkocji zostało formalnie rozwiązane, a jego dotychczasowy zwierzchnik stał się właściwie łącznikiem w relacjach między rządem Zjednoczonego Królestwa a Rządem Szkockim. Większość dotychczasowych kompetencji Biura do spraw Szkocji została przekazana szkockiej administracji rządowej⁷⁰⁴, co stanowiło realizację założeń przyjętych w białej księdze *Scotland's Parliament. Scotland's Right*, opublikowanej przez Szkocki Konwent Konstytucyjny w 1995 roku⁷⁰⁵.

7.5 Sądownictwo szkockie

W szkockim systemie ustrojowym istotną rolę odgrywa władza sądownicza. Zgodnie z art. 33 *Scotland Act 1998* rola „strażnika konstytucji” przypada Sądowi Najwyższemu (ang. *Supreme Court*)⁷⁰⁶. Wniosek o zbadanie zgodności projektu ustawy lub przepisu z zakresem uprawnień Parlamentu Szkockiego może złożyć Adwokat Generalny (ang. *Advocate General*), Lord Adwokat lub Prokurator Generalny (ang. *Attorney General*) w terminie czterech tygodni od dnia uchwalenia projektu albo od dnia jego zatwierdzenia zgodnie z regulaminem Parlamentu Szkockiego⁷⁰⁷. Akty prawne Parlamentu Szkockiego podlegają także kontroli pod kątem zgodności z prawem UE na podstawie art. 34 *Scotland Act 1998*. Sprawowanie tej kontroli należy do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (w dniu wejścia w życie wspomnianej ustawy był to Europejski Trybunał Sprawiedliwości). Zniesienie przepisu dotyczącego kontroli zgodności ustaw Parlamentu Szkockiego z prawem wspólnotowym wydaje się kwestią czasu. Wyjście Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej w związku z wynikami referendum z 23 czerwca 2016 roku jawi się jako nieuchronne. W tym kontekście wspomniany aspekt kontroli sądowej nie wymaga szczegółowego omówienia. Warto jedynie odnotować, że kontrola ta ma charakter pośredni, tzn. z wnioskiem o zbadanie zgodności aktu prawnego z prawem unijnym może zwrócić się

⁷⁰⁴ Ibidem, s. 111-112.

⁷⁰⁵ *Scotland's Parliament...*, op. cit., ss. 12, 17.

⁷⁰⁶ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/I/crossheading/legislation>, dostęp: 10.10.2014. Początkowo sądowe badanie zgodności aktów prawnych Parlamentu Szkockiego z zakresem jego uprawnień Komisji Sądowniczej (ang. *Judicial Committee*) (zob. *Scotland Act 1998*, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/pdfs/ukpga_19980046_en.pdf, dostęp: 10.10.2014). Zmiana nastąpiła wraz z reformą brytyjskiego systemu konstytucyjnego na podstawie *Constitutional Reform Act 2005* (zob. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/part/3>, dostęp: 18.10.2016).

⁷⁰⁷ Ibidem.

Sąd Najwyższy (wcześniej mogła to zrobić Komisja Sądownicza), zadając pytanie prejudycjalne⁷⁰⁸.

Kontrola sądowa odbywa się także na zasadzie precedensów – sądy powszechne w Zjednoczonym Królestwie posiadają możliwość orzekania o niezgodności aktów normatywnego z konstytucją, w tym o braku uprawnień Parlamentu Szkockiego do wydawania przepisów w określonym zakresie. Zgodnie z art. 102 *Scotland Act 1998* orzeczenie w tej sprawie może ograniczać retroaktywne działanie zakwestionowanego przepisu, jeżeli tylko sąd (lub trybunał) tak postanowi. Poza tym sąd (trybunał) ma kompetencje do wydania orzeczenia zawieszającego obowiązywanie orzeczenia na dowolny okres oraz pod dowolnymi warunkami, aby umożliwić nowelizację zakwestionowanej regulacji⁷⁰⁹.

7.6 Finansowanie organów powstałych wskutek dewolucji. Zakres autonomii fiskalnej Parlamentu i Rządu Szkockiego

Parlament Szkocki został wyposażony w bardzo skromne kompetencje w zakresie polityki fiskalnej. Tego rodzaju uprawnienia ograniczały się przede wszystkim do kwestii zwiększania lub zmniejszania podatku dochodowego w granicach 3% w stosunku do stawki brytyjskiej oraz wpływania na wysokość opłat lokalnych. Na podstawie *Scotland Act 1998* Rząd Szkocki nie miał możliwości zaciągania pożyczek na realizację określonych celów w zakresie polityki gospodarczej czy społecznej.

Stosunkowo szerokie uprawnienia Parlamentu Szkockiego w zakresie stanowienia prawa powodowały konieczność zapewnienia stabilnego źródła dochodów budżetowych. Biorąc pod uwagę nikły stopień autonomii podatkowej Parlamentu Szkockiego, lwią część budżetu stanowią dofinansowania w ramach corocznego grantu z brytyjskiego ministerstwa skarbu. Sposób jego wyliczania i przyznawania został opracowany w latach 1978-1979 na podstawie formuły Barnetta (ang. *Barnett formula*). Nazwa pochodzi od nazwiska kanclerza w rządzie Jamesa Callaghana, ponieważ za jego kadencji opracowano założenia związane z grantem. Kanclerz Joel Barnett – jak na ironię – nie należał do zwolenników formuły, a po latach uznał jej wprowadzenie za „tragiczny błąd”⁷¹⁰.

⁷⁰⁸ Ibidem.

⁷⁰⁹ *Scotland Act 1998*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/part/V/crossheading/juridical>, dostęp: 10.10.2014.

⁷¹⁰ Zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 201; Swinford S., *My funding formula for Scotland is a 'terrible mistake', Lord Barnett admits*, [w:] *The Guardian*, 16.09.2014,

Sposób wyliczenia wydatków rządowych dla poszczególnych części całego państwa opiera się na prostym działaniu matematycznym. Formuła Barnetta zakłada, że poziom wydatków publicznych na mieszkańca w regionach Zjednoczonego Królestwa jak Walia, Szkocja czy Irlandia Północna powinien być proporcjonalnie wyższy od wydatków *per capita* na mieszkańca w Anglii. Dla lepszego zobrazowania mechanizmu obliczania corocznego grantu, warto posłużyć się abstrakcyjnym przykładem. Przyjmijmy, że kwota wydatków rządowych na mieszkańca Anglii wynosi X, a kwota na mieszkańca Szkocji wynosi rocznie $X + 10\%$. Jeśli założymy w uproszczeniu, że kwota X wynosi 100, wydatki na mieszkańca w Szkocji będą wynosić 110.

Formuła Barnetta wydaje się korzystna dla Szkocji i pozwala na jej preferencyjne traktowanie w ramach Zjednoczonego Królestwa. Tak prosty sposób obliczania wydatków publicznych posiada jednak zasadniczą wadę – metoda jej obliczania dotyczy nie tylko całej sumy, ale także poszczególnych dziedzin, które mają zostać objęte wydatkami jak oświata, ochrona zdrowia, budownictwo czy opieka społeczna. Punktem odniesienia pozostają więc przede wszystkim potrzeby Anglii, które nie zawsze pokrywają się z potrzebami Szkocji. Krytyka formuły Barnetta przejawia się przede wszystkim w postulatach wprowadzenia systemu wydatków zależnego od poziomu ubóstwa, średniego wieku populacji czy stanu służb publicznych w poszczególnych regionach⁷¹¹.

Poza tym system ten doskonale sprawdza się w okresie wzrostu wydatków publicznych – trudno wówczas o wyraźne niezadowolenie. Trzymając się powołanego już wcześniej abstrakcyjnego przykładu, jeśli wartość wydatków na mieszkańca w Anglii wzrasta z poziomu 100 do wartości 120, wydatki *per capita* w Szkocji wynosiłyby 132. Nastroje społeczne są jednak znacznie gorsze w przypadku cięć budżetowych. Pozostając przy wspomnianym przykładzie, wobec zmniejszenia wydatków na mieszkańca w Anglii z poziomu 100 do 80, wydatki *per capita* w Szkocji automatycznie spadłyby ze 110 do zaledwie 88. W tego takich sytuacjach wyborcy szkoccy mogą dojść do przekonania, że Parlament Szkocki – posiadając większe

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scottish-independence/11100400/My-funding-formula-for-Scotland-is-a-terrible-mistake-Lord-Barnett-admits.html>, dostęp: 22.12.2014.

⁷¹¹ O mechanizmie funkcjonowania formuły Barnetta, zob. szerzej: Bogdanor V., *Devolution...*, op. cit., s. 243-252; Mitchell J., *Devolution...*, op. cit., s. 34-38; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., ss. 201-203, 260-261. Zob. też: Wilkinson M., *What is Barnett formula?*, [w:] *The Telegraph*, 16.04.2015, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/scotland/1580787/How-the-Barnett-formula-works.html>, dostęp: 23.06.2015; *Devolution: What's the Barnett formula?*, BBC, 30.10.2014, <http://www.bbc.com/news/uk-29477233>, dostęp: 22.12.2014.

możliwości w ramach polityki fiskalnej – mógłby znacznie lepiej zarządzać sprawami szkockimi i przewidywać wyższy poziom wydatków publicznych w budżecie (szczególnie wobec możliwości wykorzystania przynajmniej części dochodów ze sprzedaży surowców energetycznych – ropy naftowej i gazu ziemnego).

Organy powstałe wskutek dewolucji mają więc ograniczone pole manewru w realizacji własnej strategii gospodarczej, dostosowanej do szkockich problemów. Zarówno planowanie budżetu jak i określonych działań w ramach polityki gospodarczej czy społecznej pozostaje silne uzależnione od faktycznego poziomu wpływów z brytyjskiego ministerstwa skarbu. To stawia pod znakiem zapytania poziom faktycznej samodzielności Rządu Szkockiego i Parlamentu Szkockiego jak i sens reformy konstytucyjnej, wprowadzonej przez Partię Pracy.

Mechanizm wynikający z formuły Barnetta stanowi doskonały pretekst dla nacjonalistów szkockich, skupionych w Szkockiej Partii Narodowej do krytyki dewolucji wprowadzonej w ramach *Scotland Act 1998*. Szkocka Partia Narodowa w programach wyborczych często stawiała sobie za cel walkę o zwiększenie uprawnień Parlamentu Szkockiego, w tym o jego pełną autonomię fiskalną. Szkocja mogłaby jednak, ich zdaniem, realizować pełnię swoich możliwości wraz z odnowieniem państwowości szkockiej. W ten sposób nacjonaści stawiali się w roli obrońców szkockich interesów, korzystając z przekonań i wyobrażeń o doskonałych zdolnościach Szkotów do zarządzania własnymi sprawami. Takie przekonania o inkluzyjnym charakterze (składające się na naród szkocki w sensie tożsamościowym) uległy dalszemu wzmocnieniu po 2010 roku, gdy rząd Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów zdecydował o szeroko zakrojonych cięciach wydatków publicznych, co odbijało się na poziomie wydatków w Szkocji.

Szkotów nie zadowoliło również przyjęcie przez Parlament Zjednoczonego Królestwa *Scotland Act 2012* – ustawy przyznającej pewien zakres dodatkowych kompetencji szkockim organom powstałym wskutek dewolucji. Parlament Szkocki uzyskał kompetencje w zakresie zmiany podatku dochodowego w granicach do 10 pensów na funcie w stosunku do stawki ogólnokrajowej. Nowa ustawa umożliwiała także zaciąganie przez Parlament Szkocki pożyczek w wysokości do 2,2 miliarda funtów szterlingów rocznie, a także kontrolę nad dwoma pomniejszymi podatkami: podatkiem pocztowym (ang. *stamp tax*) oraz podatkiem od składowania odpadów (ang.

landfill tax)⁷¹². Parlament Szkocki i Rząd Szkocki otrzymały także inne, stosunkowo symboliczne kompetencje, które dotyczyły m. in. walki z przestępczością narkotykową, kwestii posiadania broni, limitów prędkości czy dozwolonej ilości alkoholu we krwi u kierowców. Rząd Szkocki miał także otrzymać możliwość uczestnictwa w pracach BBC czy reprezentacji w zarządzie majątkiem królewskim w Szkocji⁷¹³. Sekretarz Stanu do Spraw Szkocji Michael Moore uważał, że Szkocja otrzymała najdalej idącą samodzielność w dziejach unii brytyjskiej. Ustawa spotkała się jednak z krytycznym przyjęciem SNP, która konsekwentnie opowiadała się za przyznaniem Szkocji pełni autonomii fiskalnej⁷¹⁴. Większość wyborców wydawała się jednak nie doceniać tego rodzaju ustępstw ze strony rządu brytyjskiego, widząc w nich raczej skutek nacisku politycznego ze strony rządzącej SNP.

Nacjoniści szkoccy konsekwentnie zyskiwali na tym, że sprzeciwiali się polityce zaciskania pasa, a przy tym konsekwentnie opowiadali się za dalszym rozwojem dewolucji. Tym samym umacniali swoją pozycję, ponieważ niemożność dokonania zmian w zakresie polityki społecznej, przedsiębiorczości czy służb publicznych można było przypisać ograniczonym możliwościom finansowym. Nawet niepowodzenia nacjonalistów szkockich mogły obciążać elity polityczne w Londynie.

7.7 Podsumowanie

Na podstawie *Scotland Act* z 1998 roku ustanowiono Parlament Szkocki, który cieszy się stosunkowo szeroką autonomią – posiada uprawnienia w zakresie stanowienia prawa w Szkocji we wszystkich sprawach, które nie zostały zarezerwowane dla Parlamentu Zjednoczonego Królestwa. Dewolucja zmieniła zatem swój charakter w sposób radykalny – Parlament Zjednoczonego Królestwa utracił monopol na stanowienie prawa w formie ustaw.

Wprowadzona przez rząd Partii Pracy reforma konstytucyjna spowodowała, że dewolucja zaczęła być procesem zmierzającym do decentralizacji. Przed rokiem 1997 w Szkocji mieliśmy do czynienia z odwrotnym procesem. Dewolucja wyłącznie w zakresie władzy prowadziła do daleko idącej centralizacji, ponieważ osobny pion administracji szkockiej (skupiony w ramach Biura do spraw Szkocji i pozostający pod

⁷¹² *Scotland Act 2012*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11/part/3>, dostęp w dniu 14.10.2014.

⁷¹³ *Scotland Act 2012*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11/part/1>; <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/11/part/2>, dostęp: 14.10.2014.

⁷¹⁴ Macnab S., *Scotland steps into the future with new powers for Holyrood*, [w:] *The Scotsman*, 19.04.2012, s. 10

kontrolą Sekretarza Stanu do spraw Szkocji) podlegał wyłącznie rządowi Zjednoczonego Królestwa. Zatem ani Sekretarz Stanu do spraw Szkocji, ani urzędnicy poszczególnych wydziałów biura nie pochodzili z wyborów i nie musieli cieszyć się poparciem większości szkockich wyborców.

Reforma konstytucyjna spowodowała, że organy powstałe wskutek dewolucji w zakresie władzy wykonawczej przestały być podległe bezpośrednio Parlamentowi Zjednoczonego Królestwa. Rząd Szkocki składa się z Pierwszego Ministra oraz ministrów szkockich i aby się ukonstytuować, musi uzyskać poparcie większości posłów Parlamentu Szkockiego. To sprawia, że organ ten sprawuje władzę wykonawczą w zakresie spraw przekazanych i składa się z członków tej partii (lub koalicji ugrupowań), która cieszy się poparciem większości wyborców. Działania w wielu sprawach dotyczących Szkocji podlegają więc znacznie lepszej kontroli społecznej niż przed wprowadzeniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa – wszakże w przypadku masowego niezadowolenia wyborców w Szkocji z polityki Rządu Szkockiego możliwy jest wybór innych partii, cieszących się większym zaufaniem społecznym. Bardziej konsensualnemu modelowi rządzenia sprzyja również ordynacja wyborcza, która zawiera element proporcjonalności i sprawia, że utworzenie większościowego rządu przez jedną partię jest bardzo trudne. Często jest zatem tworzenie rządów koalicyjnych (lub mniejszościowych), co niejako wymusza szerzej zakrojoną debatę publiczną i ucieranie się stanowisk.

Aparat urzędniczy dawnego Biura do spraw Szkocji stał się bezpośrednim zapleczem administracyjnym dla Parlamentu i Rządu Szkockiego, co pozwoliło zapobiec tworzeniu się nowych struktur biurokratycznych i pozbawiło skrajnych unionistów klasycznego argumentu przeciw dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Rozbudowana struktura Biura do spraw Szkocji, skupiającego dotychczas kompetencje wielu odrębnych ministerstw, stała się fundamentem pod budowę nowych organów i pozwoliła płynnie przejść z silnie scentralizowanego modelu ustrojowego do szeroko zakrojonej autonomii regionalnej w Szkocji.

Dewolucja w zakresie stanowienia prawa nie była jednak pozbawiona pewnych niedoskonałości. Taki model ustrojowy nie pozwolił skutecznie rozwiązać kwestii West Lothian, ale problem asymetrii uprawnień posłów szkockich i angielskich nie dostarczał zbyt wielu problemów praktycznych. Palącym problemem jest niewielki stopień autonomii fiskalnej Parlamentu Szkockiego – organy powstałe wskutek reformy konstytucyjnej funkcjonowały głównie dzięki dofinansowaniom z budżetu centralnego,

które nie są w pełni dostosowane do potrzeb Szkocji i nie pozwalają Rządowi Szkockiemu na prowadzenie w pełni autorskiej strategii politycznej. Możliwość stanowienia prawa przez Parlament Szkocki pozostaje więc do pewnego stopnia iluzoryczna przy braku odpowiednio wysokich dofinansowań na realizację strategicznych celów gospodarczych czy społecznych. Także sposób obliczania corocznych dofinansowań może budzić niezadowolenie w przypadku poszukiwania oszczędności budżetowych przez rząd Zjednoczonego Królestwa – zmniejszenie wydatków publicznych w Anglii powoduje automatycznie proporcjonalne ich obniżenie w Szkocji.

Dewolucja w zakresie stanowienia prawa spowodowała, że polityka szkocka (jako polityka regionalna) nie musiała być już postrzegana wyłącznie przez pryzmat polityki brytyjskiej. W kolejnych rozdziałach można będzie przekonać się, że tego rodzaju zmiana optyki politycznej u szkockich wyborców, w połączeniu z niewielką samodzielnością finansową Parlamentu Szkockiego, niejasną kwestią legitymizacji dewolucji oraz brakiem skłonności rządu Zjednoczonego Królestwa do dynamicznego rozwoju tego procesu, doprowadziła do wzmocnienia roli i znaczenia Szkockiej Partii Narodowej.

8 Nacjonalizm szkocki w praktyce politycznej po wprowadzeniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa

8.1 Wstęp

W poprzednim rozdziale omówienia doczekały się wydarzenia związane z referendum w sprawie ustanowienia Parlamentu Szkockiego, a także zakres uprawnień i wzajemne relacje między organami powstałymi wskutek reformy ustrojowej w Szkocji z lat 1997-1999 oraz między tymi organami a Parlamentem i rządem Zjednoczonego Królestwa.

W kolejnym rozdziale analizy wymaga natomiast praktyka polityczna w Szkocji po ustanowieniu Parlamentu Szkockiego (z wyłączeniem referendum w sprawie niepodległości Szkocji, które zasługuje na omówienie w osobnym rozdziale). Warto pokusić się o bardziej szczegółowe badanie nacjonalizmu szkockiego oraz działalności politycznej Szkockiej Partii Narodowej. Na tym tle można będzie zastanowić się czy nacjonalizm szkocki został wzmocniony po ustanowieniu Parlamentu Szkockiego oraz czy i w jaki sposób przyczynił się do późniejszych zwycięstw wyborczych SNP.

Wstępnie należy postawić tezę, że nacjonalizm szkocki nie odgrywał znaczącej roli w procesie budowania poparcia politycznego dla Szkockiej Partii Narodowej. Nacjoniści szkoccy umacniali swoją pozycję polityczną nie dzięki, lecz raczej pomimo programowych dążeń do odnowienia szkockiej państwowości. Najważniejszą przyczyną sukcesów politycznych SNP jest postawienie na bardziej pragmatyczną doktrynę polityczną (w tym taktyczne poparcie dla dalszego rozwoju dewolucji), lewicowy (socjaldemokratyczny) program gospodarczy, a także nacisk na modernizację Szkocji. Wszystko to sprawiało, że politycy SNP byli postrzegani jako najlepsi obrońcy szkockich interesów. Niezmiernie ważna pozostaje też profesjonalizacja partii oraz wzmocnienie pozycji politycznej jej liderów, co pozwalało na stabilne rządzenie.

8.2 Szkocka Partia Narodowa jako partia opozycyjna w Parlamencie Szkockim w latach 1999-2007

Początkowo największymi zwolennikami Parlamentu Szkockiego byli politycy partii uczestniczących w działalności Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego. Dla Donalda Dewara była to część projektu politycznego, dzięki któremu polityka miała stać się bliższa woli obywateli. Dewolucja w zakresie stanowienia prawa miała służyć wzmocnieniu unii brytyjskiej⁷¹⁵. Parlament Szkocki miał być impulsem dla rozwoju

⁷¹⁵ Dewar D., *Devolution for Democracy. Countdown to the Scottish Parliament*, [w:] *Parliamentarian*, t. 79, nr 3, lipiec 1998, s.231-232.

szkockiej tożsamości narodowej w równym stopniu jak protesty robotnicze w Clyde, osiągnięcia luminarzy szkockiego oświecenia, twórczość Roberta Burnsa i Waltera Scotta, waleczność wojsk Williama Wallace’a czy Roberta de Bruce’a⁷¹⁶. W podobnym tonie wypowiadał się lider Szkockich Liberalnych Demokratów Jim Wallace, który był zdania, że dewolucja w zakresie stanowienia prawa doprowadzi do przekształcenia Zjednoczonego Królestwa w państwo federalne⁷¹⁷.

Lider Szkockiej Partii Narodowej Alex Salmond uważał dewolucję za etap przejściowy w drodze do niepodległości Szkocji, co świadczy o zwrocie w kierunku pragmatyzmu programowego:

„(...) wierzymy, że Szkocja powinna zmierzać od dewolucji do niepodległości. Chcemy, aby tak się stało, a w międzyczasie będziemy starali się konstruktywnie rządzić Szkocją w ramach dewolucji (...)”⁷¹⁸.

Za zaletę Parlamentu Szkockiego Alex Salmond uznał możliwość pobudzenia aktywności samorządu lokalnego, zapewnienia pomocy obszarom wiejskim, rozwoju służby zdrowia, szkolnictwa, polityki mieszkaniowej czy ochrony środowiska, ale także częściowo proporcjonalną ordynację wyborczą. Za wadę uważał znikomy stopień samodzielności Parlamentu Szkockiego w zakresie polityki finansowej. Przyznał za to z właściwym sobie pragmatyzmem, że „(...) jakkolwiek parlament jest lepszy niż żaden”⁷¹⁹. Z punktu widzenia SNP najważniejsza była możliwość rywalizacji o zwycięstwa wyborcze, a nie o marginalną liczbę miejsc jak w przypadku wyborów do Izby Gmin. Było to widoczne już po pierwszych wyborach do Parlamentu Szkockiego.

Nie sposób zgodzić się z tezą Małgorzaty Kaczorowskiej jakoby SNP cechował nadmierny radykalizm podczas kampanii wyborczej w latach 1998-1999⁷²⁰. Nacjonaliści szkoccy zrezygnowali z doktryny, że zdobycie większości mandatów do Parlamentu Szkockiego pozwoli na ogłoszenie niepodległości. Dostrzegali natomiast konieczność przeprowadzenia referendum w sprawie niepodległości Szkocji⁷²¹. SNP nie

⁷¹⁶ Dewar D., *Speech at opening of the Scottish Parliament*, op. cit., [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 187.

⁷¹⁷ Wallace J., *A Federal Goal, Striving for Gladstone's "great national good"*, [w:] *Parliamentarian*, t. 79, nr 3, lipiec 1998, s. 236-237.

⁷¹⁸ Salmond A., *Independence in sight...*, [w:] *Parliamentarian*, op. cit., s.239.

⁷¹⁹ Ibidem.

⁷²⁰ Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, nr 14, 2009, s. 229.

⁷²¹ *Enterprise. Compassion. Democracy. Scotland's Party Manifesto for the Scotland's Parliament Election 1999*, Edynburg 1999, ss. 1, 4, 10; *14 reasons why you should vote SNP today* [w:] *Scotland's Voice. Election Edition*, 6.05.1999, s. 2.

dążyła do podwyższania podatków, a jedynie sprzeciwiała się programowi Partii Pracy, który zakładał obniżenie podatku dochodowego w Szkocji o 1%. W ramach kampanii pod hasłem *Pens dla Szkocji* (ang. *A Penny for Scotland*) proponowano utrzymanie dotychczasowej stawki podatkowej i przeznaczenie nadwyżki – łącznie 690 milionów funtów w skali czterech lat – na rozwój polityki społecznej: służby zdrowia, szkolnictwa czy budownictwa mieszkaniowego⁷²². Szkocka Partia Narodowa skupiała się na celach możliwych do osiągnięcia w ramach dewolucji: zwiększeniu liczby lekarzy i pielęgniarek, zniesieniu opłat za studia wyższe, reformie dziedziczenia ziemi, zniesieniu myta za przejazd na Wyspę Skye i założenia Zarządu Powierniczego Służby Publicznej (ang. *Public Service Trust*), mającego stanowić alternatywę dla prywatyzacji. Umieszczenie referendum niepodległościowego na ostatniej pozycji nie wydaje się przypadkowe⁷²³. Nacjonałisci szkoccy niejako przy okazji wspominali, że po ogłoszeniu niepodległości Parlament Szkocki osiągnie pełną niezależność w sprawach społecznych i gospodarczych⁷²⁴. Intencja była jasna – nacjonałisci szkoccy rywalizowali o wyborców lewicowych.

Wspomniana retoryka świadczyła o pragmatyzmie SNP, co znajdowało potwierdzenie w badaniach opinii publicznej⁷²⁵. Szkocka Partia Pracy zaczęła zyskiwać wyraźną przewagę, gdy ster kampanii przejęła Helen Liddell. Laburzyści zaczęli – wbrew programowi SNP – łączyć zwycięstwo głównych rywali z automatycznym proklamowaniem niepodległości Szkocji, powtarzając: „Rozwód to kosztowne przedsięwzięcie” (ang. *Divorce is an expensive business*). Laburzyści wykorzystywali argumenty natury gospodarczej przeciwko separatyzmowi oraz niejasny przekaz kampanii *Pens dla Szkocji*, przywołując skojarzenia programu SNP z wysokimi podatkami⁷²⁶. Szkocka Partia Narodowa nie cieszyła się także poparciem mediów, które były zdecydowanie przychylne programowi *New Labour*. Nacjonałisci szkoccy

⁷²² *Enterprise. Compassion...*, op. cit., s. 2.

⁷²³ *Ibidem*, s. 4

⁷²⁴ Szkocka Partia Narodowa, *Enterprise...*, op. cit., s. 13.

⁷²⁵ Na miesiąc przed wyborami do Parlamentu Szkockiego, w marcu 1999 roku, sondaże dawały Partii Pracy minimalną przewagę nad Szkocką Partią Narodową, tj. odpowiednio 40% do 39% w okręgach i 40% do 36% w głosowaniu z list regionalnych (zob. Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 93).

⁷²⁶ Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 182; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 93-94; Jones P., *The 1999 Scottish Parliamentary Elections: From Anti-Tory to Anti-Nationalist Politics*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 28, lato 1999, s. 2-4. Winnie Ewing wspominała, że była to wyjątkowo kłamliwa kampania wyborcza w wykonaniu Partii Pracy (zob. Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 288). Nieprzypadkowo Helen Liddell była nazywana *młotem na nacjonalistów* (ang. *hammer on the nats*) (zob. Harvie C., *No Gods...*, op. cit., s. 182).

wydawali pismo *Scotland's Voice*, służące promowaniu celów programowych partii oraz niewybrednym atakom na laburzystów⁷²⁷, ale nie odgrywające większej roli w pozyskiwaniu nowych wyborców. Na wizerunku SNP cieniem położył się sprzeciw Alexa Salmonda wobec interwencji NATO w Kosowie. Ta nieprzemyślana wypowiedź wywołała zmasowaną krytykę SNP w mediach⁷²⁸.

Ostatecznie Partia Pracy zdobyła 53 spośród 73 mandatów w okręgach i zaledwie 3 mandaty z list regionalnych. SNP odwrotnie – uzyskała odpowiednio 7 i 28 mandatów. Paradoksalnie na systemie wyborczym zaprojektowanym przez Szkocki Konwent Konstytucyjny najbardziej zyskały ugrupowania, które nie uczestniczyły w jego pracach. Doskonałym przykładem jest wynik SNP, ale także Partii Konserwatywnej, która swoją reprezentację w Parlamencie Szkockim zawdzięczała głosom z list regionalnych (18 miejsc)⁷²⁹. Zwycięstwo Partii Pracy nie wystarczyło do zdobycia większości mandatów, co spowodowało zawarcie koalicji z Liberalnymi Demokratami. Pierwszym Ministrem został Donald Dewar, a jego zastępcą Jim Wallace⁷³⁰.

Taka konfiguracja polityczna sprawiła, że SNP stała się najliczniejszą partią opozycyjną. Poprawa wyników byłaby jednak niemożliwa bez wsparcia wyborców deklarujących przynajmniej częściowo brytyjską tożsamość narodową. Wyniki badań opinii publicznej z II połowy lat 90. XX wieku potwierdzają, że chociaż większość mieszkańców Szkocji deklarowała szkocką tożsamość narodową, niewielu z nich czuło się wyłącznie Szkotami⁷³¹.

⁷²⁷ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 243. Przykłady retoryki przedwyborczej w prasie wydawanej przez SNP, zob. m. in.: *Scotland's Voice. Election Edition*, 29.04.1999; *Scotland's Voice. Election Edition*, 6.05.1999.

⁷²⁸ Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 80-82.

⁷²⁹ Denver D., McAllister I., *The Scottish Parliament Elections 1999: An Analyses of the Result*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 28, lato 1999, s. 11-13.

⁷³⁰ Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 256.

⁷³¹ W wyborach parlamentarnych z 1979 roku zaledwie 56% mieszkańców Szkocji uważało się bardziej za Szkotów, natomiast aż 38% za Brytyjczyków, tymczasem po upływie dwudziestu lat proporcja ta wynosiła już 77% do 17% (dane za: *Scottish Election Survey 1979*, *Scottish Social Attitudes Survey 1999*). W 1999 roku zaledwie 33% mieszkańców Szkocji deklarowało wyłącznie szkocką tożsamość narodową, 35% czuło się bardziej Szkotami niż Brytyjczykami, 22% zarówno Szkotami jak i Brtyjczykami, a zaledwie 3% wyłącznie Brytyjczykami (dane za: *Scottish Social Attitudes Survey 1999*) (zob.: Paterson L., *Is Britain disintegrating?: changing views of "Britain" after devolution*, [w:] *Regional and Federal Studies*, t. 12, nr 1, wiosna 2002, s. 36). Podobnie przedstawiają się proporcje w kontekście badań z 1997 roku, przy okazji wyborów do Izby Gmin – 23% mieszkańców Szkocji uważało się wyłącznie za Szkotów, 38% bardziej za Szkotów niż Brytyjczyków, 27% czuło się w równej mierze Szkotami jak Brytyjczykami, 4% bardziej Brytyjczykami niż Szkotami a kolejne 4% deklarowało

Tożsamość narodowa	Poparcie dla Partii Konserwatywnej	Poparcie dla Partii Pracy	Poparcie dla Liberalnych Demokratów	Poparcie dla Szkockiej Partii Narodowej	Liczba osób odczuwających daną tożsamość narodową na tle wszystkich ankietowanych
Wyłącznie szkocka	10%	25%	13%	32%	23%
Bardziej szkocka niż brytyjska	26%	39%	42%	44%	38%
Zarówno szkocka jak i brytyjska	45%	26%	28%	18%	27%
Bardziej brytyjska niż szkocka	7%	4%	6%	2%	4%
Wyłącznie brytyjska	7%	3%	5%	2%	4%
Liczba badanych	96	363	96	132	882

Tabela nr 4: Zależność między deklarowaną przez szkockich wyborców tożsamością narodową a poparciem dla poszczególnych partii politycznych⁷³².

Na tle przywołanych wyników można dojść do wniosku, że jedynie 23% ogółu wyborców deklarowało tylko szkocką tożsamość narodową. Zaledwie 32% wyborców czujących się wyłącznie Szkotami głosowało na SNP. Większym poparciem nacjonaliści szkoccy cieszyli się u wyborców czujących się w przeważającej mierze Szkotami (44% głosów oddanych na SNP). Równie interesująco przedstawiają się wyniki badań dotyczące zależności między preferencjami konstytucyjnymi a tożsamością narodową.

wyłącznie brytyjską tożsamość narodową (zob. McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 162, dane za: *Scottish Election Survey 1997*).

⁷³² Dane za: McCrone D., *Understanding...*, op. cit., s. 163; źródło: *Scottish Election Survey 1997*.

Tożsamość narodowa	Niepodległość	Home Rule	Status quo	Liczba osób odczuwających daną tożsamość narodową na tle wszystkich ankietowanych
Wyłącznie szkocka	40%	18%	12%	23%
Bardziej szkocka niż brytyjska	40%	43%	23%	38%
Zarówno szkocka jak i brytyjska	14%	27%	47%	27%
Bardziej brytyjska niż szkocka	2%	5%	7%	4%
Wyłącznie brytyjska	2%	4%	5%	4%
Liczba badanych	231	449	150	882

Tabela nr 5: Zależność między preferencjami konstytucyjnymi a tożsamością narodową szkockich wyborców⁷³³.

Poniżej 50% badanych deklarujących wyłącznie szkocką tożsamość narodową opowiedziało się za niepodległością Szkocji. Identycznym poparciem niepodległość cieszyła się wśród Szkotów deklarujących częściowo, choć w mniejszym stopniu, brytyjską tożsamość narodową (40%).

Preferencje konstytucyjne i polityczne nie pokrywają się zatem ze wskazaniami dotyczącymi tożsamości narodowej. Poza tym można było mówić o sporej liczbie szkockich wyborców popierających niepodległość, ale nie identyfikujących się z SNP. Zwrócili na to uwagę Ross Bond i Michael Rosie – w 1999 roku było to 57%, w 2000 roku 61%, natomiast w 2001 roku aż 66% badanych⁷³⁴. Należy zatem postawić tezę, że szkoccy wyborcy posiadają wiele tożsamości społecznych i nie definiują się wyłącznie w kategoriach narodowych. Pozostają przecież członkami rodzin, środowisk zawodowych, kościołów czy związków wyznaniowych i także przez ich pryzmat decydują o swoich preferencjach politycznych czy konstytucyjnych.

⁷³³ Dane za: Ibidem, s. 164. Źródło: *Scottish Election Survey 1997*.

⁷³⁴ Bond R., Rosie M., *National Identities in Post-Devolution Scotland*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 40, lato 2002, s. 43-45.

Alex Salmond doskonale zdawał sobie z tego sprawę i nie próbował odwoływać się wyłącznie do narodu szkockiego w sensie tożsamościowym. Najlepiej świadczy o tym jego wypowiedź z 22 września 1999 roku dla *The Scotsman*:

„Nie, nie czuję się Brytyjczykiem. Czuję się Szkotem i Europejczykiem. Mam prawo do takiej tożsamości (...). Pytanie, które chcesz zadać, brzmi: czy można czuć się Brytyjczykiem i mimo to głosować na Szkocką Partię Narodową? Odpowiedź brzmi: *Oczywiście, można*”⁷³⁵.

Następnie Alex Salmond wyraził poparcie dla socjaldemokratycznego programu gospodarczego:

„Jestem socjaldemokratą i nie uważam socjaldemokracji za przestarzałą politykę. Myślę, że to bardzo pomyślna polityka w wielu państwach europejskich, najczęściej tych mniejszych. Sądzę, że działa najlepiej, gdy pozostaje wolna od tendencji korporacyjnych, które bywają widoczne w większych krajach. (...) Łączy interes przedsiębiorczości z powszechnym pragnieniem rozwoju służb publicznych, zapewniając wysoki stopień reprezentatywności Szkocji czy dużej grupy ludzi w Szkocji, którzy wierzą w dwie rzeczy – dynamiczną, ambitną gospodarkę [i] przyzwoite służby publiczne”⁷³⁶.

Znamienna jest myśl ukryta między wierszami. W porównaniu do Szkocji Zjednoczone Królestwo nie gwarantuje skutecznej polityki socjaldemokratycznej jako zbyt duży organizm państwowy, narażony na nadmierny wzrost biurokracji. Lider szkockich nacjonalistów odwoływał się do inkluzyjnych przekonań i wyobrażeń, konstytuujących naród szkocki w sensie tożsamościowym. Lewicowa polityka gospodarcza wpłynęłaby na rozwój szkockiego społeczeństwa obywatelskiego, ponieważ rządzące ugrupowania odwoływałyby się do instytucji broniących szkockich interesów i rozwiązujących wspólne problemy.

O bardziej umiarkowanym charakterze programu SNP świadczy wypowiedź Alexa Salmonda z 9 marca 2000 roku, zacytowana przez *The Scotsman*:

⁷³⁵ Cyt. za: Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 195.

⁷³⁶ Ibidem.

„Niepodległość musi zostać osiągnięta w drodze referendum, które powinno zostać zorganizowane przez Parlament Szkocki, a nie przez Westminster”⁷³⁷.

Była to próba uzyskania poparcia części elektoratu, która utożsamiała zwycięstwo SNP z automatycznym rozpadem Zjednoczonego Królestwa. Priorytetem nacjonalistów szkockich stały się wybory do Parlamentu Szkockiego, w których mogli zdobyć większość mandatów i doprowadzić do rozpisania referendum niepodległościowego. Deklaracja świadczyła także o utrwaleniu stanowiska pragmatycznego – akceptacji dewolucji oraz uznania tego procesu za etap w drodze do niepodległości Szkocji.

Taka zmiana strategii nie wzbudziła entuzjazmu części polityków Szkockiej Partii Narodowej. Trzy tygodnie po wspomnianej wypowiedzi dla *The Scotsman* Alex Salmond zapewnił sobie reelekcję, ale niewielkie rozmiary zwycięstwa potwierdzały istnienie silnie zarysowanej opozycji⁷³⁸. Lider złożył rezygnację ze stanowiska 14 lipca 2000 roku, zaskakując wysoko postawionych polityków SNP jak Roseanna Cunningham czy Winnie Ewing⁷³⁹. Przyczyny decyzji nie zostały wyjaśnione, chociaż niektóre wypowiedzi Alexa Salmonda zdają się dostarczać pewnych wskazówek⁷⁴⁰. Alex Salmond zdecydował się kandydować do Izby Gmin z okręgu Banff i Buchan w 2001 roku. Wybory wygrał pewnie, zdobywając ponad 10 000 głosów przewagi nad drugim Sandy’em Wallace’em z Partii Konserwatywnej⁷⁴¹.

Do rywalizacji o wakujące stanowisko zgłosiło się dwóch kandydatów. John Swinney był sekretarzem partii i lojalnym współpracownikiem Alexa Salmonda, cieszył się poparciem Gordona Wilsona i reprezentował pragmatyczne skrzydło partii. Z kolei Alex Neil wywodził się ze stronnictwa fundamentalistów i zapewne nie miałyby nic

⁷³⁷ Cyt. za: Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 199.

⁷³⁸ Alex Salmond zwyciężył stosunkiem głosów 149:112 (zob. Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 200).

⁷³⁹ Zob. szerzej: Ewing W., Russell M., *Stop the World...*, op. cit., s. 305-306; Torrance D., *Salmond...*, op. cit., s. 202-203.

⁷⁴⁰ Po wyborze na lidera SNP w 1990 roku Alex Salmond deklarował, że nie zamierza pozostawać na czele ugrupowania dłużej niż dziesięć lat (zob. Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 264). Natomiast po rezygnacji wspominał, że postanowił usunąć się w cień, gdyż uwaga mediów zbyt mocno skupiała się na nim samym, a za mało na programie SNP (zob. Mackay C., *The SNP and the Scottish Parliament: The Start of A New Song?*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 81; Alex Salmond. *A Rebel's Journey*, program dokumentalny BBC, <https://www.youtube.com/watch?v=3dyvMjBDxKE>, dostęp: 20.02.2016).

⁷⁴¹ Torrance D., *Salmond...*, op. cit., s. 212.

przeciwko powrotowi Jima Sillarsa w szeregi SNP. Ostatecznie wyraźne zwycięstwo odniósł John Swinney (wygrał stosunkiem głosów 547:242)⁷⁴².

Pozostawanie nacjonalistów szkockich w opozycji rodziło problemy związane z utrzymującymi się podziałami na fundamentalistów i pragmatyków, a także z brakiem doświadczenia politycznego niektórych posłów⁷⁴³. John Swinney nie posiadał charyzmy Alexa Salmonda, co prowadziło do nieuchronnego konfliktu z niektórymi politykami SNP. W konsekwencji Mike Russell czy Margo MacDonald otrzymali niskie miejsca na listach regionalnych i nie zostali wybrani do Parlamentu Szkockiego na następną kadencję. Kolejne wybory przegrał również Andrew Wilson, który zasiadał w komisji do spraw gospodarczych i pełnił ważną rolę w dyskusjach parlamentarnych⁷⁴⁴.

W programie wyborczym z 2003 roku SNP kontynuowała dotychczasową linię programową. Kluczowe znaczenie miały postulaty usprawnienia Narodowej Służby Zdrowia, walki z przestępczością, rewitalizacji służb publicznych czy wykorzystania energii odnawialnej⁷⁴⁵. Niepodległość Szkocji utożsamiano z uwolnieniem szkockiego potencjału gospodarczego, wzmocnieniem sektora publicznego, obniżeniem podatków dla przedsiębiorców i walką z ubóstwem⁷⁴⁶.

Lider Szkockiej Partii Pracy – Jack McConnell nie był jednak zainteresowany merytoryczną debatą nad kwestiami gospodarczymi czy konstytucyjnymi. Prowadził za to kampanię negatywną, szczególnie akcentując konieczność radykalnego zaostżenia walki z przestępczością⁷⁴⁷. Istotny wpływ na nastroje społeczne miała decyzja o udziale Zjednoczonego Królestwa w wojnie w Iraku. W Szkocji – podobnie jak w pozostałych częściach kraju – decyzja rządu wzbudziła masowe niezadowolenie. W manifestacji antywojennej w lutym 2003 roku w Glasgow uczestniczyło nawet 100 000 osób⁷⁴⁸. Jack McConnell podzielił stanowisko partyjnych decydentów, jednak nie wszyscy szkoccy

⁷⁴² Zob. szerzej: Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 81; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 264; Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 206-208.

⁷⁴³ Warto jednak nadmienić, że John Swinney, Roseanna Cunningham, Mike Russell czy Alex Neil doskonale odnaleźli się w roli posłów. Wyróżniali się w debatach i podczas prac w komisjach parlamentarnych (zob.: Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 81).

⁷⁴⁴ Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 82-84; Bort E., *The Annals of the Parish. A Decade of Devolution 2004-2014*, Edynburg 2014, s. 4.

⁷⁴⁵ Zob. szerzej: SNP. *Release our potential*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/ass03/man/snp/noflash.htm>, dostęp: 20.02.2016.

⁷⁴⁶ Zob. szerzej: SNP. *Release...*, op. cit.

⁷⁴⁷ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 243-244.

⁷⁴⁸ Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 243; Bort E., *The Annals...*, op. cit., s. 2.

laburzyści okazali się solidarni z premierem Tony’em Blairem⁷⁴⁹. Nie przełożyło się to jednak na wynik Szkockiej Partii Pracy w wyborach, głównie dzięki początkowym sukcesom koalicji anty-irackiej⁷⁵⁰.

Wyniki wyborów do Parlamentu Szkockiego z 2003 roku ostatecznie przyniosły szkockim nacjonalistom spadek liczby mandatów z 35 do 27⁷⁵¹. Koalicję ponownie utworzyły Partia Pracy (50 posłów) i Liberalni Demokraci (17 posłów). Najbardziej zyskały jednak mniejsze ugrupowania – Zieloni i Szkocka Partia Socjalistyczna (odpowiednio 7 i 6 mandatów) oraz kandydaci niezależni (4 mandaty)⁷⁵².

John Swinney zrezygnował z przywództwa rok później. Ocena jego kadencji przez pryzmat konfliktów wewnętrznych w SNP i słabego wyniku wyborczego byłaby jednak niepełna. Z perspektywy czasu niezwykle ważne okazało się przeformowanie przez niego reform, które zmieniły sposób funkcjonowania SNP. John Swinney doprowadził do wzmocnienia władz partii, zapewnienia liderom skuteczniejszej kontroli sztabów partyjnych czy spraw finansowych. Szkocka Partia Narodowa ostatecznie przekształciła się z grupy wolontariuszy w profesjonalne ugrupowanie, na co dzień korzystające z pomocy licznych specjalistów. Kandydat na lidera SNP musi uzyskać poparcie co najmniej dwudziestu rad regionalnych, co skutecznie zapobiega frakcyjności i rozdrobnieniu w partii. Marginalizacja Margo MacDonald wiązała się więc przede wszystkim z różnicami w poglądach na reorganizację partyjnych struktur⁷⁵³.

Szkocka Partia Pracy nie była jednak wolna od problemów, ponieważ oczekiwania wyborców były zbyt duże w stosunku do faktycznego zakresu kompetencji Parlamentu Szkockiego. Egzekutywa Szkocka nie wprowadzała jednak autorskiej

⁷⁴⁹ Wielu szkockich laburzystów jak Tam Dalyell, Robin Cook czy George Galloway wyrażało niezadowolenie z udziału Zjednoczonego Królestwa w koalicji anty-irackiej (zob. Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 243). Ten ostatni przypłacił sprzeciw wydaleniem z partii. W płomiennym przemówieniu, wygłoszonym na forum Senatu Stanów Zjednoczonych podtrzymywał, że sprzeciwia się interwencji „całą duszą i ciałem” i podkreślał, że operacja w Iraku kosztowała życie 100 000 ludzi (zob. Galloway G., *Statement to United States Senate Hearing*, Waszyngton, 17.05.2005, [w:] Torrance D. [red.], *Great Scottish...*, op. cit., s. 193-196).

⁷⁵⁰ Bort E., *The Annals...*, op. cit., s. 2.

⁷⁵¹ Bort E., Harvie C., *After the Albatros: A New Start For The Scottish Parliament?*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 50, zima 2005, s. 29-30.

⁷⁵² news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/uk_politics/2003/vote_2003/default.stm, dostęp: 20.02.2016.

⁷⁵³ Zob. szerzej: Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 84; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 255-257; Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National Party...*, op. cit., s. 38-53. Nieaktualny jest wyrażany przez Tomasza Czapiewskiego pogląd jakoby SNP była ugrupowaniem silnie zdecentralizowanym (zob. Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 113; Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 260).

strategii politycznej, ponieważ – zdaniem Donalda Dewara – Parlament Szkocki miał głównie zapobiegać nadużywaniu uprawnień przez Parlament Zjednoczonego Królestwa i narzucaniu określonych rozwiązań wbrew woli Szkotów. Rządząca w latach 1999-2000 Partia Pracy cieszyła się poparciem większości szkockich wyborców, wobec czego jej program był co do zasady akceptowany i radykalnie odmienna polityka Egzekutywy Szkockiej nie wydawała się konieczna⁷⁵⁴.

Donald Dewar i ministrowie szkoccy musieli zmagać się z krytyką rozmaitych grup społecznych i mediów. Dziennikarze *The Observer* posądzili niektórych polityków Szkockiej Partii Pracy o lobbowanie na rzecz prywatnej firmy. Zarzuty nie potwierdziły się, ale wizerunek laburzystów został poważnie nadszarpięty. Otoczenie Pierwszego Ministra sprawiało wrażenie skonfliktowanego, a sam Donald Dewar nie posiadał zdolności przywódczych i umiejętności skutecznego wygaszania konfliktów we własnych szeregach. Koalicji nie pomógł projekt zniesienia zakazu promowania homoseksualizmu w szkołach, który wywołał protesty Kościoła Katolickiego, niektórych kościołów protestanckich, samorządów lokalnych czy mediów. Nastrojów nie poprawiła informacja, że nowy budynek Parlamentu Szkockiego miał pochłonąć 40 milionów funtów zamiast planowanych 4 milionów. Problemów wizerunkowych dopełniały protesty kierowców związane ze wzrostem cen paliw i grożące paraliżem komunikacyjnym⁷⁵⁵.

Sytuacja uległa zmianie po śmierci Donalda Dewara na udar mózgu w 2000 roku. Pierwszy Minister Szkocji doczekał się uroczystego pogrzebu i pomnika w Glasgow, co przyćmiło rozczarowanie jego rządami⁷⁵⁶. Warto jednak odnotować, że Egzekutywa Szkocka podjęła kilka ważnych inicjatyw. Wprowadzono reformę systemu własności i dziedziczenia ziemi, a także zmiany w sferze polityki mieszkaniowej. Pod naciskiem Liberalnych Demokratów utrzymano dotychczasowe stawki opłat za studia w Szkocji⁷⁵⁷.

⁷⁵⁴ Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 257-258.

⁷⁵⁵ O kadencji Donalda Dewara na stanowisku Pierwszego Ministra, zob. szerzej: Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., ss. 635-637, 639; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 100-101; *Dewar Years*, program dokumentalny STV, <https://www.youtube.com/watch?v=6qoaGA37F7k>; dostęp: 10.03.2016).

⁷⁵⁶ Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 102-103; Harvie C., *Scotland and Nationalism...*, op. cit., s. 240.

⁷⁵⁷ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 637-638; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 256-257. Wspomniane zmiany w zakresie własności ziemskiej i polityki mieszkaniowej zostały wyrażone w ustawach Parlamentu Szkockiego: *Abolition of Feudal Tenure etc. (Scotland) Act 2001* oraz

Następca Donalda Dewara na stanowisku Pierwszego Ministra Szkocji – Henry McLeish, zdecydował się przyjąć odmienne założenia. Dewolucję w zakresie stanowienia prawa utożsamiał z niezależnością w stosunku do rządu w Londynie. Symbolem nowego podejścia do zmian konstytucyjnych była ustawa o bezpłatnej opiece nad seniorami. Projekt spotkał się z oporem premiera Tony’ego Blaira i Alastaira Darlinga – ministra w rządzie Zjednoczonego Królestwa odpowiedzialnego za politykę społeczną. Zdania polityków Szkockiej Partii Pracy były podzielone, ale ustawa otrzymała wsparcie Liberalnych Demokratów, SNP i części konserwatystów⁷⁵⁸. Henry McLeish nie zdołał jednak zrealizować większości ambitnych zamierzeń. 8 listopada 2001 roku zrezygnował ze stanowiska w atmosferze skandalu, po wybuchu afery dotyczącej niewłaściwego wykorzystywania środków publicznych w jego biurze poselskim⁷⁵⁹.

Kolejny Pierwszy Minister Szkocji – Jack McConnell unikał spektakularnych inicjatyw ustawodawczych, co doskonale obrazowała jego maksyma: „zrobić mniej, ale lepiej” (ang. *doing less, better*). Przeciwnicy polityczni oskarżali Pierwszego Ministra o nadmierne podporządkowanie rządowi Tony’ego Blaira oraz brak długofalowej strategii politycznej⁷⁶⁰. Jack McConnell ostatecznie utrzymał się na stanowisku Pierwszego Ministra przez sześć lat, bezwzględnie zwalczając i marginalizując przeciwników w partii⁷⁶¹. Polityczne credo Jacka McConnella – w połączeniu ze wspomnianą kampanią negatywną – wystarczyło, aby zwyciężyć w wyborach do Parlamentu Szkockiego z 2003 roku. Praktycznie bezkonfliktowa współpraca na linii Edynburg-Londyn wytrącała z rąk skrajnych unionistów argument, że działalność Parlamentu Szkockiego będzie zarzewiem nieustannych konfliktów. Z drugiej strony ostrożność Donalda Dewara i Jacka McConnella sprawiały, że można było przypiąć laburzystom łatkę „strażników interesów Londynu”.

Housing (Scotland) Act 2001 (zob.: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2000/5/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2001/10/contents>, dostęp: 20.01.2016).

⁷⁵⁸ Zob. szerzej: Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 190-200; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 257-258. Zmiany legislacyjne w zakresie bezpłatnej opieki nad seniorami w Szkocji zostały ostatecznie wprowadzone na podstawie *Community Care and Health (Scotland) Act 2002* (zob. <http://www.legislation.gov.uk/asp/2002/5/contents>, dostęp: 20.01.2016).

⁷⁵⁹ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 638; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 107-108; McLeish steps down, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/1645219.stm, dostęp: 12.06.2015.

⁷⁶⁰ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 639; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 258-259.

⁷⁶¹ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 640; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 109-112.

Ustanowienie Parlamentu Szkockiego rozbudziło jednak bardzo duże oczekiwania społeczne. Znamienne pozostają wyniki badań opinii publicznej z lat 2001-2003, z których wynika, że z 2/3 do poniżej 50% zmalała liczba wyborców przekonanych, że Parlament Szkocki będzie w stanie usprawnić szkocką gospodarkę, poprawić jakość kształcenia czy warunki w służbie zdrowia. Nie było to jednak równoznaczne ze spadkiem poparcia dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Winą za niewielką efektywność Parlamentu Szkockiego obarczano Parlament Zjednoczonego Królestwa. Podstawowymi oskarżeniami wobec Westminsteru był nadzbyt szeroki zakres kompetencji i kumulacja władzy w stopniu uniemożliwiającym Parlamentowi Szkockiemu korzystanie z pełni uprawnień⁷⁶². Większość szkockich wyborców uważała kompetencje organów powstałych wskutek dewolucji za niewystarczające. W badaniach opinii publicznej prowadzonych przez IPSOS Mori w 2005 roku większość szkockich wyborców (58%) opowiedziała się za rozwojem dewolucji i przyznaniem Parlamentowi Szkockiemu dalszych kompetencji⁷⁶³. Zachowawcza postawa Jacka McConnella wobec ewentualnego zwiększenia zakresu kompetencji Parlamentu Szkockiego nie przysporzyła mu zwolenników przed kolejną batalią wyborczą – zwłaszcza, że inne ugrupowania (w tym Szkocka Partia Konserwatywno-Unionistyczna) opowiadały się za zwiększeniem zakresu kompetencji tego organu⁷⁶⁴. Działo to także na korzyść SNP, która była drugą siłą polityczną i konsekwentnie opowiadała się za dalszym rozwojem dewolucji.

8.3 Szkocka Partia Narodowa jako partia rządząca w Parlamencie Szkockim w latach 2007-2014

Wybory do Parlamentu Szkockiego z 2007 roku okazały się przełomowe w historii polityki brytyjskiej. Największą liczbę mandatów w wyborach do Parlamentu Szkockiego uzyskała partia, która programowo dążyła do rozpadu Zjednoczonego Królestwa. Na zwycięstwo Szkockiej Partii Narodowej złożyło się wiele czynników, przy czym nacjonalizm szkocki nie odgrywał istotnej roli.

⁷⁶² McCrone D., *Holyrood and Understated Nation*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 50, zima 2005, s. 11-12.

⁷⁶³ Devine T.M., *The Scottish Nation...*, op. cit., s. 641.

⁷⁶⁴ Zob. szerzej: Jones P., *McConnell's 'no more powers' is a big gamble*, [w:] *The Scotsman* z 24.10.2006, s. 16; MacDonnell H., *Tory shifts on power leaves Labour isolated*, [w:] *The Scotsman* z 5.03.2007, s. 16; Wishart R., *Oddly, Jack's going to tell why he's a union man*, [w:] *The Herald*, 24.10.2006, s. 15.

Ogromne znaczenie miała zmiana przywództwa w Szkockiej Partii Narodowej. Alex Salmond uzyskał ponad 75% głosów w wyborach na lidera partii w 2004 roku⁷⁶⁵, a następnie starał się przekonać wyborców, że SNP nie zamierza sprowadzać rządu w Szkocji do reagowania na bieżące problemy, lecz posiada kompleksową wizję rozwoju⁷⁶⁶. Niezwykle ważną okazała się pomoc Gordona Guthrie'a – byłego zwolennika Partii Pracy, który sugerował, aby nacjonaliści nie eksponowali postulatów niepodległościowych, lecz stawiali na modernizację Szkocji w ramach dewolucji. Cała strategia sprowadzała się do otwarcia partii na nowych wyborców, utożsamiających się z modernizacyjnymi założeniami programu *New Labour* w celu utworzenia swego rodzaju koalicji społecznej o wspólnych interesach⁷⁶⁷.

W programie wyborczym nacjonaliści wymienili więc priorytety, które zamierzali realizować w ramach dotychczasowej formy ustrojowej: decentralizacja służby zdrowia, walka z przestępczością, przyciągnięcie nowych inwestycji, wprowadzenie bardziej sprawiedliwego systemu podatków lokalnych czy zasiłków dla rodzin i młodzieży, inwestycje w energię odnawialną⁷⁶⁸. O referendum niepodległościowym Alex Salmond wspominał wprawdzie we wstępie programu⁷⁶⁹, ale nie poświęcano wiele miejsca założeniom stanowiącym rdzeń nacjonalizmu szkockiego – odwoływaniu się do woli suwerennego narodu szkockiego. Nacjonaliści woleli skupiać się na skutkach, jakie przyniosłoby osiągnięcie niepodległości. Dzięki własnej państwowości Szkoci mogliby wykorzystywać dochody ze sprzedaży ropy naftowej z większą korzyścią dla Szkocji, doprowadzić do usunięcia zasobów nuklearnych czy wycofania wojsk szkockich z Iraku⁷⁷⁰. Istotną była argumentacja w kategoriach

⁷⁶⁵ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 257.

⁷⁶⁶ Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 85. W badaniach sondażowych z 2007 roku, w których pytano wyborców, kto byłby najlepszym Pierwszym Ministrem Szkocji, Alex Salmond posiadał dość znaczącą przewagę nad Jackiem McConnellem (odpowiednio 31% do 18% w badaniach dla *The Daily Telegraph* z 30.03.2007 roku oraz 35% do 23% w sondażu dla *The Sunday Times* z 27.04.2007 roku). Kiedy ankietowani mieli wybrać pomiędzy dwoma kandydatami przewaga Alexa Salmonda jeszcze bardziej wzrosła (odpowiednio 54% do 27% w sondażu dla *The Herald* z 23.11.2006 roku) (zob. Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 122-123). Z roli i znaczenia postaci Alexa Salmonda doskonale zdawali sobie sprawę sami nacjonaliści, którzy przed wyborami do Parlamentu Szkockiego w 2007 roku zarejestrowali listy wyborcze SNP pod nazwą *Alex Salmond na Pierwszego Ministra* (zob. Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 111).

⁷⁶⁷ Jones P., *The Smooth Wooing: The SNP's Victory in the 2007 Scottish Parliamentary Elections*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 60, lato 2007, s. 8.

⁷⁶⁸ *SNP. It's time. Manifesto 2007*, Edynburg, 2007, s. 6.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, s. 5.

⁷⁷⁰ *Ibidem*, s. 7.

gospodarczych i powoływanie przykładu Norwegii – niepodległego państwa posiadającego ropę naftową, podobnego pod względem liczby mieszkańców do Szkocji, ale znacznie bogatszego dzięki własnej państwowości oraz większych możliwościach zarządzania własnymi sprawami. Takie porównania dotyczyły też Irlandii czy Islandii, które posiadały rozmiary podobne do Szkocji, lecz pozostawały jednymi z najbogatszych państw świata⁷⁷¹.

Politycy SNP starali się argumentować, że ostatecznie to wyborcy zdecydują o niepodległości Szkocji w referendum. Po zwycięstwie SNP miała przygotować białą księgę dotyczącą przewidywanego kształtu niepodległej Szkocji. Ta pragmatyczna strategia znalazła wyraz w programie wyborczym partii⁷⁷² i pozwalała skutecznie odpowiadać na oskarżenia jakoby zwycięstwo nacjonalistów szkockich miało być równoznaczne z proklamowaniem niepodległości Szkocji⁷⁷³. Tymczasem jedyny potencjalnie interesujący aspekt kampanii wyborczej Jacka McDonnella – program zwiększenia wydatków na rozwój oświaty, przeszedł praktycznie bez echa⁷⁷⁴.

Ostatecznie Szkocka Partia Narodowa uzyskała 47 mandatów (o jeden więcej niż Partia Pracy), tradycyjnie lepiej wypadając w głosowaniu na listy regionalne (26 mandatów) niż w okręgach wyborczych (21 mandatów)⁷⁷⁵. Wobec nieznacznego zwycięstwa SNP stanęła przed alternatywą: mogła utworzyć rząd mniejszościowy albo poszukać koalicjanta. Współpraca ze Szkocką Partią Pracy (46 mandatów) czy Szkocką Partią Konserwatywno-Unionistyczną (17 mandatów) wydawała się wykluczona, więc jedynymi potencjalnymi partnerami byli Liberalni Demokraci (16 mandatów) i Zieloni (2 mandaty). Liberalni Demokraci za warunek współpracy uznali rezygnację SNP z dążeń separatystycznych w najbliższej kadencji Parlamentu Szkockiego, co z kolei wykluczało jakąkolwiek myśl o koalicji⁷⁷⁶.

Mimo konieczności utworzenia rządu mniejszościowego, pozycja polityczna nacjonalistów w Parlamencie Szkockim okazała się nad wyraz silna, i to wbrew

⁷⁷¹ Ibidem, ss. 7, 14, 18. Na ironię zakrawa fakt, iż nacjonałiści szkoccy w I połowie XX wieku jak ognia unikali porównań Szkocji do niepodległej Irlandii, która po uzyskaniu niepodległości popadła w stagnację gospodarczą.

⁷⁷² Ibidem, ss. 8, 15.

⁷⁷³ Jones P., *The Smooth Wooing...*, [w:] *Scottish Affairs*, op. cit., s. 8.

⁷⁷⁴ Ibidem, s. 9.

⁷⁷⁵ Denver D., *'A Historic Moment'? The Results of Scottish Parliament Elections 2007*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 60, lato 2007, s. 66-67.

⁷⁷⁶ Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 244-245.

przewidywaniom dużej części szkockich wyborców⁷⁷⁷. Taktyka Szkockiej Partii Narodowej opierała się na poszukiwaniu kompromisów i budowaniu większości parlamentarnej dla poszczególnych projektów ustaw, stanowiących jej priorytety programowe⁷⁷⁸. W tym kontekście niezwykle ważne były zdolności negocjacyjne takich polityków jak John Swinney czy Bruce Crawford⁷⁷⁹. Przeciwwagą braku koalicjanta było poszukiwanie szerszego poparcia społecznego, co zaowocowało zawarciem w 2008 roku porozumienia między Rządem Szkockim a Konwentem Szkockich Władz Lokalnych (*Convention of Scottish Local Authorities – COSLA*). Jednostki samorządu terytorialnego uzyskały znaczącą swobodę finansową, a Rząd Szkocki otrzymał poparcie społeczne dla najważniejszych projektów⁷⁸⁰. Alex Salmond przemianował Egzekutywę Szkocką na Rząd Szkocki, co miało przydać temu organowi powagi i świadczyć o jego politycznej niezależności⁷⁸¹. Istotnym zabiegiem było zmniejszenie liczby sekretarzy gabinetowych do sześciu. Tego rodzaju działania można uznać za zmniejszenie rozmiarów biurokracji w strukturach szkockiej władzy wykonawczej⁷⁸². Notowaniami Szkockiej Partii Narodowej nie zachwiał również globalny kryzys gospodarczy, który miał swój początek w 2008 roku⁷⁸³. Wyborcy szkoccy obwiniali za pogorszenie sytuacji rządzące partie unionistyczne (Partię Konserwatywną i Liberalnych Demokratów), które zdecydowały się na cięcia budżetowe oraz wprowadzenie limitów wydatków⁷⁸⁴.

Realia życia politycznego nie pozwoliły jednak na przegłosowanie ustawy w przedmiocie referendum niepodległościowego. Nie pomogło opublikowanie przez Egzekutywę Szkocką (od 2008 roku Rząd Szkocki) białej książki dotyczącej zmian konstytucyjnych w Szkocji, zatytułowanej *Choosing Scotland's Future. A National*

⁷⁷⁷ Z badań opinii publicznej przeprowadzonych w pierwszych latach po ustanowienie dewolucji w zakresie stanowienia prawa wynikało, że większość respondentów oceniała SNP jako ugrupowanie niestabilne i niezdolne do sprawnego rządzenia. 53,1% szkockich wyborców była zdania, że SNP nie jest w stanie stworzyć samodzielnego rządu, nawet posiadając większość mandatów (zob. Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, s. 113-114, dane za: Clark H., Sanders D., Stewart M., *British Election Study 2001/02*, Oxford 2004, s. 41).

⁷⁷⁸ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 269.

⁷⁷⁹ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 275; Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 17.

⁷⁸⁰ Zob. szerzej: Harvie C., *A Year With Salmond*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 67, jesień 2008, s. 39; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 271.

⁷⁸¹ Podobną zmianę nazewnictwa chciał wprowadzić Pierwszy Minister Henry McLeish, ale jego propozycja spotkała się z nieprzychylnymi reakcjami innych polityków Partii Pracy (zob. Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 252-253; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 271).

⁷⁸² Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 87.

⁷⁸³ Zob. szerzej: Torrance D., *Salmond. Against...*, op. cit., s. 255-258.

⁷⁸⁴ Carman C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish...*, op. cit., s. 16.

Conversation. We wstępie Alex Salmond wyraźnie nawiązał do zasady suwerenności narodu szkockiego:

„Wierzmy, że suwerenność w naszym kraju należy do narodu. Jako suwerenny naród, naród szkocki – a także my sami – mamy prawo do decydowania, w jaki sposób jesteśmy rządzeni. Oto, dlaczego w naszym programie przed tegorocznymi wyborami do Parlamentu Szkockiego obiecaliśmy zapewnić narodowi szansę rozważenia koncepcji niepodległości Szkocji (...). Dostrzegam również szereg innych poglądów, reprezentowanych w naszym Parlamencie”⁷⁸⁵.

Przewidziano trzy propozycje zmian ustroju Szkocji: utrzymanie dewolucji w postaci dotychczasowej, dalszy rozwój tego procesu oraz niepodległość Szkocji⁷⁸⁶. Na łamach białej księgi podejmowano rozważania, jakie kompetencje posiadają Parlament Szkocki i Rząd Szkocki, w jaki sposób mogłyby zostać poszerzone oraz jak wyglądałaby niepodległość Szkocji. Szczególnie uwidoczniło się w niej pragmatyczne stanowisko SNP, które nie tylko zostało zachowane, ale nawet uległo wzmocnieniu. Nie wykluczano możliwości przeprowadzenia referendum, w którym oprócz *status quo* i niepodległości Szkocji można by było wybrać dalszy rozwój dewolucji⁷⁸⁷. Rząd Szkocki zaprosił również grupy osób oraz osoby indywidualne do wzięcia udziału w konsultacjach narodowych (ang. *national conversation*), dotyczących przyszłej formy ustroju Szkocji. Przewidziano wiele możliwości potencjalnego uczestnictwa w konsultacjach – na spotkaniach organizowanych przez Rząd Szkocki, przedsiębiorców, władze lokalne czy za pośrednictwem komunikacji elektronicznej. Wynikiem konsultacji miał być wybór preferowanych rozwiązań konstytucyjnych⁷⁸⁸.

Problemem była postawa polityków innych ugrupowań, którzy nie zamierzali uczestniczyć w konsultacjach, do pewnego stopnia torpedując inicjatywę i odbierając jej przymiot reprezentatywności. Nicol Stephen – lider Szkockich Liberalnych Demokratów stanął na stanowisku, że Alex Salmond powinien przerwać konsultacje i przystąpić do rozmów dotyczących poszerzenia zakresu dewolucji⁷⁸⁹. Bardziej dosadnie wyraziła się lider Szkockiej Partii Konserwatywno-Unionistycznej – Annabel Goldie,

⁷⁸⁵ Salmond A., [w:] *Choosing Scotland's Future. A National Conversation*, Edynburg 2007, s. IV.

⁷⁸⁶ *Choosing Scotland's...*, op. cit., s. VII-VIII.

⁷⁸⁷ Ibidem, s. 33-34.

⁷⁸⁸ Ibidem, s. 38-39.

⁷⁸⁹ MacDonnell H., *Salmond puts independence at top of agenda*, [w:] *The Scotsman*, 15.08.2007, s. 16.

która uznała konsultacje za dążenia w kierunku separatyzmu⁷⁹⁰. Zastępczyni lidera Szkockiej Partii Pracy Cathy Jamieson uznała, że sam pomysł konsultacji nie powinien być oceniany negatywnie, ale jest oczywiste, że większość szkockich wyborców nie popiera niepodległości Szkocji⁷⁹¹. Zastrzeżenia zgłaszała także COSLA – zdaniem członków tej organizacji byłaby to niepotrzebna strata pieniędzy podatników⁷⁹².

Konsultacje zakończyły się opublikowaniem przez Rząd Szkocki raportu *Your Scotland. Your Voice. A National Conversation* w listopadzie 2009 roku. Autorzy raportu rozważali potencjalne korzyści w rozmaitych dziedzinach życia (gospodarce, ochronie środowiska, ochronie zdrowia, polityce finansowej, zagranicznej czy społecznej), które mogłyby nastąpić w przypadku poszerzenia zakresu dewolucji albo ogłoszenia niepodległości Szkocji. Wyrażono jednak pewne zadowolenie z dotychczasowych osiągnięć oraz sposobu pracy Parlamentu Szkockiego:

„Będąc narodem, Szkocja może być dumna ze swoich osiągnięć w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Parlament Szkocki wprowadził wiele udanych reform, powodując widoczne różnice w życiu Szkotów”⁷⁹³.

Nacjonałisci uważali, że Parlament Szkocki należy do najbardziej otwartych na zasadę partycypacji społecznej na całym świecie⁷⁹⁴. Przywołane stanowisko doskonale oddaje przeobrażenia, jakim uległ stosunek szkockich nacjonalistów do dewolucji w zakresie stanowienia prawa. Dość wspomnieć, że jeszcze w 1997 roku politycy Szkockiej Partii Narodowej prezentowali stanowisko fundamentalistyczne i zdawali się nie dostrzegać korzyści z planowanej reformy konstytucyjnej. Ograniczony zakres kompetencji Parlamentu Szkockiego miał powodować nieustanne spory na linii Londyn-Edynburg i prowadzić do kompletnej niewydolności politycznej. Kiedy jednak politycy SNP przestali zasiadać w ławach opozycji, Parlament Szkocki okazał się odnosić w ich oczach pewne sukcesy.

Szkoccy nacjonałisci postanowili wykorzystać symboliczne znaczenie Parlamentu Szkockiego – organu wywołującego zbiorowy sentyment, a przy tym jednoczącego naród szkocki jako wspólnotę polityczną. Rząd Szkocki mógł zostać przedstawiony jako rzecznik interesów narodu szkockiego w relacjach z Parlamentem

⁷⁹⁰ Ibidem.

⁷⁹¹ Ibidem.

⁷⁹² MacDonnel H., *Salmond puts...*, [w:] *The Scotsman*, 15.08.2007, s. 16.

⁷⁹³ *Your Scotland. Your Voice. A National Conversation*, Edynburg 2009, s. 135.

⁷⁹⁴ Ibidem.

Zjednoczonego Królestwa. Tego rodzaju legitymizacji politycznej służyła zasada suwerenności narodu szkockiego, na którą nacjonaliści chętnie się powoływali:

„*Roszczenie Prawa* z 1989 roku potwierdziło starożytną szkocką tradycję, zgodnie z którą naród szkocki jest suwerenny”⁷⁹⁵.

Roszczenie Prawa dla Szkocji zostało wyrażone przez Szkocki Konwent Konstytucyjny, chociaż – jak na ironię – Szkocka Partia Narodowa nie brała udziału w jego pracach. W rozprawie wykazałem jednak, że zasada suwerenności narodu szkockiego nie cechuje wyłącznie nacjonalistów szkockich, ale także zwolenników idei szkockiej autonomii narodowej. Pozwala jednak argumentować, że dewolucja wyrażona w *Scotland Act* z 1998 roku nie musi okazać się formą ustrojową daną raz na zawsze. Wprost przeciwnie – jest to proces, którego szybkość i zakres powinny zależeć od woli narodu szkockiego – wspólnoty politycznej (obywatelskiej).

Rząd Szkocki uznał konsultacje za sprawdzian dla partycypacji społecznej a jednocześnie zaproponował, aby naród zdecydował o konstytucyjnej przyszłości Szkocji właśnie w referendum, które miałyby zostać zorganizowane w 2010 roku⁷⁹⁶. W ramach konkluzji politycy SNP nie wykluczali rozpisania referendum składającego się z kilku opcji. Zwracano uwagę, że wysokim poparciem społecznym cieszy się postulat zwiększenia zakresu dewolucji czy nawet przyznania Parlamentowi Szkockiemu maksymalnego zakresu autonomii, szczególnie w zakresie transmisji radiowych i telewizyjnych, polityki społecznej i podatkowej (tzw. dewolucja maksymalna, ang. *Devolution Max*). Kompromis pomiędzy Szkocką Partią Narodową oraz Zielonymi a pozostałymi ugrupowaniami mogło zatem stanowić referendum, zapewniające możliwość wyboru między niepodległością, *status quo* a zwiększeniem zakresu dewolucji (jakkolwiek zakres poszerzenia zakresu dewolucji nie został sprecyzowany)⁷⁹⁷.

Ostatecznie wspomniany raport, jakkolwiek przydatny w badaniach nad profilem ideologicznym Szkockiej Partii Narodowej, okazał się bezużyteczny w realiach życia politycznego. Politycy partii unionistycznych argumentowali, że SNP nie

⁷⁹⁵ Ibidem, s. 135.

⁷⁹⁶ Ibidem, s. 136.

⁷⁹⁷ Ibidem, s. 137-139. Warto jednak wskazać, że kwestia dalszej dewolucji była tematem często poruszonym w materiałach prasowych. Przedmiotem sporu nie była sama istota reformy, lecz jej zakres (zob. m. in. *Time to rethink devolution*, [w:] *Scotland on Sunday*, 29.07.2007, s. 16; *Referendum is the right way* [w:] *The Scotsman*, 15.08.2007).

posiada mandatu wyborców, który pozwalałby zorganizować głosowanie powszechne w sprawie niepodległości Szkocji. Projekt ustawy o referendum został więc wycofany spod obrad Parlamentu Szkockiego⁷⁹⁸.

W latach 2007-2011 SNP dokonała jednak kilku istotnych zmian w prawie. Nastąpiło zniesienie opłaty za przejazd przez mosty nad Zatoką Firth of Forth i rzeką Tyne, a także czesnego dla studentów szkockich oraz pochodzących z innych krajów UE. Przeprowadzona została ustawa ratunkowa dla szkockiej służby zdrowia, dzięki której udało się utrzymać kilka szpitali, stojących na krawędzi bankructwa; nastąpiło zamrożenie niechcianej w Szkocji opłaty lokalnej (ang. *council tax*). Rządowi Szkockiemu zdarzało się, rzecz jasna, także ponosić porażki; najbardziej prestiżowa wiązała się z niepowodzeniami w głosowaniu nad ustawą budżetową z 2009 roku, które o mało nie zakończyło się przedterminowymi wyborami⁷⁹⁹. Był to jednak wyjątek potwierdzający tezę o nadspodziewanej skuteczności politycznej Rządu Szkockiego. W oczach wyborców SNP zaczęła uchodzić za ugrupowanie nie mniej sprawne i kompetentne niż partie unionistyczne.

Wizerunkowo znacznie gorzej prezentowała się Szkocka Partia Pracy, która po przejściu do opozycji była rozdrobniona, pozbawiona silnego przywództwa i klarownej

⁷⁹⁸ Zob. szerzej: Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 90; Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 273-274; Torrance D., *Salmond...*, op. cit., s. 268. Wśród polityków Szkockiej Partii Pracy pojawiały się nawet głosy, aby podjąć wyzwanie rzucone przez SNP i jak najszybciej przeprowadzić referendum w sprawie niepodległości Szkocji. Taką deklarację złożyła lider Szkockiej Partii Pracy – Wendy Alexander (zob. wywiad z Wendy Alexander w programie *Newnight Scotland* dla BBC, 6.05.2008, <https://www.youtube.com/watch?v=Ipd8JzfUr-E>, dostęp: 29.01.2016). W podobnym tonie wypowiedział się jej następca – Iain Gray (zob. Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 137). Nie była to zresztą kalkulacja pozbawiona podstaw, ponieważ badania opinii publicznej nie wykazywały, aby niepodległość Szkocji była szczególnie atrakcyjna dla szkockich wyborców (25-35% poparcia). Liderzy Partii Pracy w Londynie nie zdecydowali się jednak na to pokerowe zagranie. To z kolei prowadziło do utrwalenia poglądów o uzależnieniu Szkockiej Partii Pracy od centrali politycznej w Londynie, co po latach podkreślał Alex Salmond (zob. Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 18-19).

⁷⁹⁹ Zob. szerzej: Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 256; Hassan G., *Time for the next step in SNP's journey*, [w:] *The Scotsman*, 14.01.2011; Lynch P., *SNP: the History...*, op. cit., s. 270-272; Mackay C., *The SNP...*, [w:] Hassan G. [red.], *The modern SNP...*, op. cit., s. 89-91; Mitchell J., *The Scottish Question*, op. cit., s. 270-271. O pragmatyzmie SNP najlepiej świadczy fakt, że jednym z częstych partnerów politycznych, zapewniających zdobycie większości głosów, była Szkocka Partia Konserwatywno-Unionistyczna (zob. Czapiewski T., *Kształtowanie się...*, op. cit., s. 256). Wspomniane zmiany legislacyjne zostały wprowadzone na podstawie następujących ustaw: *Abolition of Bridge Tolls (Scotland) Act 2008*, *Graduate Endowment Abolition (Scotland) Act 2008*, *Public Health etc. (Scotland) Act 2008*; (zob. <http://www.legislation.gov.uk/asp/2008/1/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2008/3/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2008/5/contents>, dostęp: 22.01.2016). Zamrażanie opłaty lokalnej następowało corocznie, w ramach ustaw budżetowych.

strategii politycznej⁸⁰⁰. Różnice w sposobie postrzegania konkurujących ugrupowań znalazły wyraz w dniu wyborów do Parlamentu Szkockiego z 2011 roku, kiedy SNP zdobyła bezwzględną większość mandatów. Wyniki były politycznym trzęsieniem ziemi dla laburzystów, którzy jeszcze na przełomie 2010 i 2011 roku wydawali się równorzędnym rywalem nacjonalistów⁸⁰¹.

O triumfie Szkockiej Partii Narodowej zdecydowało kilka czynników. Przede wszystkim sposób prowadzenia kampanii wyborczej przez nacjonalistów szkockich był bardziej profesjonalny, zapewniający jasny przekaz medialny. Program SNP stanowił zapowiedź modernizacji oraz wyrażał cele, jakie Rząd Szkocki powinien realizować. W dodatku szkoccy laburzyści wykazali się brakiem wyczucia nastrojów społecznych utrzymując, że Partia Pracy będzie najlepszym lekarstwem na zagrożenie ze strony Partii Konserwatywnej, która w 2010 roku wygrała wybory do Izby Gmin. Był to poważny błąd taktyczny – realnym przeciwnikiem w wyborach do Parlamentu Szkockiego pozostawała Szkocka Partia Narodowa, toteż agitacja polityczna powinna była stanowić odpowiedź na program nacjonalistów⁸⁰². Na korzyść szkockich nacjonalistów działała również zmiana wizerunku politycznego. SNP przestała być utożsamiana tylko z separatyzmem i pokazała zdolność do sprawnego rządzenia. Wyglądała też na bardziej zgraną drużynę niż Szkocka Partia Pracy, a ponadto przestała kojarzyć się tylko z charyzmatycznym liderem – Alexem Salmondem⁸⁰³.

Politycy Szkockiej Partii Narodowej skupiali się przede wszystkim na ukazaniu swojego ugrupowania w pozytywnym świetle – jako partii potrafiącej najlepiej zadbać o interesy Szkocji. W programie nacjonaści skupiali się na sprawach gospodarczych

⁸⁰⁰ Zob. szerzej: Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., ss. 129-143, 321-332.

⁸⁰¹ W sondażu przeprowadzonym 16 lutego 2011 roku przez Ipsos MORI dla *The Times* Szkocka Partia Narodowa tylko minimalnie wyprzedzała Partię Pracy – odpowiednio 37% do 36% w okręgach i 35% do 33% w głosowaniu z list regionalnych (zob. Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 143). Tendencja stopniowej utraty poparcia dla SNP była widoczna w II połowie 2010 roku, zatem zwycięstwo nacjonalistów nie wydawało się oczywiste (zob. Torrance D., *Nicola Sturgeon. A Political Life*, Edynburg 2015, s. 150).

⁸⁰² Robertson J., *The 2011 Scottish Election: Are We All Nationalists Now?*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 3; Hassan G., Shaw E., *The Strange Death...*, op. cit., s. 144-145. Akcentowanie zagrożenia ze strony Partii Konserwatywnej wyraźnie przejawiało się w programie wyborczym Szkockiej Partii Pracy (zob. *Fighting for what really matters. The Scottish Labour Party Manifesto 2011*, s. 2-3, worldofstuart.excellentcontent.com/.../ScottishLabour..., dostęp: 15.03.2016).

⁸⁰³ Robertson J., *The 2011 Scottish...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 3; Torrance D., *A Tale of Two Elections*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 27. Wspomniana teza znajduje potwierdzenie w badaniach opinii publicznej – 56% respondentów oceniało rządy SNP bardzo dobrze lub dobrze, 20% źle lub bardzo źle. Tymczasem Partia Pracy odnotowała 33% ocen bardzo dobrych lub dobrych oraz aż 45% ocen złych lub bardzo złych (zob. Hassan G., Shaw E., *Strange Death...*, op. cit., s. 219, dane za: *Scottish Election Survey 2011*).

i związanych z szeroko rozumianą polityką społeczną. Kwestiami priorytetowymi były: zamrożenie opłaty lokalnej w najbliższej kadencji Parlamentu Szkockiego, ochrona budżetu Narodowej Służby Zdrowia, zwiększenie liczebności służb porządkowych o tysiąc policjantów, inwestycje w energię odnawialną, budowanie nowych szkół, zachowanie bezpłatnego szkolnictwa wyższego czy walka o przyznanie Parlamentowi Szkockiemu dalszych kompetencji w zakresie kreowania nowych miejsc pracy⁸⁰⁴. W sprawie niepodległości Szkocji SNP podtrzymała dotychczasowe stanowisko – Szkoci mieli wypowiedzieć się w referendum i to do nich miało należeć ostatnie słowo⁸⁰⁵. Umieszczenie kwestii niepodległościowej na 28 stronie obszernego programu wyborczego nie wydaje się przypadkowe⁸⁰⁶.

W programie SNP na korzyść niepodległości Szkocji miały w pierwszej kolejności przemawiać argumenty natury gospodarczej czy społecznej. Niepodległa Szkocja miała stawiać na energię odnawialną, skuteczniej przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc pracy, zapewniać wyższy poziom płac, bezpłatną opiekę nad dziećmi czy usunięcie broni nuklearnej⁸⁰⁷. Autorzy programu nie zamierzali utożsamiać niepodległości Szkocji z separacją gospodarczą; zapewniali o kontynuowaniu współpracy na partnerskich zasadach w ramach Unii Europejskiej oraz jako członkowie unii społecznej, która miała zastąpić dotychczasową unię polityczną⁸⁰⁸.

Także w czasie kampanii wyborczej niepodległość Szkocji nie była kwestią pierwszoplanową. Właściwie im mniej czasu pozostawało do wyborów, tym rzadziej temat poruszali sami politycy SNP⁸⁰⁹. Osią kampanii pozostawały sprawy gospodarcze w związku z kryzysem, który doprowadził do znacznych cięć budżetowych w skali Zjednoczonego Królestwa⁸¹⁰. Iain Gray z Partii Pracy zapowiedział doprowadzenie do utworzenia 250 000 nowych miejsc pracy, Alex Salmond – 130 000 a Travis Scott z Liberalnych Demokratów – 100 000. Wyjątek stanowili torysi, którzy opowiadali się za respektowaniem rządowych limitów wydatków. Alex Salmond obiecywał dalsze

⁸⁰⁴ *Scottish National Party Manifesto 2011. Re-elect A Scottish Government Working For Scotland*, Edynburg 2011, s. I.

⁸⁰⁵ Ibidem.

⁸⁰⁶ Dość powiedzieć, że niepodległość Szkocji znalazła się za takimi kwestiami jak miejsca pracy, dobrobyt, budownictwo mieszkaniowe, służba zdrowia, wymiar sprawiedliwości czy szkolnictwo.

⁸⁰⁷ *Scottish National...*, op. cit., s. 28.

⁸⁰⁸ Ibidem, s. 28.

⁸⁰⁹ Robertson J., *The 2011 Scottish...*, [w:] *Scottish Affairs*, op. cit., s. 2; Torrance D., *A Tale...*, [w:] *Scottish Affairs*, op. cit., s. 30-31.

⁸¹⁰ Black A., *Scottish election: Talking nearly over for politicians*, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-scotland-politics-13271161>, dostęp: 10.12.2014.

zamrożenie opłaty lokalnej, Iain Gray najchętniej zastąpiłby ją innym podatkiem⁸¹¹. W dodatku lider SNP deklarował chęć walki o pełną autonomię Parlamentu Szkockiego w zakresie polityki finansowej, za to partie unionistyczne były sceptycznie nastawione do tego pomysłu⁸¹².

Wyniki wyborów okazały się wyrazem masowego poparcia dla SNP, która uzyskała 69 mandatów, odnotowując zbliżone poparcie zarówno w głosowaniu w okręgach (45,4% i 53 mandaty) jak i na listy regionalne (44% i 16 mandatów)⁸¹³. Wynik wyborów przypominał najczarniejszy koszmar unionistów – bezwzględną większość mandatów zdobyła partia, która kwestionuje nie tylko kształt, ale i sens istnienia unii brytyjskiej. Wyniki badań opinii publicznej prowadzą jednak do przekonania, że SNP osiągnęła wysokie zwycięstwo raczej pomimo programowego poparcia dla nacjonalizmu szkockiego. Analizy wyników badań dla serwisu YouGov.co.uk z lat 2008-2011 obrazuje, że poparcie dla niepodległości Szkocji oscylowało w granicach 1/3 elektoratu. Zdecydowana większość respondentów deklarowała, że głosowałaby przeciwko niepodległości Szkocji, co stanowiło wyraźny trend sondażowy.

⁸¹¹ Ibidem.

⁸¹² Torrance D., *A Tale...*, [w:] *Scottish Affairs*, op. cit., s. 13.

⁸¹³ Denver D., *Another 'Historic Moment'...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 35.

Data przeprowadzenia badania	Zwolennicy niepodległości Szkocji	Przeciwnicy niepodległości Szkocji
lipiec 2008 r.	36%	48%
wrzesień 2008 r.	34%	50%
październik 2008 r.	31%	53%
styczeń 2009 r.	29%	55%
marzec 2009 r.	33%	53%
sierpień 2009 r.	28%	57%
listopad 2009 r.	29%	57%
luty 2010 r.	27%	55%
marzec 2010 r.	29%	55%
21-23 kwiecień 2010 r.	31%	54%
28-30 kwiecień 2010 r.	28%	58%
maj 2010 r.	28%	58%
październik 2010 r.	34%	50%
marzec 2011 r.	33%	51%
13-15 kwiecień 2011 r.	31%	55%
19-21 kwiecień 2011 r.	25%	52%
26-29 kwiecień 2011 r.	28%	57%

Tabela nr 6: Poparcie dla niepodległości Szkocji w okresie od lipca 2008 roku do kwietnia 2011 roku⁸¹⁴.

Jeszcze przed startem kampanii wyborczej, w październiku 2010 roku, przeciwnicy niepodległości Szkocji stanowili 37% elektoratu SNP. W kwietniu 2011 roku ich liczba oscylowała w granicach 58-63%⁸¹⁵.

Nie sposób wykazać ścisłego związku pomiędzy szkocką tożsamością narodową a poparciem dla Szkockiej Partii Narodowej. Szkocka Partia Narodowa zyskiwała we wszystkich grupach wyborców, niezależnie od deklarowanej tożsamości narodowej, jednak – co zakrawa na ironię – największy procentowo wzrost poparcia odnotowała w grupie wyborców czujących się wyłącznie Brytyjczykami. W dodatku na SNP

⁸¹⁴ Dane za: Curtice J., *The 2011 Scottish Election: Records Tumble, Barriers Breached*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 60-61. Statystyki pochodzą z badań prowadzonych dla serwisu YouGov.co.uk.

⁸¹⁵ Ibidem, s. 60.

głosowała większa liczba wyborców czujących się Brytyjczykami niż na Szkocję Partię Konserwatywno-Unionistyczną⁸¹⁶.

Nagły wzrost poparcia najprościej byłoby wytłumaczyć w ten sposób, że SNP skorzystała z katastrofy politycznej Liberalnych Demokratów, którzy po utworzeniu rządu koalicyjnego z Partią Konserwatywną uzyskali zaledwie 5 mandatów w Parlamencie Szkockim czyli o 12 mniej niż cztery lata wcześniej. Taka hipoteza nie znajduje jednak poparcia w badaniach opinii publicznej. Szkocka Partia Narodowa odnotowała przepływ elektoratu ze wszystkich ugrupowań: 1/3 wyborców Liberalnych Demokratów, 1/5 zwolenników Partii Pracy i 1/10 osób popierających Partię Konserwatywną w stosunku do wyborów z 2007 roku⁸¹⁷. Sukces SNP wiązał się z kryzysem Partii Pracy, która uzyskała tylko 37 mandatów i o ile jej rezultat w regionach nie wyglądał tragicznie (22 mandaty), prawdziwą klęską okazały się wyniki w ramach większościowej ordynacji wyborczej (15 mandatów, o 20 mniej niż w poprzednich wyborach)⁸¹⁸.

W dobie komunikacji elektronicznej i rozwoju środków masowego przekazu rzeczą bardzo istotną – niekiedy ważniejszą aniżeli treść programów – jest wizerunek osoby lidera danego ugrupowania. Pod tym względem SNP wyprzedzała konkurencję o kilka długości. Z badań przeprowadzonych przez serwis YouGov.co.uk w dniu wyborów wynikało, że aż 52% respondentów wskazało Alexa Salmonda jako potencjalnie najlepszego Pierwszego Ministra Szkocji. Drugi w zestawieniu Iain Gray (Partia Pracy) uzyskał tylko 17% wskazań⁸¹⁹.

Najważniejszą przyczyną tak pokaźnego zwycięstwa SNP był jednak sposób postrzegania tego ugrupowania w kontekście wrażliwości na problemy Szkocji i dążeń do ochrony szkockich interesów. Szkocka Partia Narodowa zdobyła najwięcej wskazań w następujących kategoriach: możliwości utworzenia silnego rządu (71%), wewnętrznej stabilności (86%), bliskości zwykłych ludzi (75%) oraz dotrzymywania obietnic wyborczych (50%)⁸²⁰. W Szkockiej Partii Narodowej, niegdyś pogrążonej w ogniu konfliktów wewnętrznych, hierarchia władzy była znacznie lepiej zarysowana.

⁸¹⁶ Carman C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish...*, op. cit., s. 35-36. Mitchell J., *Sea Change in Scotland*, [w:] Geddes A., Tong J. [red.], *Britain Votes 2015*, Oxford 2015, s. 91.

⁸¹⁷ Carman C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish...*, op. cit., s. 44.

⁸¹⁸ Ibidem, s. 35-36.

⁸¹⁹ Dane za: Curtice J., *The 2011 Scottish...*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato 2011, s. 60-61. W literaturze można spotkać się jednak z poglądem, że w Szkocji popularność liderów partii miała drugorzędne znaczenie (zob. Carman C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish...*, op. cit., s. 67-72).

⁸²⁰ Dane za: Carman C., Johns R., Mitchell J., *More Scottish...*, op. cit., s. 61-62.

Znajdowało to odzwierciedlenie we wskazaniach respondentów z 2011 roku dotyczących wewnętrznej stabilności i gotowości do utworzenia silnego rządu. Przywództwo Alexa Salmonda było niepodważalne. Drugą osobą w partii była jego zastępczyni – Nicola Sturgeon, która po referendum niepodległościowym została nowym liderem partii, a także Pierwszym Ministrem Szkocji. W tle istotną rolę odgrywał John Swinney – sprawny analityk i rzutki organizator, który nie przejawiał ambicji ponownego objęcia przywództwa. Wspomniani politycy tworzyli swoisty triumwirat, który decydował o najważniejszych sprawach wewnątrz partii i kierunkach działalności Rządu Szkockiego, dzieląc najważniejsze stanowiska w latach 2007-2014⁸²¹.

Szkocka Partia Narodowa wypracowała pozytywną narrację dotyczącą Parlamentu Szkockiego, która spodobała się wyborcom. Próbowala też, w miarę uprawnień organów powstałych wskutek dewolucji, wprowadzać stosunkowo śmiałe zmiany legislacyjne w latach 2008-2015. Parlament Szkocki doprowadził do zalegalizowania małżeństw homoseksualnych przed wprowadzeniem analogicznej ustawy głosami Parlamentu Zjednoczonego Królestwa⁸²². W sferze ochrony środowiska przyjęto strategię, zgodnie z którą do 2050 roku energia odnawialna będzie stanowić aż 80% produkcji energii w Szkocji⁸²³. Nacjonaści szkoccy przeforsowali także ustawę uprawniającą do głosowania w referendum niepodległościowym wyborców powyżej 16. roku życia. Tak daleko idące upowszechnienie praw wyborczych stanowiło wydarzenie bez precedensu w kontekście konstytucjonalizmu brytyjskiego⁸²⁴. Socjaldemokratyczny charakter partii wyrażał się przede wszystkim w pakiecie ustaw, które zapewniały rozwój budownictwa socjalnego, ochronę lokatorów przed bezprawnymi działaniami wynajmujących, a także pomoc osobom nadmiernie zadłużonym. Istotne były także usprawnienie i reorganizacja systemu służb publicznych oraz zapewnienie bezpłatnej opieki nad dziećmi w wieku do lat czterech⁸²⁵.

⁸²¹ Torrance D., *Nicola Sturgeon...*, op. cit., s. 190.

⁸²² Dinwoodie R., *Scotland to legalise same-sex marriages*, [w:] *The Herald*, 26.02.2012, ss. 1, 5. Zob. też: *The Marriage and Civil Partnership (Scotland) 2013*, <http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/5/contents>, dostęp: 22.01.2016)

⁸²³ Zob. *Climate Change (Scotland) Act 2008*, <http://www.legislation.gov.uk/asp/2009/12/contents>, dostęp: 22.02.2016.

⁸²⁴ Zob. *Scottish Independence Referendum (Franchise) Act 2013*; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/13/contents>, dostęp: 22.02.2016.

⁸²⁵ Zob. szerzej: *Public Services Reform (Scotland) Act 2010*, *Housing (Scotland) Act 2010*, *Patient Right (Scotland) Act 2011*, *Private Renting Housing (Scotland) Act 2011*, *The Social Care (Self-directed Support) (Scotland) Act 2013*, *Children and Young People (Scotland) Act 2014*, *Bankruptcy and Debt*

Dzięki tego rodzaju działaniom Szkocka Partia Narodowa odnotowywała wzrost poparcia ze strony grup społecznych, które często nie miały nic wspólnego z nacjonalizmem; większość spośród jej wyborców czuła się przynajmniej częściowo Brytyjczykami⁸²⁶. Prowadzone na przełomie 2007 i 2008 roku badania członków SNP wykazują, że mimo różnic łączy ich pogląd o konieczności zapewnienia efektywnej redystrybucji dóbr, ale także niechęć do thatcheryzmu i opór przeciwko nadmiernemu ograniczaniu roli państwa w gospodarce czy cięciom wydatków publicznych⁸²⁷.

Należy jednak podkreślić, że podstawowy cel programowy SNP nie uległ zmianie. Niezależnie jak mocno partia ta koncentrowała się na prowadzeniu polityki socjaldemokratycznej i ekologicznej oraz rozwiązywaniu szkockich problemów w ramach dotychczasowych uprawnień Parlamentu Szkockiego, podstawowym jej celem było odnowienie szkockiej państwowości. Zdobywanie bezwzględnej większości miejsc w Parlamencie Szkockim sprawiło, że nacjonaści otrzymali upragniony mandat do zorganizowania referendum niepodległościowego.

8.4 Podsumowanie

Szkocka Partia Narodowa została wzmocniona wskutek zapoczątkowania dewolucji w zakresie stanowienia prawa, co – biorąc pod uwagę jej wyniki wyborcze – nie powinno budzić wątpliwości. Wspomniane ugrupowanie nie zawdzięcza jednak sukcesów politycznych nacjonalizmowi szkockiemu, lecz raczej udanym próbom stawiania się w roli „partii Szkocji”, która najlepiej broni lokalnych interesów i dąży do rozwiązania szkockich problemów.

Advise (Scotland) Act 2014 (<http://www.legislation.gov.uk/asp/2010/8/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2006/1/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2011/14/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/1/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/8/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/11/contents>, dostęp: 24.02.2016). Przydatnych informacji o ustawach Parlamentu Szkockiego z lat 2008-2014 dostarcza następująca pozycja książkowa: Bort E., *The Annals...*, op. cit., ss. 109-110, 145, 178, 181-183, 223, 277-278.

⁸²⁶ Powyższą tezę ilustrują wyniki badań z przełomu 2007 i 2008 roku. Wynikają z nich znaczące różnice pod względem poczucia tożsamości narodowej członków oraz wyborców partii. Lwia część członków SNP czuła się wyłącznie Szkotami (80%), a stosunkowo niewielu z nich bardziej Szkotami niż Brytyjczykami (17%). Wyborcy tej partii byli wyraźnie podzieleni, przy czym stosunkowo duża część z nich deklarowała bardziej szkocką niż brytyjską tożsamość narodową (39%), natomiast pewna ich część czuła się zarówno Szkotami jak i Brytyjczykami (15%). Paradoksalnie, wyborcy SNP deklarujący wyłącznie szkocką tożsamość narodową pozostawali w mniejszości na tle ogółu jej elektoratu (43%). Była to jednak i tak spora liczba w porównaniu do całości elektoratu w Szkocji (28%) (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 104).

⁸²⁷ Ibidem, ss. 106-107, 122-123, 126.

Przed ustanowieniem Parlamentu Szkockiego rozwój ugrupowania krępowało wiele czynników. Szkockiej Partii Narodowej trudno było rywalizować z partiami unionistycznymi ze względu na frakcyjność, brak stabilności finansowej a także mało realistyczny plan osiągnięcia niepodległości. Sytuacja uległa zmianie po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa – nacjonaści szkoccy zaczęli liczyć się w rywalizacji o realne zwycięstwa i stali się głównymi rywalami Szkockiej Partii Pracy.

Nawet reforma konstytucyjna nie utorowałaby jednak SNP drogi do sukcesów, gdyby nie zmiany w doktrynie i organizacji samego ugrupowania. Przyjęcie stanowiska pragmatycznego, a tym samym uznanie dewolucji za etap przejściowy w drodze do niepodległości Szkocji oraz akcentowanie konieczności zorganizowania referendum w sprawie niepodległości sprzyjało pozyskiwaniu wyborców o umiarkowanych poglądach konstytucyjnych. Wspomniane zmiany pozwoliły szkockim nacjonalistom na dynamiczny rozwój i znaczący wzrost poparcia w latach 2007-2011, a przy tym szły w parze z konsolidacją w zakresie organizacyjnym. Dzięki reformom wewnętrznym SNP stała się partią zdyscyplinowaną, zdolną do sprawnego rządzenia oraz słynącą ze stabilności politycznej. Głosowania na SNP nie można było już utożsamiać z protestem przeciwko zastanym elitom politycznym. Szkocka Partia Narodowa sama stała się elitą polityczną, ugrupowaniem poukładanym, posiadającym jasną strategię i dążącym do jej konsekwentnej realizacji. Nacjonalistów szkockich nie można było już posądzać o zamykanie się na dialog oraz o polityczne sekciarstwo, wyrażające się w przywiązaniu do sprawy niepodległości Szkocji za wszelką cenę. Na tym tle nie sposób zgodzić się z tezami Tomasza Czapiewskiego jakoby podstawową cechą identyfikującą wyborców z partią było dążenie do niepodległości Szkocji, natomiast SNP wciąż pozostaje ugrupowaniem wewnętrznym niejednolitym, co zagraża jej trwałości⁸²⁸.

Przewaga SNP nad pozostałymi ugrupowaniami wyrażała się w tym, że nacjonaści nie musieli postrzegać polityki szkockiej jako części polityki brytyjskiej. Wcześniej tego rodzaju sytuacja nie dawała im żadnej przewagi ze względu na kształt ustrojowy Zjednoczonego Królestwa. Przed ustanowieniem Parlamentu Szkockiego i wobec większościowego systemu wyborczego do Izby Gmin, zdecydowanie większą siłę przebicia miały ugrupowania ogólnokrajowe o strukturze korporacyjnej i stabilnych

⁸²⁸ Czapiewski T., *Czy istnieją...*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009, ss. 112-114.

źródłach finansowania. To właśnie one – zwłaszcza jako partie opozycyjne – mogły skutecznie kreować się na obrońców szkockich interesów.

Ustanowienie Parlamentu Szkockiego i Rządu Szkockiego otworzyło przed nacjonalistami szkockimi nowe możliwości polityczne. Nowopowstałe organy miały możliwość prowadzenia autonomicznej polityki w sprawach dotyczących Szkocji, co pozwoliło na wykształcenie się nowej narracji politycznej. Nacjonałści mogli przedstawiać Parlament Szkocki jako bastion szkockich interesów, których nie sposób w pełni zrealizować ze względu na nadmierny zakres kompetencji Parlamentu Zjednoczonego Królestwa.

Tego rodzaju narracja polityczna mogła podobać się zwolennikom nacjonalizmu szkockiego, ale także wyborcom opowiadającym się za maksymalną dewolucją obejmującą pełną autonomię fiskalną Parlamentu Szkockiego (tzw. *Devo-max*). SNP była paradoksalnie jedynym ugrupowaniem opowiadającym się za tak zdecydowanym rozwojem dewolucji. Dzięki wspomnianym zabiegom politycy Szkockiej Partii Narodowej odnosili podwójną korzyść – otrzymywali poparcie większości wyborców na poziomie regionalnym i z tej pozycji ukazywali partie unionistyczne (czy rząd brytyjski) jako działające wbrew interesowi narodu szkockiego. Dzięki temu SNP w latach 2007-2015 czerpała korzyści z jednoczesnego pozostawania w rządzie na poziomie szkockim i w opozycji na poziomie ogólnokrajowym.

Na równie radykalną retorykę nie mogły pozwolić sobie partie unionistyczne, dla których punktem odniesienia pozostawał Parlament Zjednoczonego Królestwa. Podstawowym ich celem było osiągnięcie jak najlepszych wyników wyborczych w całym kraju, więc partie te nie mogły pozwolić sobie na postrzeganie polityki szkockiej w oderwaniu od polityki brytyjskiej. Szkocja była dla większości polityków tych partii przystankiem do rozwoju karier w Londynie. Taka sytuacja powodowała drenaż najwybitniejszych i najbardziej rozpoznawalnych polityków partii unionistycznych ze Szkocji. To z kolei wzmacniało polityczną pozycję SNP, która koncentrowała się na wyborach do Parlamentu Szkockiego i polityce regionalnej. Najlepszym przykładem pozwalającym zilustrować wspomnianą tezę jest postawa szkockich polityków Partii Pracy, którzy w latach 1979-1997 – pozostając w opozycji do rządów Margaret Thatcher i Johna Majora – w dużym stopniu koncentrowali się na szkockich problemach. Osiemnastoletni pobyt w opozycji siłą rzeczy pozwalał im na zajmowanie stanowiska obrońców Szkocji przed rządami konserwatystów. Wysokie zwycięstwo wyborcze z 1997 roku przyniosło wielu szkockim laburzystom stanowiska

ministerialne, przy czym takie wyróżnienia nie zawsze były zwieńczeniem ich karier⁸²⁹. Po utworzeniu rządu przez Partię Pracy laburzyści musieli działać w interesie całego Zjednoczonego Królestwa i nie mogli wprowadzać rozwiązań optymalnych tylko dla Szkocji, co nie pozostawało bez wpływu na bieg życia politycznego. Na poziomie regionalnym zasłużonych laburzystów zastępowali ludzie pokroju Wendy Alexander, Iaina Gray'a czy Jima Murphy'ego, mogący uchodzić za polityków drugiego szeregu, w dodatku mniej rozpoznawalnych niż Gordon Brown, Donald Dewar czy George Robertson⁸³⁰. Tymczasem czołowi politycy SNP koncentrowali się na wyborach do Parlamentu Szkockiego. To sprawiało, że na poziomie polityki regionalnej byli bardziej rozpoznawalni niż wiodące postaci partii unionistycznych. Sprawiali przy tym wrażenie bardziej otwartych na rozwiązywanie szkockich problemów oraz ochronę tamtejszych interesów w relacjach z Parlamentem Zjednoczonego Królestwa.

Rządzie Tony'ego Blaira nie dążył do rozwoju dewolucji, błędnie zakładając, iż „ostateczną wolą narodu szkockiego” jest ustanowienie Parlamentu Szkockiego w kształcie wynikającym ze *Scotland Act 1998*⁸³¹. Kiedy partie unionistyczne wreszcie powołały Komisję w sprawie dewolucji w Szkocji (ang. *Commission on Scottish Devolution*) pod przewodnictwem lorda Calamana⁸³², na odbudowanie zaufania wyborców było już za późno. Szkoccy wyborcy uznali ten ruch za podyktowany obawą przed dalszym wzrostem notowań Szkockiej Partii Narodowej. Głosowanie na nacjonalistów szkockich okazało się więc znakomitą elementem nacisku na rząd

⁸²⁹ George Robertson był Sekretarzem Generalnym NATO w latach 1998-2008. Natomiast Gordon Brown w latach 2007-2010 piastował urząd premiera Zjednoczonego Królestwa a wcześniej, w latach 1997-2007, kanclerza w rządzie Tony'ego Blaira. Warto również wspomnieć, że w latach 1997-2007 premierem Zjednoczonego Królestwa był urodzony w Edynburgu Tony Blair, jednak – jak można dowiedzieć się z jego autobiografii – chociaż zdawał sobie sprawę ze szkockich korzeni, czuł się bardziej Brytyjczykiem niż Szkotem (zob. szerzej: Blair T., *Podróż*, Katowice 2011). Warto dodać, że część angielskiej opinii publicznej wyrażała niezadowolenie, iż tak wielu szkockich polityków pełni istotne funkcje w rządzie Tony'ego Blaira (zob. Ascherson N., *Future of An Unloved Union*, [w:] Devine T.M. [red.], *Scotland and the Union...*, op. cit., s. 228-230). Świadczy to także o roli i znaczeniu, jaką szkoccy laburzyści odgrywali w polityce brytyjskiej na przestrzeni lat 1997-2007.

⁸³⁰ W tym kontekście znamienity jest fakt, że na dziesięć tygodni przed wyborami do Parlamentu Szkockiego z 2011 roku zaledwie 20% szkockich wyborców było w stanie rozpoznać lidera Szkockiej Partii Pracy – Iaina Graya po wizerunku ze zdjęcia (zob. Bort E., *The Annals...*, op. cit., s. 185).

⁸³¹ MacLean I., *The National Question*, [w:] Seldon A. [red.], *Blair's Britain, 1997-2007*, Cambridge 2007, s. 487.

⁸³² Odnośnie ustaleń komisji działającej pod przewodnictwem lorda Calamana, zob. szerzej: *Serving Scotland Better. Scotland and the United Kingdom in the 21st Century. Final report – June 2009*, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/15_06_09_calman.pdf, dostęp: 22.12.2014. Zob. też: *Scotland's Future in the United Kingdom. Building on ten years of Scottish devolution*, Norwich 2009.

Zjednoczonego Królestwa, umożliwiającym prace nad przyznaniem Parlamentowi Szkockiemu dalszych kompetencji.

9 Referendum niepodległościowe i perspektywy rozwoju nacjonalizmu szkockiego

9.1 Wstęp

Na osobną analizę zasługuje problem referendum niepodległościowego z 18 września 2014 roku i jego bezpośrednich konsekwencji. Wydaje się paradoksalne, że SNP – mimo porażki w referendum – blisko rok później uzyskała najlepszy wynik w wyborach krajowych w historii ugrupowania.

Przyczyn takiej sekwencji zdarzeń jest wiele, ale biorąc pod uwagę całokształt okoliczności politycznych, społecznych czy gospodarczych wzrost popularności SNP nie jawi się jako zaskakujący. Wstępnie warto jednak nadmienić, że w kampanii poprzedzającej referendum niepodległościowe nacjonałiści podkreślali bardziej gospodarcze korzyści mające wynikać z odnowienia szkockiej państwowości aniżeli abstrakcyjną zasadę suwerenności narodu szkockiego. Odniesień do woli, podmiotowości czy interesów narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej nie brakowało w retoryce SNP, jednak najważniejsza była swego rodzaju zmiana w sposobie postrzegania państwowości szkockiej. Proponowany model niepodległości zakładał zachowanie niektórych wspólnych instytucji brytyjskich, a także ścisłą współpracę Szkocji z pozostałymi narodami Wysp Brytyjskich.

Zwycięstwo w szkockich wyborach do Izby Gmin miało jednak nieco inne przyczyny niż agitacja nacjonalistyczna. Politycy SNP jako jedyni opowiadali się za maksymalną dewolucją w Szkocji, dzięki czemu dla wyborców uchodzili za najlepszych obrońców szkockich interesów oraz znakomitą siłę nacisku na partie unionistyczne. Wyborcy dali też wyraz niezadowoleniu z proponowanych przez partie unionistyczne zmian ustrojowych oraz dalszego ograniczania wydatków przez rząd brytyjski.

9.2 Porozumienie w sprawie referendum niepodległościowego oraz kampania na rzecz niepodległości Szkocji w latach 2012-2014

W 2011 roku politycy SNP stanęli w obliczu największego wyzwania w historii ugrupowania. Zdobyć bezwzględnej większości w Parlamencie Szkockim pozwoliło na realizację podstawowego celu programowego – rozpisania referendum w sprawie niepodległości Szkocji i doprowadzenia do odnowienia państwowości szkockiej. Kwestię referendum poprzedziły jednak wielomiesięczne negocjacje między Rządem Szkockim a rządem Zjednoczonego Królestwa. W negocjacjach oraz w debacie publicznej szczególnie ciekawą dyskusję wywołała kwestia możliwych opcji na karcie

do głosowania. Pytanie o niepodległość Szkocji było oczywiste, jednak rozważano możliwość głosowania za przyznaniem Parlamentowi Szkockiemu dalszych kompetencji (tzw. opcja *Devo-plus*) czy maksymalnej autonomii Szkocji w ramach unii brytyjskiej (tzw. opcja *Devo-max*)⁸³³.

Alex Salmond chciał umożliwić głosowanie za poszerzeniem zakresu autonomii Szkocji, ale takiemu stanowisku sprzeciwiali się niektórzy członkowie Komitetu Wykonawczego SNP jak minister edukacji w Rządzie Szkockim – Mike Russell czy zastępczyni lidera partii – Nicola Sturgeon. Ostatecznie Alex Salmond został przegłosowany i SNP oficjalnie opowiedziała się za przeprowadzeniem referendum wyłącznie w sprawie niepodległości Szkocji. Nacjoniści szkoccy zażądali również umożliwienia głosowania osobom w wieku 16 i 17 lat, a także zorganizowania referendum w 2014 roku. Oficjalnym uzasadnieniem ostatniego postulatu był zamiar uświetnienia 700. rocznicy bitwy pod Bannockburn, ale faktycznym celem nacjonalistów było zyskanie czasu na przekonanie większej liczby wyborców do poparcia niepodległości Szkocji⁸³⁴. Paradoksalnie to premier Zjednoczonego Królestwa – David Cameron zdecydowanie naciskał na referendum zawierające jedno pytanie dotyczące niepodległości Szkocji. Lider Partii Konserwatywnej spodziewał się, że zestawienie dwóch przeciwstawnych opcji zapewni łatwe zwycięstwo zwolennikom utrzymania unii⁸³⁵.

Ostatecznie, 15 października 2012 roku, przedstawiciele Rządu Szkockiego i rządu Zjednoczonego Królestwa wynegocjowali warunki referendum i wspólnie podpisali dokument nazywany *Porozumieniem Edynburskim* (ang. *Edinburgh*

⁸³³ Zob. szerzej: *Maximising debate on independence*, [w:] *The Herald*, 29.02.2012, s. 13; Macwhirter I., *There are many plus points in independence within the UK*, [w:] *The Herald*, 1.03.2012, s. 13; Whitakker A., *SNP risks ringing death bell for independence, says Sillars*, [w:] *The Scotsman*, 1.03.2012, s. 6; Bell I., *By my reckoning, devo plus makes zero sense*, [w:] *The Herald*, 3.03.2012, s. 13; Macwhirter I., *Everyone loves Devo Plus... or Max... or even Minus*, [w:] *Sunday Herald*, 4.03.2012, s. 13; Curtice J., *So which government is right of the big question? That depends how you ask it*, [w:] *The Scotsman*, 5.04.2012, s. 5; Trench A., *'Devo-more' needs flesh on it for Union's sake*, [w:] *The Scotsman*, 5.04.2012, s. 29.

⁸³⁴ Zob. szerzej: Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 23-27; Torrance D., *The Battle...*, op. cit., s. 31-32. Nie sposób zatem zgodzić się z poglądem wyrażanym przez Marcina Stradowskiego jakoby głównym celem przyświecającym SNP była chęć wykorzystania historycznego kontekstu dla realizacji politycznych działań i projektów (Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 318).

⁸³⁵ Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 23. Kompleksowej wiedzy na temat kulis negocjacji oraz procesu ucierania się stanowisk dostarcza następująca pozycja książkowa: Torrance D., *The Battle...*, op. cit., s. 14-32.

Agreement)⁸³⁶. Referendum – zgodnie z żądaniem nacjonalistów – miało odbyć się przed końcem 2014 roku, a na karcie do głosowania miało zostać zadane jedno pytanie dotyczące niepodległości Szkocji. Strony zgodziły się również na uprawnienie do głosowania 16-latków i 17-latków⁸³⁷. Skuteczność porozumienia miał zapewniać artykuł 30, zgodnie z którym obie strony zobowiązały się do wzajemnego uznania wyników referendum⁸³⁸.

W listopadzie 2013 roku Rząd Szkocki opublikował ponad 670-stronnicową białą księgę *Przyszłość Szkocji. Twój przewodnik do niepodległej Szkocji* (ang. *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*), której treść miała stanowić rdzeń kampanii za niepodległością Szkocji. Biała księga zawiera dwanaście rozdziałów dotyczących rozmaitych dziedzin: finansów, gospodarki, służby zdrowia, polityki społecznej, szkolnictwa, walki z bezrobociem, polityki zagranicznej, obronności, wymiaru sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, ochrony środowiska, kultury, wreszcie wartości demokratycznych oraz ustrojowego kształtu niepodległej Szkocji.

Autorzy białej księgi zwracali uwagę, że atutem niepodległej Szkocji będzie przede wszystkim większa demokratyzacja życia publicznego, ponieważ Parlament Szkocki posiadałby pełnię uprawnień w zakresie stanowienia prawa, co przyczyniłoby się do zwiększenia poziomu życia i realizacji w pełni autorskiej strategii gospodarczej przez Rząd Szkocki:

„Parlament Szkocki zapewnił bezpłatną opiekę nad osobami starszymi, pozostawił naszą Narodową Służbę Zdrowia w systemie publicznym i przywrócił bezpłatną edukację dla studentów. Mając kontrolę nad naszym systemem podatkowym, bezpieczeństwem socjalnym, imigracją i obronnością,

⁸³⁶ Oficjalna nazwa tego dokumentu jest bardziej złożona: *Porozumienie pomiędzy Rządem Zjednoczonego Królestwa a Rządem Szkockim w sprawie referendum niepodległościowego dla Szkocji* (ang. *Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland*). W rozprawie będę jednak posługiwał się określeniem *Porozumienie edynburskie* (ang. *Edinburgh Agreement*), który ugruntował się w literaturze Zjednoczonego Królestwa.

⁸³⁷ *Porozumienie Edynburskie*, <http://www.scotland.gov.uk/About/Government/concordats/Referendum-on-independence>, dostęp: 10.08.2014. Zgodnie z przywołanymi ustaleniami Parlament Szkocki ustanowił dwie ustawy w celu implementacji warunków porozumienia: *Scottish Independence Referendum (Franchise) Act 2013*; *Scottish Independence Referendum Act 2013* (zob. szerzej: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/13/contents>; <http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/14/contents>, dostęp: 22.02.2016).

⁸³⁸ Ibidem.

Parlament Szkocki będzie władny podejmować jeszcze lepsze decyzje dotyczące interesów Szkocji”⁸³⁹.

Szkockiemu systemowi politycznemu obce byłoby zjawisko deficytu demokratycznego. W Szkocji bowiem zawsze rządziłoby ugrupowanie (lub koalicja ugrupowań) cieszące się poparciem większości Szkotów⁸⁴⁰. Nie brakowało także odniesień do suwerenności narodu szkockiego oraz odwołania się do przekonań i wyobrażeń o niezwykłych zdolności narodu szkockiego do zarządzania własnymi sprawami:

„Niepodległość oznacza, że przyszłość Szkocji znajdzie się w naszych rękach. Decyzje podejmowane obecnie na rzecz Szkocji w Westminsterze, będą podejmowane przez naród szkocki. Głos za niepodległością będzie najbardziej wyraźną deklaracją wiary we własne siły oraz w nasz naród”⁸⁴¹.

Szkocja miała ogłosić niepodległość po okresie przejściowym, 18 miesięcy po opowiedzeniu się szkockich wyborców za niepodległością w referendum. W okresie pomiędzy referendum a ogłoszeniem niepodległości Szkocji (planowanym na 24 marca 2016 roku) Rząd Szkocki prowadziłby negocjacje z pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa, Unią Europejską oraz innymi organizacjami międzynarodowymi, aby potwierdzić status niepodległego państwa⁸⁴².

Nacjonaliści starali się tak prowadzić kampanię poprzedzającą referendum, aby wyborcy nie stawiali znaku równości między niepodległością a izolacjonizmem. W poprzednich rozdziałach wykazałem, że historycznie nacjonalizm szkocki nie miał rasistowskiego czy etnicznego zabarwienia i nie bazował na anglofobii, jeśli nie liczyć kilku zupełnie marginalnych organizacji⁸⁴³. Także w kampanii referendalnej nacjonaliści szkoccy nie próbowali zaogniać stosunków angielsko-szkockich. Podkreślali natomiast, że niepodległość nie będzie oznaczać zerwania więzi gospodarczych czy społecznych pomiędzy Szkocją a pozostałymi narodami Wysp Brytyjskich:

⁸³⁹ *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*, Edynburg 2013, s. 41.

⁸⁴⁰ Ibidem.

⁸⁴¹ Ibidem, s. 3.

⁸⁴² Ibidem, s. 51.

⁸⁴³ W trakcie kampanii poprzedzającej referendum niepodległościowe praktycznie nie dochodziło do anty-angielskich wystąpień czy incydentów rasistowskich. W 2012 roku spośród 1.295 incydentów na tle rasistowskim, zaledwie 70 było wymierzonych w Anglików. Podobne zachowania częściej dotyczyły Pakistańczyków, Polaków czy Romów (zob. Foley J., Ramand P., *Yes. The Radical Case of Scottish Independence*, Nowy Jork 2014, s. 43-44).

„Unia społeczna Szkocji z innymi narodami Zjednoczonego Królestwa będzie kontynuowana poprzez dzielenie wspólnego języka, kultury i historii. W interesie niepodległej Szkocji i pozostałej części Zjednoczonego Królestwa leży zachowanie wspólnej waluty oraz Strefy Wspólnego Podróżowania [ang. *Common Travel Area*], co oznacza, że nie będzie potrzeba paszportów, kantorów czy kontroli granicznych (...). Niepodległość pozwoli (...) wspólnie pracować w bardziej demokratycznych warunkach, we wzmocnionym partnerstwie jako bliscy sojusznicy i przyjaciele”⁸⁴⁴.

Politycy SNP podkreślali, że równość Szkocji i Anglii w ramach istniejącego modelu politycznego nie jest możliwa. W ich ocenie podstawowym problemem pozostawał nierównomierny rozwój gospodarczy, który powodował nadmierny przepływ ludności, kapitału oraz zasobów ze Szkocji do południowo-wschodniej Anglii. Dopiero niepodległa Szkocja miała w pełni wykorzystać drzemący w niej potencjał gospodarczy i intelektualny. Nicola Sturgeon dała temu wyraz podczas przemówienia w Centrum Prawa Konstytucyjnego w Edynburgu 16 czerwca 2014 roku:

„Pod względem dochodu narodowego brutto na mieszkańca jesteśmy bogatsi niż Japonia, Wielka Brytania czy Francja. Mamy więcej najlepszych uniwersytetów przypadających na mieszkańca niż jakiegokolwiek inny kraj świata (...). Podstawową i kluczową rzeczą jest to, że wraz z osiągnięciem niepodległości Parlament Szkocki może prowadzić politykę gospodarczą dostosowaną do szkockich potrzeb i utrzymywać wzrost naszej gospodarki poprzez zwiększanie dochodów z podatków (...)”⁸⁴⁵.

Alex Salmond wielokrotnie podkreślał, że Zjednoczone Królestwo jest czwartym krajem świata z największym rozwarstwieniem majątkowym i posiada największe różnice w poziomie zamożności między poszczególnymi regionami. Pierwszy Minister Szkocji uważał, że niepodległość Szkocji doprowadzi do wyrównania różnic w poziomie życia między poszczególnymi regionami Wysp Brytyjskich⁸⁴⁶. Podczas

⁸⁴⁴ *Scotland's Future. Your Guide...*, op. cit., s. 215.

⁸⁴⁵ Sturgeon N., *The Constitutional Future of Independent Scotland*, Edynburg, 16.06.2014, news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/The-constitutional-future-of-an-independent-Scotland-dbd.aspx, dostęp: 10.08.2014.

⁸⁴⁶ Zob. Salmond A., *Scotland's Future in Scotland's Hands*, Londyn, 4.03.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/-Scotland-s-Future-in-Scotland-s-Hands-a0f.aspx>, dostęp: 10.08.2014; Salmond A., przemówienie z St. George Hall, Liverpool, 17.07.2014,

wizyty w Carlisle przekonywał, że Szkocka Partia Narodowa nie zamierza odgradzać się od północnej Anglii „nowym murem Hadriana”. Państwowość szkocka byłaby impulsem dla bardziej dynamicznej współpracy Szkocji z regionami północnej Anglii i byłaby korzystna dla obu stron. Pierwszy Minister obiecał także budowę linii szybkiej kolei łączącej niepodległą Szkocję z północną Anglią, co miałyby jeszcze bardziej wzmocnić więzi gospodarcze⁸⁴⁷. Podtrzymywanie więzi pomiędzy Szkocją a pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa przejawiałoby się w unii społecznej, związanej z utrzymywaniem dobrosąsiedzkich stosunków, swobodzie przemieszczania się oraz inwestowania.

Nacjoniści szkoccy nie wahali się także sięgać do tradycyjnych argumentów, związanych z wykorzystaniem zasobów naturalnych. Dochody ze sprzedaży ropy naftowej miały zapewnić środki na walkę z nierównościami społecznymi. Funkcję stabilizacyjną pełniłby Szkocki Fundusz Ropy (ang. *Scottish Oil Fund*), stanowiący rezerwę budżetową na wypadek nagłych spadków cen ropy naftowej⁸⁴⁸. Znacznie bardziej nowoczesnym pomysłem było odwoływanie się do kwestii ekologicznych, w tym dalszego rozwoju produkcji energii odnawialnej⁸⁴⁹.

Głową państwa miała pozostać Elżbieta II, chociaż mielibyśmy do czynienia z monarchią konstytucyjną a nie – jak w przypadku Zjednoczonego Królestwa – monarchią parlamentarną. Ogłoszenie niepodległości Szkocji byłoby równoznaczne z zerwaniem unii realnej z 1707 roku i powrotem do modelu unii personalnej z 1603 roku (nazywanej w białej księdze *unią koron*, która miała zastąpić *unię*

<http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/First-Minister-speech-International-Festival-for-Business-ec6.aspx>, dostęp: 10.08.2014; Salmond A., *First Minister's Saint George's Speech*, Carlisle, 23.04.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/First-Minister-St-George-s-Day-2014-speech-bbf.aspx>, dostęp: 10.08.2014, Salmond A., *Scotland's Place in Europe*, Brugia, 28.04.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/Scotland-s-Place-in-Europe-bdf.aspx>, dostęp: 10.08.2014; Salmond A., *Independence from Political and Economic Union*, Fraserburgh, 2.09.2013, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/Independence-from-the-Political-and-Economic-Union-52d.aspx>, dostęp: 10.08.2014.

⁸⁴⁷ Salmond A., *First Minister's Saint George's Speech*, Carlisle, 23.04.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/First-Minister-St-George-s-Day-2014-speech-bbf.aspx>, dostęp: 10.08.2014.

⁸⁴⁸ *Scotland's Future. Your Guide...*, op. cit., s. 300-306. Zob. też: Salmond A., *First Minister Speech*, Edynburg, 17.02.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/First-Minister-speech-95a.aspx>, dostęp: 10.08.2014; Salmond A., *Oil and Gas UK Conference*, Aberdeen, 11.06.2014, <https://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/Oil-and-Gas-UK-Conference-d8c.aspx>, dostęp: 10.08.2014.

⁸⁴⁹ *Scotland's Future. Your Guide...*, op. cit., s. 291-299.

parlamentów)⁸⁵⁰. Bardziej zaskakująca mogła wydawać się deklaracja, że niepodległa Szkocja zachowa wspólną walutę – funta szterlinga oraz prawo do zarządzania Bankiem Anglii, co nacjonaliści szkoccy określali mianem unii walutowej (ang. *currency union*)⁸⁵¹.

Mając na uwadze deklaracje dotyczące swobodnego przepływu usług, towarów, ludności i kapitału (wynikających ze wspólnej przynależności do Unii Europejskiej), a także zachowania niektórych wspólnych instytucji, nie sposób było posądzać nacjonalistów szkockich o tendencje izolacjonistyczne. Proponowana formuła polityczna bardziej przypominała konfederację, bowiem niepodległość Szkocji nie miała polegać na zerwaniu wszelkich więzi instytucjonalnych, politycznych czy gospodarczych z pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa. W tym kontekście za chybioną trzeba uznać tezę Marcina Stradowskiego jakoby SNP była skłonna zerwać wszelkie związki polityczne z pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa i pozostawić wyłącznie wspólnego monarchę⁸⁵². Taka postawa wynikała zapewne z wysokiego poparcia szkockiego społeczeństwa dla tradycyjnych instytucji brytyjskich, uwidaczniającego się w badaniach opinii publicznej. W badaniach serwisu YouGov z marca 2012 roku odnotowano najwyższe od pięciu lat poparcie dla symboli brytyjskości: funta szterlinga (82%), armii brytyjskiej (67%), ogólnokrajowej BBC (63%) i wspólnej reprezentacji olimpijskiej (54%). Największym poparciem szkockich wyborców cieszył się natomiast postulat przyznania Parlamentowi Szkockiemu maksymalnej autonomii fiskalnej w ramach dewolucji. Opcję maksymalnej dewolucji za swój pierwszy wybór uznało 36% respondentów, za drugi wybór – 54%. Dla porównania niepodległość Szkocji wypadła znacznie gorzej (odpowiednio 24% i 11%). Zdecydowanie spadło natomiast poparcie dla samodzielności Szkocji w zakresie dyplomacji, obronności czy polityki imigracyjnej⁸⁵³. Wyniki szeroko zakrojonych badań, opublikowanych przez BMRB w lipcu 2012 roku, potwierdzały widoczny trend sondażowy. Zaledwie 23% respondentów deklarowało poparcie dla niepodległości

⁸⁵⁰ Ibidem, s. 22.

⁸⁵¹ Ibidem, ss. 110, 113, 215. Na temat unii walutowej, zob. szerzej: Salmond A., *The Currency Union*, Wyspa Man, 16.07.2013, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/The-Currency-Union-523.aspx>, dostęp: 10.08.2014. Warto jednak zauważyć, że już wcześniej większość członków SNP wyrażała pragmatyczne stanowisko – najczęściej opowiadano się za zachowaniem funta szterlinga albo za przyjęciem euro (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National...*, op. cit., s. 123).

⁸⁵² Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 104.

⁸⁵³ Zob. szerzej: Barnes E., *Scottish support for UK institutions grows*, [w:] *The Herald*, 7.03.2012, ss. 1, 4.

Szkocji w referendum, natomiast 66% wyrażało zamiar głosowania za utrzymaniem unii. Tymczasem za poszerzeniem kompetencji Parlamentu Szkockiego opowiadała się ponad 1/3 wyborców (37%)⁸⁵⁴. Wyniki wspomnianych badań musiały skłonić szkockich nacjonalistów do promowania umiarkowanego projektu politycznego i prób ukazania niepodległości Szkocji w formie zbliżonej do maksymalnej dewolucji. Teza wynikająca z analizowanych źródeł pokrywa się ze spostrzeżeniami wyrażanymi w publicystyce – nacjonaści szkoccy porzucili anty-brytyjską retorykę, aby liczyć na głosy wyborców, którzy utożsamiali się z poczuciem brytyjskości oraz tradycyjnymi instytucjami jak monarchia, funt szterling czy Bank Anglii⁸⁵⁵. Politycy SNP proponowali więc bardziej aksamitny rozwód niż radykalny separatyzm, akcentując potrzebę swobodnego przemieszczania się w obrębie Wysp Brytyjskich oraz kontynuowania dobrosąsiedzkiej współpracy.

Znacznie więcej elementów potwierdzających nacjonalistyczny profil ideologiczny SNP można znaleźć w rozważaniach nad kwestiami ustrojowymi. Bardziej istotna niż zachowanie monarchii była kwestia roli i znaczenia suwerenności narodu szkockiego oraz nadrzędności tej zasady w konstytucji niepodległej Szkocji. Nacjonaści szkoccy uznali, iż w Szkocji konieczne jest ustanowienie pisanej konstytucji, w której zasada suwerenności narodu szkockiego będzie miała charakter nadrzędny:

„Pisana konstytucja będzie istotnym krokiem naprzód dla niepodległej Szkocji. Zastąpi zasadę znajdującą się w centrum konstytucji Zjednoczonego Królestwa – absolutnej suwerenności parlamentu westminsterskiego – zasadą suwerenności narodu szkockiego, która stanowiła centralną zasadę szkockiej tradycji konstytucyjnej (...). Sporządzenie pisanej konstytucji będzie ważne w rozwoju Szkocji. Konstytucja pisana jest czymś więcej niż akt prawny. To oświadczenie o intencjach naszego narodu (...)”⁸⁵⁶.

Odwoływanie się do zasady suwerenności narodu szkockiego jest do pewnego stopnia powieleniem zabiegu stosowanego przez polityków Partii Pracy i Liberalnych Demokratów w ramach Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego. Szkoccy nacjonaści

⁸⁵⁴ Settle M., *Scottish support for the Union hits five-years high*, [w:] *The Herald*, 9.07.2012, s. 7.

⁸⁵⁵ Zob. szerzej: Massie A., *Vision of a velvet revolution*, [w:] *The Herald*, 26.01.2012, s. 28-29; Crawford E., *So who wants separation?*, [w:] *The Scotsman*, 7.02.2012, s. 14-15; Farquharson K., *Cultural revolution as SNP learns to love the Brits* [w:] *Scotland on Sunday*, 18.03.2012, s. 14.

⁸⁵⁶ *Scotland's Future...*, op. cit., s. 334-335.

poszli jeszcze dalej – to właśnie dzięki ogłoszeniu niepodległości wola narodu szkockiego miała zostać wyrażona w pełni i w sposób nieskrępowany – poprzez wprowadzenie najwyższego prawa w formie pisanej konstytucji. Konstytucja ta byłaby zatem, posługując się terminologią autorów białej księgi „(...) zaprojektowana przez naród szkocki, dla narodu szkockiego”⁸⁵⁷. Parlament niepodległej Szkocji w procesie stanowienia pisanej konstytucji również – co oczywiste – musiał być związany zasadą suwerenności narodowej:

„Proces [stanowienia pisanej konstytucji – K.P.] powinien być odzwierciedleniem fundamentalnej zasady konstytucyjnej – to naród bardziej niż politycy czy instytucje państwowe stanowi suwerenną władzę w Szkocji”⁸⁵⁸.

Niepodległa Szkocja pozostałaby także stroną wszystkich umów międzynarodowych służących ochronie prawa człowieka⁸⁵⁹, co świadczy o pełnej i konsekwentnej akceptacji kanonów liberalnej demokracji.

Kwestie konstytucyjne znalazły rozwinięcie w publikacji Rządu Szkockiego *Przyszłość Szkocji: od referendum do niepodległości i pisanej konstytucji* (ang. *Scotland's Future: from referendum to Independence and a Written Constitution*). Wraz z ogłoszeniem niepodległości Szkocji nastąpić miało formalne przeniesienie suwerenności z Parlamentu Zjednoczonego Królestwa na rzecz narodu szkockiego (a nie na rzecz Parlamentu Szkockiego czy Rządu Szkockiego)⁸⁶⁰. Pisana konstytucja miała zostać uchwalona przez Parlament Szkocki, który zostanie wybrany po ogłoszeniu niepodległości Szkocji. Nie oznaczało to jednak, że konstytucja miała być wyłącznie emanacją woli aktualnej większości parlamentarnej. W centrum procesu legislacyjnego i konsultacji społecznych miał znaleźć się suwerenny naród szkocki⁸⁶¹. W oczach nacjonalistów szkockich naród pozostawał wspólnotą inkluzyjną i obywatelską, co najlepiej oddają podstawowe założenia dotyczące procesu tworzenia konstytucji⁸⁶². Autorzy publikacji uważali, że proces ten powinien być wyrazem

⁸⁵⁷ Ibidem, s. 351.

⁸⁵⁸ Ibidem, s. 351.

⁸⁵⁹ Ibidem, s. 356.

⁸⁶⁰ *Scotland's Future: from referendum to Independence and a Written Constitution*, Edynburg 2013, s.2-3.

⁸⁶¹ Ibidem, s. 7.

⁸⁶² Na marginesie warto zwrócić uwagę na wyniki badań przeprowadzonych na przełomie 2008 i 2009 roku, które również świadczą o tym, iż nacjonalizm szkocki w wydaniu SNP opiera się na politycznym (obywatelskim) pojmowaniu narodu. Większość członków SNP wskazywała, że o przynależności do

„narodowej jedności” i uwzględniać także stanowisko obywateli, którzy w referendum głosowaliby przeciwko niepodległości Szkocji. Rząd Szkocki opowiadał się za utworzeniem Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, zrzeszającego przedstawicieli różnych środowisk. W skład konwentu mieliby wchodzić m. in. politycy, przedstawiciele organizacji społeczeństwa obywatelskiego, związków zawodowych, samorządów lokalnych czy środowisk biznesowych. W czasie procesu obrad oraz ucierania się stanowisk obowiązywać miała regulacja tymczasowa – *Szkocka Platforma Konstytucyjna* (ang. *Scottish Constitutional Platform Act*) zapewniająca nieprzerwane funkcjonowanie instytucji państwowych oraz gwarantująca przestrzeganie praw człowieka⁸⁶³.

Sposób pojmowania narodu szkockiego potwierdził się także w projekcie *Szkockiej Platformy Konstytucyjnej*. Nacjoniści szkoccy wyraźnie podkreślili, że w niepodległej Szkocji władza będzie należeć do narodu szkockiego, który będzie mógł korzystać ze swojej suwerenności bezpośrednio (poprzez instytucję referendum) lub pośrednio (poprzez swoich wybieralnych przedstawicieli)⁸⁶⁴. Platforma konstytucyjna gwarantowałaby wszelkie prawa obywatelskie, w tym zakaz dyskryminacji ze względu na płeć, przynależność rasową, kolor skóry, przekonania, religię, uzdolnienia, status czy orientację seksualną⁸⁶⁵, prawo do życia, wolność od tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do rzetelnego procesu, zakaz karania bez podstawy prawnej, prawo do ochrony życia rodzinnego i prywatności, wolność wyrażania opinii, wolność zgromadzeń, swobodę poruszania się oraz prawną ochronę własności, prawo do informacji czy zakaz więzienia za długi⁸⁶⁶. O przyjętym przez szkockich nacjonalistów centrolewicowym modelu gospodarczym świadczy bogaty katalog proponowanych praw socjalnych: prawo do zdrowych i bezpiecznych warunków pracy, sprawiedliwej płacy, zasada płacy minimalnej, powszechnego dostępu do ochrony zdrowia, możliwość swobodnego

niego decyduje kwestia obywatelstwa (zob. Bennie L., Johns R., Mitchell J., *The Scottish National Party...*, op. cit., s. 102-116).

⁸⁶³ Ibidem, ss. 6-7, 14-16. Na ironię zakrawa fakt, że o reprezentatywności konwentu miał przesądzać udział w obradach przedstawicieli rozmaitych grup społecznych, niezwiązanych bezpośrednio z życiem politycznym. Dokładnie takiej formie Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego sprzeciwiała się Szkocka Partia Narodowa w 1989 roku.

⁸⁶⁴ *Scottish Constitutional Platform Act*, 2013, s. 5.

⁸⁶⁵ Ibidem.

⁸⁶⁶ Ibidem, s. 5-11.

wyboru zawodu, prawo do godziwej emerytury czy bezpłatnej nauki na wyższych uczelniach⁸⁶⁷.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż nacjoniści szkocki konsekwentnie pozostawali zwolennikami liberalnej demokracji. Władza wykonawcza miała należeć do Rządu Szkockiego, składającego się z Pierwszego Ministra, jego zastępcy oraz pozostałych ministrów, wybieranych (i odwoływanych) przez większość parlamentarną⁸⁶⁸. Władzę ustawodawczą miał sprawować jednoizbowy Parlament Szkocki składający się ze 129 posłów, wybieranych na zasadach określonych w *Scotland Act 1998* do czasu uchwalenia konstytucji niepodległej Szkocji⁸⁶⁹. Władza sądowa miała natomiast należeć do niezależnych i niezawisłych sędziów – ograniczonych w swoich działaniach jedynie ustawami oraz przepisami, wynikającymi ze *Szkockiej Platformy Konstytucyjnej*⁸⁷⁰. Nie sposób nie dostrzec szeregu podobieństw w zakresie akceptacji wartości liberalno-demokratycznych zasad ustrojowych w stosunku do propozycji konstytucyjnych SNP z 1997 roku czy *Projektu Konstytucji niepodległej Szkocji* autorstwa Szkockiego Kongresu Narodowego, który w latach 60. XX wieku obradował pod przewodnictwem Rolanda E. Muirheada. Świadczy to o zarysowaniu się wyraźnego trendu, który pozwala utożsamiać nacjonalizm szkocki z liberalizmem politycznym.

Kolejnym argumentem na rzecz tezy, iż koncepcja narodu przyjmowana przez szkockich nacjonalistów opiera się na zasadzie wspólnoty politycznej (a nie na kwestiach etnicznych, kulturowych czy biologicznych) jest obietnica otwartości w zakresie przyznawania obywatelstwa szkockiego po ogłoszeniu niepodległości. Szkocki paszport miały automatycznie otrzymać osoby mające w Szkocji status rezydentów w dniu ogłoszenia niepodległości oraz osoby urodzone w Szkocji, a w niektórych przypadkach także osoby mające szkockich przodków. Po spełnieniu określonych warunków obywatelstwo mogliby otrzymać także legalni imigranci⁸⁷¹. W podobnych kategoriach należy oceniać deklaracje, iż po ogłoszeniu niepodległości nacjoniści będą prowadzić bardziej otwartą politykę imigracyjną niż władze Zjednoczonego Królestwa, co pozwoliłoby ubiegać się o szkocki paszport sporej liczbie osób

⁸⁶⁷ Ibidem, s. 12-13.

⁸⁶⁸ Ibidem, s. 16-18.

⁸⁶⁹ Ibidem, s. 20.

⁸⁷⁰ Ibidem, s. 30-31.

⁸⁷¹ *Scotland's Future. Your Guide...*, op. cit., s. 271-273

pochodzących z innych państw⁸⁷². Wypowiedzi nacjonalistów dotyczące historycznych korzeni narodu szkockiego, choćby nawiązywały do takich wydarzeń jak bitwa pod Bannockburn z 1314 roku czy podpisania *Deklaracji z Arbroath* z 1320 roku, nie wiązały się z antagonizowaniem Szkotów i Anglików⁸⁷³.

Nacjoniści szkoccy konsekwentnie popierali członkostwo niepodległej Szkocji w Unii Europejskiej; argumentowali, że to szansa na wzrost jej znaczenia politycznego w strukturach europejskich⁸⁷⁴. Szkocja miała również zostać członkiem innych organizacji międzynarodowych jak Brytyjska Wspólnota Narodów, ONZ, NATO czy OECD⁸⁷⁵. Na tle dotychczasowej strategii politycznej istotna jest przede wszystkim zmiana stanowiska SNP odnośnie członkostwa w NATO. Zwolennikiem zmiany doktryny był Alex Salmond, który musiał zdawać sobie sprawę, że w badaniach sondażowych z 2012 roku większość respondentów opowiadała się za utrzymaniem brytyjskich sił zbrojnych⁸⁷⁶. Problemem w przeforsowaniu zmian programowych były pacyfistyczne tradycje ugrupowania. Wielu jego członków aktywnie działało w Kampanii na rzecz Rozbrojenia Nuklearnego i uważało neutralność Szkocji za dogmat polityki nacjonalistycznej. Ostatecznie pro-natowska rezolucja została przyjęta w 2012 roku na konwencji w Perth, przy minimalnej większości głosów i ostrym sprzeciwie dużej części delegatów. Najbardziej widocznym efektem konfliktu była rezygnacja dwóch szkockich posłów z przynależności partyjnej⁸⁷⁷. SNP konsekwentnie opowiadała się jednak za usunięciem ze Szkocji arsenału nuklearnego. Było to jednak motywowane

⁸⁷² Ibidem, s. 267-271.

⁸⁷³ Przykładem może być wypowiedź Alexa Salmonda w Bannockburn z 28 marca 2014 roku, która nie miała antyangielskiego charakteru. Lider SNP kładł nacisk na związek między bitwą pod Bannockburn i deklaracją z Arbroath a ukształtowaniem się nowoczesnego narodu szkockiego. Alex Salmond widział w tych wydarzeniach początek kształtowania się najważniejszych szkockich wartości – wolności, demokracji czy kontraktowego charakteru monarchii oraz podstawowej szkockiej zasady konstytucyjnej – suwerenności narodu (zob. Salmond A., *First Minister Speech at Bannockburn Visitor Centre*, 28.03.2014, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/First-Minister-speech-at-Bannockburn-visitor-centre-a1b.aspx>, dostęp: 10.08.2014).

⁸⁷⁴ *Scotland's Future...*, op. cit., s. 216-224.

⁸⁷⁵ Ibidem, s. 226-232.

⁸⁷⁶ Barnes E., *Scottish support...*, [w:] *The Herald*, 7.03.2012, ss. 1, 4.

⁸⁷⁷ Lynch P., *SNP: The History...*, op. cit., s. 279; Torrance D., *Nicola Sturgeon...*, op. cit., s. 167; Torrance D., *The Battle...*, op. cit., s. 145-149. Alex Salmond wymieniał jednak wiele pozytywnych aspektów, mających wynikać z członkostwa Szkocji w NATO, szczególnie wspólne zapewnienie bezpieczeństwa złóż ropy naftowej i gazu ziemnego na Morzu Północnym. Jednocześnie, zdaniem lidera SNP, nie byłoby konieczne utrzymywanie broni masowego rażenia, a niepodległa Szkocja nie byłaby uwikłana w sprawy związane ze strategicznymi decyzjami w zakresie wojskowości brytyjskiej, np. wojnę w Iraku (zob. Salmond A., *Defence Union Through NATO*, Lerwick, 25.07.2013, <http://news.scotland.gov.uk/Speeches-Briefings/Defence-Union-through-NATO-524.aspx>, dostęp: 10.08.2014).

głównie względami finansowymi; według szacunków Rządu Szkockiego udało się w ten sposób zaoszczędzić około 500 milionów funtów⁸⁷⁸.

Nacjonalizm szkocki nie zajmował jednak poczesnego miejsca w białej księdze opisującej kształt niepodległej Szkocji. Posługiwanie się przede wszystkim argumentacją natury gospodarczej miało służyć promowaniu atrakcyjnego wizerunku Szkocji jako państwa niepodległego. Nacjoniści szkoccy nie rezygnowali więc z porównywania Szkocji do państw takich jak Norwegia, Finlandia, Dania czy Szwecja, które dzięki niepodległości należą do najbogatszych państw świata⁸⁷⁹.

Niepodległość miała być atrakcyjna ze względu na korzyści gospodarcze w postaci utworzenia bardziej sprawiedliwego społeczeństwa, zapewnienia szerszego udziału narodu szkockiego w decydowaniu o sprawach dotyczących Szkocji, a co za tym idzie – także ich samych. Szkocka Partia Narodowa forsowała tzw. doktrynę pięciu unii: unii koron, unii społecznej, unii walutowej, Unii Europejskiej oraz unii obronnej (w ramach NATO). Taka konstrukcja miała zapewniać partnerskie stosunki na różnych płaszczyznach z pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa i innymi państwami kręgu euro-atlantycznego. Jedyńm kwestionowanym rodzajem unii była więc obowiązująca unia polityczna oraz unia gospodarcza, które miały hamować rozwój pełni szkockiego potencjału.

Nacjoniści szkoccy unikali jednak prowadzenia kampanii pod szyldem partyjnym, zakładając organizację *YES Scotland*, mającą skupiać przedstawicieli różnych grup społecznych. Energia, którą zarażali się uczestnicy kampanii *YES Scotland* okazała się tak potężna, że wprawiła w zdumienie samych nacjonalistów. Było to możliwe także dzięki wykorzystywaniu nowoczesnych środków komunikacji: mediów elektronicznych, aplikacji czy portali społecznościowych. Taki sposób mobilizowania elektoratu był doskonałą przeciwwagą dla tradycyjnych mediów – zwłaszcza prasy, która w większości pozostawała niechętna dążeniom niepodległościowym⁸⁸⁰.

⁸⁷⁸ *Scotland's Future. Your Guide...*, op. cit., s. 59.

⁸⁷⁹ Ibidem, s. 43.

⁸⁸⁰ Zob. szerzej: Torrance D., *The Battle...*, op. cit., s. 259-260; Salmond A., *The Dream...*, op. cit., ss. 8-9, 236-238. Ciekawych informacji o wpływie kampanii referendalnej na aktywność społeczną w różnych częściach Szkocji dostarcza następująca pozycja: Geoghegan P., *The People's Referendum. Why Scotland Will Never Be The Same Again*, Edynburg 2015. O wysokim stopniu mobilizacji oraz prowadzenia kampanii ponad podziałami najlepiej świadczy fakt, że we wrześniu 2014 roku powstała Drużyna Szkocji (ang. *Team Scotland*), w której uczestniczyli m. in. Alex Salmond i Jim Sillars, wspólnie manifestując

Zwolennicy utrzymania unii prowadzili kampanię pod szyldem *Better Together*, w której wspólnie uczestniczyły partie unionistyczne: Partia Pracy, Partia Konserwatywna i Liberalni Demokraci. Liderem organizacji został Alastair Darling z Partii Pracy, dzięki czemu kampania nie była postrzegana jako inicjatywa wyłącznie rządowa⁸⁸¹. Wielość mieszczących się w ramach kampanii ugrupowań sprawiała pewne problemy związane z tożsamością i brakiem spójnego przesłania w samej kampanii. Odwoływano się za to do osiągnięć historycznych czy poczucia dumy z tradycji brytyjskiej, o czym najlepiej świadczyła wypowiedź Alastaira Darlinga:

„Powinniśmy doceniać więzi, które nas łączą i świętować różnorodność, która istnieje wokół nas. Tworzenie osobnych państw w obrębie kilku naszych wysp jest czymś sztucznym. Osiągnęliśmy naprawdę wiele w czasach wojny i pokoju. Tworzyliśmy więc i likwidowaliśmy imperium wspólnymi siłami. Wspólnie walczyliśmy z faszyzmem. Zbudowaliśmy wspólnie państwo opiekuńcze. BBC i Bank Anglii zostały założone przez Szkotów, Narodowa Służba Zdrowia przez Walijczyka, państwo opiekuńcze przez Anglika i nie osiągnęlibyśmy nawet połowy tego wszystkiego, gdybyśmy nie byli Zjednoczonym Królestwem, rozwijającym się wspólnie”⁸⁸².

Tego rodzaju retoryka nie wydawała się jednak dotyczyć nacjonalistów szkockich i kampanii *YES Scotland*. Do przeszłości należały zarówno Imperium Brytyjskie jak i projekt państwa dobrobytu, z którym ostatecznie zerwał skrajnie unionistyczny rząd Margaret Thatcher. Także argument o konieczności zachowania różnorodności w ramach Wysp Brytyjskich wydawał się chybiony, ponieważ w ramach unii społecznej i tak miały rozwijać się partnerskie relacje Szkocji, Anglii, Irlandii czy Walii. Nie ma jednak wątpliwości, że partie unionistyczne nie potrafiły wypracować pozytywnego projektu politycznego dla pozostania Szkocji w unii brytyjskiej. Koronne argumenty mające przemawiać za zachowaniem unii politycznej miały charakter negatywny. Premier David Cameron i sekretarz skarbu George Osborne przekonywali, że nie zgodzą się na zachowanie wspólnej waluty w przypadku ogłoszenia niepodległości

poparcie dla niepodległości, mimo dzielącego ich, długoletniego konfliktu politycznego (zob. Salmond A., *The Dream...*, op. cit., 202-203).

⁸⁸¹ Zob. szerzej: Torrance D., *The Battle...*, op. cit., s. 262-265.

⁸⁸² Wypowiedź podaję za: *The Fall of Labour in Scotland*, program dokumentalny BBC, <https://www.youtube.com/watch?v=6wDROxOXYVA>, dostęp: 15.10.2015.

Szkocji⁸⁸³. Alex Salmond sugerował, że sprzeciw wobec wspólnej waluty godziłoby również w interesy pozostałej części Zjednoczonego Królestwa⁸⁸⁴. Nie potrafił jednak przedstawić rozsądnej alternatywy na wypadek, gdyby groźba rządu brytyjskiego została zrealizowana.

Niepokojące wieści płynęły także ze struktur Unii Europejskiej. Przewodniczący Komisji Europejskiej Jose Manuel Barroso przestrzegał, że ogłoszenie niepodległości Szkocji nie będzie równoznaczne z automatycznym członkostwem we wspólnocie. Zdaniem części unijnych decydentów Szkocja musiałaby ponownie ubiegać się o przystąpienie do UE oraz uczestniczyć w procesie akcesyjnym⁸⁸⁵. Brak jednomyślności któregośkolwiek z państw członkowskich Unii Europejskiej mógłby w tym kontekście oznaczać poważne problemy. Niechętnie do szkockiej akcesji podeszłyby władze państw szczególnie narażonych na tendencje odśrodkowe – Hiszpanii, Francji, Belgii czy Włoch⁸⁸⁶.

Wspomniane problemy wyraźnie zaburzały nacjonalistyczną koncepcję pięciu unii, poddając w wątpliwość członkostwo niepodległej Szkocji w Unii Europejskiej, unię walutową czy unię obronną. Członkostwo w NATO mogło być poważnie utrudnione przy jednoczesnym sprzeciwie wobec umieszczenia arsenału nuklearnego w Szkocji.

9.3 Wyniki referendum niepodległościowego

Początkowo przeciwnicy niepodległości Szkocji wydawali się nie mieć powodów do obaw. Z badań sondażowych zamieszczonych na stronie whatscotlandthinks.org, prowadzonych jeszcze w lutym 2013 roku wynikało, że za

⁸⁸³ Peterkin T., Whitaker A., *UK minister says: 'no currency union'*, [w:] *The Scotsman*, 23.12.2013, ss. 1,4; Black A., James A., *Scottish independence: 'Yes' vote means leaving pound, says Osborne*, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-26166794>, dostęp: 15.10.2014.

⁸⁸⁴ Black A., James A., *Scottish independence: 'Yes' vote means leaving pound, says Osborne*, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-26166794>, dostęp: 15.10.2014.

⁸⁸⁵ Maddox D., *Brussels: separate Scotland must apply to join EU*, [w:] *The Scotsman*, 6.12.2012., ss. 1, 4; Whittaker A., *'Impossible' for Scotland to join EU, says president*, [w:] *The Scotsman*, 17.02.2012, ss. 1, 4.

⁸⁸⁶ Ciekawe rozwiązanie problemu zaproponowali Jim Sillars i Gordon Wilson, którzy uważali, że niepodległa Szkocja – zamiast do Unii Europejskiej – powinna należeć do Europejskiego Obszaru Gospodarczego jak Norwegia czy Szwajcaria. Członkostwo w EOG z jednej strony zapewniłoby swobodę przepływu usług, ludzi, towarów i kapitału a zarazem pozwalającej przyjąć bardziej lewicowe rozwiązania gospodarcze (zob. Revest D., *Independence of Scotland! Independence of Scotland? Theoretical and Practical Reflections on the 2014 and it's Possible Outcomes*, Cambridge 2014, s. 63-64). Była to w pewnym sensie ironia losu, ponieważ to właśnie Jim Sillars, doprowadził do przyjęcia doktryny „niepodległości w Europie” jako oficjalnego elementu programowego SNP.

niepodległością Szkocji opowiedziałoby się zaledwie 32-33% respondentów, podczas gdy liczba badanych zdecydowanych głosować za pozostaniem w ramach Zjednoczonego Królestwa wahała się w granicach 47-52% (przy 15-21% osób niezdecydowanych). W późniejszych miesiącach proporcje podlegały pewnym wahaniom, ale przewaga zwolenników zachowania jedności Zjednoczonego Królestwa nadal była zdecydowana (liczba zwolenników niepodległości kształtowała się w granicach od 1/4 do 1/3 respondentów)⁸⁸⁷. Przewaga przeciwników niepodległości zaczęła gwałtownie topnieć począwszy od sierpnia 2014 roku, w związku z malejącą liczbą osób niezdecydowanych. W ostatnich sondażach z września 2014 roku, liczba osób niezdecydowanych spadła poniżej 10% (w ostatnich sześciu badaniach sondażowych oscylowała średnio w granicach 6%), za to różnica między zwolennikami i przeciwnikami niepodległości wahała się od 2 do 5% na rzecz tej drugiej grupy⁸⁸⁸.

Unionistów poważnie zaniepokoił sondaż przeprowadzony dla czasopisma *The Sunday Times* 6 września 2014 roku, który dawał nieznaczną przewagę zwolennikom niepodległości Szkocji (51%)⁸⁸⁹. Na finiszu kampanii atmosfera była ogromnie napięta. Poparcie dla jedności Zjednoczonego Królestwa próbowano nawet przypisywać królowej Elżbiecie II, która stwierdziła:

„Cóż, myślę, że ludzie ostrożnie zastanowią się nad swoją przyszłością”⁸⁹⁰.

Zarzuty o stronnictwo Elżbiety II musiał w oficjalnym oświadczeniu zdementować Pałac Buckingham⁸⁹¹. Znacznie donioślejszy wpływ na przebieg kampanii miało natomiast wspólne stanowisko przywódców partii zrzeszonych w kampanii *Better Togather*, które ukazało się drukiem na pierwszej stronie dziennika *The Daily Record* z 16 września 2014 roku. W deklaracji, zwanej przez media *przysiężeniem* (ang. *the vow*) obiecywano jak najszybsze przekazanie Parlamentowi Szkockiemu nowych

⁸⁸⁷ Dane podają za: <http://whatscotlandthinks.org/questions/should-scotland-be-an-independent-country-1#table>, dostęp: 15.12.2014.

⁸⁸⁸ Ibidem.

⁸⁸⁹ Dahlgreen W., *Yes Campaign lead at 2 in Scottish Referendum*, <https://yougov.co.uk/news/2014/09/06/latest-scottish-referendum-poll-yes-lead/>, dostęp: 17.12.2014. Alex Salmond nie wyrażał jednak zbyt wielkiego entuzjazmu, obawiając się silnej reakcji polityków partii unionistycznych, na którą nie będzie czasu skutecznie odpowiedzieć (zob. Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 194-196).

⁸⁹⁰ Zob. *Scottish Independence: Queen urges people to 'think carefully about their future'*, BBC, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-29200359>, dostęp: 8.12.2014.

⁸⁹¹ Ibidem.

kompetencji, jeśli Szkoci opowiedzą się w referendum za zachowaniem jedności Zjednoczonego Królestwa⁸⁹².

Wyniki ostatnich czterech badań sondażowych były jednak bardzo wyrównane. Uśredniając dane z tych badań John Curtice wykazał, że różnica między zwolennikami a przeciwnikami niepodległości mieści się w granicach błędu sondażowego i wynosi 4% (52% do 48%)⁸⁹³.

Ostatecznie referendum niepodległościowe z 18 września 2014 roku zakończyło się dość wyraźnym zwycięstwem zwolenników utrzymania jedności Zjednoczonego Królestwa. Za pozostaniem w unii brytyjskiej opowiedziało się 55,3% głosujących (2 001 926 osób), przy 44,7% głosów na rzecz niepodległości Szkocji (1 617 989 osób). Frekwencja osiągnęła rekordowy pułap 84,59%⁸⁹⁴. Po porażce w kampanii pro-niepodległościowej Alex Salmond wezwał, aby zaakceptować wyniki referendum, po czym zrezygnował z przywództwa w Szkockiej Partii Narodowej, choć współpracownicy starali się odwieść go od podjęcia takiej decyzji⁸⁹⁵.

Warto zwrócić uwagę, że decydującego wpływu na wyniki głosowania nie miały kwestie związane z tożsamościami narodowymi. Z badań sondażowych wynika, że za niepodległością Szkocji opowiedziało się także 24% wyborców czujących się zarówno Szkotami jak i Brytyjczykami i 12% wyborców czujących się wyłącznie Brytyjczykami⁸⁹⁶. Paradoksalnie po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa liczba osób deklarujących wyłącznie szkocką tożsamość narodową widocznie zmalała w stosunku do danych z 1999 roku⁸⁹⁷. Spór polityczny dotyczący szkockiej

⁸⁹² *The Vow* [w:] *The Daily Record*, 16.09.2014, s. 1; zob. też: David Cameron, Ed Miliband and Nick Clegg sign joint historic promise which guarantees more devolved powers for Scotland if we vote NO, <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/david-cameron-ed-miliband-nick-4265992>, dostęp: 22.09.2014.

⁸⁹³ Curtice J., *Poll of Polls: 17 September Final*, blog.whatscotlandthinks.org/2014/09/poll-polls-17-september-final/, dostęp: 18.12.2014 r.

⁸⁹⁴ Dane podaje za: www.bbc.com/news/events/scotland-decides/results, dostęp: 22.12.2014 r.

⁸⁹⁵ Salmond A., *The Dream...*, op. cit., s. 3-5; *Scottish Independence: Leaders react to referendum verdict*, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-29273114>, dostęp: 22.12.2014.

⁸⁹⁶ <https://www.ipsos-mori.com/contactus/offices/scotland/indyref2014/polling/votingintention/natid.aspx>, dostęp: 10.12.2014.

⁸⁹⁷ W styczniu 1999 roku 32% respondentów deklarowało wyłącznie szkocką tożsamość narodową a 35% - bardziej szkocką niż brytyjską. Poza tym 22% respondentów czuło się w równym stopniu Szkotami i Brytyjczykami, 3% bardziej Brytyjczykami niż Szkotami a 4% wyłącznie Brytyjczykami. Dla porównania w 2014 roku można zaobserwować pewne odrodzenie się brytyjskiej tożsamości narodowej. Wyłącznie szkockość deklarowało 23% badanych a bardziej szkockość niż brytyjskość – 26%. Zarówno Szkotami jak i Brytyjczykami czuło się 32% wyborców, bardziej Brytyjczykami 6% a wyłącznie Brytyjczykami 7% (dane za: <http://whatscotlandthinks.org/questions/moreno-national-identity-5#table>, dostęp: 22.06.2016). Jeśli natomiast w 2014 roku, gdyby respondenci mieliby wybrać tylko jedną

państwowości nie ma charakteru konflikt kulturowo-etnicznego powiązanego z konfliktem terytorialnym jak chciałby to widzieć Marcin Stradowski⁸⁹⁸.

Czy zatem wysokie poparcie dla niepodległości Szkocji świadczy o masowym wzroście poparcia dla nacjonalizmu szkockiego? Odpowiedź na tak postawione pytanie musi mieć siłą rzeczy kompleksowy charakter. O motywacjach wyborców decyduje najczęściej wiele czynników, przy czym kluczowe znaczenie dla wyniku referendum niepodległościowego w Szkocji miały kwestie gospodarcze. Pośród trzech najbardziej znaczących motywacji zwolennicy pozostania przy Zjednoczonym Królestwie najczęściej wskazywali: zachowanie funta szterlinga (57%), sytuację Narodowej Służby Zdrowia (36%), kwestie dotyczące podatków czy wysokości wynagrodzeń (32%). Jako podstawową motywację wskazali stanowisko, iż głos za niepodległością Szkocji wiązałby się ze zbyt dużym ryzykiem w kwestiach waluty, cen, wynagrodzeń, zatrudnienia, kryzysu gospodarczego, członkostwa Szkocji w UE (47%). Dużo mniejsza liczba zwolenników unii wskazywała na związki kulturowe czy tradycje historyczne (27%) a dopiero w ostatniej kolejności wspominano o obietnicy poszerzenia kompetencji Parlamentu Szkockiego (25%). Z kolei zwolennicy niepodległości bardzo często wskazywali kwestie ochrony Narodowej Służby Zdrowia (54%) i kwestie podatkowe (33%), ale najczęściej podawaną przyczyną było niezadowolenie z klasy politycznej w Parlamencie Zjednoczonego Królestwa (70%). Poza tym najważniejszą ich motywacją był pogląd, że decyzje dotyczące Szkocji powinny być podejmowane w Szkocji (70%)⁸⁹⁹.

Dla wielu głosujących istotne znaczenie miała ich sytuacja życiowa, przede wszystkim posiadanie pracy albo pozostawanie na bezrobociu. Przeważająca liczba głosujących opowiedziała się za niepodległością w czterech okręgach: Dundee (57,3%), West Dunbartonshire (54%), Glasgow (53,5%) i North Lanarkshire (51,1%). Każdy z nich mieści się w pierwszej szóstce okręgów z najwyższym poziomem bezrobocia i ubóstwa. Natomiast okręgi, w których występował najwyższy odsetek zwolenników pozostania przy Zjednoczonym Królestwie: Orkady (67,2%) Szetlandy (63,7%), Szkockie Pogranicze (66,6%), Dumfries i Galloway (65,7%), charakteryzują

tożsamość, większość z nich wolałaby wybrać tożsamość szkocką (65%) a mniejszość – brytyjską (23%). Proporcje zmieniły się jednak na korzyść brytyjskości w stosunku do danych z 2000 roku (odpowiednio 80% i 13%) (zob. <http://whatscotlandthinks.org/questions/forced-choice-national-identity-5#line>, dostęp: 22.06.2016).

⁸⁹⁸ Stradowski M., *Przystanek niepodległość...*, op. cit., s. 321.

⁸⁹⁹ Dane za: Lord-Ashcroft-Polls-Referendum-day-poll-summary-1409191.pdf, dostęp: 20.12.2014.

się stosunkowo wysokim poziomem zatrudnienia i niskim stopniem ubóstwa, plasując się pod tym względem w czołówce zestawienia wszystkich szkockich okręgów⁹⁰⁰.

Nie wydaje się zatem, aby nacjonalizm szkocki jako abstrakcyjnie rozumiana ideologia odgrywał wiodącą rolę w podejmowaniu decyzji. Niepodległość Szkocji nieprzypadkowo zyskała wysokie poparcie w mniej zamożnych regionach Szkocji, wśród wyborców niezadowolonych ze swojej sytuacji materialnej i negatywnie nastawionych do elit politycznych w Londynie. Osłabienie ugrupowań lewicowych o unionistycznym charakterze spowodowało, że nacjonałiści przejęli dużą część elektoratu lewicowego. W tym wypadku poprawa własnej sytuacji materialnej wynikała z wiary w nacjonalistyczny program, związany z budową bardziej sprawiedliwego społeczeństwa. Zgodnie z doktryną polityczną SNP niepodległość Szkocji nie miała być celem samym w sobie, lecz powinna prowadzić do wyrównania szans życiowych oraz prowadzenia polityki socjaldemokratycznej.

Szkocka Partia Narodowa nie potrafiła jednak przekonać przeważającej części wyborców przekonanych, że rozpad Zjednoczonego Królestwa nie odbije się negatywnie na stanie ich kont bankowych. Było to prawdopodobnie najważniejsze uzasadnienie wyboru związanego z zachowaniem unii⁹⁰¹.

9.4 Wybory do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w 2015 roku: nowa fala nacjonalizmu szkockiego?

W listopadzie 2014 roku liderem SNP i Pierwszym Ministrem Szkocji została Nicola Sturgeon, która nie porzuciła dążeń niepodległościowych⁹⁰². Następczyni Alexa Salmonda stanęła przed niełatwym zadaniem – po przegranym referendum musiała zmobilizować ugrupowanie, które przegrało realizując własne założenia doktrynalne. Suwerenny naród szkocki w godzinie próby nie dokonał wyboru optymalnego, zdaniem

⁹⁰⁰ Curtice J., blog.whatscotlandthinks.org/2014/09/voted-yes-voted/, dostęp: 20.12.2014 r.

⁹⁰¹ Zależność preferencji konstytucyjnych od stopnia zamożności była dość wyraźnie widoczna w badaniu po przeprowadzeniu referendum niepodległościowego. Wystarczy wskazać, że za niepodległością Szkocji opowiedziała się większość wyborców deklarująca przynależność do klasy robotniczej (53,6%) i mniejszość uważających się za osoby z klasy średniej (41,7%). Zdecydowane różnice uwidaczniają się w związku z własnością mieszkań – właściciele najczęściej z rezerwą podchodzili do kwestii niepodległości (zaledwie 34,5% poparcia), za to przeciw unii chętnie opowiadali się najemcy lokali socjalnych (61,9% zwolenników niepodległości) (dane za: Clegg D., *Independence referendum figures revealed: majority of Scots born here voted YES but elsewhere in the UK said NO*, [w:] *Daily Record*, 26.03.2015, <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/independence-referendum-figures-revealed-majority-5408163>, dostęp: 11.06.2015).

⁹⁰² Nicola Sturgeon: *New leader of Scottish National Party vows fight for independence is 'unwon'*, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nicola-sturgeon-new-leader-of-scottish-national-party-vows-fight-for-independence-is-unwon-9863081.html>, dostęp: 16.12.2014.

polityków SNP, rozwiązania – niepodległości Szkocji. Sytuacja wydawała się być jeszcze bardziej skomplikowana, jeśli wziąć pod uwagę stanowisko premiera Davida Camerona, który zapowiedział, że o ponownym referendum nie może być mowy:

„Nie będzie żadnych dyskusji ani powtórek; usłyszeliśmy wolę narodu szkockiego”⁹⁰³.

Można było przypuszczać, że SNP pogrąży się w konfliktach i wzajemnych oskarżeniach. Stało się jednak zupełnie inaczej. Mimo zwycięstwa zwolenników jedności Zjednoczonego Królestwa, partie unionistyczne otrzymały zza rzeki Tweed wyraźny sygnał – blisko połowa wyborców była niezadowolona z pozycji Szkocji w systemie politycznym Zjednoczonego Królestwa. David Cameron zdecydował się więc powołać komisję konstytucyjną, która miała działać na zasadzie konsultacji przedstawicieli najważniejszych ugrupowań. Przewodniczący komisji lord Smith of Kelvin utrzymywał, że raport z jej prac będzie gotowy do końca stycznia 2015 roku⁹⁰⁴. SNP wysłała do komisji swoich przedstawicieli – Johna Swinneya i Lindę Fabiani⁹⁰⁵, lecz był to bardziej zabieg taktyczny niż próba znalezienia kompromisu konstytucyjnego. Nicola Sturgeon domagała się maksymalnej autonomii fiskalnej Parlamentu Szkockiego i tylko w przypadku zrealizowania tego, w gruncie rzeczy najdalej idącego żądania, gotowa była zawiesić dążenia niepodległościowe⁹⁰⁶.

Taka konfrontacyjna postawa znalazła wyraz w oficjalnym stanowisku Rządu Szkockiego *More Powers for Scottish Parliament. Scottish Government Proposals*, które zostało opublikowane w październiku 2014 roku. Nacjonałisci szkoccy postulowali przede wszystkim, aby całość wpływów podatkowych pozostawała w Szkocji i nie musiała być przekazywana Parlamentowi Zjednoczonego Królestwa. Rząd Szkocki powinien więc posiadać pełną odpowiedzialność za podatek dochodowy, ubezpieczenia narodowe, podatek korporacyjny, podatek za odbiór ropy naftowej czy gazu ziemnego, podatek od zysków kapitałowych, podatek akcyzowy, opłaty

⁹⁰³ Cyt. za: *Scottish referendum: Scotland votes 'No' to independence*, BBC, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-29270441>, dostęp: 30.09.2014.

⁹⁰⁴ *Agreement on new powers for Scotland 'not easy'*, says Lord Smith, BBC, 23.10.2014, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-29327973>, dostęp: 22.12.2014.

⁹⁰⁵ The Smith Commission, *Report of the Smith Commission for further devolution of powers to the Scottish Parliament*, s. 4, dostępny w formacie pdf na stronie: <https://www.smith-commission.scot/smith-commission-report/>, dostęp: 30.12.2014.

⁹⁰⁶ Philip A., *SNP deputy leader Nicola Sturgeon submits radical plans for 'independence lite' as new devolution powers are drawn up*, <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/snp-deputy-leader-nicola-sturgeon-4417909>, dostęp: 15.11.2014.

przewozowe czy podatek od spadków. Zwracali szczególną uwagę na konieczność przyznania Parlamentowi Szkockiemu pełnej odpowiedzialności za wydatki publiczne w Szkocji oraz odrębności administracyjnej w zakresie polityki społecznej, zwłaszcza w sprawach z zakresu opieki społecznej, polityki zatrudnienia, płacy minimalnej, a także szeroko rozumianej polityki wyrównywania szans życiowych. Dzięki temu Parlament Szkocki i Rząd Szkocki miałyby, zdaniem nacjonalistów, uzyskać możliwość planowania zrównoważonej strategii finansowej przy jednoczesnym umożliwieniu zaciągania wysokich pożyczek. Domagano się utrzymania formuły Barnetta, pozwalającej na stałe dofinansowywanie Szkocji z budżetu centralnego⁹⁰⁷. SNP postulowała również przyznanie Parlamentowi Szkockiemu kompetencji w innych dziedzinach jak konkurencyjność, polityka energetyczna i medialna, odpowiedzialność za majątek królewski, politykę transportową (w tym rozwój połączeń kolejowych), a także niektóre aspekty polityki imigracyjnej⁹⁰⁸.

Parlament Szkocki miałby także otrzymać gwarancje ustrojowe mocą ustawy, która posiadałaby charakter pisanej quasi-konstytucji Szkocji. Parlament Szkocki miałby więc otrzymać pełnię odpowiedzialności za ustalanie własnych procedur czy praw wyborczych, m. in. umożliwiając głosowanie wyborcom w wieku 16. i 17. lat. Wspomniana ustawa miała gwarantować prawa człowieka, równouprawnienie, prawa obywatelskie, gospodarcze, socjalne, kulturalne oraz w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Poza tym – w ocenie nacjonalistów szkockich – konsekwencją całkowitego respektowania odrębności szkockiego systemu sądownictwa powinno być utworzenie Sądu Najwyższego Szkocji (ang. *Scotland's Supreme Court*), niezależnego od Sądu Najwyższego Zjednoczonego Królestwa⁹⁰⁹. Jak na ironię, nacjonaści szkoccy wywodzili potrzebę jak najszerzych zmian ustrojowych z treści *Roszczenia Prawa dla Szkocji* z 1989 roku, zgodnie z którym naród szkocki ma prawo do „wybrania formy rządu najlepiej przystosowanej do jego potrzeb”⁹¹⁰. Po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa nacjonaści szkoccy stali się jednak beneficjentami spuścizny ideologicznej, wypracowanej przez Szkocki Konwent Konstytucyjny, choć sami nie brali udziału w jego pracach. Wobec braku organizacji o masowym charakterze, skupiającej szeroko rozumiany szkocki ruch narodowy oraz odejścia partii

⁹⁰⁷ *More Powers for Scottish Parliament. Scottish Government Proposals*, Edynburg 2014, ss. 11-12, 14-16.

⁹⁰⁸ *Ibidem*, s. 12.

⁹⁰⁹ *Ibidem*, s. 28-30.

⁹¹⁰ *Ibidem*, s. 28.

unionistycznych od argumentacji w kategoriach narodowych, SNP stała się liderem ruchu społecznego, zbudowanego na bazie kampanii *YES Scotland*.

Zgodnie z oficjalnym stanowiskiem SNP część kompetencji powinna była pozostać przy Parlamencie Zjednoczonego Królestwa. Nacjonaliści szkoccy wymieniali głównie kwestie obronności, kontroli granicznej, polityki monetarnej (w tym walutowej oraz zarządzania Bankiem Anglii), przyznawania obywatelstwa oraz większości spraw związanych z prowadzeniem polityki zagranicznej⁹¹¹.

W tej sytuacji raport komisji lorda Smitha, opublikowany 27 listopada 2014 roku, przewidywał znacznie mniejszy stopień rozwoju dewolucji niż proponowana przez Rząd Szkocki. Parlament Szkocki miał otrzymać kompetencje w zakresie organizacji wyborów do tego organu oraz do szkockiego samorządu lokalnego (w tym zakresu przekazu oraz środków przeznaczanych na kampanie wyborcze), a także ordynacji wyborczej, przy zmiany w tej ostatniej dziedzinie mogłyby zostać przeprowadzone jedynie większością 2/3 głosów. Parlament Zjednoczonego Królestwa miał także, na podstawie nieformalnego porozumienia z Rządem Szkockim, obniżyć wiek uprawniający do głosowania w wyborach do Parlamentu Szkockiego do 16 lat⁹¹². Parlament Szkocki miał również otrzymać część kompetencji dotyczących kontrolowania majątku królewskiego czy pełnię uprawnień legislacyjnych dotyczących ochrony praw konsumentów⁹¹³. Kompetencje w zakresie stanowienia prawa, które planowano przekazać Parlamentowi Szkockiemu, były jednak bardzo skromne. Większość spraw z zakresu polityki społecznej miała pozostać przy Westminsterze⁹¹⁴. Parlament Szkocki miał również otrzymać dość mało znaczące kompetencje w zakresie sądownictwa (dotyczące przede wszystkim jego technicznej organizacji) czy polityki transportowej (możliwość zmian limitów prędkości czy utworzenia własnej policji transportowej)⁹¹⁵. Bardziej imponująco wygląda lista uprawnień, które nie miały zostać przekazane Parlamentowi Szkockiemu: większość zagadnień z zakresu polityki społecznej i ochrony zdrowia, sądownictwa, równouprawnienia (nie licząc możliwość podejmowania inicjatyw ustawodawczych w sprawach dotychczas przekazanych), płaca minimalna, polityka zagraniczna, przesyłanie energii elektrycznej, transmisje radiowe i

⁹¹¹ Ibidem, s. 12.

⁹¹² *Report of the Smith Commission for further devolution of powers to the Scottish Parliament*, s. 13, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20151202171017/http://www.smith-commission.scot/wp-content/uploads/2014/11/The_Smith_Commission_Report-1.pdf, dostęp: 30.12.2014

⁹¹³ Ibidem, ss. 16, 22.

⁹¹⁴ Ibidem, s. 18-20.

⁹¹⁵ Ibidem, s. 21.

telewizyjne, poczta czy większość uprawnień dotyczących polityki transportowej⁹¹⁶. Rozdźwięk pomiędzy Rządem Szkockim a Komisją lorda Smitha był jeszcze większy biorąc pod uwagę zakres proponowanego przekazania kompetencji w związku z polityką fiskalną. Parlament Szkocki miał otrzymać możliwość swobodnego decydowania o wysokości stawek podatku dochodowego i progach podatkowych w Szkocji, jednak pobór i administracja podatkowa miały pozostać przy Parlamencie Zjednoczonego Królestwa. Poza tym Parlament Szkocki miał również otrzymywać pierwsze 10% stawki podatku VAT i ta część wpływów podatkowych stanowiłaby część budżetu, którym Rząd Szkocki mógłby swobodnie dysponować; podobnie Rząd Szkocki mógłby swobodnie dysponować opłatą za przewozy pasażerskie⁹¹⁷. Tymczasem Parlament Zjednoczonego Królestwa miał nadal uzyskiwać całość wpływów z ubezpieczenia narodowego (ang. *national insurance*), podatku korporacyjnego (w tym podatku związanego z odbiorem ropy naftowej czy gazu ziemnego), podatku akcyzowego czy podatku od spadków⁹¹⁸. Na marginesie warto zaznaczyć, że propozycje wskazane w raporcie znalazły wyraz w nowej ustawie, prowadzącej do dalszego rozwoju dewolucji – *Scotland Act 2016*⁹¹⁹.

W tej sytuacji nietrudno było przewidzieć, że propozycje Komisji lorda Smitha spotkały się z chłodną reakcją Nicolii Sturgeon. Pierwsza Minister Szkocji wprowadzić uznała przekazanie dalszych kompetencji za krok w dobrą stronę, ale wciąż niewystarczający, aby zapewnić organom powstałym wskutek dewolucji dostateczną swobodę działania⁹²⁰. W podobnym tonie wypowiadali się inni nacjonaliści szkoccy – Alex Salmond i John Swinney⁹²¹.

⁹¹⁶ Ibidem, ss. 15-21. W dziedzinie transportu, poczty czy transmisji przedstawiciele Parlamentu Szkockiego czy Rządu Szkockiego miały otrzymać możliwość konsultowania zmian prawnych we wspólnej komisji w Izbie Gmin.

⁹¹⁷ Tytułem przykładu, jeśli stawka podatku VAT wynosiłaby 20%, wówczas Rząd Szkocki otrzymywałby bezpośrednio 1/2 wpływów z podatku VAT w Szkocji. Gdyby natomiast stawka podatku VAT wynosiła 30%, Rząd Szkocki otrzymywałby 1/3 wpływów budżetowych z podatku VAT w Szkocji.

⁹¹⁸ Ibidem, s. 22-24.

⁹¹⁹ Zob. *Scotland Act 2016*, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/11/contents/enacted>, dostęp: 10.01.2016.

⁹²⁰ Sturgeon N., wypowiedź podaje za: *Sturgeon: 'Smith Commission proposals are continued Westminster rule'*, *STV News*, 27.11.2014, <http://stv.tv/news/scotland/301283-sturgeon-smith-commission-proposals-are-continued-westminster-rule/>, dostęp: 4.03.2015. Zob. też: Brook L., *Nicola Sturgeon: Smith Commission fails to deliver 'powerhouse parliament'*, [w:] *The Guardian*, 27.11.2014, <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/27/nicola-sturgeon-smith-commission-fails-deliver-scotland-powerhouse-parliament>, dostęp: 5.03.2015.

⁹²¹ Zob. Salmond A., *The Dream...*, op. cit., 238-242; *In quotes: Reaction to Smith commission Proposals*, BBC, 27.11.2014, <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-30226224>, dostęp: 5.03.2014.

Rzecz jednak w tym, że rozczarowanie wąskim zakresem propozycji zmian konstytucyjnych było w Szkocji powszechne. Z badań opinii publicznej przeprowadzonych w grudniu 2014 roku przez serwis YouGov na zlecenie dziennika *The Sun* wynika, że 51% respondentów uznało propozycje komisji Lorda Smitha za zbyt skromne. Dla porównania 23% respondentów widziało w nich wystarczające rozwiązanie, a zaledwie 14% twierdziło, że propozycje komisji są zbyt śmiałe⁹²². Z podobnymi wynikami mamy do czynienia w badaniach przeprowadzonych przez ICM dla Centrum Zmian Konstytucyjnych – 63% badanych opowiadało się za pełną dewolucją w zakresie polityki podatkowej i społecznej. Także w wielu innych dziedzinach przewaga zwolenników poszerzenia zakresu autonomii Szkocji była znaczna. Większość respondentów opowiadała się za powierzeniem Parlamentowi Szkockiemu dalszych kompetencji w zakresie płac (58%), polityki energetycznej (57%), kwestii ekologicznych (62%) oraz polityki imigracyjnej (47% przy 38% zwolenników pozostawienia tego zakresu spraw przy Westminsterze). Jedynie polityka zagraniczna i obronna powinny – zdaniem większości badanych – pozostać domeną Parlamentu Zjednoczonego Królestwa (48% przy 36% zwolenników przekazania tego rodzaju kompetencji)⁹²³. Dość powiedzieć, że w dwóch badaniach sondażowych przeprowadzonych w grudniu 2014 roku większość respondentów gotowa była głosować za niepodległością Szkocji, gdyby wówczas odbyło się referendum w tej sprawie (48% poparcia dla opcji niepodległościowej, przy uwzględnieniu odpowiednio 6% i 4% osób niezdecydowanych)⁹²⁴.

Należy postawić tezę, że porozumienie wypracowane przez komisję konstytucyjną nie cieszyło się uznaniem większości szkockiego społeczeństwa. Niezadowolenie, wręcz rozczarowanie wyborców postanowili wykorzystać politycy SNP. W taki sposób o wynikach prac komisji konstytucyjnej wypowiedziała się Nicola Sturgeon:

„Możemy dyskutować w tym parlamencie, co uważamy za dobre czy złe w tym raporcie, ale ostatnie słowo będzie należało do narodu szkockiego. W wyborach

⁹²² Dane podaję za: <http://whatscotlandthinks.org/questions/what-are-your-views-on-the-the-proposals-from-the-smith-commission-to-devolve-e>, dostęp: 14.01.2015.

⁹²³ Dane za: Gordon T., *Most Scots want more powers than Smith provides*, [w:] *The Herald*, 30.11.2014, http://www.heraldscotland.com/news/13191903.Most_Scots_want_more_powers_than_Smith_provides/, dostęp: 5.03.2015.

⁹²⁴ Dane za: <http://whatscotlandthinks.org/questions/how-would-you-vote-in-the-in-the-scottish-independence-referendum-if-held-now-a#table>, dostęp: 5.03.2015.

krajowych w maju naród szkocki będzie miał możliwość powiedzenie partiom westminsterskim – i to bardzo wyraźnie – *dziękujemy bardzo za waszą wstępną propozycję, ale teraz chcemy więcej*⁹²⁵.

Podobne nastawienie do propozycji reform ze strony komisji konstytucyjnej uwidaczniało się w programie przed wyborami do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa z 2015 roku. Nacjonaliści szkoccy chcieli w pierwszej kolejności doprowadzić do uchwalenia zmian proponowanych przez Komisję lorda Smitha najszybciej jak to możliwe. Dalszym krokiem miało być podjęcie starań o wprowadzenie w Szkocji maksymalnej autonomii finansowej oraz o przyznanie Parlamentowi Szkockiemu kompetencji w rozmaitych dziedzinach, w szczególności w zakresie polityki zatrudnienia, płacy minimalnej, spraw społecznych, podatków dla przedsiębiorców, ubezpieczenia narodowego czy równouprawnienia⁹²⁶. Z jednej strony obiecywano podjęcie pewnej współpracy z partiami unionistycznymi, z drugiej podtrzymywano twardy kurs w sprawie maksymalnej autonomii Szkocji.

Kwestia walki o maksymalną dewolucję w Szkocji nie była jednak najważniejsza. Więcej uwagi poświęcano kwestiom związanym z polityką gospodarczą i społeczną, aby wyraźnie ukazać lewicowy charakter ugrupowania. Był to efekt objęcia przywództwa przez Nicolę Sturgeon, która była zwolenniczką daleko idącej ingerencji państwa w procesy gospodarcze, o czym przekonywała już 3 grudnia 2012 roku, podczas przemówienia na Uniwersytecie Strathclyde w Glasgow:

„(...) chciałabym wyjaśnić, dlaczego niepodległość jest kluczowa dla Szkocji – nie jest postrzegana jako cel sam w sobie, lecz jako środek do osiągnięcia Szkocji, jakiej pragniemy. Państwa ze stabilną gospodarką, które pracuje dla wielu, a nie tylko dla nielicznych; takiego, które wie, że musi wypracować środki potrzebne do rozwoju służb publicznych, jakie będziemy cenić; państwo biorące odpowiedzialność za zarządzanie naszymi olbrzymimi zasobami; (...) państwo, dla którego rdzeniem jest sprawiedliwość i które pozwala nam wszystkim – jako jednostkom – realizować swój potencjał.

To właśnie cel naszej podróży – Szkocja. Szkocja, którą chcielibyśmy być.

⁹²⁵ Cyt. za: Brook L., *Nicola Sturgeon...*, [w:] *The Guardian*, 27.11.2014, <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/nov/27/nicola-sturgeon-smith-commission-fails-deliver-scotland-powerhouse-parliament>, dostęp: 5.03.2015.

⁹²⁶ *Stronger for Scotland. SNP Manifesto 2015*, Edynburg 2015, ss. 11-12, 35-37.

(...) Moje przekonanie, że Szkocja powinna być niepodległa, nie opiera się na zasadach tożsamości czy narodowości, lecz na demokracji i sprawiedliwości społecznej”⁹²⁷.

We wspomnianym przemówieniu Nicola Sturgeon doceniała wagę i znaczenie instytucji związanych z projektem państwa opiekuńczego, w szczególności Narodowej Służby Zdrowia. Jednakże wspomniane instytucje, mające zapewniać dobrobyt i sprawiedliwość społeczną były zagrożone przez brytyjskie elity polityczne. Głosowanie za niepodległością Szkocji w referendum miało być głosowaniem za zachowaniem instytucji społecznych, kojarzonych z pozytywnymi aspektami szkockiej oraz brytyjskiej tożsamości narodowej. Nicola Sturgeon uważa projekt państwa opiekuńczego za rdzeń nacjonalizmu szkockiego, stanowiący o atrakcyjności projektu niepodległościowego. Najlepiej świadczy o tym jej wypowiedź z 6 marca 2012 roku, zamieszczona na łamach dziennika *The Scotsman*:

„W przeszłości Unia była postrzegana nie tylko jako twórca, ale przede wszystkim jako gwarant wartości i wizji powojennego państwa dobrobytu. Obecnie wielu uważa, że to właśnie Unia stanowi największe zagrożenie dla tych wartości i wizji. Mamy możliwość ochrony Narodowej Służby Zdrowia, ale ponieważ kwestie zasiłków i pensji pozostają zastrzeżone, jesteśmy bezradni w kontekście ochrony osób niepełnosprawnych przed najgorszymi aspektami reformy polityki socjalnej. Niepodległość dałaby nam nie tylko uprawnienia do obrony przed zasadami, które godzą w nasze poczucie przyzwoitości i spójność społeczną, ale pozwoliłaby nam budować bardziej sprawiedliwą Szkocję”⁹²⁸.

Przywołane wypowiedzi mogą wydawać się paradoksalne z perspektywy historii nacjonalizmu szkockiego. W początkach funkcjonowania Szkocka Partia Narodowa była popularnym kierunkiem politycznym dla wielu aktywistów lewicowych, lecz w połowie lat 40. XX wieku, gdy wiodącą postacią w partii stał się Robert McIntyre, rozpoczęła się ich stopniowa migracja na rzecz Partii Pracy. W latach 1945-1960, gdy projekt państwa opiekuńczego cieszył się największą popularnością, nacjonalizm szkocki nie opierał się na retoryce lewicowej. Przeciwnie, zagrożeniem dla Szkocji miało być właśnie połączenie gospodarczego uzależnienia od rządu w Londynie z tzw.

⁹²⁷ Sturgeon N., *Bringing the powers home to build a better nation*, Glasgow, 3.12.2012, <http://www.gov.scot/News/Speeches/better-nation-031212>, dostęp: 12.01.2016.

⁹²⁸ Cyt. za: Torrance D., *Nicola Sturgeon...*, op. cit., s. 155-156.

socjalizmem państwowym, utożsamianym z państwem opiekuńczym w brytyjskim wydaniu. W programach SNP z tamtego okresu niepodległa Szkocja miała jawić się jako społeczeństwo drobnych właścicieli, tworzących spontanicznie struktury korporacyjne. Biurokracja miała być natomiast ograniczona do niewielkich rozmiarów a zakres interwencjonizmu państwowego czy planowania gospodarczego posiadałby subsydiarny charakter i przejawiałby się jedynie w kilku dziedzinach życia gospodarczego. Także w latach 70. i 80. XX wieku, mimo iż lewica polityczna zdobywała w SNP coraz większe znaczenie, duża część ugrupowania sprzeciwiała się przyjęciu *stricte* lewicowego programu. Dość powiedzieć, że Grupa'79, która dążyła do utworzenia Szkockiej Republiki Socjalistycznej, została zepchnięta na partyjny margines⁹²⁹.

Doprowadzenie do powiązania projektu niepodległości Szkocji z lewicową polityką gospodarczą miało uwiarygodnić nacjonalizm szkocki jako ideologię. Dzięki takiemu zabiegowi nacjonalizm szkocki nie musiał być kojarzony z abstrakcyjną ideą suwerenności narodu szkockiego czy podmiotowością polityczną Szkocji jako odrębnego państwa w porządku międzynarodowym. Niepodległość Szkocji nie miała być ostatecznym celem. Wprost przeciwnie – miała zostać ogłoszona w celu wprowadzenia lewicowego modelu gospodarczego, wyrażającego się w zwalczeniu ubóstwa, dążeniu do pełnego zatrudnienia i zapobieganiu wysokiemu poziomowi rozwarstwienia społecznego.

Było to szczególnie widoczne w programie SNP z 2015 roku, w którym sprawy z zakresu polityki społecznej znajdowały poczesne miejsce. Nacjonałiści szkoccy zdecydowanie sprzeciwiali się polityce gospodarczej Partii Konserwatywnej i Partii Pracy, utożsamianej z dalszymi cięciami wydatków publicznych, restrykcyjnym przestrzeganiem dyscypliny budżetowej oraz związanych z nią limitów finansowych. Tymczasem SNP uważała taką politykę za krzywdzącą wobec Szkocji, nie pozwalającą na rozwój tamtejszych służb publicznych oraz uniemożliwiającą stymulację rozwoju gospodarczego. Nacjonałiści szkoccy proponowali zatem zwiększenie wydatków na Narodową Służbę Zdrowia oraz obiecywali sprzeciw wobec jego ewentualnej prywatyzacji⁹³⁰. Tytułem przykładu można podać, że obiecywano także podwyżkę

⁹²⁹ Na tym tle nie sposób zgodzić się z poglądem Małgorzaty Kaczorowskiej jakoby program Szkockiej Partii Narodowej od samego początku był lewicowy (zob. Kaczorowska M., *Szkocka Partia...*, [w:] *Studia Politologiczne*, op. cit., s. 221).

⁹³⁰ *Stronger for Scotland*, op. cit., ss. 3-4, 7.

płacy minimalnej w Szkocji⁹³¹, doprowadzanie do przekazania wpływów z ubezpieczenia narodowego na dofinansowania przy tworzeniu nowych miejsc pracy i przedsiębiorstw⁹³², walkę z ubóstwem wśród dzieci⁹³³ czy zabieganie o zwiększenie zakresu inwestycji infrastrukturalnych w Szkocji⁹³⁴.

Taki sposób prowadzenia narracji politycznej pozwalał Szkockiej Partii Narodowej wzmocnić wizerunek obrońców szkockich interesów. Zestawiając oszczędnościowe plany torysów i laburzystów z własnymi, szczodrymi obietnicami zwiększenia wydatków budżetowych, nacjonałści szkoccy mogli utrwać powielaną przed referendum niepodległościowym tezę o nieformalnej, anty-szkockiej koalicji laburzystów i konserwatystów.

Poza wykorzystaniem niezadowolenia z wyników prac komisji lorda Smitha oraz szafowaniem obietnicami o charakterze socjalnym, Szkockiej Partii Narodowej udało się zmobilizować elektorat, który aktywnie angażował się w kampanię *YES Scotland*. Impet kampanii był tak znaczący, że wiele osób nie tylko skłaniało się do głosowania na SNP, ale nawet zasiłowało jej szeregi. Dość powiedzieć, że według danych z 2015 roku SNP liczyła 110 000 członków (w stosunku do 25 000 członków w dniu referendum). Dla lepszego zobrazowania skali zjawiska jej główny rywal – Szkocka Partia Pracy liczyła szacunkowo 12 500 – 13 500 osób⁹³⁵. Trafnym posunięciem okazało się umożliwienie kandydowania do Izby Gmin osobom zaangażowanym w działalność kampanii *YES Scotland*. Wielu skorzystało z tej propozycji, choć wcześniej nie należało do SNP⁹³⁶.

Ostatecznie SNP osiągnęła najlepszy wynik w dotychczasowej historii startów w wyborach do Izby Gmin; uzyskała 50% poparcia, co przełożyło się na 56 mandatów. Tymczasem ugrupowania zrzeszone w ramach kampanii *Better Together* – Partia Pracy, Partia Konserwatywna i Liberalni Demokraci uzyskały zaledwie po jednym mandacie. Frekwencja wyborcza była wyższa niż przed pięcioma laty i wyniosła 71,1%⁹³⁷.

⁹³¹ Ibidem, ss. 7, 14.

⁹³² Ibidem, s. 8-11.

⁹³³ Ibidem, s. 8.

⁹³⁴ Ibidem, s. 10.

⁹³⁵ Czapiewski T., *Referendum niepodległościowe w Szkocji jako klęska i triumf Szkockiej Partii Narodowej*, [w:] *Przegląd Zachodni*, nr 1, 2016, s. 120; zob. też: Mitchell J., *Sea Change...*, [w:] Geddes A., Tong J. [red.], *Britain Votes...*, op. cit., s. 90-91.

⁹³⁶ Mitchell J., *Sea Change...*, [w:] Geddes A., Tong J. [red.], *Britain Votes...*, op. cit., s. 91.

⁹³⁷ Dane za: www.bbc.com/news/election/2015/results/scotland, dostęp: 11.06.2016.

9.5 Podsumowanie

Nacjonalizm szkocki, w okresie kampanii poprzedzającej referendum niepodległościowe oraz w okresie kilku miesięcy po jej zakończeniu, przeszedł znamiennej ewolucję pozwalającą SNP pozyskać wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach konstytucyjnych. Przede wszystkim niepodległość Szkocji starano się ukazać jako model ustrojowy zbliżony do konfederacji brytyjskiej – Szkocję miały łączyć ściśle stosunki gospodarcze, wojskowe czy nawet wspólna waluta. Nacjonałiści szkoccy argumentowali jednak, że tylko uzyskanie przez Parlament i Rząd Szkocki pełnej niezależności w zakresie stanowienia prawa, gospodarowania wydatkami czy planowania autorskich strategii gospodarczych będzie mogło przynieść Szkocji partnerski model współpracy z Anglią.

Podstawowe założenie nacjonalizmu szkockiego – suwerenność narodu jako wspólnoty politycznej (obywatelskiej) było widoczne w projektach konstytucji niepodległej Szkocji. W tym kontekście potwierdzenie znajduje teza o przychylnym stosunku nacjonalistów szkockich do osiągnięć liberalnej demokracji, szczególnie praw i wolności obywatelskich oraz ich ustrojowych gwarancji. W dodatku nacjonałiści szkoccy nie wahali się za wzorzec przyjmować *Roszczenia Prawa dla Szkocji* i wynikającej z tego dokumentu argumentacji.

Należy również wskazać, że nacjonalizm szkocki znacząco zbliżył się do lewicy politycznej, zwłaszcza po objęciu przywództwa w partii przez Nicolę Sturgeon. W jej ocenie niepodległość nie miała wyłącznie zapewniać narodowi szkockiemu podmiotowości, ale powinna także przyczyniać się do podwyższenia poziomu życia i rozwoju projektu państwa opiekuńczego.

Wysoki wynik w wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa wynika przede wszystkim stąd, że nacjonałiści szkoccy wykorzystali niezadowolenie z nazbyt ograniczonego projektu przekazania kompetencji Parlamentowi Szkockiemu, wskutek kompromisu wypracowanego przez komisję lorda Smitha of Kelvin. SNP – dzięki taktycznemu poparciu dla dewolucji w maksymalnym zakresie oraz autonomii finansowej Parlamentu Szkockiego – zyskała poparcie wyborców o bardziej umiarkowanych poglądach konstytucyjnych, a przy tym skorzystała z rozbudzonej aktywności politycznej osób uczestniczących w kampanii *YES Scotland*. Dzięki temu SNP mogła nadal budować pozytywną narrację polityczną, zyskując spory kapitał polityczny i niejako stojąc na czele szkockiego ruchu narodowego, w kontrze do coraz mniej popularnych partii unionistycznych.

Zakończenie

Nacjonalizm szkocki należał do najważniejszych ideologii politycznych w Zjednoczonym Królestwie w ostatnim piętnastoleciu. Droga do zapewnienia jej popularności oraz atrakcyjności była jednak bardzo długa. Przez zdecydowaną większość obowiązywania *Traktatu o unii* z 1707 roku ideologia ta nie tylko nie padała na podatny grunt, ale przede wszystkim narodziła się stosunkowo późno w stosunku do jej odpowiedników w Europie kontynentalnej. Szkocja w XVIII wieku nie była jednolita etnicznie ani kulturowo i trudno byłoby nawet uznać, że istniał wówczas jednolity zespół przekonań czy wyobrażeń, których wypadkowa składałaby się na wspólną tożsamość narodową. Mieszkańców południowej i środkowej Szkocji znacznie więcej łączyło z mieszkańcami północnej Anglii niż z górskimi klanami z Wyżyn. Podziały polityczne nie przebiegały więc po linii narodowościowej, lecz raczej religijnej i kulturowej.

Naród szkocki w sensie tożsamościowym w wersji, którą znamy obecnie, ukształtował się na przełomie XVIII i XIX stulecia. Oznacza to, że szkocka i brytyjska tożsamość narodowa kształtowały się w tym samym czasie, wskutek czego powstał wspólny zestaw przekonań, wyobrażeń czy symboli kulturowych. Właściwie trudno byłoby znaleźć symbole narodowe, które nie konstytuowałyby jednocześnie szkockiej i brytyjskiej wspólnoty narodowej. W wyniku *Traktatu o unii* Szkocja zachowała odrębne instytucje – Kościół Szkocki, system prawny, własną administrację, samorząd lokalny czy system oświaty, dzięki którym Zjednoczone Królestwo było bardziej państwem unii niż państwem unitarnym. Wszystkie te instytucje stanowiły wspólną przestrzeń publiczną, pozwalającą wzmacniać istnienie poczucia wspólnotowości mimo braku odrębnej państwowości czy parlamentu. Wykształciły się wspólne przekonania o egalitarnym charakterze tych instytucji, pozwalających budować poczucie wspólnotowości i solidaryzmu. Żadna z tych instytucji nie miała jednak rewolucyjnego charakteru – ministrowie kościelni, członkowie szkockiej administracji, prawnicy czy szeryfowie, mimo często liberalnych poglądów gospodarczych, nie przejawiali dążeń separatystycznych. Słynne klany górskie ze swoim upodobaniem do rzekomo tradycyjnych strojów nie tylko wyróżniały Szkotów od Anglików na tle kulturowym, ale służyły za jeden z symboli brytyjskości – górskie oddziały walczyły we wszystkich wojnach, w które angażowała się Korona brytyjska, broniąc symboli wspólnej państwowości: monarchii hanowerskiej, konstytucji oraz Imperium. Podobnie dzieła

szkockiego oświecenia miały w gruncie rzeczy walor uniwersalny. To z kolei wzmacniało poczucie zarówno szkockiej jak i brytyjskiej tożsamości narodowej, ponieważ korzyści wynikające z dorobku naukowego Szkotów były chlubą także dla całego Zjednoczonego Królestwa, wzbogacając tym samym tożsamość brytyjską.

Wież mieszkańców Szkocji z brytyjskością umacniały także niezwykle silne wyobrażenia i przekonania o partnerstwie w budowie i utrzymywaniu Imperium Brytyjskiego. Dzięki temu po północnej stronie rzeki Tweed panowało przekonanie, że Szkocja jest partnerem Anglii we wspólnym, międzynarodowym projekcie politycznym. W ten sposób następowało niejako podwójne wzmocnienie przekonania o doskonałych zdolnościach Szkotów do zarządzania własnymi sprawami – z jednej strony na polu polityki kolonialnej, z drugiej – w ramach szkockich korporacji oraz instytucji autonomicznych. Jak na ironię, wspomniane wyobrażenia i przekonania miały stanowić jeden z nielicznych atrybutów szkockiej tożsamości narodowej, do której szkoccy nacjonaści mieli w przyszłości z powodzeniem się odwoływać.

Z tych względów w XIX wieku nacjonalizm szkocki nie tylko nie mógł wzrastać, ale praktycznie nie miał racji bytu. Trudno było o warstwę symboliczną, na której nacjonaści szkoccy mogliby zbudować poparcie polityczne. Pierwsze symptomy niezadowolenia społecznego z instytucjonalnego kształtu Zjednoczonego Królestwa (jakkolwiek nie ze wspólnej państwowości brytyjskiej) można było zaobserwować w II połowie XIX wieku; można jednak interpretować je raczej jako załączki szkockiej myśli narodowej niż zorganizowany ruch autonomiczny, oparty na akcentowaniu zasady suwerenności narodu szkockiego. Przede wszystkim jednak w latach 80. XX wieku powstały pierwsze organizacje domagające się Home Rule dla Szkocji, ale nie argumentujące potrzeby zmian w kategoriach narodowych, lecz raczej względami praktycznymi – koniecznością odciążenia Parlamentu Zjednoczonego Królestwa.

Szkocki ruch narodowy zaczął rozwijać się śmielej, kiedy Imperium Brytyjskie zaczynało zdradzać pierwsze symptomy nietrwałości, a emigracja i handel kolonialny przestały przynosić oczekiwane korzyści. Szkocja wkroczyła jednocześnie w nowy etap przemian gospodarczych z przestarzałą strukturą zatrudnienia, opartą na tradycyjnych gałęziach przemysłu, kompletnie nieprzystosowanych do gospodarki przeznaczanej na rynek brytyjski. W dodatku postępująca słabość imperium powodowała turbulencje gospodarcze i wzrost bezrobocia, a trudne warunki mieszkaniowe oraz niedostateczny dostęp do służby zdrowia jeszcze bardziej potęgowały niezadowolenie społeczne.

Właśnie wówczas po raz pierwszy można było zaobserwować rozwój organizacji związanych z ideą szkockiej autonomii narodowej, dążących do utworzenia Parlamentu Szkockiego. Równocześnie pierwsze grupy nacjonalistyczne miały bardziej charakter nieszkodliwej osobliwości niż ugrupowań stanowiących liczącą się siłę polityczną czy nawet prężny ruch społeczny. Byli to głównie dawni mieszkańcy Wyżyn, którzy koncentrowali się szczególnie na rozwiązaniu kwestii ziemskiej, odrodzeniu religii katolickiej, języka gaelickiego czy kultury celtyckiej. Takie odwoływanie się do symboli kojarzonych z *zamierzchlą przeszłością* nie wzbudzało zainteresowania większości Szkotów – protestantów, którzy na co dzień posługiwali się językiem angielskim i liczyli raczej na rozwiązanie problemów gospodarczych. Dopiero w latach 20. XX wieku, po kolejnych niepowodzeniach w walce o wprowadzenie Home Rule, duża część dotychczasowych zwolenników umiarkowanych odłamów szkockiej myśli narodowej zdecydowała się przejść na pozycje nacjonalistyczne i stworzyć wspólne ugrupowanie – najpierw Narodową Partię Szkocji, a następnie Szkocką Partię Narodową.

Początkowo wspomniane partie miały być wspólnym projektem politycznym, skupiającym niemal całość szkockiego ruchu narodowego i programowo opowiadającym się bardziej za autonomią Szkocji niż odrodzeniem szkockiej państwowości (jakkolwiek skupiały także wielu aktywistów o poglądach nacjonalistycznych). Brak sukcesów w rywalizacji wyborczej spowodował jednak rozłam w Szkockiej Partii Narodowej już w 1942 roku, a następnie stopniowe przejście jej członków na pozycje wyłącznie nacjonalistyczne. Warto jednak wspomnieć, że NPS oraz SNP skupiały się przede wszystkim na pojmowaniu narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej a nie wspólnoty etnicznej, jak miało to miejsce początkowo.

Przed wprowadzeniem dewolucji w zakresie stanowienia prawa Szkocka Partia Narodowa była jednak co najwyżej tłem dla pierwszoplanowych aktorów na szkockiej (i brytyjskiej) scenie politycznej – Partii Pracy i Partii Konserwatywnej (Unionistycznej). W stosunku do pozostałych ugrupowań nacjonalistycznych różniła się jedynie liczebnością oraz regularnym udziałem jej członków w wyborach do Izby Gmin. Nawet w okresie wzrostu popularności w latach 1968-1974 oraz 1988-1992 partia ta nie potrafiła jednak w pełni wykorzystać dobrze rokującej sytuacji politycznej ani zatrzymać dużej części nowych wyborców.

Na dziesięciolecia pełne niepowodzeń złożyło się kilka zasadniczych czynników. Przede wszystkim system polityczny Zjednoczonego Królestwa nie

stwarzał warunków do rozwoju ani Szkockiej Partii Narodowej, ani nacjonalizmu szkockiego. SNP była silnie zdecentralizowana, pozbawiona stabilnych struktur członkowskich i często pogrążała się w walkach frakcyjnych, wobec czego wyborcy nie widzieli w niej ugrupowania potencjalnie zdolnego do rządzenia. SNP była modelowym przykładem partii, której nie służyła większościowa ordynacja w wyborach do Izby Gmin. Poza wspomnianymi trudnościami istotna była także kwestia, iż partia ta jako ugrupowanie o charakterze wyłącznie regionalnym miała nikłe możliwości wpływania na wyniki głosowań w Izbie Gmin. Zdobywając raptem po kilka mandatów skazywała się na wieczną opozycyjność, więc wszelkie próby stawiania się w roli obrońców szkockich interesów nie przekładały się na zadowalające wyniki wyborcze. Wyborcy woleli zaufać znacznie większym partiom, które miały szanse utworzyć rząd i tym samym realizować szkockie interesy. Sytuacji nie poprawiała także fundamentalistyczna doktryna polityczna, zakładająca drogę do niepodległości Szkocji bez uwzględnienia pośrednich form ustrojowych, np. dewolucji w zakresie stanowienia prawa (jakkolwiek część działaczy prezentowała stanowisko pragmatyczne). Oficjalne stanowisko partii wyrażało się w tym, że zdobycie większości mandatów w szkockich wyborach do Westminsteru będzie automatycznie uprawniało nacjonalistów do ogłoszenia niepodległości Szkocji. To jednak nie sprzyjało skutecznej rywalizacji z innymi ugrupowaniami – nawet po zdobyciu wszystkich szkockich mandatów SNP byłaby mniejszością w Izbie Gmin, co nie pozwalałoby samodzielnie przeforsować ustawy o secesji. Początkowy sprzeciw partii wobec udziału Szkocji w procesie integracji europejskiej także nie pomógł pozyskać mniej radykalnych wyborców. Było to szczególnie widoczne po zmianie zapatrywań szkockich nacjonalistów po 1988 roku, kiedy przyjęcie doktryny niepodległości w Europie spowodowało nagły (choć nietrwały) wzrost poparcia dla Szkockiej Partii Narodowej. Programowy pacyfizm i niechęć do członkostwa niepodległej Szkocji w NATO pozwoliły wprawdzie w latach 60. XX wieku pozyskać dużą część aktywistów związanych z tzw. Nową Lewicą, ale nie musiały pozostawać zgodne z poglądami dużej części elektoratu. Także stosunkowo liberalny program gospodarczy, forsowany pod przywództwem Roberta McIntyre’a w latach 1945-1956 czyli u szczytu popularności projektu państwa opiekuńczego nie okazał się rozwiązaniem, które skłoniłby szkockich wyborców do głosowania na SNP.

Przed reformą konstytucyjną z 1997 roku Szkocka Partia Narodowa tylko raz miała realną szansę odegrania znaczącej roli w polityce brytyjskiej. W wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w październiku 1974 roku Szkocka Partia

Narodowa uzyskała poparcie 1/3 szkockich wyborców i zdobyła 11 mandatów, co do 2015 roku pozostawało rekordowym wynikiem tego ugrupowania w skali kraju. Duża liczba drugich miejsc w poszczególnych okręgach budziła zaniepokojenie polityków Partii Pracy, którzy – w obawie przed dalszym spadkiem liczby mandatów – zdecydowali się taktycznie poprzeć ustanowienie Zgromadzenia Szkockiego. Nacjonaści szkoccy wykazali się jednak niedojrzałością polityczną. Podziały przebiegające na licznych płaszczyznach szybko pozbawiły nacjonalistów wizerunku liczącego się ugrupowania, mogącego skutecznie wywierać nacisk na mniejszościowy rząd Jamesa Callaghana. Obok przegranego referendum w sprawie dewolucji była to podstawowa przyczyna politycznej zapaści ugrupowania po wyborach krajowych z 1979 roku.

Nawet wówczas popularność Szkockiej Partii Narodowej nie miała zbyt wiele wspólnego z nacjonalizmem szkockim. W obliczu odkrycia złóż ropy naftowej na Morzu Północnym SNP pozostawała jedynym ugrupowaniem akcentującym możliwość wykorzystywania dochodów ze sprzedaży surowców energetycznych wyłącznie z korzyścią dla Szkocji. Odkrycie zmieniło także optykę związaną z postrzeganiem Szkocji jako słabiej rozwiniętego regionu Zjednoczonego Królestwa, który musiałby koniecznie otrzymywać dofinansowanie od rządu centralnego, aby procesy modernizacji, dążenia do podwyższenia i wyrównania poziomu życia były możliwe. Zgromadzenie Szkockie, które posiadałoby spory zakres autonomii, także w zakresie podatkowym (w tym w sprawach gospodarowania szkockimi złożami ropoponośnymi) jawiło się jako realna alternatywa dla dotychczasowego modelu gospodarczego, umniejszającego możliwości decyzyjne przedstawicieli instytucji i grup społecznych, składających się na szkockie społeczeństwo obywatelskie. Wszystko to zbieгло się w czasie z marazmem gospodarczym oraz poczuciem części społeczeństwa, że silnie scentralizowany projekt państwa dobrobytu nie spełnia szkockich aspiracji oraz dążeń dużej części wyborców do wyższego statusu społecznego. Nieprzypadkowo Szkocka Partia Narodowa otrzymała w tamtych historycznych wyborach sporą liczbę głosów w środowiskach robotniczych, w tym także w uprzemysłowionej, środkowej Szkocji (choć większość mandatów, jak na ironię, nacjonaści wywalczyli w okręgach o niskim stopniu zurbanizowania). Głos na SNP nie stanowił poparcia dla nacjonalizmu szkockiego, lecz raczej formę protestu przeciw dotychczasowej polityce elit w Londynie i próbę zwrócenia uwagi na konieczność rozwiązywania szkockich problemów.

Szkocka Partia Narodowa miała również szansę skorzystania z braku popularności rządów Partii Konserwatywnej w latach 1979-1997, zwłaszcza po dość spektakularnej rewizji doktrynalnej oraz programowego poparcia dla niepodległości Szkocji w obrębie EWG. Niezadowolenie wyborców z neoliberalnej polityki torysów było wyraźne, jeśli wziąć pod uwagę, że premier Margaret Thatcher zredefiniowała zasadę suwerenności Parlamentu Zjednoczonego Królestwa, którą interpretowała w sposób absolutny, pozbawiając tradycyjne szkockie instytucje przymiotu reprezentatywności czy partnerskiego statusu w podejmowaniu strategicznych decyzji dotyczących Szkocji. Nowym celem, który miał przyświecać brytyjskości, była walka z socjalizmem. W oczach Margaret Thatcher socjalizm był utożsamiany z tradycyjnymi szkockimi instytucjami. Nieprzychylność wobec polityki torysów wynikała także stąd, że uniwersalne wprowadzanie neoliberalnego modelu gospodarczego szło w parze z utrzymywaniem scentralizowanej administracji szkockiej, która nie cieszyła się poparciem większości szkockich wyborców. Wyborcy po północnej stronie rzeki Tweed czterokrotnie odrzucali program konserwatystów, a i tak musieli znosić niechciane decyzje rządu brytyjskiego. Zwyciężająca w Szkocji Partia Pracy przez osiemnaście lat okazywała się niewybieralna w Anglii, co też utrwalało zjawisko tzw. deficytu demokratycznego oraz powodowało narastanie kryzysu konstytucyjnego.

To właśnie niezadowolenie z rządów Margaret Thatcher doprowadziło do stopniowego odrzucania brytyjskiej tożsamości narodowej przez dużą część szkockich wyborców w latach 80. XX wieku, ponieważ tożsamość ta coraz bardziej kojarzyła się z angielskością i niechcianymi w Szkocji wartościami. Nie przekładało się to jednak na lawinowy wzrost poparcia dla SNP czy nacjonalizmu szkockiego. Głównymi beneficjentami niezadowolenia społecznego byli szkoccy politycy Partii Pracy, którzy przyczynili się do utworzenia Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego i zredagowania *Żądania Prawa dla Szkocji*. Organizacja ta – skupiająca także przedstawicieli grup interesów utożsamianych ze szkockim społeczeństwem obywatelskim – nawiązywała do retoryki związanej z bardziej umiarkowaną odmianą szkockiej myśli narodowej. Szkoccy laburzyści postanowili wykorzystać narastające poczucie braku podmiotowości Szkocji jako równorzędnego partnera Anglii w ramach unii brytyjskiej. Argumentacja Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego z punktu widzenia suwerenności narodowej przemawiała ich zdaniem za utworzeniem autonomicznego Parlamentu Szkockiego, który – w przeciwieństwie do rządów konserwatystów – posiadałby legitymację narodu szkockiego do rządzenia.

Zbojkotowanie konwentu przez nacjonalistów szkockich okazał się błędną kalkulacją polityczną i w gruncie rzeczy – mimo pewnego wzrostu poparcia oraz radykalizacji ich wyborców – nie pozwoliło na podjęcie równorzędnej walki z laburzystami w wyborach do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w 1992 i w 1997 roku. Protest społeczny tym razem pozwolił zyskać polityczne poparcie Partii Pracy, która okazała się znacznie bardziej wiarygodna na polu walki politycznej. SNP nie okazała się więc bezpośrednim zagrożeniem dla partii unionistycznych czy dla jedności Zjednoczonego Królestwa w latach 80. i 90. XX wieku. Tymczasem poziom popularności nacjonalizmu szkockiego – mimo pewnego wzrostu liczby zwolenników – nie miał bezpośredniego wpływu na zapoczątkowanie dewolucji w zakresie stanowienia prawa.

Czy zatem nacjonalizm szkocki zyskał na popularności dzięki ustanowieniu Parlamentu Szkockiego? Preferencje wyborców pozostają w gruncie rzeczy bardziej złożone niż wybór między jednością a rozpadem państwowości brytyjskiej w dotychczasowym kształcie. Wyborcy szkoccy bardzo często głosują na określoną partię ze względu na przekonanie o jej skuteczności w obronie interesów Szkocji, obietnice wprowadzenia określonych rozwiązań w polityce gospodarczej czy społecznej, wreszcie zdolność do utworzenia stabilnego rządu i sprawnego rządzenia. Paradoksalnie nacjonalizm szkocki nie wywarł bezpośredniego wpływu na zwycięstwa SNP w wyborach do Parlamentu Szkockiego w 2007 i 2011 roku. Należy wręcz postawić tezę, że partia ta wygrywała pomimo programowego poparcia dla nacjonalizmu szkockiego.

Przyczyny wspomnianych sukcesów SNP było jednak wielorakie. Parlament Szkocki okazał się znakomitym forum politycznym, które wydawało się być wręcz skrojone na potrzeby tego ugrupowania. Szkocka Partia Narodowa mogła rywalizować o realne zwycięstwa wyborcze a nie tylko o marginalną liczbę mandatów. Przekonanie tak dużej liczby szkockich wyborców do głosowania na SNP nie byłoby jednak możliwe, gdyby nie istotne zmiany, które nastąpiły w ramach samego ugrupowania. Należy do nich przede wszystkim zaliczyć reformy organizacyjne z lat 2000-2004, które doprowadziły do profesjonalizacji i centralizacji partyjnych władz, wzmocnienia roli liderów kosztem lokalnych struktur i uzyskania stabilniejszych źródeł finansowania. Pozwalało to na zapewnienie partii stabilnego funkcjonowania oraz wypracowania spójnej strategii politycznej, zapewniającej równorzędną rywalizację ze Szkocką Partią Pracy. To właśnie szkoccy laburzyści, którzy dotychczas uchodzili na tle nacjonalistów

za ugrupowanie silnie scentralizowane i zdyscyplinowane, sprawiali wrażenie skłóconych i rozbitych.

Na korzyść nacjonalistów szkockich przemawiała zmiana doktryny politycznej, zakładająca akceptację dewolucji w zakresie stanowienia prawa jako procesu, który ewolucyjnie prowadzi do niepodległości Szkocji. W 2000 roku, nie bez oporu fundamentalistów, SNP ostatecznie zrezygnowała z doktryny zakładającej, iż zdobycie większości miejsc w szkockich wyborach do Izby Gmin będzie równoznaczne z uzyskaniem mandatu do ogłoszenia niepodległości. Nowe założenia programowe przewidywały, że zdobycie większości mandatów w wyborach do Parlamentu Szkockiego będzie równoznaczne z uzyskaniem przez SNP legitymizacji narodu szkockiego do zorganizowania referendum w sprawie niepodległości Szkocji. Taki zabieg z perspektywy czasu okazał się znakomitą posunięciem – dzięki temu oddanie głosu na Szkocką Partię Narodową nie musiało być równoznaczne z poparciem dla separatyzmu, który wielu wyborcom kojarzył się negatywnie.

W konsekwencji można było głosować na SNP z innych powodów niż kwestie konstytucyjne (np. ze względu na program gospodarczy), a następnie opowiedzieć się przeciwko niepodległości Szkocji w referendum. Nacjoniści – zamiast uzurpować sobie prawo do bycia sumieniem narodu szkockiego – starali się pokazać jako ugrupowanie potrafiące najlepiej zadbać o interesy Szkocji. Skupiali się na wyznaczaniu celów możliwych do osiągnięcia w ramach dewolucji a jednocześnie sugerowali, że reformy będą realizowane z prawdziwym rozmachem w przypadku odnowienia się szkockiej państwowości. Odwoływanie się do głosowania plebiscytowego pozwalało szkockim nacjonalistom utrzymać i utrwalić liberalno-demokratyczny kurs, w szczególności sposób pojmowania narodu szkockiego w ujęciu politycznym – jako suwerennej wspólnoty obywatelskiej (politycznej), która wyrazi swoją wolę w akcie referendum oraz wybierze ustrój najlepiej przystosowany do jej potrzeb.

Nacjoniści szkoccy unikali odwoływania się do narodu szkockiego w sensie tożsamościowym (w szczególności nie nawiązywali do jego cech etnicznych czy też kulturowych). Etniczność była w tym przypadku kwestią drugorzewną, praktycznie nie poruszaną ani w kampaniach wyborczych, ani w kampanii poprzedzającej referendum niepodległościowe. SNP powoływała się przede wszystkim na wyobrażenia i przekonania o charakterze inkluzyjnym, które nie wykluczają także osób czujących się Brytyjczykami z poczucia przynależności do narodu szkockiego. Rzec dotyczyła

przede wszystkim wyobrażeń i przekonań o niezwykłych zdolnościach Szkotów do zarządzania własnymi sprawami, poczuciu wspólnotowości, egalitaryzmu czy otwartości na rozwój talentów. Wszystkie te cechy miały systemowo przejawiać się w lewicowym modelu gospodarczym, który mógłby zostać urzeczywistniony tylko w przypadku proklamowania niepodległości przez Szkocję.

Wspomniana strategia nacjonalistów szkockich okazała się trafna, zwłaszcza że w 2011 roku na partię tę głosowali wyborcy prezentujący całe spektrum tożsamości narodowych. Paradoksalnie większa liczba wyborców czujących się wyłącznie Brytyjczykami (którzy oficjalnie mienią się obywatelami jedności unii), głosowała nie na konserwatystów, ale na Szkocką Partię Narodową. Takie prowadzenie agitacji politycznej było zresztą konieczne, ponieważ w toku rozwoju dewolucji liczba wyborców deklarujących wyłącznie szkocką tożsamość narodową poważnie spadała, mimo – co na pierwszy rzut oka może wydać się paradoksalne – utrzymywania się wysokiego poparcia politycznego dla Szkockiej Partii Narodowej.

Także inne, bardziej pragmatyczne założenia programowe, pomagały nacjonalistom szkockim w osiąganiu zadowalających wyników wyborczych oraz odnotowaniu przyzwoitego (choć nie zwycięskiego) wyniku referendum niepodległościowego. W ostatnich latach wizja niepodległości Szkocji zaczęła bardzo mocno zbliżać się do modelu konfederacji czy maksymalnej dewolucji. Niepodległa Szkocja miała pozostawać w dobrosąsiedzkich stosunkach gospodarczych z pozostałą częścią Zjednoczonego Królestwa (w tzw. unii społecznej). Szkocja miała być związana z pozostałymi państwami Wysp Brytyjskich w ramach doktryny pięciu unii: unii koron, unii społecznej, unii walutowej, Unii Europejskiej oraz unii obronnej (w ramach NATO). Nacjonałści szkoccy kwestionowali wyłącznie unię polityczną i gospodarczą, które w ich ocenie wiązały się z nadmiernym uzależnieniem Szkocji od rządu w Londynie.

Szkocka Partia Narodowa pozostawała pragmatyczna także w kontekście rozwoju dewolucji. Stanowisko zakładające pojmowanie dewolucji jako etapu w drodze do niepodległości Szkocji pozwalało na programowe opowiadanie się także za maksymalnym zwiększeniem zakresu kompetencji Parlamentu Szkockiego, nie kolidującym jednak z rozpadem Zjednoczonego Królestwa. Paradoksalnie Szkocka Partia Narodowa pozostała jedynym ugrupowaniem, które zdecydowanie domagało się przyznania Parlamentowi Szkockiemu i Rządowi Szkockiemu dalszych uprawnień, pozwalających na podejmowanie własnych działań i prowadzeniu w pełni autorskiej

strategii gospodarczej, aby m. in. zlikwidować nadmierne rozwarstwienie majątkowe, postawić w pełni na rozwój energii odnawialnej czy pomóc początkującym przedsiębiorcom w sfinansowaniu innowacyjnej działalności gospodarczej. Taka pozytywna narracja – przebijająca z programów wyborczych czy kampanii przed referendum niepodległościowym – spodobała się dużej części szkockich wyborców, którzy dostrzegli w SNP ugrupowanie najlepiej broniące szkockich interesów przed kumulacją władzy ze strony elity politycznej w Westminsterze.

Politycy Szkockiej Partii Narodowych robili wrażenie bardziej zainteresowanych sprawami szkockimi także dlatego, że jej najważniejsi i najbardziej rozpoznawalni politycy skupiali się na wyborach do Parlamentu Szkockiego, podczas gdy liderzy partii unionistycznych musieli postrzegać politykę szkocką przez pryzmat polityki brytyjskiej i podejmować decyzje z myślą o interesie całego Zjednoczonego Królestwa. Tym samym najważniejsi i najbardziej rozpoznawalni politycy partii unionistycznych koncentrowali się głównie na karierach politycznych w Londynie. Nacjonałści szkoccy z powodzeniem przekonywali więc wyborców, że szkockie wydziały partii unionistycznych pozostają praktycznie przybudówkami ich londyńskich centrali i nie posiadają samodzielności decyzyjnej.

Na tym tle warto pokusić się o kilka uwag natury ogólnej. Niewątpliwie nacjonalizm szkocki został wzmocniony przez dewolucję w zakresie stanowienia prawa. Trzeba jednak wskazać, że krajobraz społeczno-polityczny w Szkocji jest na tyle złożony, iż nie sposób zastanawiać się nad rolą i znaczeniem nacjonalizmu szkockiego w czysto abstrakcyjnych kategoriach. Ideologia nacjonalizmu szkockiego podlega nieustannej ewolucji, a stopień poparcia społecznego zależy także od szeregu czynników, które czynią ją wiarygodną dla szkockich wyborców.

Zdefiniowałem nacjonalizm szkocki jako ideologię wyrażającą się w tym, że Szkoci stanowią odrębny i suwerenny naród, który powinien posiadać własną państwowość. Sformułowana definicja – oparta w dużej mierze na koncepcji Ernesta Gellnera – stanowi zaledwie punkt wyjścia do dalszych rozważań. *Państwowość*, *odrębność* czy *suwerenność* to w zasadzie puste słowa, które konkretną treścią wypełniają poszczególne organizacje polityczne czy społeczne.

Odrębna państwowość szkocka bywała rozumiana rozmaicie, a jej wizja nierzadko pozostawała przedmiotem sporów czy wręcz walk frakcyjnych w obozie nacjonalistów. Niepodległa Szkocja mogłaby wszakże przyjąć ustrój monarchiczny lub republikański, posiadać odrębną walutę albo pozostawać w unii walutowej z innymi

krajami. Mogłaby posiadać własne wojsko, pozostawać członkiem porozumień i sojuszy albo zadowolić się rolą kraju neutralnego. Także pozycja niepodległej Szkocki w porządku międzynarodowym mogłaby zakładać wiele różnych wariantów, szczególnie w kontekście ewentualnego członkostwa w NATO, Unii Europejskiej, Brytyjskiej Wspólnocie Narodów czy OECD. Wreszcie gospodarka szkocka mogłaby równie dobrze zostać oparta na modelu państwa opiekuńczego jak i neoliberalnego. Także droga Szkocji do niepodległości może wyrażać się w natychmiastowym zerwaniu unii z 1707 roku albo stopniowym rozwoju dewolucji, prowadzącym ostatecznie do tego samego celu.

Wiele zależy więc od tego, jaką wizję niepodległej Szkocji prezentuje akurat partia stanowiąca polityczną reprezentację nacjonalizmu szkockiego i czy wizja ta cieszy się popularnością ze strony wyborców. Przede wszystkim istotne jest to czy wizja ta jest wiarygodna (podobnie zresztą jak prezentujące ją ugrupowanie), czy może zostać faktycznie urzeczywistniona i przynieść szkockim wyborcom realne korzyści w postaci zwiększenia poziomu życia. Dla przeciętnego mieszkańca Szkocji duma z własnej państwowości to zbyt abstrakcyjne pojęcie, jeśli nie da się określić jak niepodległość miałaby wyglądać w codziennym życiu i czym miałaby się różnić od państwowości brytyjskiej. Kwestie konstytucyjne najczęściej pozostają wtórne w stosunku do spraw społecznych czy gospodarczych.

Właśnie dlatego w okresie zmięchu Imperium Brytyjskiego można było zaobserwować przeciwstawne narracje polityczne, zmierzające do rozwiązania narastających problemów gospodarczych w Szkocji. Pierwsza dotyczyła ustanowienia Parlamentu (Zgromadzenia) Szkockiego, który albo posiadałby maksymalną autonomię w ramach konstytucji Zjednoczonego Królestwa albo byłby organem ustawodawczym niepodległej Szkocji. Organ ten nie istniałby jednak sam dla siebie, lecz rozwiązywałby szereg ważnych problemów, dbał o interesy narodu szkockiego, a przede wszystkim stwarzał warunki do podwyższenia stopy życiowej mieszkańców Szkocji oraz zwiększenia ich pomyślności gospodarczej.

Zwycięska okazała się jednak druga narracja, polegająca na budowie państwa opiekuńczego w oparciu o rozrost aparatu administracyjnego oraz zarządzanie bieżącymi problemami gospodarczymi przez rząd brytyjski. Postępująca centralizacja gospodarcza połączona wyłącznie z dewolucją władzy wykonawczej wzmacniała poczucie jedności brytyjskiej i sprawiała, że zasady nacjonalizmu szkockiego stanowiły zespół pustych formułek. Interes Szkocji był dostatecznie chroniony przez partie

unionistyczne i to właśnie one uzyskiwały poparcie szkockich wyborców. Jeśli pojawiały się protesty społeczne, dotyczyły najczęściej zbyt małego udziału przedstawicieli szkockiego społeczeństwa w procesach zarządzania gospodarczego.

Kiedy zatem projekt państwa opiekuńczego rozwijał się bez przeszkód, szkocka i brytyjska tożsamość narodowa posiadały wiele punktów stykowych. Dopóki projekt ten przynosił rozwiązywanie szkockich problemów społecznych i zapewniał określony zakres konsultacji z tradycyjnymi szkockimi instytucjami (związkami zawodowymi, przedsiębiorcami, samorządami lokalnymi, itp.), wówczas był akceptowany. Na tym tle nacjonalizm szkocki nie gwarantował żadnej sensownej alternatywy politycznej oraz wiarygodnej strategii gospodarczej.

Nie jest również kwestią przypadku, że nacjonalizm szkocki najlepiej rozwija się w czasie kryzysów brytyjskiej lewicy politycznej, najczęściej związanej z Partią Pracy. Gwałtowny wzrost znaczenia SNP na przełomie lat 60. i 70. XX wieku nie wiązał się wyłącznie z popularnością nacjonalizmu szkockiego, ale był spowodowany także wzrostem rozczarowania społecznego w związku z dotychczasowymi rządami laburzystów. Państwo opiekuńcze przestało spełniać oczekiwania wyborców w takim stopniu jak jeszcze kilka lat wcześniej. Tymczasem w okresie rządów Margaret Thatcher nacjonalizm szkocki nie urósł w siłę jak można było przypuszczać, głównie ze względu na mocną pozycję polityczną Partii Pracy.

Nacjonalizm szkocki nigdy nie pozostawał jedyną liczącą się ideologią, bazującą na zasadzie suwerenności narodu szkockiego. Rozwój Szkockiej Partii Narodowej nierzadko zależał od tego, w jaki sposób nacjonaści potrafili wykorzystać mniej radykalne odmiany ruchu narodowego w praktyce politycznej. Z reguły ilekroć następował rozwój masowych ruchów społecznych, nawiązujących do podstawowych zasad szkockiej myśli narodowej i stawiających sobie za cel ustanowienie autonomicznego Parlamentu (Zgromadzenia), SNP traciła na znaczeniu albo w ogóle nie liczyła się w życiu publicznym. Kiedy w 1988 roku politycy Szkockiej Partii Narodowej zbojkotowali prace Szkockiego Konwentu Konstytucyjnego, niejako na własne życzenie odsunęli się na boczny tor życia politycznego. Kiedy w latach 40. i 50. XX wieku SNP nie zdecydowała się oficjalnie poprzeć działalności Konwentu Szkockiego (później Przymierza Szkockiego), poparcie dla niej można było liczyć w promilach. Fundamentalistyczna postawa nacjonalistów powodowała więc alienację w obrębie szkockiego ruchu narodowego, a co za tym idzie – obniżenie lub kompletny brak wiarygodności. Kiedy jednak nacjonaści szkoccy przyjmowali bardziej

pragmatyczną postawę, wyrażając tym samym poparcie dla dewolucji w zakresie stanowienia prawa jako etapu w drodze do niepodległości, Szkocka Partia Narodowa zaczynała skupiać koalicję wyborców o wspólnych interesach. Podobna sytuacja miała miejsce w I połowie lat 70. XX wieku, ale także w okresie po zapoczątkowaniu dewolucji w zakresie stanowienia prawa.

W ostatnich latach nacjonalizm szkocki zyskał nie dzięki odcinaniu się od umiarkowanych form szkockiej myśli narodowej, ale wobec ich dopasowania do sytuacji politycznej w Szkocji. Szkockiej Partii Narodowej udało się politycznie zagospodarować zwolenników rozwoju dewolucji w ramach bieżącej działalności politycznej i dokonać pewnej redefinicji niepodległości Szkocji. W ujęciu prezentowanym obecnie proponowana przez nacjonalistów państwowość przypomina konfederację polityczną z pozostałymi narodami Wysp Brytyjskich, co czyni ten model ustrojowy zbliżonym do maksymalnej dewolucji w zakresie stanowienia prawa.

Szkocka Partia Narodowa wykorzystała więc bierność partii unionistycznych w staraniach o przekazanie organom powstałym wskutek dewolucji dużo szerszego zakresu uprawnień. Dzięki temu nacjonaści szkoccy zaczęli być postrzegani jako partia broniąca szkockich interesów, przeciwstawiająca się cięciom wydatków publicznych oraz walcząca o możliwość prowadzenia w pełni autorskiej strategii politycznej przez Rząd Szkocki. Także przyjęcie lewicowego programu gospodarczego wobec spadku znaczenia Partii Pracy spowodowało, że niepodległość Szkocji zaczyna stawać się coraz bardziej wiarygodną alternatywą w stosunku do obecnego modelu ustrojowego.

Szkocka Partia Narodowa dokonała więc pewnej rewizji nacjonalizmu szkockiego, który szkoccy wyborcy mogą postrzegać przez pryzmat celu: zbudowania bardziej sprawiedliwego społeczeństwa. Umiejętne połączenie lewicowej retoryki w zakresie polityki gospodarczej i społecznej z postulatami odnowienia szkockiej państwowości sprawiło, że Szkockiej Partii Narodowej udało się umiejętnie połączyć kwestie konstytucyjne i społeczne. Można zatem z powodzeniem postawić tezę, że nacjonalizm szkocki rozwinął się dzięki zatrzymaniu rozwoju dewolucji w zakresie stanowienia prawa przez pozostałe liczące się ugrupowania.

Należy jednak zwrócić uwagę, że pewien aspekt pozostaje w zasadzie niezmienny w całym okresie rozwoju badanej ideologii. Nacjonaści szkoccy odwołują się przede wszystkim do suwerenności narodu szkockiego jako wspólnoty politycznej (jeśli nie liczyć prób definiowania tej wspólnoty w kategoriach kulturowych czy

etnicznych przez pierwsze kilkanaście lat). Poza tym nacjonalizm szkocki – nawet w przypadkach odwoływania się do narodu szkockiego o charakterze tożsamościowym – bazuje na inkluzyjnych wyobrażeniach i przekonaniach. Wreszcie, nacjonaści szkoccy akceptują osiągnięcia liberalnej demokracji i nigdy nie kwestionowali wynikających z niej praw i wolności obywatelskich, łącząc radykalne poglądy konstytucyjne z umiarkowanymi postulatami w odniesieniu do ustroju niepodległej Szkocji.

Nacjonalizm szkocki może ulec wzmocnieniu także wskutek *Brexitu* – wyjścia Zjednoczonego Królestwa ze struktur Unii Europejskiej. Okoliczności polityczne są dla SNP nader sprzyjające, ponieważ większość Szkotów (62%) zagłosowała za pozostaniem w strukturach unijnych, natomiast w Anglii czy Walii większość wyborców opowiedziała się za ich opuszczeniem⁹³⁸. To z kolei, przy proeuropejskiej postawie szkockich nacjonalistów, może prowadzić do argumentacji o pomijaniu podmiotowości narodu szkockiego i nieuwzględnianiu jego woli politycznej. W tym kontekście koncepcja Szkocji jako niepodległego państwa w obrębie wspólnoty europejskiej jawi się jako jeszcze bardziej atrakcyjna.

⁹³⁸ Dane za: http://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results, dostęp: 16.08.2016.

Bibliografia

Pozycje książkowe:

1. Anderson, Benedict, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Znak, Kraków 1997, z jęz. ang. przeł. Amsterdamski, Stefan;
2. Ashton, Christina, Finch, Valerie, *Constitutional Law in Scotland*, W. Green, Sweet & Maxwell, Edynburg 2000;
3. Auderska, Halina, Łempicka, Zofia, Skorupka, Stanisław [red.], *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1968;
4. Aughey, Arthur, *Nationalism, Devolution and the Challenge to the United Kingdom*, Pluto Press, Londyn, Sterling, Virginia 2001;
5. Barberis, Peter, McHugh, John, Tyldesley, Mike, *Encyclopedia of British and Irish Political Organizations: Parties, Groups and Movements of the 20th Century*, A&C Black, Londyn 2000;
6. Béland, Daniel, Lecours, Andre, *Nationalism and Social Policy. The Politic of Territorial Identity*, Oxford University Press, Oxford 2010;
7. Bennie, Lynn, Johns, Rob, Mitchell, James, *The Scottish National Party: Transition to Power*, Oxford University Press, Oxford, Nowy York 2012;
8. Bentley, Roy, Dobson, Alan, Grant, Maggie, Roberts, David [red.], *British politics in focus*, Causeway Press, Haddington 2002;
9. Billip, Katarzyna, Chociłowska, Zofia, Stanisławski, Jan, *Podręczny słownik angielsko-polski*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1984;
10. Biskup, Przemysław, *Prawno-polityczna ewolucja brytyjskiej doktryny suwerenności*, Elipsa, Warszawa 2007;
11. Blair, Tony, *Podróż*, Sonia Draga, Katowice 2011, z jęz. ang. przeł. Fabin, Marek, Szachnowska, Zofia;
12. Bloch, Marc, *Spółeczeństwo feudalne*, PIW, Warszawa 1981, z jęz. fr. przeł. Bąkowska, Eligia;
13. Bogdanor, Vernon, *Devolution in United Kingdom*, Oxford University Press, Oxford 2003;
14. Bogdanor, Vernon, *The New British Constitution*, Hart Publishing, Portland 2009;

15. Bort, Eberhard, *The Annals of the Parish. A Decade of Devolution 2004-2014*, Grace Note Publications, Edynburg 2014;
16. Brand, Jack, *The National Movement in Scotland*, Routledge and Kegan Paul, Londyn, Henley, Boston 1978;
17. Bryant, Christopher G.A., *The Nations of Britain*, Oxford University Press, Oxford 2006;
18. Barrow, Geoffrey, *Robert Bruce And The Community Of The Realm of Scotland*, Edinburgh University Press, Edynburg 1976;
19. Broun, Davuit, Finlay, Richard J., Lynch, Michael [red.], *Image and Identity. The Making and Re-making of Scotland Through the Ages*, John Donald, Edynburg 1998;
20. Burrows, Noreen, *Devolution*, Sweet & Maxwell, Londyn 2000;
21. Cassidy, Fredric G., Hayakawa, S. Isamu, Marckwardt, Albert A., McMillan, James B., *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of the English Language. International Edition*, Funk & Wagnalls Company, Nowy Jork 1996;
22. Carman, Christopher, Johns, Robert, Mitchell, James, *More Scottish than British? The 2011 Scottish Parliament Election*, Palgrave Macmillan, Londyn 2014;
23. Cieśla, Hanna, Jamrozik, Elżbieta, Kłos, Radosław, *Wielki słownik włosko-polski. Tom I, A-E*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001;
24. Colley, Linda, *Britons. Forging the Nation 1707-1837*, Yale University Press, New Haven, Londyn 1992;
25. Coupland, Reignald, *Welsh and Scottish Nationalism. A Study*, Collins, Londyn, Glasgow 1954;
26. Czapiewski, Tomasz, *Kształtowanie się systemu politycznego Szkocji*, ZAPOL Dmochowski Sobczyk, Szczecin 2011;
27. Czopek, Ludwik [red.], *Popularna Encyklopedia Powszechna. Tom 11, n*, Fogra, Kraków 1996;
28. Dalyell, Tam, *Devolution. The End of Britain?*, Jonathan Cape, Londyn 1977;
29. Davidson, Neil, *The Origins of Scottish Nationhood*, Pluto Press, Londyn 2000;
30. Davies, Norman, *Wyspy*, Znak, Kraków 2007, z jęz. ang. przeł. Tabakowska, Elżbieta;
31. Davies, Ron, *Devolution: A Process not an Event*, Institute of Welsh Affairs, Cardiff 1999;

32. Devine, Tom M. [red.], *Scotland and the Union 1707-2007*, Edinburgh University Press, Edynburg 2008;
33. Devine, Tom M., *The Scottish Nation 1700-2007*, Penguin Books, Londyn 2006;
34. Dicey, Albert Venn, *Introduction to the Study of the Law and Constitution*, Liberty Classics, Indianapolis 1982;
35. Dickinson, Harry T., Lynch, Michael [red.], *The Challenge to Westminster. Sovereignty, Devolution and Independence*, Tuckwell Press, Tuckwell 2000;
36. Dobrzyński, Jerzy, Kaczuba, Irena, Frosztęga, Bogusława, *Wielki słownik francusko-polski. Tom I, A-L*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980;
37. Ewing, Winnie, Russell, Michael, *Stop the World. The Autobiography of Winnie Ewing*, Birlinn, Edynburg 2004;
38. Finlay, Richard, *Independent and Free – Scottish Politics and the Origins of the Scottish National party 1918-1945*, John Donald Publishers, Edynburg 1994;
39. Fisiak, Jacek [red.], *Nowy słownik Fundacji Kościuszkowskiej angielsko-polski*, Dom Wydawniczy Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2003;
40. Foley, James, Ramand, Pete, *Yes. The Radical Case of Scottish Independence*, Pluto Press, Nowy Jork 2014;
41. Forman, Nigel, *Constitutional Change in the UK*, Routledge, Londyn, Nowy Jork 2002;
42. Friend, Julius W., *Stateless Nations: Western European Regional Nationalisms and the Old Nations*, Palgrave MacMillan, Londyn, Nowy Jork 2012;
43. Geddes, Andres, Tong, Jonathan [red.], *Britain Votes 2015*, Oxford University Press, Oxford 2015;
44. Gellner, Ernest, *Narody i nacjonalizm*, Difin, Warszawa 2009, z jęz. ang. przeł. Hołówkowa, Teresa;
45. Geoghegan, Peter, *The People's Referendum. Why Scotland Will Never Be The Same Again*, Lauth Press, Edynburg 2015;
46. Gołębski, Franciszek, Biskup, Przemysław, Kaczorowska, Małgorzata, *Era Blaira i Browna. Wybrane problemy polityczne rządów Partii Pracy w Zjednoczonym Królestwie 1997-2010*, Aspra, Warszawa 2010;
47. Grzybowski, Stanisław, *Pretendenci i górale. Z dziejów unii szkocko-angielskiej*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971;

48. Grzybowski, Stanisław, *Historia Irlandii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003;
49. Hanham, Harold J., *Scottish Nationalism*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1969;
50. Harris, Robbin [red.], *The Collected Speeches of Margaret Thatcher*, Harper, Nowy Jork 1997;
51. Hassan, Gerry [red.], *The Modern SNP: From Protest to Power*, Edinburgh University Press, Edynburg 2009;
52. Hassan, Gerry, Shaw, Eric, *The Strange Death of Labour in Scotland*, Edinburgh University Press, Edynburg 2012;
53. Hoey, Michael [red.], *English Dictionary for Advanced Learners*, MacMillan, Oxford 2002;
54. Harvie, Chris, *No Gods And Precious Few Heroes. Twentieth Century Scotland*, Blackwell Publishers, Edynburg 2000;
55. Harvie, Chris, *Scotland and Nationalism. Scottish Society and Politics, 1707 to Present*, Routledge, Londyn, Nowy Jork 2004;
56. Harvie, Chris, *Scotland: A Short History*, Oxford University Press, Oxford 2002;
57. Harvie, Chris, Jones, Peter, *The Road to Home Rule. Images of Scotland's Cause*, Polygon, Edynburg 2000;
58. Hiszpański, Kazimierz, Wawrzkowicz, Stanisław, *Podręczny słownik hiszpańsko-polski*, PWN, Warszawa 2010;
59. Hobsbawm, Eric, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Difin, Warszawa 2010, z jęz. ang. przeł. Starnowski, Marcin, Maciejczyk, Jakub;
60. Hobsbawm, Eric, Ranager, Terence [red.], *Tradycja wynaleziona*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, z jęz. ang. przeł. Godyń, Filip, Godyń, Mieczysław;
61. Ippoldt, Jan, Piprek Juliusz, *Wielki słownik niemiecko-polski, Tom I z suplementem A-K*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001;
62. Jaskułowski, Krzysztof, *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009;
63. Jeffrey, Charlie, Mitchell, James, *The Scottish Parliament 1999-2009: The First Decade*, Luath Press, Edynburg 2009;

64. Kapitaniak T., *Bannockburn 1314*, Ibidem, Łódź 2002;
65. Kapitaniak, Tomasz, *Historia Szkocji*, Ibidem, Łódź 2000;
66. Keating, Michael, Midwinter, Ian, Mitchell, James, *Politics and Public Policy in Scotland*, MacMillan Press, Londyn 1992;
67. Keating, Michael, Salmon, Trevor C., *The Dynamics of Decentralization. Canadian Federalism and British Devolution*, Queen's University, Montreal, Kingston, Londyn 2001;
68. Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism. A Study in Its Origins and Background*, Transaction Publishers, New Brunswick, Nowy Jork 2008;
69. Korpany, Józef [red.], *Słownik łacińsko-polski, A-H, tom I*, PWN, Warszawa 2001;
70. Kubas, Sebastian, *Parlament Szkocki. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004;
71. Kumaniecki, Kazimierz [red.], *Słownik łacińsko-polski*, PWN, Warszawa 1983;
72. Kupisz, Kazimierz, Kielski, Bolesław, *Podręczny słownik francusko-polski*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001;
73. Lawrence, Paul, *Nacjonalizm: historia i teoria*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007, z jęz. ang. przeł. Frankowski, Paweł;
74. Levy, Roger, *Scottish Nationalism at the Crossroads*, Scottish Academic Press, Edynburg 1990;
75. *Longman Dictionary of Contemporary English*, Longman, Harlow 1989;
76. Lynch, Michael, *Scotland: a New History*, Pimlico, Londyn 1992;
77. Lynch, Peter, *SNP: The History of the Scottish National Party*, Welsh Academic Press, Cardiff 2013;
78. McCrone, David, *Understanding Scotland. The Sociology of Nation*, Routledge, Londyn, Nowy Jork 2001;
79. Miller, William L. [red.], *Anglo-Scottish Relations, from 1900 to Devolution and Beyond*, Oxford University Press, Oxford 2005;
80. Mirska-Lasota, Halina, Porawska, Joanna, *Wielki słownik rumuńsko-polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009;
81. Mitchell, James, *Devolution in the UK*, Manchester University Press, Manchester, Nowy Jork 2009;
82. Mitchell, James, *Strategies for Self-Government. The Campaigns for a Scottish Parliament*, Polygon, Edynburg 1996;

83. Mitchell, James, *The Scottish Question*, Oxford University Press, Oxford 2014;
84. Nairn, Tom, *The Break-Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, Verso, Londyn 1981;
85. O'Neill, Martin, *Devolution and British Politics*, Routledge, Londyn, Nowy Jork 2013;
86. Paterson, Lindsay [red.], *A Diverse Assembly. The Debate on A Scottish Parliament*, Edinburgh University Press, Edynburg 1998;
87. Paterson, Lindsay, *The Autonomy of Modern Scotland*, Edinburgh University Press, Edynburg 1994;
88. Phillips, Janet [red.], *Oxford Wordpower. Słownika angielsko-polskiego z indeksem polsko-angielskim*, Oxford University Press, Oxford 2002;
89. Pilkington, Collin, *Devolution in Britain today*, Manchester University Press, Manchester 2002;
90. Pieńkos, Jerzy [red.], *Słownik łacińsko-polski. Łacina w kulturze i nauce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1996;
91. Plezia, Marian [red.], *Słownik łacińsko-polski, tom II, D-H*, PWN, Warszawa 1998
92. Podracka, Maria Katarzyna [red.], *Uniwersalny słownik włosko-polski. Dizionario universale italiano-polacco*, REA, Warszawa 2004;
93. Revest, Didier, *Independence of Scotland! Independence of Scotland? Theoretical and Practical Reflections on the 2014 and it's Possible Outcomes*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2014;
94. Rokkan, Stein, Urwin, Derek W., *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*, Sage, Londyn, Beverly Hills, New Dehli 1982;
95. Salmond, Alex, *The Dream Shall Never Die. 100 Days That Changed Scotland Forever*, William Collins, Londyn 2015;
96. Sarnecki, Paweł, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Wolters Kulwer, Warszawa 2007;
97. Seldon, Anthony [red.], *Blair's Britain, 1997-2007*, Cambridge University Press, Cambridge 2007;
98. Simpson, David, *UK Government and Politics in Context*, Hodder & Stoughton, Londyn 1998;
99. Skrzydło, Wiesław [red.], *Ustroje polityczne państw współczesnych, tom I*, Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002;

100. Smith, Anthony D., *Kulturowe podstawy narodów. Hierarchia, przymierze i republika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, z jęz. ang. przeł. Usakiweicz, Wojciech;
101. Smith, Anthony D., *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Sic!, Warszawa 2007, z jęz. ang. przeł. Chomicka, Ewa;
102. Smout, Christopher T. [red.], *Anglo-Scottish Relations from 1603 to 1900*, Oxford University Press, Oxford, Nowy Jork 2005;
103. Spiers, Edward M., *The Scottish Soldier and Empire 1845-1902*, Edinburgh University Press, Edynburg 2006;
104. Stalin, Józef, *Marksizm a kwestia narodowa. Kwestia narodowa a leninizm*, Książka i wiedza, Warszawa 1949;
105. Stewart, David, *The Path to Devolution and Change: A Political History of Scotland under Margaret Thatcher Government*, I B Tauris & Co Ltd, Londyn, Nowy Jork 2009;
106. Stradowski, Marcin A., *Przystanek niepodległość. Polityka szkockich neonacjonalistów*, Adam Marszałek, Toruń 2013;
107. Suchodolski, Bogdan [red.], *Mała Encyklopedia Powszechna PWN*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1959;
108. Szczerbiński, Henryk [red.], *Problemy narodowościowe w Europie i ich wpływ na stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Logistyki i Cła, Warszawa 2009;
109. Szymanek, Jarosław, Kaczorowska, Małgorzata, Rothert, Agnieszka, *Ewolucja, dewolucja, emergencja w systemach politycznych*, Elipsa, Warszawa 2007;
110. Szymczak, Mieczysław [red.], *Słownik języka polskiego PWN. Tom I*, PWN, Warszawa 1988;
111. Szymczak, Mieczysław [red.], *Słownik języka polskiego PWN. Tom II*, PWN, Warszawa 1988;
112. Thatcher, Margaret, *Moje lata na Downing Street*, Dream Books, Warszawa 2012, z jęz. ang. przeł. Józefowicz-Pacula, Joanna, Kościukiewicz, Anna, Michalska, Katarzyna;
113. Tokarski, Jan [red.], *Słownik wyrazów obcych PWN*, PWN, Warszawa 1974;
114. Torrance, David, *Nicola Sturgeon. A Political Life*, Birlinn, Edynburg 2015;
115. Torrance, David, *Salmond. Against the Odds*, Birlinn, Edynburg 2010;

116. Torrance, David, *The Battle for Britain. Scotland and the Independence Referendum*, Biteback Publishing, Londyn 2013;
117. Torrance, David [red.], *Great Scottish Speeches*, Lauth Press, Edynburg 2012;
118. Trevelyan, George Macauley, *Historia Anglii*, PWN, Warszawa 1967, z jęz. ang. przełożył Dębnicki, Antoni;
119. Wojnowski, Jan [red.], *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, tom 7. De Chirico-Dżambard Nasr*, PWN, Warszawa 2004;
120. Wojnowski, Jan [red.], *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 7, Man-Nomi*, PWN, Warszawa 1966;
121. Wojnowski, Jan [red.], *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. Tom 8, Nomo-Polsc*, PWN, Warszawa 1966;
122. Watts, Duncan, *Nationalism in Scotland and Wales: A Union for Good?*, Perpetuity Press, Sheffield 1994;
123. Wilson, Gordon, *SNP the Trurbulent Years 1960-1990*, Scots Independent, Stirling 2009;
124. Władysław, Wiesław, Zmeolnek, Piotr, Zawadzki, Tadeusz [red.], *Wielkie mowy historii. Tom 2. Od Lincolna do Stalina*, Polityka Spółdzielnia Pracy, Warszawa 2006;
125. Wojtczak, Jarosław, *Bannockburn 1314*, Bellona, Warszawa 2003;
126. Wolarski, Wojciech [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 5. Bo-bz*, Kupisz, Poznań 2004;
127. Wolarski Wojciech [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 16. He-Hy*, Kupisz, Poznań 2004;
128. Wolarski, Wojciech [red.]. *Britannica. Edycja polska, tom 38, Sa-Se*, Kupisz, Poznań 2004;
129. Wolarski, Wojciech [red.], *Britannica. Edycja polska, tom 45. Ve-Wę*, Kupisz, Poznań 2004;
130. Wyżyński, Tomasz, *The Contemporary English-Polish Dictionary*, Klub dla Ciebie, Warszawa 2002;
131. Zabieglik, Stefan, *Historia Szkocji*, DJ, Gdańsk 2000;
132. Zięba, Andrzej, *Współczesne brytyjskie doktryny polityczne*, Temida 2, Białystok 2001;
133. Zięba, Andrzej [red.], *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013;

134. Zins, Henryk, *Historia Anglii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków 2001;

Artykuły naukowe:

1. Anderson, Robert D., *In search of the „lad of parts”: the mythical history of Scottish education*, [w:] *History Workshop Journal*, nr 19, 1985;
2. Bochel, Hugh, Denver, David, Mitchell, James, Pattie, Charles, *The 1997 devolution referendum in Scotland*, [w:] *Parliamentary Affairs*, t. 51, nr 2, 1998;
3. Bogdanor, Vernon, *Devolution: Decentralization or Disintegration?*, [w:] *Political quarterly*, t. 70, nr 2, kwiecień-czerwiec 1999;
4. Bond, Ross, Rosie, Michael, *National Identities in Post-Devolution Scotland*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 40, lato, 2002;
5. Bort, Eberhard, Harvie, Chris, *After the Albatros: A New Start For The Scottish Parliament?*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 50, zima, 2005;
6. Burch, Martin, Holliday, Ian, *The Conservative Party and constitutional reform: the case of devolution*, [w:] *Parliamentary Affairs*, t. 45, nr 3, lipiec 1992;
7. Cairney, Paul, Keating, Michael, *Sewel Motions in the Scottish Parliament*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 47, wiosna, 2004;
8. Curtice, John, *The 2011 Scottish Election: Records Tumble, Barriers Breached*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato, 2011;
9. Czapiewski, Tomasz, *Czy istnieją centrolewicy nacjonaliści? – Przypadek Szkockiej Partii Narodowej*, [w:] *Acta Politica*, nr 21, 2009;
10. Czapiewski, Tomasz, *Referendum niepodległościowe w Szkocji jako klęska i triumf Szkockiej Partii Narodowej*, [w:] *Przegląd Zachodni*, nr 1, 2016;
11. Denver, David, *‘A Historic Moment’? The Results of Scottish Parliament Elections 2007*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 60, lato 2007;
12. Denver, David, McAllister Iain, *The Scottish Parliament Elections 1999: An Analyses of the Result*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 28, lato 1999;
13. Harvie, Chris, *A Year With Salmond*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 67, jesień, 2008;
14. Jeffrey, Charles, *An outbreak of consensus: Scottish politics after devolution*, [w:] *Political insight*, t. 1, nr 1, kwiecień 2010;
15. Jones, Peter, *A Start to a New Song: the 1997 Devolution Campaign*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 21, jesień, 1997;

16. Jones, Peter, *The 1999 Scottish Parliamentary Elections: From Anti-Tory to Anti-Nationalist Politics*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 28, lato 1999;
17. Jones, Peter, *The Smooth Wooing: The SNP's Victory in the 2007 Scottish Parliamentary Elections*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 60, lato, 2007;
18. Kaczorowska, Małgorzata, *Szkocka Partia Narodowa – studium partii regionalnej*, [w:] *Studia Politologiczne*, nr 14, 2009;
19. Kellas, James G., *The Scottish Constitutional Convention*, [w:] *Scottish Govenrmental Yearbook*, 1992;
20. Kuzio, Taras, *The myth of the civic state: a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism*, [w:] *Political and Racial Studies*, nr 1, styczeń, 2002;
21. Levitt, Ian, *Britain, the Scottish Covenant Movement and Devolution, 1946-1950*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 22, zima 1998;
22. Levy, Roger, *The research for a rational strategy: the Scottish National Party and devolution, 1974-79*, [w:] *Political Studies*, t. XXXIV, nr 2, lipiec 1986;
23. Lynch P., *The Scottish Constitutional Convention 1992-5*, [w:] *Scottish Affairs*, wiosna 1996;
24. Lynch, Peter, *The paradox of post-1945 Scottish nationalism: conventions, covenants & electoral failure*, [w:] *History Scotland*, t. 3, nr 6, listopad/grudzień, 2003;
25. Macwhirter, Iain, *The Disaster That Never Was – The Failure of Scottish Opposition After the 1992 General Election*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 1, jesień, 1992;
26. Macwhirter, Iain, *The Road to Nowhere: Scotland in Westminster, Parliamentary Session 1992/3*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 4, lato, 1993;
27. Marti-Tomas, David, *National Identity and Constitutionnal Change: an Analysys of Scotland and Catalonia*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 73, jesień, 2010;
28. McCrone D., *Holyrood and Understated Nation*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 50, zima, 2005;
29. McCrone, David, Paterson, Lindsay, *The Conundrum of Scottish Independence*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 40, lato, 2000;
30. Mitchell, James, *Constitiutional Conventions and the Scottish National Movement: Origins, Agendas and Outcomes*, [w:] *Strathclyde Papers on Government and Politics*, nr 78, 1991;

31. Mitchell, James, *Devolution and the end of Britain?*, [w:]: *Contemporary British History*, t. 14, nr 3, jesień, 2000;
32. Mitchell, James, *From Unitary State to Union State: Labour's Changing View of the United Kingdom and Its Implications*, [w:]: *Regional Studies*, t. 30, nr 6, październik, 1996;
33. Mulholland, Robert, *What is the National Question?*, [w:] *Socialist Scotland*, nr 1, jesień, 1998;
34. Nairn, Tom, *The living dead: the SNP's withdraw from the Scottish Constitutional Convention*, [w:]: *New Statesman and Society*, t. 2, nr 43, 31.03.1989;
35. Paterson, Lindsay, *Is Britain disintegrating?: changing views of "Britain" after devolution*, [w:]: *Regional and Federal Studies*, t. 12, nr 1, wiosna, 2002;
36. Paterson, Lindsay, *Where now for Scottish autonomy?*, [w:]: *Renewal*, t. 6, nr 4, jesień 1998;
37. Ptaszyk, Krzysztof, *Ewolucja programowa Szkockiej Partii Narodowej – od Home Rule do referendum niepodległościowego*, [w:] *Przegląd Zachodni*, nr 1, 2016;
38. Robertson, James, *The 2011 Scottish Election: Are We All Nationalists Now?*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato, 2011;
39. Smout, Christopher T., *Perspectives on the Scottish identity*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 6, zima, 1994;
40. Torrance, David, *A Tale of Two Elections*, [w:] *Scottish Affairs*, nr 76, lato, 2011

Materialy prasowe:

1. *Parliamentarian*
2. *Scotland on Sunday*
3. *Scotland's Voice. Election Edition*
4. *Scottish Affairs*
5. *Sunday Herald*
6. *The Daily Record*
7. *The Glasgow Herald*
8. *The Herald*
9. *The Scotsman*

Dokumenty wydane przez Biuro do spraw Szkocji:

1. *Scotland in the Union: A Partnership for Good*, Edynburg 1993
2. *Scotland's Future in the United Kingdom. Building on ten years of Scottish devolution*, The Stationary Office, Norwich 2009

Dokumenty wydane przez Rząd Szkocki:

1. *Choosing Scotland's Future. A National Conversation*, Edynburg 2007
2. *More Powers for Scottish Parliament. Scottish Government Proposals*, Edynburg 2014
3. *Scotland's Future: from referendum to Independence and a Written Constitution*, Edynburg 2013
4. *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*, Edynburg 2013
5. *Your Scotland. Your Voice. A National Conversation*, Edynburg 2009

Dokument wydany przez Komisję Konstytucyjną:

Scottish Constitutional Platform Act, Edynburg 2013

Dokument wydany przez Komisję lorda Calamana:

Serving Scotland Better. Scotland and the United Kingdom in the 21st Century. Final report – June 2009, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/15_06_09_calman.pdf,
dostęp: 22.12.2014

Dokument wydany przez Komisję lorda Smitha:

Report of the Smith Commission for further devolution of powers to the Scottish Parliament, <https://www.smith-commission.scot/smith-commission-report/>,
dostęp: 30.12.2014

Programy Partii Konserwatywnej:

1. 1970 Conservative Party Manifesto. A better tomorrow,
<http://www.conservativemanifesto.com/1970/1970-conservative-manifesto.shtml>,
dostęp: 25.12.2015

2. *February 1974 Conservative Party Manifesto. Firm for a Fair Britain*,
<http://www.conservativemanifesto.com/1974/Feb/february-1974-conservative-manifesto.shtml>, dostęp: 20.01.2016
3. *Conservative Party General Election Manifesto 1979*,
<http://www.margaretthatcher.org/document/110858>, dostęp: 15.01.2016

Programy Partii Pracy:

1. *1918 Labour Party General Election Manifesto*,
<http://labourmanifesto.com/1918/1918-labour-manifesto.shtml>,
dostęp: 10.01.2016
2. *Britain Will Win with Labour*,
<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab87.htm>, dostęp: 20.01.2016
3. *Let Us Face the Future: A Declaration of Labour Policy for the Consideration of the Nation*, <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab45.htm>,
dostęp: 10.01.2016
4. *Let us work together – Labour's way out of the crisis*,
<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm>,
dostęp: 20.01.2016
5. *New Labour because Britain deserves better*,
<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab97.htm>,
dostęp: 20.12.2015
6. *Now Britain's Strong – Let's Make it Great to Live in*,
www.politicsresources.net/area/uk/man/lab70.htm,
dostęp: 20.12.2014
7. *The Labour Party: Let us work together – Labour's way out of the crisis*,
www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm,
dostęp: 20.12.2014
8. *The Labour Party Manifesto: October 1974. Britain Will Win with Labour*,
<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74oct.htm>,
dostęp: 20.01.2016
9. *The Labour Way is the Better Way*,
<http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab79.htm>,
dostęp: 15.01.2016

Dokumenty wydane przez Szkocką Komisję Konstytucyjną:

1. *A Claim of Right for Scotland. Report of the Constitutional Steering Committee*,
Edynburg 1988
2. *Scotland's Government. The Report of the Scottish Constitutional Committee*,
Edynburg 1970

Dokumenty wydane przez Szkocki Konwent Konstytucyjny:

1. *Scotland's Parliament. Scotland's Right*, Edynburg 1995
2. *Towards a Scottish Parliament. Consultation Document and Report to the Scottish People*, Edynburg 1989

Programy, broszury i dokumenty Szkockiej Partii Narodowej:

1. Lawson, Ian, *Szkocka Partia Narodowa, Anti-Scottish Tories. A Record of Betrayal*, Edynburg, 1987
2. *A Declaration of Nationhood on Behalf of Scottish People*, Arbroath 1970
3. *A Model Constitution for An Independent Scotland*, Edynburg 2013
4. *Best Scotland. A Real Scottish Government*, Edynburg 1996
5. *Choose Scotland – The Challenge of Independence. Manifesto of the SNP for the 1983 General Election*, Edynburg 1983
6. *Direction of Labour must be fought*, Edynburg 1946
7. *Enterprise. Compassion. Democracy. Scotland's Party Manifesto for the Scotland's Parliament Election 1999*, Edynburg 1999
8. *Independence in Europe. Make it happen now! The 1992 Manifesto of the Scottish National Party*, Edynburg 1992
9. *Our Aim is FREEDOM. FREEDOM for all Men and Peoples*, Edynburg 1934
10. *Play the Scottish Card. SNP General Election Manifesto*, Edynburg 1987
11. *Policies of Scottish National Party*, Edynburg 1945
12. *Policy of the Scottish National Party*, Edynburg 1950
13. *Scotland's Future – Independence in Europe. European Elections*, Edynburg 1989
14. *Scottish National Party Manifesto 2011. Re-elect A Scottish Government Working For Scotland*, Edynburg 2011
15. *Scottish National Party. Programme for Government*, Edynburg 1999
16. *SNP. It's time. Manifesto 2007*, Edynburg 2007
17. *SNP. Release our potential*,
www.politicsresources.net/area/uk/ass03/man/snp/html/q4.htm, dostep:
20.02.2016
18. *Stronger for Scotland. SNP Manifesto 2015*, Edynburg 2015
19. *The aim of the Scottish National Party is SELF GOVERNMENT FOR SCOTLAND*, Edynburg 1946

20. *The New Scotland*, Edynburg 1970
21. *The Parliament and Constitution of Independent Scotland*, Edynburg 1997
22. *The Scottish National Party Election Manifesto – February 1974*, Edynburg 1974
23. *The Parliament and Constitution of Independent Scotland*, Edynburg 1997
24. *Re-Elect a Scottish Government Working for Scotland*, Edynburg 2011
25. *Yes We Can Win the Best for Scotland. The SNP General Election Manifesto 1997*, Edynburg 1997

Program Szkockiej Partii Pracy:

Fighting for what really matters. The Scottish Labour Party Manifesto 2011,
worldofstuart.excellentcontent.com/.../ScottishLabour..., dostę: 15.03.2016

Program Szkockiej Partii Zielonych:

Scottish Green Party Policy Summary 2015, <https://www.scottishgreens.org.uk/policy/>,
dostę: 3.01.2016

Akty prawne:

1. *Abolition of Bridge Tolls (Scotland) Act 2008*
2. *Abolition of Feudal Tenure etc. (Scotland) Act 2001*
3. *Bankruptcy and Debt Advise (Scotland) Act 2014*
4. *Children and Young People (Scotland) Act 2014*
5. *Climate Change (Scotland) Act 2008*
6. *Community Care and Health (Scotland) Act 2002*
7. *Constitutional Reform Act 2005*
8. *Government of Wales Act 2006*
9. *Graduare Endowment Abollition (Scotland) Act 2008*
10. *Housing (Scotland) Act 2001*
11. *Housing (Scotland) Act 2010*
12. *Local Government Act 1929*
13. *Northern Ireland Act 1998*
14. *Patient Right (Scotland) Act 2011*
15. *Private Renting Housing (Scotland) Act 2011*
16. *Public Health etc. (Scotland) Act 2008*

17. *Public Services Reform (Scotland) Act 2010*
18. *The Reorganisation of Offices (Scotland) Act 1939*
19. *Scotland Act 1998*
20. *Scotland Act 2012*
21. *Scotland Act 2016*
22. *Scottish Independence Referendum Act 2013*
23. *Scottish Independence Referendum (Franchise) Act 2013*
24. *The Social Care (Self-directed Support) (Scotland) Act 2013*
25. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 1998 r., nr 91, poz. 576 z późniejszymi zmianami)
26. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego, trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz. U. z 1998 r., nr 96, poz. 603)

Strony internetowe:

1. <http://www.bbc.co.uk>
2. <http://www.bbc.com>
3. briandeer.com
4. www.britannica.com
5. <http://www.constitutionalcommission.org>
6. <http://www.dailyrecord.co.uk>
7. <https://www.gov.uk>
8. hansard.millbanksystems.com
9. <http://www.independent.co.uk>
10. <https://www.ipsos-mori.com>
11. <http://labourmanifesto.com>
12. <http://www.legislation.gov.uk>
13. Lord-Ashcroft-Polls-Referendum-day-poll-summary-1409191.pdf
14. <http://www.margaretthatcher.org>
15. www.nas.gov.uk/downloads/declarationarbroath.pdf
16. <http://news.bbc.co.uk>
17. <http://news.scotland.gov.uk>
18. <https://www.scottishgreens.org.uk>
19. <http://www.politicalpartydb.org>
20. <http://www.politicsresources.net>

21. pl.pons.com
22. <http://www.scottishconservatives.com>
23. <https://www.scottishsocialistparty.org>
24. www.siol-nan-gaidheal.org
25. <https://sip.legalis.pl/document-full.seam?documentId=mfrxilrsgq4tgmjoozsxelrrgq2tgoa>
26. <https://www.smith-commission.scot/smith-commission-report/>
27. www.snp.org
28. <http://www.telegraph.co.uk>
29. <http://www.theguardian.com>
30. ucparis.fr/files/9313/6549/.../What_is_a_Nation.pdf
31. http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20151202171017/http://www.smith-commission.scot/wp-content/uploads/2014/11/The_Smith_Commission_Report-1.pdf
32. <http://whatscotlandthinks.org>
33. worldofstuart.excellentcontent.com/.../ScottishLabour...
34. <https://yougov.co.uk>
35. <http://www.youtube.com>

Programy dokumentalne:

1. *Alex Salmond. A Rebel's Journey*, BBC,
<https://www.youtube.com/watch?v=3dyvMjBDxKE>, dostęp: 20.02.2016;
2. *Dewar Years*, STV, <https://www.youtube.com/watch?v=6qoaGA37F7k>, dostęp: 10.03.2016;
3. *Thatcher and the Socts*, BBC,
<https://www.youtube.com/watch?v=31FGZZ9Jb1E>, dostęp: 13.01.2016;
4. *The Fall of Labour in Scotland*, BBC,
<https://www.youtube.com/watch?v=6wDROxOXYVA>, dostęp: 15.10.2015;

Programy telewizyjne:

1. *Newnight Scotland*, BBC, 6.05.2008,
<https://www.youtube.com/watch?v=Ipd8JzfUr-E>, dostęp: 29.01.2016;

2. *STV News*, STV, 27.11.2014, <http://stv.tv/news/scotland/301283-sturgeon-smith-commission-proposals-are-continued-westminster-rule/>, dostep: 4.03.2015

Spis tabel

Tabela nr 1:

Wyniki Szkockiej Partii Narodowej w wyborach krajowych do Parlamentu Zjednoczonego Królestwa w latach 1935-1966 (s. 125);

Tabela nr 2:

Wyniki Szkockiej Partii Narodowej w wyborach krajowych do Izby Gmin w latach 1970-1997 (s. 146);

Tabela nr 3:

Wyniki wyborów do Izby Gmin z października 1974 roku w szkockich okręgach wyborczych (po lewej poparcie wyborcze dla danej partii w %, po prawej liczba mandatów) (s. 163);

Tabela nr 4:

Zależność między deklarowaną przez szkockich wyborców tożsamością narodową a poparciem dla poszczególnych partii politycznych (s. 240);

Tabela nr 5:

Zależność między preferencjami konstytucyjnymi a tożsamością narodową szkockich wyborców (s. 242);

Tabela nr 6:

Poparcie dla niepodległości Szkocji w okresie od lipca 2008 roku do kwietnia 2011 roku (s. 260).

Wykaz skrótów

1. AMS – system dodatkowego posła (ang. *Additional Member System*);
2. ang. – angielski;
3. BBC – Brytyjska Korporacja Nadawcza (ang. *British Broadcasting Corporation*);
4. BMRB – Brytyjskie Biuro Analizy Rynku (ang. *British Market Research Bureau*);
5. CND – Kampania na rzecz Rozbrojenia Nuklearnego (ang. *Campaign for Nuclear Disarmament*);
6. COSLA – Konwent Szkockich Władz Lokalnych (ang. *Convention of Scottish Local Authorities*);
7. CSA – Kampania na rzecz Zgromadzenia Szkockiego (ang. *Campaign for A Scottish Assembly*);
8. Dz. U. – Dziennik Ustaw;
9. EOG – Europejski Obszar Gospodarczy;
10. EWG – Europejska Wspólnota Gospodarcza;
11. GUNSA – Szkockie Stowarzyszenie Nacjonalistyczne przy Uniwersytecie w Glasgow (ang. *Glasgow University Nationalist Scottish Association*);
12. MP – poseł Parlamentu Zjednoczonego Królestwa (ang. *Member of Parliament* – MP);
13. MSP – poseł Parlamentu Szkockiego (ang. *Member of Scottish Parliament*);
14. NATO – Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (ang. *North Atlantic Treaty Organization*);
15. NEC – Narodowy Komitet Wykonawczy (ang. *National Executive Committee*);
16. NPS – Narodowa Partia Szkocji (ang. *National Party of Scotland*);
17. OECD – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *Organisation for Economic Co-operation and Development*);
18. ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych;
19. SHRA – Szkockie Stowarzyszenie na rzecz Home Rule (ang. *Scottish Home Rule Association*);
20. SLA – Szkocka Akcja Laburzystowska (ang. *Scottish Labour Action*);
21. SLP – Szkocka Partia Pracy (ang. *Scottish Labour Party*);
22. SNG – Synowie Szkocji (gael. *Sìol Nan Gaidheal*, ang. *Sons of Scotland*);

- 23. SNL – Szkocka Liga Narodowa (ang. *Scotts National League*);
- 24. SNM – Szkocki Ruch Narodowy (ang. *Scottish National Movement*);
- 25. SNP – Szkocka Partia Narodowa (ang. *Scottish National Party*);
- 26. SP – Partia Szkocka (ang. *Scottish Party*);
- 27. SSP – Szkocka Partia Socjalistyczna (ang. *Scottish Socialist Party*)
- 28. STV – Telewizja Szkocka (ang. *Scottish Television*);
- 29. UE – Unia Europejska.